

**DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS
KİTAPLARINDA KULLANILAN HADİS
MATERYALİNİN TESPİT VE TAHLİLİ**

Hikmetullah ERTAŞ

**Doktora Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Nihat YATKIN
2015
(Her Hakkı Saklıdır)**

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Hikmetullah ERTAŞ

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA
KULLANILAN HADİS MATERYALİNİN TESPİT VE TAHLİLİ

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Nihat YATKIN

ERZURUM-2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

13.03.2015

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA KULLANILAN HADİS MATERYALİNİN TESPİT VE TAHLİLİ**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Hikmetullah ERTAŞ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Nihat YATKIN danışmanlığında, **Hikmetullah ERTAŞ** tarafından hazırlanan bu çalışma 13 / 03 / 2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Temel İslâm Bilimleri/Hadis Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Adem DÖLEK

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nihat YATKIN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Abbas ÇELİK

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Arif ULU

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Dç. Dr. Nevzat AYDIN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÇİZELGELER DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM**CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE EĞİTİM KURUMLARI, DİN DERSİ
MÜFREDAT PROGRAMI VE DERS KİTAPLARI**

1.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİ EĞİTİM KURUMLARI	8
1.2. CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE DİN DERSLERİ.....	14
1.2.1. 1920-1948 Arası Dönem.....	14
1.2.1.1. İbtidâiler (Sıbyân Mektepleri)	15
1.2.1.2. Rüşdiye-İdâdiye	16
1.2.1.3. Sultâniler (Lise)	16
1.2.2. 1948-2012 Arası Dönem.....	17
1.3. DİN DERSİ MÜFREDAT PROGRAMI VE DERS KİTAPLARI	19

İKİNCİ BÖLÜM**DİN DERSİ KİTAPLARINDA YER ALAN RİVAYETLERİN KAYNAK
ANALİZLERİ, DÖNEMLERE GÖRE DAĞILIMLARI VE SIHHAT
AÇISINDAN DEĞERLENDİRME**

2.1. TESPİT EDİLEN RİVAYETLERİN GENEL LİSTESİ	29
2.2. RİVAYETLERİN BULUNDUĞU YER AÇISINDAN İNCELEMeye ALINAN ESERLER	108

2.2.1. 1920-1948 Dönemi İlkokul/ Ortaokul Ders Kitapları	108
2.2.2. 1948 - 1982 Dönemi İlkokul/ Ortaokul Ders Kitapları	109
2.2.3. 1948 - 1982 Dönemi Lise Ders Kitapları	110
2.2.4. 1982 - 2012 Dönemi İlkokul / Ortaokul Ders Kitapları	110
2.2.5. 1982 - 2012 Dönemi Lise Ders Kitapları	112
2.3. RİYAYETLERİN KAYNAKLARI VE DEĞERİ	113
2.3.1. Rivayetlerin Yer Aldığı Kaynaklar.....	113
2.3.1.1. Kütüb-i Sitte'de Yer Alan Rivayetler	113
2.3.1.2. Kütüb-i Sitte'de Yer Almayan Rivayetler	127
2.3.2. Rivayetlerin Değeri (Sahihlik/Zayıflık).....	132
2.3.2.1. Muttefakun Aleyh Rivayetler	132
2.3.2.2. Muttefakun Aleyh Olmayıp Sahih Olan Rivayetler	137
2.3.2.3. Zayıf Rivayetler	144
2.3.2.4. Mevzu Rivayetler.....	147
2.4. RİYAYETLERİN DÖNEMLERİNE GÖRE ANALİZLERİ.....	149
2.4.1. 1920-1948 Yılları Arası Dönem	149
2.4.2. 1948-1982 Yılları Arası Dönem	152
2.4.3. 1982-2012 Yılları Arası Dönem	172

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HADİSLERİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNDE TESPİT EDİLEN EKSİKLİKLER, ÇEVİRİ HATALARI, İFADE TARZI DEĞİŞİMLERİ İLE DERS KİTAPLARINDAKİ RİYAYET ATIFLARI

3.1. HADİSLERİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNDE TESPİT EDİLEN EKSİKLİKLER, ÇEVİRİ HATALARI	201
3.2. DERS KİTAPLARINDA KULLANILAN RİYAYETLERDE GÖRÜLEN İFADE TARZI DEĞİŞİMLERİ	233
3.3. DERS KİTAPLARINDA REFERANS KULLANIMI	234

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ZAYIF VE MEVZU RİVAYETLER

4.1. DERS KİTAPLARINDA TESPİT EDİLEN ZAYIF RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	237
4.2. DERS KİTAPLARINDA TESPİT EDİLEN MEVZU RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	267
4.3. DEĞERLENDİRME	275
SONUÇ.....	288
KAYNAKÇA	293
EKLER.....	304
ÖZGEÇMİŞ.....	309

ÖZET**DOKTORA TEZİ****DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA KULLANILAN
HADİS MATERYALİNİN TESPİT VE TAHLİLİ****Hikmetullah ERTAŞ****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nihat YATKIN****2015, 309 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Nihat YATKIN****Prof. Dr. Abbas ÇELİK****Prof. Dr. Adem DÖLEK****Doç. Dr. Arif ULU****Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYDIN**

Tezimizde, Cumhuriyetten günümüze kadar olan süreçte (1920-2012) Milli Eğitim Bakanlığı'nca; ilkokul 4. sınıftan başlamak üzere lise (son) 12. sınıfa kadar zorunlu ders olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin; müfredât programları ile ders kitapları, hadis kriterleri (Kaynağı/Sahihlik-Zayıflık Durumu) bakımından incelenmiştir. Ders kitaplarında yer alan rivayetler; 1920-1948, 1948-1982, 1982-2012 yılları arası şeklinde üç bölüme ayrılarak, kaynaklarına ve sıhhat durumlarına göre analizler yapılmıştır.

Ders kitaplarında yer aldığı tespit edilen rivayetlerin % 74'ü Kütüb-i Sitte, % 26'sı ise Kütüb-i Sitte dışındaki kaynakların rivayetidir. Yapılan araştırma sonucunda rivayetlerin % 75.80'nin sahih, % 19.60'nın zayıf ve % 4.60'nın ise mevzu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Kitaplarındaki Hadisler, Cumhuriyet Dönemi Hadis, Cumhuriyet Dönemi Din Dersleri, Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi.

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****THE DETERMINING AND ANALYSIS OF THE HADITH'S MATERIALS USED
ON THE RELİGİON AND CULTURE STUDENTS' BOOKS****Hikmetullah ERTAŞ****Advisor: Prof. Dr. Nihat YATKIN****2015, page: 309****Juri: Prof. Dr. Nihat YATKIN****Prof. Dr. Abbas ÇELİK****Prof. Dr. Adem DÖLEK****Assoc. Prof. Dr. Arif ULU****Assist. Prof. Dr. Nevzat AYDIN**

In our thesis; in the process when is between today and the Republic Era, the students books and the curriculum approved by the National Education Ministry and used at the state schools for the religion and culture education of children to the twelfth grade (the last year in high school) from the forth grade and which is compulsory for them were detected in terms of the hadith criteria (Its source/ authenticity- unreliability position) the hadith taking place on the course books were analyzed separating three sections as 1920-1948, 1948-1982, 1982-2012 and we did periodic analysis about the hadith's source and its authenticity.

At the end of the analysis, it was concluded that % 74 of the hadiths on the course books are from Kütüb-i Sitte, %26 of them are from the other hadith books ; Meanwhile % 75.80 of them are authentic hadiths, % 19.60 of them are shaky, % 4.60 of them are fabrication.

Key words: the hadiths in the books the Religion and Culture Education, the hadiths in the Republic Era, Religion Lessons in the Republic Era, Religion Education in the Republic Era.

KISALTMALAR DİZİNİ

E.A.Ü.İ.F.D.	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
A.Ü.E.F.	: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
b.	: Bin- İbnü.
Bkz.	: Bakınız.
Bs.	: Baskı.
(c.c)	: Celle Celâluh.
Çev.	: Çeviren.
D.E.A.D.	: Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi.
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
D.İ.D.	: Diyanet İlmi Dergi.
E.Ü.S.B.E.D.	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
E.Ü.İ.F.D.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
F.Ü.İ.F.D.	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
h.no.	: Hadis Numarası.
İFAV	: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı.
KURAV	: Kur'anî Araştırmalar Vakfı.
M.E.D.	: Milli Eğitim Dergisi.
s.	: Sayfa.
(s.a.s.)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
ss.	: Sayfa Sayısı.
S.Ü.İ.F.D.	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
T. Dergisi.	: Tebliğler Dergisi.
T.A.L.D.	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi.
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
t.y.	: Tarih Yok.
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
Yay.	: Yayınları.
Y.y.	: Yayın Yeri Yok.

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. Kütüb-i Sitte'de Yer Alan Rivayetler	114
Çizelge 2.2. Kütüb-i Sitte'de Yer Almayan Rivayetler	127
Çizelge 2.3. Muttefakun Aleyh Rivayetler	132
Çizelge 2.4. Muttefakun Aleyh Olmayıp Sahih Olan Rivayetler	137
Çizelge 2.5. Zayıf Rivayetler	144
Çizelge 2.6. Mevzu Rivayetler.....	148
Çizelge 2.7. 1920-1948 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Din Dersi Ders Kitaplarında Bulunan Rivayetler	150
Çizelge 2.8. 1948-1982 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Din Dersi Ders Kitaplarında Bulunan Rivayetler	153
Çizelge 2.9. 1948-1982 Yılları Arası Lise Din Dersi Ders Kitaplarında Bulunan Rivayetler.....	165
Çizelge 2.10. 1982-2012 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Din Dersi Ders Kitaplarında Bulunan Rivayetler	173
Çizelge 2.11. 1982-2012 Yılları Arası Lise Din Dersi Ders Kitaplarında Bulunan Rivayetler.....	185

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. 1920-1948 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları.....	152
Tablo 2.2. 1920-1948 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları (Mükerrerler Dahil).....	152
Tablo 2.3. 1948-1982 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları.....	171
Tablo 2.4. 1948-1982 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları (Mükerrerler Dahil).....	171
Tablo 2.5. 1948-1982 Yılları Arası Lise Rivayet Sayıları.....	172
Tablo 2.6. 1948-1982 Yılları Arası Lise Rivayet Sayıları (Mükerrerler Dahil).....	172
Tablo 2.7. 1982- 2012 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları.....	198
Tablo 2.8. 1982- 2012 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları (Mükerrerler Dahil).....	198
Tablo 2.9. 1982- 2012 Yılları Arası Lise Rivayet Sayıları.....	200
Tablo 2.10. 1982- 2012 Yılları Arası Lise Rivayet Sayıları (Mükerrerler Dahil).....	200

ÖNSÖZ

Bizleri yaratıp kendisini tanıma fırsatını veren Yüce Allah'a hamd, elçisi Hz. Muhammed'e sonsuz salat ve selam olsun.

Allah (c.c); insanı, Rabbini tanıma ve kendisine ibadet etmek için yaratmıştır. Marifetullah kavramı ile ifade edilen Rabbi tanıma, esasında öğrenme ile gerçekleşen bir faaliyet olup doğumdan ölüme kadar devam eden bir süreçtir. Bu anlamda insan sürekli eğitilen bir varlıktır. İnsanın eğitimi formal veya informal şeklinde olur. Program dâhilinde belli bir materyal kullanılarak, önceden tespit edilmiş hedeflere ulaşmak için yapılan bilinçli faaliyetlere formal, kısaca, plansız gerçekleşen eğitime ise informal eğitim denilir. Formal eğitim, öğrenme sürecinin önemli kısmını oluşturmaktadır. Formal eğitimin gerçekleşmesindeki en önemli unsur, kuşkusuz, hazırlanan müfredât programları ile okutulan ders kitaplarıdır. İşte çalışmamız bu önemli unsur ile alakalıdır.

Bu çalışmanın konusu; 1920-2012 yılları arasında ülkemizde; ilkokul, ortaokul ve liselerde okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi müfredât programları ile ders kitaplarındaki hadis materyalinin tespit ve tahlilidir. Ders kitaplarından bulunan rivayetler Kütüb-i Sitte merkezli bir taramaya tabi tutulduktan sonra sahih, zayıf ve mevzu durumları belirtilmiştir. Akabinde; 1920-2012; 1920-1948, 1948-1982, 1982-2012 şeklinde 3 döneme ayrılarak detaylı analizler yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmaya bilgi ve tecrübeleriyle katkılarından dolayı danışman hocam sayın Prof. Dr. Nihat YATKIN'a, kıymetli vakitlerini ayırarak önerilerde bulunan sayın Prof. Dr. Abbas ÇELİK, Prof. Dr. Adem DÖLEK, Doç. Dr. Arif ULU, Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYDIN ile Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZSOY beylere ayrıca yetişmemizde emeği geçen bütün hocalarıma teşekkürlerimi borç bilirim.

Erzurum-2015

Hikmetullah ERTAŞ

GİRİŞ

Evreni yoktan var eden ve onu belirlediği amaca matuf olarak eşsiz bir şekilde yaratan Yüce Allah (c.c), sonsuz ilim ve kudretinin özeti olan “insan” a sayısız nimetler vermiştir. Yüce Allah’ın bizlere bahşettiği nimetler, kuşkusuz, saymakla bitirilemez. Yarattığı ilk insanın aynı zamanda ilk peygamber de olması tesadüfi değildir. İlk insanın vahye mazhar olması, insanın başıboş bırakılmadığının göstergesi olmakla birlikte, bilginin insan için ne kadar elzem olduğunun ifadesidir.

Akıl nimetiyle mücehhez olarak yaratılan insan, yaşamını idamede, anlama-sorgulama, kabul-red, tez-antitez ve analiz-sentez gibi zihinsel süreçleri kullanır. Ancak bu süreçlerdeki temel espri, koordinatların vahiyle tespitidir. Bu, fitrat temeline oturtulan, mühendisliği vahiy ölçüleriyle oluşturulan, inşasının bütün süreçlerinde peygamberlerin görevli olduğu “İslâm Binası”dır. Tarihi serüven içerisinde süsleme unsurlarının farklılaştığını, hatta bir arada bulunarak harmoniye dönüşen renklerin, bazen de farklılaşarak beraberliklerinin görüntüsünün, bakanın gözüne batarcasına zihin derinliklerinde derûnî izler bıraktığını görebilmekteyiz. “İslâm Binası”ndaki tezyînât unsurları, dönemin epistemolojik derinliği, etik anlayışı, sosyal, kültürel, politik ve estetik kaygısı ve nihayet gelecek algısına göre değişiklik arz ettiği gibi; “Kur’an’a arz”, “yaşayan sünnet”, “yeni usûl”, “tarihselcilik”, “örf”, “adet”, “bidat”, “hadiste bütünlük” ve “metin tenkidi” gibi kavramların paradigmasını da oluşturmaktadır.¹

¹ Sünnetin anlaşılması amacına matuf çalışmalar için Bkz. (Yusuf Karadâvî, *Sünnet Araştırmalarına Giriş Sünneti Anlamada Yöntem-Sünnetin Teşriî Değeri*, (Çev.: Bünyamin Erul), Nida Yay., İstanbul 2009; Gautier Herald A. Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, (Çev.: Salih Özer), Ankara Okulu Yay., Ankara 2002; Junboll, *Modern Mısır’da Hadis Tartışmaları*, (Çev.: Salih Özer), Ankara Okulu Yay., Ankara 2000; W. Brown Daniel, *Çağdaş İslâm Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek*, (Çev.: Sabri Kızılkaya-Salih Özer), Ankara Okulu Yay., Ankara 2002; Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2006; Ahmet Keleş, *Sünnet Yeni Bir Usul Denemesi*, İnsan Yay., İstanbul 2006; Keleş, *Hadislerin Kur’an’a Arzı*, İnsan Yay., İstanbul 2003; Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000; Yavuz Köktaş, *Hadis ve Yorum*, İnsan Yay., İstanbul 2001; Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010; Hasan Turabi *İslâm Düşüncesinin İhyası*, Ekin Yay., İstanbul 1997; Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, T.D.V. Yay., Ankara 1997; Selçuk Coşkun, *Hadis Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Aktif Yay., Ankara 2003; Coşkun, *Sünnet ve Gelenek*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2010; Nihat Yatkın, *Hadisi Anlamada Yöntem (Örnek Bir Uygulama)*, İFAV Yay., İstanbul 2013; *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, KURAV Yay., Bursa 2005).

Derinliği ve boyutları itibariyle birbirinden farklı, özü itibariyle aynı amaca matuf, konjektörel olarak da evrilmeler gösteren söz konusu bu kavramlar, mülahazalarını “sünnet” kavramından almakta ve onunla beslenmektedir.

“Sünnet” ile “Hadis” kavramları, neyin ifade edilmek istendiğine bakıldıđında² Sünnet’in, “*Rasullullah (s.a.v.)’in her türlü sözü, işi, onayı, tavrı*”,³ hadisin ise, “*Rasullullah (s.a.s.)’a ait olduğu söylenen her türlü söz “kavl”, iş “fi’l”, onaylama “takrir” ve durum “hal” ile ilgili haber*”⁴ diye farklı şekilde tanımlandığını; ancak zamanla “Hz. Peygamber’in sözü, fiili ve takriri” ile “Hz. Peygamber’in sözünü, fiilini ve takririni bildiren haber” mânâsında eşanlamlı olarak kullanıldığını görmekteyiz.”⁵ Başka bir ifadeyle Sünnet Hz. Peygamber’e ait uygulama hadis ise Sünnet’in rivayet formudur. İşte bu sebeple “Sünnet” ve “Hadis” kavramlarının tezimizdeki kullanımlarını da eşanlamı olarak anlamak gerekmektedir.

Hz. Peygamber’in ümmete doğru olarak, olduğu gibi intikal etmiş, hatalı olduğu Allah Teâlâ tarafından ifade edilmemiş her Sünnet’i ümmet için ebediyyen geçerlidir, kılavuzdur, davranış örneğidir. Hayatın tüm alanlarında olduğu gibi eğitimde de durum, bu şekildedir.⁶

Yeni nesillerin zihin dünyalarının inşasında, Hz. Peygamber’in model olarak yer alması son derece mühimdir. “*Andolsun ki, Rasulullah’ta, sizin için, Allah’a ve ahiret*

² “Hadis” sözlükte “eski yani kadim” kelimesinin zıddı anlamını ifade eder. Kur’an- Kerim’de ise İnsana uyanikken veya uykuda duyurulmak yahut vahyedilmek suretiyle iletilen her söz, anlatılan kıssa ve yapılan konuşma anlamında kullanılmıştır. Resûl-i Ekrem’in sözlerine, fiillerine ve tasvip ettiği şeylere de (takrir) “denilmiştir Hadis âlimleri, Hz. Peygamber’in yaratılışıyla ilgili özelliklerini (şemâil) ve ahlâkî vasıflarını da hadisin kapsamı içine almışlardır. Bazı âlimler, hadis teriminin kapsamını daha da genişleterek sahâbe ve tâbiînin şahsî beyan ve fetvalarını da bu kapsama almışlar, Hz. Peygamber’e ait olan hadislere merfû, sahâbeye ait olanlara mevkuף, tâbiîne ait olanlara da maktû adını vermişlerdir. Sonraları merfû, mevkuף ve maktû terimlerinin hepsini ifade etmek üzere haber kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleriyle birlikte sahâbe ve tâbiîne ait her türlü haberi ifade etmek üzere “Eser” ve “İlim” kelimeleri de kullanılmıştır. Hadis ile sünnetin kapsamları konusunda farklı görüşler bulunmakla beraber bu iki terimin eş anlamlı olarak Resûlullah’ın söz, fiil ve takrirleri için kullanılması özellikle hadis âlimleri arasında daha fazla kabul görmüştür. Sünnet ve hadisin çerçevesini daha da genişleterek Hz. Peygamber’in ahlâkını, şemâilini, peygamberlikten önce söylediklerini ve yaptıklarını da bu çerçeve içine alanlar olmuştur. Daha geniş bilgi için Bkz. M.Yaşar Kandemir, *Hadis, D.İ.A.*, İstanbul 1997, XV, ss. 27-64.

³ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İFAV Yay., İstanbul 2009, s. 284.

⁴ Aydın, *İstılahlar*, s. 93.

⁵ Aydın, *Hadiste Tespit Yöntemi (Hadis Usûlü)*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 13.

⁶ Hayreddin Karaman, “Zaman ve Mekânın Değişmesi Hâlinde Sünnetin Geçerliliği”, *Milletlerarası Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu*, Ensar Yay., İstanbul 2010, s. 39.

*gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için güzel bir örneklik vardır.”*⁷ ayeti, Hz. Peygamber'in; güzel ahlâk, yol göstericilik (irşâd), sabır, mücadele, Kur'ân-ı Kerim'i söz ve fiilleri ile açıklama, ailede örnek birey, eğiten ve öğreten bir öğretmen ve nihayet Allah tarafından gönderilen örnek bir kul ve insan olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in kişiliği, din eğitim programlarına “hedef”⁸ olarak sabitlenmeli, eğitim materyali bu çerçevede oluşturulmalıdır.

Genel eğitimde olduğu gibi din eğitiminde de hedef davranış ve bu davranışa götüren materyalin ne kadar önemli olduğu malumdur. Bilindiği üzere, istendik davranışları kazandırma süreci olarak ifade edilen eğitim⁹ önceden saptanmış esaslara göre bilinçli davranış değişikliğidir. Hedeflenen davranışın kazanımında, öğrenenin hazır bulunuşluğu, psikomotor becerileri, öğrenene uygulanan metot ile öğrenim sürecinde kullanılan materyalin son derece etkilidir. Esas olarak eğitim; öğrenen, öğreten, ortam ve içerikten oluşmaktadır. Eğitimin dört ana ögesi olan, öğrenci-öğretmen-çevre-muhteva arasında, üzerinde en az durulan unsurun muhteva olduğu tereddütsüz söylenebilir. Öğrencinin gelişimi, öğrenme ilkeleri, öğretim süreçleri, okul-çevre ilişkileri, eğitim kuramları ve benzeri konular üzerinde sayısız araştırmalar yapıldığı ve kitaplar yazıldığı hâlde, ders içeriği adeta emektar bir hizmetçi muamelesi görmüş, istendiği takdirde çağrılıp programa oturtulabilecek sabit bir öge olarak kabul edilmiştir.¹⁰ İçeriği etkileyen temel faktör, kuşkusuz program hedefleridir. Hedeflenen davranışa göre içerik şekil kazanmalı ve çeşitlilik arz etmelidir. “*Programlar, ulaşılabilecek amaçları (hedefleri), bu amaçlara (hedeflere) ulaşabilmek için seçilecek ve belli ilkelere göre düzenlenecek içeriği, uygulanacak yöntemleri, destekleyici araç-gereçleri, amaçlara (hedeflere) ne kadar ulaşılabildiğini gösteren değerlendirme ölçütlerini kapsamaktadır.*”¹¹ Bu anlamda din derslerinde Hz. Peygamber'in rol modelinin program hedeflerinin içinde bulunuşluk düzeyi, son derece önemlidir. Âlemlere rahmet

⁷ Ahzab: 33/21.

⁸ Hedef: Öğrenciye kazandırılmak üzere seçilen istendik özelliklerdir. Diğer bir anlatımla yetiştirilecek insanda bulunması uygun görülen, eğitim yoluyla kazandırılabilir istendik özelliklerdir. (Özcan Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme*, Pegem Yay., Ankara 2007, s. 105).

⁹ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi*, Aksi Seda Matbaası, Samsun 1998, s. 13.

¹⁰ Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler*, A.Ü.E.F. Yay., Ankara 1988, s. 157.

¹¹ F. Dilek Gözütok, “Türkiye’de Program Geliştirme Çalışmaları”, *M.E.D.*, (160), Güz 2003, 153-154. Erişim Tarihi. 30 Eylül 2013, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi_/160/gozutok.htm.

olarak gönderilen Hz. Peygamber'in, yaşam tarzı olan sünnet ve bunun insanlığa tevarüsü olan hadisin, din eğitim ve öğretiminde yeri ve önemi tartışma götürmez bir gerçektir. Bir taraftan Kur'an'ın ön gördüğü insan tipinin ete kemiğe bürünmüş hâli Allah elçisi, öbür taraftan tarihe mâl olmuş örnek bir kişilik. Daha birçok hasletin model, eğitimin amacı olan "iyi insan" kavramına dönük model bağlamında sünnet, din öğretiminin temel parçasıdır.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi, ilkokul 4. sınıf ile lise 12. sınıf arasında toplamda sekiz (8) yıl okutulmaktadır. Öğrencinin gelişim dönemleri bakımından çok önemli olan 10-18 yaşları arası bu süreç, din öğretimi bakımından da önemsenmelidir. Bu sebeple, öğrencinin zihninde; Hz. Peygamber'in, davranışları yönlendiren, kavrama ve değerlendirme melekeseine "odak" konumu, din dersi müfredat programlarının temel amacı hâline getirilerek, program içeriğinin buna göre hazırlanması ve hedef davranışların bu şekilde tespit edilmesi yararlı olacaktır. İşlenecek konuya göre günümüze sahih bir şekilde tevarüs eden hadise dair materyal (söz, davranış, takrir) seçilmeli, bu seçim, "Hz. Peygamber'in rol model" olması ilkesi baz alınarak, sünnetin zaman ve mekân bağlantıları gibi kendisinden istifade edilen Nebvî metinler olarak da birtakım hususiyetlerinin bulunduğu gerçeği de önemsenmelidir. Çünkü bu hususiyetlerin ihmali, anlama ve uygulama problemlerine neden olabilmektedir¹². Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bireysel, toplumsal ve evrensel boyuttaki söz ve davranışlarının maksada uygun bir şekilde anlaşılması, onun tarihî şahsiyeti ve örnekliğinin bugünkü nesle doğru bir şekilde aktarılması her geçen gün daha da önemli bir hâle gelmektedir¹³. O hâlde müfredatların, sünnetin gerçek mânâsıyla kavranarak, vasıta ve gayenin, şekil ve özün, değişen ve değişmeyenin tayin edilerek anlaşılması ve hayata aktarılması¹⁴ temelinde oluşturulması gerekmektedir.

Bilimin hızla geliştiği, bilgiye uzaklığın kişinin cep telefonuna uzaklığına eşitlendiği bir dönemde, toplumun geleceği olan gençlerin, bilgi-amel-irşâd/ öğrenme-uygulama-öğretme/eğitim-öğretim/talim-terbiye kavramları bağlamında, din bilgisiyle

¹² Coşkun, *Bütünlük*, s. 13.

¹³ İlyas Canikli, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Programında Hz. Peygamber İmajı", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, (5), Nisan 2011, ss. 53-69. Erişim Tarihi. 30 Eylül 2013, <http://www.e-sarkiyat.com/makaleler/5.sayi/4.pdf>.

¹⁴ Selahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yay., İstanbul t.y., s. 265.

mücehhez olmaları gerekmektedir. Bilindiği üzere öğrencinin okulda öğrendikleri sadece okuldaki yaşamını etkilemekle kalmayıp, onun içtimâî hayatında yeni bir “dünya” kurmaktadır. İşte bu “dünyanın” sağlam dînî bilgilere göre inşası muhakkak ki elzemdir.

Yukarıda değinildiği üzere Ülkemizde, ilkokul 4. sınıftan başlamak üzere lise 12. sınıfa kadar Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi zorunlu olarak okutulmaktadır. Okutulan bu derslerde kullanılan hadis materyalinin hangi kaynaklardan alındığı son derece önemli olmasına rağmen, bununla alakalı her hangi bir ilmi çalışma yapılmamıştır.

İşte bu çalışmada; Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren günümüze kadar olan dönemde (1920-2012), Milli Eğitim Bakanlığınca İlköğretim (Birinci Kademe-İkinci Kademe/İlkokul-Ortaokul) ve orta öğretimde okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi müfredat programları, Talim Terbiye Kurulu kararları ve Ders Kitaplarındaki “Hadis Materyali” incelenmiştir.

1920-2012 yılları arasında; ilkokul, ortaokul ve liselerde, 1982 yılına kadar “Din Dersi” ve “Din Bilgisi”, 1982’den sonra ise “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” ismiyle birinci bölümde bahsedileceği üzere, yıllar ve sınıflar bazında okutulması farklılıklar arz eden “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” ders kitapları incelenmiş ve tezimizde genel olarak “Din Dersi” ismi kullanılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın Yayınlar Dairesi ve Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Kütüphaneleri, Milli Kütüphane, Kültür Bakanlığının Web sayfası üzerinden İl Halk ve İlçe Halk Kütüphaneleri arama motorları aracılığıyla araştırmaya konu olan ders kitapları taranmıştır. Ayrıca konumuz ile alakalı olarak yapılan tezler ve hazırlanan makalelerden de imkânlar ölçüsünde faydalanılmıştır.

Yapılan bu çalışmada 1920-2012 yılları; (1920-1948), (1948-1982), (1982-2012) olarak 3 döneme ayrılmış; ilkokul-ortaokul din dersi ders kitapları ve lise din dersi ders kitapları diye iki başlık açılarak incelenmiştir. Söz konusu derslerin cumhuriyet ile birlikte lise müfredatından çıkarılmasından dolayı, lise ders kitapları dönemlerine göre sadece son iki dönemde incelenebilmiştir. Tarihsel bant aralıklarının bu şekilde tespitinde; 1920’nin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşu olması, 1948’in,

periyodik olarak müfredat programlarından çıkarılan din derslerinin müfredata tekrar alınmış olması, 1982 yılının ise daha önce isteğe bağlı olarak okutulan din derslerinin artık “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” ismiyle zorunlu hâle getirilmiş olması, ölçüt olarak kullanılmıştır. Ayrıca 2012 yılı ise tezimizin başlama tarihini göstermektedir.

Çalışmamızda kullanılan; “Tespit Edilen Rivayet” “İncelenen ders kitaplarındaki hadisleri”, “Rivayetlerin Bulunduğu Yer Açısından İncelemeye Alınan Eser” “Ders kitaplarını”, “Hadis Materyali” “Ders Kitaplarında yer alan ve Hz. Muhammed’e atfedilen her türlü söz, davranış ve onayları”, “Eğitim Kurumu” “Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı özel olmayan, ilkokul, ortaokul ve lise tarzındaki devlet okullarını”, “Kütüb-i Sitte” “Buhârî ve Müslim’in el-Câmi’u’s-Sahîh, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce’nin es-Sünen isimli hadis kitaplarını”, “Muttefakun Aleyh¹⁵” “Buhârî ve Müslim’in her ikisinin de el-Câmi’u’s-Sahîh isimli kitaplarına aldıkları hadisleri” ifade etmektedir.

Müfredat olarak, ilkokul ile ortaokulun devamlılık arz etmesi ve 1998’den itibaren ilkokullar ile ortaokulların birleştirilerek ilköğretim okulu hâline getirilmiş olmasından dolayı tezimizde ilkokul-ortaokul tek dönem hâlinde ele alınmıştır.

Cumhuriyet Türkiye’si ile ilgili olan bu çalışmada, değerlendirmelerle ilgili olmak üzere Müsnedler, Mu’cemler, Musannefler, Câmiler, Sünenler, Zevâidler, Müsdedrekler, Müstahreçler ile her türlü hadis kaynakları ve şerhleri incelenmiş, incelenen rivayetlerin sıhhat değerleri aşamasında ise rical edebiyatı eserlerinden faydalanılmıştır.

Tezimiz, beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; Cumhuriyetin kuruluşu esnasındaki eğitim kurumları özetle ele alınmış, cumhuriyet ile birlikte söz konusu eğitim kurumlarının ilkokul, ortaokul ve liselere dönüşümleri ile bu bağlamda 1920-2012 yılları arası döneme dair kırılma noktalarını yansıtan Talim Terbiye Kurulu Kararları, müfredat programları ve genel olarak da ders kitaplarından bahsedilmiştir.

¹⁵ Aydın, *Istılahlar*, s. 238.

İkinci bölümde ise tespit edilen rivayetlerin kaynak analizleri ve dönemlerine göre dağılımları yapılarak buna dair sonuçlar değerlendirilmiştir. Burada rivayetler kaynakları açısından, Kütüb-i Sitte merkezli bir taramaya tabi tutularak; Kütüb-i Sitte'de bulunun rivayetler ile Kütüb-i Sitte'de bulunmayan rivayetler, sahihlik durumları ise muttefakun aleyh rivayetler, muttefakun aleyh olmayıp da sahih olan rivayetler, zayıf rivayetler, mevzu rivayetler ve kaynakları tespit edilemeyen rivayetler şeklinde ele alınmıştır. Aynı zamanda bu bölümde, 1920-1948/1948-1982/1982-2012 yıllarına dair analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, rivayetlerin Türkçeye çevirilerinde görülen eksiklikler, çeviri hataları, ifade tarzlarındaki değişimler ile rivayetlerin alındığı kaynaklara yapılan atıflar incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, zayıf ve mevzu rivayetler konularına göre ayrıştırılarak değerlendirilmişlerdir.

Tezin sonuç bölümünde ise yapılan çalışmada elde edilen neticeler belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE EĞİTİM KURUMLARI, DİN DERSİ MÜFREDAT PROGRAMI VE DERS KİTAPLARI

1.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİ EĞİTİM KURUMLARI

1299 yılında kurulan ve yedi asır boyunca üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim son derece önemlidir. Osmanlı'da eğitim-öğretim; hemen hemen her câminin bitişiğinde bulunan "Sıbyân Mektepleri", sarayda istihdam edilecek personeli, mülkî ve askerî idareciler yetiştiren "Saray Mektepleri" ile üst düzey eğitim veren "Medrese" lerde yapılmaktaydı.

"Dârü't-Ta'lîm", "Dârü's-Sıbyân", "Muallimhâne", "Mektephâne", "Taş Mektep" gibi isimlerle adlandırılan Sıbyân Mekteplerinde; Kur'ân-ı Kerim, Tecvid ilmi, temel dinî bilgiler vermek üzere ilmihâl dersi okutulmuştur. I. Abdulhamid (v. 1789) döneminde bu derslere kitabet dersleri eklenmiştir. Belli bir öğretim programı ve süresi olmayan Sıbyân Mektepleri XIX. yüzyıla kadar bu şekilde devam etmiştir.

Saray mektepleri ise kendi içinde Sıbyân mektebi tarzında "Şehzadegân", "Meşkhâne", devşirme yoluyla sağlanmış çocukların eğitildiği kurumlar ve 14 yıllık üst eğitimi ihtivâ eden "Enderun"dan oluşuyordu. Bunların dışında el sanatları okulları (tophane, kılıçhane, tüfekhane gibi) bulunmaktaydı.¹⁶

Osmanlılardaki diğer bir eğitim kurumu ise medreselerdi. İlki İznik'te Orhan Bey (v. 1359) tarafından 1324-1331'de kuruldu. Daha sonra Bursa ve Edirne gibi başkentlik yapan şehirlerde kurulmaya başlayan Osmanlı Medreselerinde, Fatih Sultan Mehmed (v. 1481) dönemine kadar yalnız dinî ilimler tahsil edilirdi. Fatih'in ilme gösterdiği özel ilgi Osmanlı medreselerinde naklî ilimlerin yanında aklî ilimlerin

¹⁶ Abbas Çelik, "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri", *E.A.Ü.İ.F.D.*, (27), Erzurum 2007, 125-135; Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", s. 13.

gelişmesini sağladı¹⁷. Bu bağlamda 1457’de, Fatih Sultan Mehmed tarafından temeli atılan, Osmanlı Medreseleri, Kanuni (v. 1566) döneminde program açısından biraz daha genişletilerek¹⁸ devam etti. Fetihlerin durması, akabinde gerçekleşen askerî alandaki duraklama, sosyal hayatın tüm sahalarında kendini gösterdi. Değişen zaman ve şartlar çerçevesinde yenileşme faaliyetleri kapsamında medreselerde de ıslah çalışmalarına başlandı. Medreselerin ıslahı, III. Murad (v. 1595)¹⁹, III. Mehmed (v. 1603), III. Ahmed (v. 1730), I. Mahmud (v. 1754), III. Selim (v. 1807), II. Mahmud (v. 1839) dönemlerinde devam etti. Ancak ıslah işini ciddi olarak ele alan padişah, I. Mahmud oldu. Batılılaşmanın da etkisiyle onun döneminde modern tarzda eğitim kurumları açıldı. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun, Mühendishane-i Berr-i Hümayun, Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Ma’mure, Dâru’t-tıb, Mekteb-i Maârif-i Adliye, Mekteb-i Ulûmu Edebiye, Dâru’l-Muallimrüşdî, Mualimhâne-i Nüvvâb, Mülkiye Mektebi ve Mekteb-i Sultânî’ler gibi değişik isimlerle farklı okullar kuruldu.

Tanzimat ve Islahat Fermanları sonrasında medreselerin ıslahı bağlamında birçok çalışma yapıldı. Bunların ilki, 1867’de 15 kişilik âlim grubu tarafından hazırlanan rapordur. Özü itibariyle Fatih döneminden beri süregelen müfredata bağlı, fakat tatillerde de eğitimin yapılmasını öngörme gibi bazı farklılıkları ihtiva eden bu rapordan sonraki bir diğer ıslah çalışması ise 1869’daki Maârif-i Umumiye Nizâm-nâmesidir. Buna göre okullar; Sıbyân-Rüşdiye (Ana Okul-İlkokul), İdadiye (Orta), Sultânîye (Lise) ve Yüksek Mektepler diye kısımlara ayrılarak müfredatlarında değişiklikler yapıldı. Tanzimatla gelişen yeni anlayış, halkın eğitim konusundaki düşüncelerini o denli farklılaştırmıştır ki, özellikle Mülkiye Mekteplerinde, din derslerinin konulmadığı gibi bu dersleri koymayı istemek dahi bazı kesimlerce gerici bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Fatih dönemine kadar sadece din bilimlerinin okutulduğu, Fatih’ten sonra dinî bilimlerin yanında aklî (fennî) bilimlerin de okutulduğu Osmanlı eğitim kurumlarında artık dînî derslere yer vermek, üstünde titizlikle durup ağırlık vermek bir tarafa dursun, söz konusu dersler, dönemin zihniyetince müfredat dışına çıkartılacak hâle geldi. 1886’da, bu kurumlardan mezun olanların inançlarında

¹⁷ Recai Doğan, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, *A.Ü.İ.F.D.*, 37 (1), 1997, ss. 414-421.

¹⁸ Bkz. Atay, “Medreselerin Islahatı”, *A.Ü.İ.F.D.*, 25 (1), 1981, s. 1.

¹⁹ Bkz. Atay, “1914’de Medrese Düzeni”, *A.Ü.İ.F.D.*, (5), 1982, ss. 1- 23.

zaafiyetler görüldüğü ortaya çıkınca, 1891'den itibaren, Mülkiye Mekteplerine 1 yıl ilave edilerek eğitim süresi 7 yıla çıkarıldı. Bu değişiklikle 1. 2. 3. ve 4. sınıflarında 3'er saat olmak üzere toplamda haftalık 12 saat ulûm-i dînîye dersleri müfredata konuldu.²⁰ Özellikle 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarının etkisiyle; medreselerin Fatih dönemindeki gibi kalmasını isteyenler, ıslah edilmesini isteyenler ve bunlara alternatif kurumların oluşturulmasını arzu edenler şeklinde çeşitli guruplar ve anlayışlar ortaya çıktı. Bu guruplar ve anlayışlar göz önüne alınarak da bazı çalışmalar yapıldı. Bu çalışmaların sonucu, XX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde, "Medreseler", "Mektepler", "Azınlık ve Yabancı Okullar" diye üç farklı eğitim kurumu oluştu.²¹ Bu durum, hem eğiten hem de eğitilenler açısından son derece olumsuzdu. Bu olumsuz havanın dağıtılması, eğitim öğretimin özendirilmesi, özellikle de medreseye rağbeti ve medreselerde kaliteyi artırma amacına matuf olarak II. Abdulhamit, 1892 yılında medreselileri askere gitmekten muaf tuttu. Ne var ki, durum beklenildiği gibi olmadı. Medreselilere verilen askerlik görevinden muafiyet, daha çok asker kaçaklarının işine yaradı. Medreseye rağbet, eğitimde başarı ve kalitenin artması gibi hedeflerin gerçekleşmesi bir tarafa dursun, bu imtiyaz, askere gitmek istemeyenlerin medreseleri doldurmalarına ve eğitim öğretimin daha uzun süreçlere yayılmasına neden oldu.²² Medreseler çok kötü bir hâl almıştı. O kadar ihmal edilmişlerdi ki kendilerini ayakta tutacak hâlde değillerdi. Bu durum onların kapatılmasına hazırlık gibiydi. Az da olsa ileriye görenler bunun farkına vardılar. Ancak yapılan çalışmalar ve ortaya konan gayretler medreseleri eski ihtişamına kavuşturamadı.

İkinci meşrutiyeti, bir yenileşme başlangıcı olarak gören ulemâ ve yazarlar, medreseyi her yönden ele alarak, 30 Ocak 1910'da medreselerde ilk resmî ıslahatı yaptılar.²³ 12 yıllık eğitimi esas alan "Medâris-i İlmiyye Nizâmnâmesi" adıyla bir müfredat programı hazırlandı. Dönemin eğitimcilerinden Eşrefzâde Muhammed Şevketî'nin tezkiresi ile dönemin Şeyhu'l-İslâmı Musa Kâzım tarafından Ağustos

²⁰ Bkz. Atay, "Medreselerin Islahatı", ss. 1-30.

²¹ Suat Cebeci, "Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye", *S.Ü.İ.F.D.*, (10), 2004, s. 198.

²² Atay, "Medreselerin Islahatı", s. 24.

²³ Salih Karacabey, "Osmanlı Medreselerin Son Döneminde Hadis Öğretimi", *U.Ü.İ.F.D.*, (8), 1999, s. 154.

1911’de sadâret makamına sunulan bu program, 1914 yılına kadar uygulandı. Bu Nizâmnâmeye göre eğitim kurumları şu şekilde planlanmış ve şekillendirilmiştir:

1-Taliye Kısım (Orta Kısım):

a) Rüşdî (1.2.3.sınıflar),

b) İdâdî (4. 5. 6. 7. 8. sınıflar),

2- Âliye Kısım (9. 10. sınıflar):

a) Ulûm-i Şer’iyye Şubesi (Tefsir, Hadis, Kelâm ve Ahlâk-i İslâm Kısımları),

b) Fıkıh Şubesi (Fıkıh ve Hukuk Kısımları),

c) Hikmet Şubesi (Felsefe, Riyâziyât, Tabiiyyât ve Coğrafya, Tarih ve Siyer Kısımları),

d) Lisan Şubesi (Arâbî, Türkî ve Fârisî ve Sâir Elsîn-i Muhimme Kısımları)”²⁴

Eğitim kurumları bu yapılanmayla 1914’e kadar devam etti. Medreselerin revize edilmesi bağlamında bir başka ve daha köklü bir çalışma ise 1914 yılında yapıldı. 1914’ten sonra medreselerin yepyeni ve bambaşka bir sisteme ve programa girdiğini görüyoruz. 1 Ekim 1914 tarihinde, yayınlanan Islah-ı Medâris Nizâmnâmesi ile bütün medreseler, Dârû’l-Hilafetü’l-Âliye Medresesi adı altında birleştirildi. Öğretim süresi ise dörder yıl olarak, Tâli Kısım-ı Evvel, Tâli Kısım-ı Sâni, Kısım-ı Âli diye üç bölüme ayrıldı. Nizâmnâmenin medreseler için öngördüğü ders programında hadis derslerine, Tâli Kısım-ı Evvel’de yer verilmezken, Tâli Kısım-ı Sânide 7. ve 8. sınıflarda, Kısım-ı Âlî’nin ise bütün sınıflarında yer verilmiştir.²⁵ 1914’te yayımlanan bu Nizâmnâme önemli bir düzenleme olup kendisini esas alan başka çalışmalara da kaynaklık etmiştir. Şeyhu’l-İslâm Musa Kâzım’ın 1917’deki yaptığı çalışmalar, bu Nizâmnâmeyi esas almıştır. Dönemin Şeyhu’l-İslâm’ı olan Musa Kâzım, I. Dünya savaşında dağılan ve düzeni bozulan medreseyi yeniden toparlamak ve bir sistem altında birleştirmek üzere; 8 Mayıs 1917’de “Medâris-i İlmiye Hakkında Kanun” ve 17 Ekim 1917 de ise “Dârû’l-

²⁴ Bkz. Atay, “Medreselerin Islahatı”, s. 42-52.

²⁵ Mustafa, Şanal, “Osmanlı Devletinde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metot, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, *E.Ü.S.B.E.D.*, (14), 2003/1, s. 155-156.

Hilâfeti'l-Âliyye Medreseleriyle Taşra Medreseleri Hakkında Nizâmnâme” adıyla iki nizâmnâme yayımlamıştır.”²⁶ Bu nizâmnâmeler 1921’e kadar uygulanmıştır.

Osmanlı Devleti’nin eğitim kurumları ile ilgili olarak özetle şunları söylemek mümkündür:

Kuruluşundan itibaren devletin gelişip güçlenmesinin temel taşı olan orta ve yüksek düzeyde eğitim veren medreseler, program ve yönetiminde özerkliğe sahip bir şekilde, eğitimde devlet iradesi ile sivil insiyatifin bilimsel ve gerçekçi dayanışmasının güzel bir örneği olarak ortaya çıktı. Devletin destek ve himayesi ile özerk yönetim arasındaki karşılıklı güvene dayalı akılcı ilişkiler, medreselerin başarısını olumlu yönde etkiledi. Bu durum, duraklama dönemine kadar aynı şekilde devam etti. Ancak, duraklama döneminden itibaren medrese üzerindeki devletin himaye ve desteği, artık baskıya ve akıldışı müdahalelere dönüşmeye, özerklik de keyfiliğe yönelmeye başlayınca, medreseler için sonun başlangıcı dönemine girilmiş oldu. Bu olumsuzlukların zamanla düzeltilmesi yerine daha da ağırlaşarak devam etmesi sonucu medreseler, kültür ve medeniyeti taşıyıp geliştiren, halkı bilinçlendirip yönlendiren kurumlar olma özelliğini yitirmeye başladı. Osmanlı’nın son dönemlerine gelindiğinde ise iyice içine kapanarak gelişmelerden tamamen uzak kalan medrese, statükosunu korumak adına gelişmelere karşı direnişe geçmiş, gelişmeleri İslâm dışı saymış, kötü gidişe çare arayışlarının sonucu olarak ortaya çıkan batı tipi mekteplere karşı savaş açıp mensuplarını dinsizlikle itham etme yoluna gitmiştir. Medrese cenahında durum böyleyken, diğer taraftan 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile eğitim alanında önemli ayrıcalıklar elde eden gayr-i müslim teb’ânın ve yabancıların açtığı okullarda, din ve milliyet duyguları öne çıkarılarak bölücü ve parçalayıcı düşünceler geliştirildi. Yirminci yüzyılın başına gelindiğinde ise ülkedeki eğitim yapısı; her biri ayrı hedeflere yönelmiş, birbirileri ile kavgalı üç ayrı kurumu (Medreseler, Mektepler, Azınlık ve Yabancı Okullar) içinde barındırıyordu. Bunlar birbirlerini dinsiz (mektepliler), yobaz (medreseliler), hain (azınlık ve yabancılar) olarak görüyorlardı. Bu tablo içinde medrese bütün etkinliğini kaybetmiş, İslâm’ın birleştirici ve bütünleştirici

²⁶ Zeki Salih Zengin, Kurtuluş Savaşı Döneminde Medrese Öğretim Programları ve Ders İçeriklerinin Düzenlenmesi Çalışmaları, *A.Ü.İ.F.D.*, 44 (1), 2003, 187-226; Abdullah Akın, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, s. 34.

ruhundan uzak, topluma faydalı olmaktan öte, zararlı hâle gelmiş bir görüntü içindeydi. Medresenin içine düştüğü bu duruma bakanlar, son ve en mükemmel din olarak gönderilmiş, insanlığa gerçek bir medeniyet sunmuş olan İslâm dinînin terâkkiye mani olduğu kanaatini seslendiriyorlardı. Artık din eğitiminin medresenin elinden alınması gerekiyordu ve Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile bu kaçınılmaz son, gerçekleşmiş oldu. Cumhuriyet yönetiminin, Tevhid-i Tedrisât kanunu ile bütün eğitim kurumlarını devletin yönetiminde toplayıp din eğitim ve öğretimini devlet eliyle yürütme projesi, aslında bunun bir sonucu oldu. Ne var ki, medresenin son bir asır içinde oluşturduğu medrese dışı eğitim kurumlarına kuşku ve endişe ile bakan halk tavrı ve entelektüel zümrenin katılmış karşı duruşu, devlet ile toplum arasında güven problemi oluşturdu. Bunun neticesinde Cumhuriyetin ilk çeyrek asırlık dönemi, din eğitimi ve toplumun dinî yönden gelişmesi adına, heba edilmiş oldu.²⁷

Osmanlı dönemine hadis açısından bakıldığında hadis öğretiminin teşvik edildiği, öğretim elemanlarına ve öğrencilere her türlü imkânın sağlandığı görülmektedir. Hadis dersleri; cami, medrese ve Dârû'l-Hadisler'de yapılmıştır. Medrese ve camilerde yapılan hadis dersleri, her hangi bir hadis kitabının başından sonuna kadar okutulması veya izah edilmesi şeklinde yapılmıştır. Medrese ve camilerin dışında, Dârû'l-Hadis ismiyle kurulan üniversite düzeyindeki müstakil hadis bölümlerinde ise hadislerin rivayet ve dirayeti ile ilgili üst düzey konulara ağırlık verilmiştir. Buraya alınacak öğrencilerin, alt seviyelerdeki medreselerde okumuş ve hadis okuyup anlayacak kadar bilgi düzeyinde olmaları istenmiştir. Dârû'l-Hadislerin genelinde durum böyleyken Süleymaniye Dârû'l-Hadis'i daha farklıydı. Süleymaniye'de bu günkü doktora öğretimine eşdeğer üst düzey bir eğitim verilmekteydi.²⁸

²⁷ Cebeci, "Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye", *S.Ü.İ.F.D.*, (10), 2004, ss. 197-201.

²⁸ Karacabey, s. 167.

Osmanlı Devleti'nde hadis alanında yapılan çalışmalara dair istatistikî bilgiler,- ulaşabildiğimiz kadarıyla- XVIII. yüz yılda 140, XIX. yüz yılda 54 âlim tarafından yapılan, 79 civarındaki hadis çalışmasıdır.²⁹

1.2. CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE DİN DERSLERİ

1.2.1. 1920-1948 Arası Dönem

TBMM'nin ilk Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur tarafından hükümetin programı okunurken "Eğitimin amacı, dînî ve millî eğitim almış nesiller yetiştirmektir."³⁰ denmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından 1921'e kadar ki dönemde Osmanlı Devleti'ndeki eğitim sistemi aynı şekilde takip edilmiştir. Kurtuluş savaşı döneminde iyice dağılmış olan medreseleri, ıslah etmek ve onlara yeniden bir çeki düzen vermek üzere 8 Mayıs 1921'de Medârîs-i İlmiye Nizâm-nâmesi yayımlandı. Bunun dışında 1922'de İstanbul, 1923'te Ankara'da olmak üzere iki ayrı program hazırlandı. Söz konusu programlardaki din dersleri/kültür dersleri dağılımları aşağıdaki gibidir:

Dârû'l-Halife Medreseleri Hazırlık sınıfı; 1922 programında din derslerinin 26, kültür derslerinin 43 saatlik; 1923 programında ise ilahi dersi de bu kategoriye alındığı hâlde din derslerinin 23, kültür derslerinin 37 saatlik ağırlığının olduğu görülmektedir. 1915 yılında İbtidâiler için hazırlanan altı sınıflı programda öğrencilerin tahsilleri boyunca okuyacakları haftalık toplam 180 saat içerisinde Kur'ân-ı Kerim ve Mâlumât-ı Dînîye dersine 19 saat ayrılmıştır.

Tâli Kısım-1 Evvel düzeyinde; 1922 yılında bütün öğretim süresi içinde din derslerinin 14, kültür derslerinin 49, 1923 yılında ise din derslerinin 12, kültür derslerinin ise 78 saatlik ağırlıklarının olduğu görülmektedir ki bu durum din dersleri aleyhine önemli bir gerileme olarak kabul edilmelidir. İptidâ-i Dahil Tali Kısım-1 Sâni'de ise 1922 yılında öğretim süresi içinde din derslerinin 19, kültür derslerinin 43 saatlik ağırlığının, 1923 yılında ise din derslerinin 16, kültür derslerinin 57 saat olduğu,

²⁹ Selahattin Yıldırım, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri Ve Eserleri", *D.E.A.D.*, (13), 2004, s. 267.

³⁰ Akın, s. 44.

1918 yılında aynı aşamalar için hazırlanan programlara bakıldığında ise buradaki din derslerinin ağırlığının %38 ile % 42 arasında değiştiği görülmektedir.

Kısm-ı Âlî (Sahn)'de ise 1922 yılındaki programda, üç yıllık toplam 54 saatlik ders süresinin 32 saatinin genel kültür, 22 saat meslek dersleridir. Halbuki 1923 yılında hazırlanan programda, hem toplam ders süresi 72 saat olarak arttırılmış, hem de bu sürenin 33 saati genel kültür derslerine, 39 saati ise meslek derslerine ayrılmıştır. İhtisas Medresesi (Medresetü'l-Mütehâssısın) durumu 1915 yılında her iki sınıfta derslere ayrılan toplam haftalık süre Tefsir-Hadis şubesinde 42 (21+21), diğer iki şubede 48 (24+24) saat iken, 1922 de Tefsir-Hadis şubesinde 36 (12+12+12), diğer iki şubede 54 (18+18+18) bu sayı 1923 yılında Tefsir-Hadis şubesinde 48 (16+16+16), diğer iki şubede ise 54 (18+18+18) saat olarak belirlenmiştir.³¹

Cumhuriyete gelindiğinde, medreselerde durum böyleyken ilkokul, ortaokul ve lise diyebileceğimiz İbtidâiler (Sıbyân Mektepleri), Rüşdiye-İdadiye ve Sultânîler ile ilgili ana hatları ile şunları söylemek mümkündür.

1.2.1.1. İbtidâiler (Sıbyân Mektepleri)

Sıbyân Mektepleri, günümüzdeki ilkokul olarak isimlendirilen eğitim kurumlarına Osmanlı Devleti'nde verilen isimdir. Dört yıllık eğitim veren bu mekteplerde elifba, Kur'an-ı Kerim, ilmihal, tecvid, Türkçe ve muhtasar "Ahlâk-ı Memdûha" risaleleri okutuluyordu. Tanzimat'tan sonra üç yıllık olan mekteb-i ibtidâiler ise elifba, Kur'an, tecvid, ilmihâl, ahlâk, sarf-ı Osmanî, imlâ, kıraat, Mulahhas Tarih-î Osmanî, Muhtasar Coğrafyayı Osmanî, Hesap ve Hüsn-i Hat okutulmaktaydı. Sıbyân mektepleri ders programları, 1907-1908 yıllarına kadar bazı değişimlerle devam etmiş, ancak 1910'da üç devreli altı sınıf hâline getirilmiştir. II. Abdülhamit döneminde Sıbyân mektepleri ismi yerine artık İbtidâi mektepler açılmış ve "Mekteb-i İbtidâiyye ismi kullanılmıştır."

³¹ Geniş bilgi için Bkz.; Zengin, "Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet'in Başlarında Türkiye'de Medreseler ve Din Eğitimi", *A.Ü.İ.F.D.*, 43 (2), 2002, ss. 277-313; Zengin, "II. Meşrûtiyet Döneminde Osmanlılarda Medreselerin İslahı Çalışmaları (Teşkilat ve Ders Programları)", *D.İ.D.*, 34 (2), Nisan-Mayıs-Haziran 1998, ss. 43-52; Zengin, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Medrese Öğretim Programları ve Ders İçeriklerinin Düzenlenmesi Çalışmaları", 187- 226; Akın, s. 48.

1913'te "Tedrisât-ı İbtidâiye Kanunu Muvakkatı" ile Rüşdiyeleri de içine alan altı yıl süreli ibtidâi mektepler kurulmuş ve ilkokul öğrenimi zorunlu hâle getirilmiştir.³² 1924'teki İkinci Heyeti İlmiye kararlarına göre eğitim süresi beş seneye indirilmiş, yeni oluşturulan müfredat çerçevesinde³³ 1926 yılına kadar 2. 3. 4. ve 5. sınıflarda hafta da 2'şer saat olmak üzere "Kur'an-ı Kerim ve Din Bilgisi" dersi okutulmuştur.³⁴ 1926'da 3. 4. ve 5. sınıflarda 1'er saat olarak okutulan "Din Bilgisi" dersi, 1927 de 3. 4. 5. sınıflarda seçmeli³⁵ hâle getirilmiştir. 1929'da programdan tamamen çıkarılan din dersi, 28 Ekim 1930'da 5. sınıf öğrencilerine perşembe günü öğleden sonra yarım saat olmak üzere seçmeli olarak, ancak program dışı okutulmasına müsaade edilmiştir. Şehir okullarında durum böyleyken köy okullarında din dersleri 1939 yılına kadar devam etmiştir. 1939 yılında ise köy okullarından da din dersleri tamamen kaldırılmıştır.³⁶

1.2.1.2. Rüşdiye-İdâdiye

Günümüzde, ortaokul veya ilköğretimlerin 6, 7, 8. sınıfları sayılan bu kurumlar, ilk defa 1839 da II. Mahmud döneminde açılmışlardır. Cumhuriyet öncesindeki programlarında; 1911'deki yedi yıllık ders cetveline göre, Tecvid ile Kur'an-ı-Kerim dersleri 1, 2, 3, ve 5. sınıflarda, Ulûm-i dinîyye dersi ise 5. sınıf hariç bütün sınıflarda bulunmaktaydı. 1922'de yapılan düzenlemeyle Kur'an-ı Kerim ve Ulûm-i dinîyye dersi tüm sınıflara konuldu. 1924'teki Tevhid-i Tedrisât Kanunu çerçevesinde, Orta Mektep ile Sultâniler (Lise) toplamda 7 yıldan 6 yıla indirilerek, ortaokullar "lise 1. devre" diye isimlendirilmiş ve din dersleri lise 1. devre programından tamamen çıkarılmıştır.

1.2.1.3. Sultâniler (Lise)

Bunların ilki 1868'de kurulan Galatasaray lisesidir. Kısım-ı Adi ve Kısım-ı İdâdi diye iki bölümü vardı. Kurulduğunda din dersleri bağlamında Ahlâk ve Âdab dersleri konulmuştur. Din derslerinin yıllara göre, sınıflar düzeyinde değişiklikler arz ettiği görülmektedir. 1898-1899'da; Ulûm-i Dînîye dersi, 1904'te; Eczâ-î şerîfe, Tecvid, Kur'an-ı Kerim, Ahlâk, Muhtasar İlmihal, Ulûm-i Dînîye dersleri, 1909'da; Kur'an-ı

³² Akın, s. 196.

³³ Hasan Ali Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994, s. 25-26.

³⁴ Akın, s. 199.

³⁵ Bkz. Mustafa Öcal, "Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü", *T.A.L.D.*, 6 (12), 2008, ss. 399-430.

³⁶ Yücel, s. 25; Öcal, s. 7.

Kerim, Ulûm-i Dînîye ve Akâid-i Dînîye dersleri, 1910'da; tüm sınıflarda Ulûm-i Dînîye dersleri, 1911'de; Kur'an-ı Kerim, Ulûm-i dinîyye, 1919'a gelindiğinde ise 4 yıllık Sultânilerin birinci devreleri ile 6, 7, ve 8. sınıflarda 1'er saat olmak üzere Ulûm-i dinîyye dersi konulmuştur.³⁷

İstanbul hükümetince hazırlanan programa göre 1922 yılından önce açılan Sultâniler için birinci devrede Kur'an-ı Kerim dersi 2, 3, 4, ve 5. sınıflarda, Siyer ve Malûmat-ı dinîyye derslerinin ise bütün sınıflarda okutulması uygun görülmüştür. İkinci devrede, 9, 10, ve 11. sınıflarda Akâid ve Fıkıh dersleri yer almıştır.

1922'de açılan Sultânilerde ise 1, 2, 3. sınıflarda 2 saat din dersine yer verilmiş olup, 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisât kanunuyla din dersleri Sultânilerin programlarından tamamen kaldırılmıştır.³⁸

Görüldüğü üzere bu düzenlemeler yapılmadan önceki yıllarda ilkokulların programlarında Kur'an-ı Kerim, malumat-ı dinîyye ve ahlâk dersleri; orta ve lise seviyeli okulların programlarında Kur'an-ı Kerim, siyer ve malumat-ı dinîyye, akaid ve fıkıh gibi dersler var iken, Cumhuriyet döneminde bu dersler okul programlarından çıkarılmışlardır. En sona bırakılmış olan din bilgisi dersi ise; 1924'te liselerin, 1927'de ortaokulların, 1929 ile 1931 yılları arasında ise İlkokullarla birlikte Öğretmen Okullarının programlarından da tamamen çıkarılmıştır. Yalnızca köy ilkokullarının 3. sınıflarında perşembe günleri yarım saat isteğe bağlı olarak 1939'a kadar devam edebilmiştir. Bu tarihten itibaren köy ilkokullarının programından da Din Bilgisi dersi çıkarılmıştır.³⁹

1.2.2. 1948-2012 Arası Dönem

19 Şubat 1948'de ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında program dışında seçmeli olarak 2 saat Din Dersi'nin okutulmasına karar verildi. Ancak ders kitabı hazır olmadığından dersler, ertesi yıl uygulanmaya başlandı. Din Dersi Müfredat programı ise Diyanet İşleri Başkanlığınca kurulan ve başkanlığını Diyanet İşleri Başkanı Ahmed Hamdi Akseki'nin yaptığı bir komisyon tarafından hazırlandı. Ders kitabı da Akseki'ye yazdırıldı. Aşamalı

³⁷ Yücel, ss. 149-182.

³⁸ Akın, s. 174.

³⁹ Öcal, s. 407; Yücel, s. 25.

olarak okutulmasından vazgeçilen din derslerine halkın gösterdiği rağbet çok yüksekti. Öyle ki çocuklarının din dersini okumasını isteyenlerden alınması gereken dilekçe o denli fazlaydı ki, ertesi yıl dilekçeler, din dersi okutulmasını isteyenlerden değil istemeyenlerden alındı. Bu teveccüh üzerine din dersi 4 Kasım 1950'de program içine alındı.⁴⁰

1953'e gelindiğinde öğretmen okullarının 9. ve 10. (lise 1. ve 2.) sınıflarına haftada 1'er saat ve mecburi olarak okutulmak üzere din bilgisi dersi konuldu. 1956'da ortaokulların 1. ve 2. sınıflarına, 1967'de ise, liselerin 1. ve 2. sınıflarına isteğe bağlı olarak okutulmak üzere din bilgisi dersi müfredata dahil edildi. 1974-1975 öğretim yılından itibaren, ilkokulların 4. ve 5. sınıfları ile ortaokulların bütün sınıfları ve liselerin ise 1. ve 2. sınıflarında (toplam 7 yıl boyunca) haftada 1 saat ve zorunlu olarak ahlâk derslerinin okutulacağı okullara bildirildi. Böylelikle isteğe bağlı olarak okutulan din bilgisi dersinin yanında bir de zorunlu olarak okutulacak ahlâk dersi devreye girmiş oldu.⁴¹

12 Eylül 1980 askeri harekâtından (ihtilalden) sonra yeniden hazırlanan ve 1982'de yürürlüğe giren Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 24. maddesinin gereği, önceleri okullarda isteğe bağlı olarak okutulan Din Bilgisi dersi ile zorunlu olarak okutulan Ahlâk dersleri birleştirilerek; 1982-1983 öğretim yılından itibaren "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi" adıyla ilkokul 4. 5., ortaokulların 1, 2, 3. sınıflarında 2'şer saat, liselerin ise bütün sınıflarında 1'er saat olmak üzere okullarda zorunlu hâle getirildi.⁴²

Osmanlı Dönemi'nde programları, içerikleri ve süreleri birbirinden tamamen farklı olan din dersleri, özerk yapısıyla devlet himayesindeki eğitim kurumlarında yürütülmekteydi. Tevhid-i Tedrisât ile birlikte (1924), bu kurumlar sadece yönetimleriyle değil, verdikleri eğitimin içeriğiyle de devletin kontrolünde faaliyetlerine devam etmişlerdir. Din derslerinin kademeli olarak eğitim kurumlarından tamamen çıkarılması (1939) aslında Cumhuriyetin laikleşme sürecinin bir parçası, özellikle de laiklik anlayışının bir yorumunun neticesiydi. Çünkü bu yoruma göre din öğretimi, laik sistemde, devlet eliyle yürütülemezdi. 1947'de din öğretimi işi Özel dinî Öğretim

⁴⁰ Bkz. Akın, ss 210-222.

⁴¹ Çelik, *Din Eğitimi Tarihi*, Arı Sanat Yay., İstanbul 2013, ss. 114-115.

⁴² Ocal, s. 407-408.

Dershaneleri'ne devredildi. Ancak, dershanelerden verim alınamadı. Din öğretimi devlet eliyle yürütülemez anlayışı 1948'e kadar devam etti. 1948'de laiklik yorumunun değiştiği, din öğretiminin devlet eliyle yürütülmesinin laikliğe aykırı olmadığı, devletin kontrolü olmaksızın verilen din öğretiminin, toplumu farklılaştırarak önü alınamaz sonuçlara götürebileceği endişesinin oluşmaya başladığı görüldü. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, 1947-1948'deki kongrelerinde bunlar detaylarıyla tartışıldı. Din derslerinin “Zorunlu mu?” /“Seçmeli mi?” konusunda “Seçmeli” olmasına karar verildi. Ancak, okutulacak dersin kitap içerikleri de çok önemliydi. Okutulacak ders kitapları tamamen devletin kontrolünde; işlenecek konular, anlatım örgüsü, kullanılan ayet ve hadisler, hedef davranışlar titizlikle seçilmeliydi. İlkokulların 4. ve 5. sınıflarında seçmeli olarak okutulacak olan din dersinin, ders kitabını yazmak üzere, Diyanet İşleri Başkanı'nın riyâsetinde bir komisyon oluşturuldu. Komisyon marifetiyle yazılan kitap, Milli Eğitim Bakanlığı'nca da inceleyerek onaylandıktan sonra okutuldu. 1982'ye gelindiğinde 1956'da ortaokul, 1967'de liselere giren din derslerinin, 1974'e ilkokul, ortaokul ve liselerde zorunlu olarak okutulan ahlâk dersleriyle de birleştirilerek “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” ismiyle okutulduğu görülmektedir. Böylece 1939'da öğretimi kaldırılan ve 1948'de tekrar öğretime dâhil edilen din dersleri, anayasanın gereği olarak okutulan bir ders hâline getirildi. Seçmeli olan din derslerinde, dersi seçenlerin dersi görürken, seçmeyen öğrencileri okulda tutmak, öğretmenin sınıf hakimiyeti, ders başarısı gibi metodik yaklaşımlar ile dersin mezhepler ve dinler üstü bir anlayışla zorunlu hâle getirilmesinin faydalı olacağı konusunda Milli Güvenlik Konseyi'nin iknası sonucunda, ders mecburi oldu. Günümüzde de Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ismiyle zorunlu bir şekilde devam etmektedir.⁴³

1.3. DİN DERSİ MÜFREDAT PROGRAMI VE DERS KİTAPLARI

1920-2012 yılları arası Cumhuriyet Türkiye'sinde din derslerinin; dönemin siyasi, politik anlayışlarına göre örgün eğitimde, bazen müfredatın içi, bazen de müfredat dışı okutulduğunu, hatta 1939-1948 yılları arası dönemde eğitim kurumlarından tamamen çıkarıldığı görülmektedir. Oluşturulan programların temelini,

⁴³ Bkz. Sönmez Kutlu, “Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu”, *A.Ü.İ.F.D.*, 43 (1), 2002, ss. 301-322.

Tevhid-i Tedrisât Kanunu oluşturur. Tevhid-i Tedrisât Kanunu öncesinde (1920-1924), medreselerle alakalı gerekli müfredat ve metot değişikliği yapılarak geliştirme arayışları bağlamında, TBMM'nin ilk hükümeti tarafından 8 Mayıs 1921 de Medârîs-i İlmiye Nizâm-nâmesi ismiyle bir çalışma yapılmıştır. Ayrıca kurulan yeni cumhuriyet, din öğretimi konusunda müfredat programlarını hazırlamak üzere Heyet-i İlmiye toplantıları da düzenlemiştir.⁴⁴ Aslında yapılan çalışmalar, TBMM'nin ilk Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur'un hükümetin programını okurken "Eğitimin amacı, dinî ve milli eğitim almış nesiller yetiştirmektir."⁴⁵ şeklindeki sözünün ifadesi olarak görülebilir. Osmanlı Dönemi'ndeki "Nesillerin dinî Hüviyetlerine" "Milli Hüviyet" kavramı da eklenmiştir. 1924'ten sonraki dönemde "Dini Hüviyet" kavramının programlardan aşamalı olarak çıkarılışı görülecektir. 1921'deki bu program 1924'e kadar uygulandı. 3 Mart 1924'te ise Tevhid-i Tedrisât Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla bütün eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak, eğitim öğretim faaliyetleri tek çatı altında toplandı. Tevhid-i Tedrisât, kurulan yeni devletin felsefesini yansıtmak, eğitimde bireyden beklentileri ortaya koymak için bir fırsattı. Zaten öyle de oldu. Cumhuriyetin ulusalcı ve laik dünya görüşüne uygun bir eğitim anlayışını temsil eden eğitim-öğretim felsefesine uygun dersler ve ders içerikleri ancak 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisât Kanunu sonrasında mümkün olabilmişti. Yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte resmi okullardan yayılan dinsel ağırlıklı eğitime son verilirken, Arapça ve Farsça öğretimi de kaldırılmıştı. Kolej ve yabancı okullarda dinsel simgeler, amacı değişik milliyet duygularını aşılacak olan dinsel öğretiler de bu çerçevede yasaklanmıştı.⁴⁶

Ancak, dînî ve teknik öğretimi tek elde toplamayı hedefleyen Tevhid-i Tedrisât'ın sonuçları bu şekilde olmadı. Yeni sistem tek el yerine tek tip öğretime dönüştü. Zamanla ilk, orta ve lise mekteplerinde millî terbiye ve ahlâk dışında, çocuklara dinî bir eğitimin verilmesinin faydasız olduğu görüşü hakim oldu.⁴⁷ Bu görüş beraberinde din derslerinin 1929'da programdan çıkarılmasını, 28 Ekim 1930'da şehir okullarında okuyan 5. sınıf öğrencilerinden isteyenlere, perşembe günü öğleden sonra

⁴⁴ Bkz. Halis Ayhan, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış", *A.Ü.İ.F.D.* (Cumhuriyetin 75.Yıl Özel Sayısı), 39 (2), 1999, ss. 237-254.

⁴⁵ Akin, s. 44.

⁴⁶ Aslan, s. 218.

⁴⁷ Çelebi, "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin İlk ve Orta Öğretim Programına Girişi ve Bu Günkü Müfredatı", *D.E.A.D.*, (6), İstanbul 1999, s. 272.

yarım saat şeklinde verilmesini getirdi.⁴⁸ Köy okullarında ise din derslerinin okutulmasına 1939'a kadar devam edildi.⁴⁹

Böylece, eğitim kurumlarının tümünde din öğretimi tamamen kaldırılmış oldu. Din öğretimi, örgün eğitim yapan kurumlardan uzaklaştırılarak, bu iş tamamen ailelere bırakıldı. Pratikte ailelerin çocuklarına dinî eğitim verebilmelerine ne ölçüde izin verildiği bir tarafa, o günkü şartlarda Türk toplumunun okuma düzeyi ve ailelerin dinî bilgi seviyesi göz önünde tutulduğunda, bu uygulamanın Türk çocuklarını cehâlete, hurâfeye, yahut çeşitli tarikat ve cemaatlerin eline terk etmekten başka bir anlama gelmediği görülmektedir. Bu dönemde müsbet anlamda bir din öğretimi ihmal edilirken, kültür derslerinde natüralist din anlayışları telkin edilerek, din aleyhinde bir hava oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu tutuma örnek olarak tarih kitaplarının başına konan ve tabiatı tanrı, Hz. Muhammed'i de kurnaz bir Arap ahlâkçısı olarak gösteren ekler gösterilebilir.⁵⁰

1947'de ise din öğretimi işi, Özel dinî Öğretim Dershaneleri'ne bırakıldı. Yer temini, hoca tespiti zorluklarının yanı sıra okutulacak kitaplar konusundaki tartışmalar, kurulan bu dershanelerin yürümeyeceğini ortaya koydu. Bunun üzerine 19 Şubat 1948 günü iktidar partisi, bu konuyu meclis grubunda tartışmış ve 1 Şubat 1949 tarihinde çıkarılan bir genelge ile velilerin yazılı isteği üzerine ders zamanları dışında uygulanmak şartı ile ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında haftada iki saat din dersi okutulması kararlaştırılmıştır.⁵¹

Din derslerinin devlet tarafından verilmesi konusunda, ülkede birçok görüş ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri de V. Milli Eğitim Şûrâsı'dır. 1953'te toplanan V. Milli Eğitim Şûrâsı, din eğitimi konusuna eğilmiş, 3 nolu komisyonunun raporunda 15. Madde ilkokullarda din derslerin programı hakkında yapıcı teklifler getirmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri; "Anayasa ve Medeni Kanun'daki vicdân hürriyeti hakkı kullanılacaktır. Biz bu hakkın devlet eliyle kullanılması imkânını hazırlamazsak, bu defa halk kendi kendine bu hakkını kullanacaktır ki, bu da mahalle

⁴⁸Turgay Gündüz, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi 1923-1998" *U.Ü.İ.F.D.*, 7 (7), 1998, s. 546; Akın, s. 203.

⁴⁹Yücel, 25; Öcal, s. 7.

⁵⁰Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yay., Ankara 1997, s. 49.

⁵¹Çelik, *Din Eğitimi*, s. 113.

mektebinin, mollaların eline geçmesi demektir.” sözleri ile din eğitiminin genel eğitim içinde verilmesi gerekliliğini ortaya koymuş ve savunmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan ve Talim Terbiye Kurulu'nun onayında geçen “Din Dersleri” adlı kitapla din derslerinin tekrar okutulmaya başlanmasına geçildi. Programdan beklentiler noktasında dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu imzasıyla valiliklere gönderilen bir genelgede; “Din ve vicdan hürriyetine, Cumhuriyet’in laik niteliğine ve derse devam eden öğrencilerle, etmeyenler arasında yersiz münakaşalara meydan verilmemesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.” Söz konusu program; günlük yaşantı hakkında dinî bilgiler vermek, iman esasları, İslâm’ın şartları, millet, memleket, aile, öğretmen sevgisi, iyilik, doğruluk, temizlik, sevgi, saygı gibi ahlak prensipleri ve Peygamberimiz’in hayatı gibi konulardan oluşmaktaydı.

Din Dersleri, 1953’te ilk öğretmen liselerinde (9. ve 10. sınıf), 1956’da ortaokullarda (1. ve 2. sınıf), 1967’de diğer liselerde (1.ve 2. sınıf), 1976’da ise orta 3 ile lise 3. sınıflarında okutuldu. 1967’de bu dersin okutulmasının amacı, öğrencilerin ilk ve ortaokullarda edinmiş oldukları bilgilere dayanarak, bir mânevi âlemin mevcut olduğuna, maddi ve manevi değerler arasında sıkı bir bağlılık bulunduğuna, bunların birbirleri ile çelişmediğine dikkatleri çekmek şeklinde belirlenmişti. 1974’te konulan Ahlâk dersi müfredatında ise, ağırlık genel ahlâk felsefesine verilmiş, ameli ahlâkla ilgili olarak da İslâm ahlâkından daha çok, genel ahlâk prensipleri esas alınmıştı.⁵² 1974’te ilkokulların 4. 5. sınıfları, Ortaokul 1, 2, 3. sınıfları ile liselerin de bütün sınıflarında Ahlâk dersi zorunlu olarak okutuldu. 1982’de Din Dersleri ile Ahlâk Dersleri birleştirilerek “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” ismiyle ilkokul 4, 5. sınıflar, ortaokul ile liselerin tüm sınıflarında zorunlu ders hâline getirildi.

1982’deki programın genel amacı; temel eğitim ve ortaöğretimde öğrenciye, Türk Milli Eğitim politikası doğrultusunda genel amaçlarına, ilkelerine ve Atatürk’ün laiklik ilkesine uygun, din, İslâm dinî ve ahlâk bilgisi ile ilgili yeterli temel bilgi kazandırmak, böylece Atatürkçülüğün, milli birlik ve beraberliğin, insan sevgisinin dinî ve ahlâki yönden pekiştirilmesini sağlamak, iyi ahlâklı ve faziletli insanlar

⁵² Çelebi, s. 273-279.

yetiştirmektedir.⁵³ şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca, Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili konular işlenirken daima onun örnek ve üstün şahsiyeti esas olarak ele alınacak, bunu belgeleyen olaylardan örnekler verilecektir. Her konuya, iyi bir şekilde seçilmiş, uygun ayet, hadis mealleri, okuma parçaları ve hikâyelerle açıklık ve kavrayış kolaylığı getirilecektir, denilmektedir.⁵⁴

1986'da yayımlanan Tebliğler Dergisi'nde, bu programda % 99'u Müslüman olan ülkemizde İslâm dinine ait bilgilere daha fazla yer verilmiş olması, hem öğrencilerin bu konudaki ihtiyaçlarının karşılanması bakımından hem de tarihimizi, edebiyatımızı, musikimizi ve diğer sanat varlıklarımızı tanıtmak, benimsetmek, sevdirmek ve kısaca onları milli kültürümüzün bir üyesi yapmak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu hususlar göz önünde bulundurularak, azınlık okulları dışındaki okullarımızda öğrenim gören T.C. uyruklu Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup öğrencilere “Kelime-i şehadet, Kelime-i Tevhid, Besmele, Amentü, Ayet, Sûre ve Namaz duaları ezberletilmeyecek; Namaz, Oruç, Zekât ve Hacca ait uygulamaya yönelik bilgiler öğretilmeyecektir. Dolayısıyla söz konusu öğrenciler, aynı konulardan ölçme ve değerlendirme açısından sorumlu tutulmayacaktır.”⁵⁵ ifadeleriyle gayri müslim öğrenciler bu dersten muaf tutulmuşlardır.

Okullarda okutulan tüm derslerde olduğu gibi, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde de Atatürkçülük ile ilgili konular ve bunlardan beklenen hedef davranışlar 1984'da tespit edilmiş, bu bağlamda düzenlemeleri ihtiva eden Talim Terbiye Kurulu

⁵³ T. Dergisi, (2109), 29 Mart 1982, Erişim Tarihi. 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/46-1982>.

⁵⁴ T. Dergisi, (2109), 29 Mart 1982, Erişim Tarihi. 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/50-1986>.

⁵⁵ T. Dergisi, (2219), 20 Ekim 1986, Erişim Tarihi. 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/50-1986>.

Kararları, 1995, 1996, 1998 yılı tebliğler dergilerinde yayımlanmıştır.⁵⁶ 1982 programını esas alan bir düzenleme de 1992’de yapılmıştır.⁵⁷

1982 programına, din ve ahlâk öğretiminin genel amaçları bağlamında baktığımız zaman bu dersin verilmesinde dînî ve ahlâkî amaçlarla beraber siyasi ve sosyal amaçlar da bulunmaktadır. Derste dînî bilgilerin öğrencilere verilmesi ile elde edilecek dînî kazanımlar, öğretilen bilgilerin sosyal yapıda yaşanabilir hâle getirilmesi esas olarak ön plana çıkarılmıştır. Evrensel bir mesajı getirmiş olan İslâm dînînin kendi doğruları öğretilirken, sosyal ve siyasi yapıyı dikkate alarak, bu yapının dine uygunluğu gibi amaçlar da bulunmaktadır.⁵⁸

2000 yılında 4, 5, 6, 7, ve 8. sınıfların Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi öğretim programında değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu bu program ile ilgili olarak Tebliğler Dergisinde; bilim ve teknolojideki gelişmeler, iletişim imkânlarının artması ve eğitim ortamlarının çeşitlenmesi, “yaşam boyu öğrenme” gibi evrensel yaklaşımların küresel düzeyde kabul görmesi ve benzeri nedenler, program geliştirme yaklaşımlarını, model ve formatlarının sürekli sorgulamasını ve geliştirilmesini zorunlu kılmış, ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca söz konusu dergide, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi öğretim programlarının geliştirilmesinde kurumsal iş birliği çerçevesinde gerekli bilimsel destek sağlanarak bilim adamlarının katkısı ve katılımı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı ile Din Öğretimi Genel Müdürlüğünün çoklu katılımları esas alınmış olup Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 10, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2, Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1 öğretim üyesi ile “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” dersi öğretim programları gerçekleştirme çalışmaları sonuçlandırıldığı belirtilmektedir. Bu komisyon marifetiyle oluşturulmuş olan 2000 programın ilkelerinden bazıları da şunlardır. “Laiklik ilkesi daima göz önünde bulundurulacaktır. Din, vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğü zedelenmeyecektir.

⁵⁶ T. Dergisi, (2212), 30 Haziran 1986, Erişim Tarihi. 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/50-1986>; T. Dergisi, (2433), 19 Haziran 1995, Erişim Tarihi. 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/59-1995>; T. Dergisi, (2457), 15 Temmuz 1996, Erişim Tarihi. 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/60-1996>; T. Dergisi, (2488), Mayıs 1998, Erişim Tarihi. 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/62-1998>.

⁵⁷ T. Dergisi, (2356), 13 Nisan 1992, Erişim Tarihi. 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/56-1992>.

⁵⁸ Çelebi, s. 281.

Öğrencilerin sosyalleşmeleri, iyi vatandaş olarak yetişmeleri için dinî ve ahlâki bilgi ile onların duygu ve davranışlarından olabildiğince yararlanılacaktır. Milli birlik ve beraberliği güçlendirici sevgi, saygı, kardeşlik, arkadaşlık, dostluk bağlarını pekiştirici; vatan, millet, bayrak, şehitlik, gazilik gibi milli değerlerin ve kavramların, öğrenciler tarafından benimsenmesine özen gösterilecektir. dinî, milli kültürü oluşturan önemli unsurlardan biri olduğu gerçeği göz önünde bulundurulacaktır. Hz. Muhammed ile ilgili konular işlenirken, onun ahlâki kişiliği ile ilgili örnekler verilecektir. Konular, ilgili ayet ve hadis mealleriyle desteklenecek, okuma parçaları, hikâye ve resimlerle açık ve anlaşılır hâle getirilecektir. Tüm eğitimsel süreçlerde konuların işlenmesinde ve örneklerin belirlenmesinde Kur'anî (Kur'an'a ait) olan ile sonradan üretilenlerin ayırt edilmesine özen gösterilecektir. Bunun için toplumsal ve sosyal olaylar da dikkate alınarak nelerin Kur'an kaynaklı nelerin ise örf, adet, gelenek, inanış, yaşam biçimi, kültürel etkileşim vb. kaynaklı olduğu açıklanarak vurgulanacaktır. Öğrencilerin okul dışından getirdiği yanlış ve eksik dinî bilgi ve anlayışlar, bilimsel bir yaklaşımla ele alınacaktır. İslâm'ın hurafeden uzak, akılcı ve evrensel bir din olduğu çeşitli örneklerle kavratılacak, öğrencilere verilecek ödevler, bu ders ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanmış ve Bakanlığımızca da uygun görülen Kur'an-ı Kerim Meali, İlmihâl ve dinî Terimler Sözlüğü gibi kaynaklardan yararlanılarak onların yaşanan dinî hayatı görüp algılamalarına olanak verecek şekilde olacaktır.”⁵⁹

“Okulun ve çevrenin özellikleri de dikkate alınarak, sosyal ve güncel olaylara göre kaynak kişiler sınıfa davet edilebileceği gibi yakın çevreye teknik inceleme ve çalışma gezileri yapılabilecektir. Öğrenciler, programda öngörülen dua ve surelerin dışında konuların içinde geçen ayet ve hadislerle özel yorumlar getirmeye, bu dua ve sureleri ezberlemeye, yazmaya zorlanmayacaktır. Ünite ve konuların işlenmesinde verilecek örnekler insan hakları, sevgi, hoşgörü, demokratik ve laik değerler, çağdaşlaşma, uygarlık gibi kabul edilmiş evrensel değerlere uygun seçilecektir.”⁶⁰

Din dersi Müfredat programları ve bunlara göre hazırlanan ders kitaplarına bakıldığında Tevhid-i Tedrisât Kanunu'ndan önce bir hazırlık yapılmadığı için ilk

⁵⁹ T. Dergisi, (2517), Ekim 2000, Erişim Tarihi. 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/64-2000>.

⁶⁰ T. Dergisi, (2517), Ekim 2000, Erişim Tarihi. 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/64-2000>.

aşamada eski öğretim programlarında yer alan dersler ve ders müfredatlarının gözden geçirildiği, eski programlarda ve kitaplarda yer alan derslerden, Osmanlı ideolojisini temsil eden bazı dersler ve konular ayıklanırken, yerlerine Cumhuriyet ideolojisini temsil eden yeni başlıklar eklenerek tekrar düzenlendiği görülmektedir. O zamana kadar okullarda okutulan bütün ders kitaplarının incelenmesi sonucu seçilmiş olan yayınlar, 1930'ların başlarında yenileri yazılıncaya kadar kullanılmıştır.”⁶¹ Hz. Peygamber'in Mekke, Medine Dönemi ile ilgili özet bilgiler yer almış, çalışmanın ibadet oluşu, dinin düşünmeye verdiği önem, bid'at ve hurafeye karşı olma, temizlik gibi konulardan rivayetler seçilmiştir.

1948'deki programla, halkın kendi kendine din eğitim ve öğretimini yapmasına engel olmak, bunu devletin nezaretinde devletin istediği bir şekildeki öğretimi hedeflenmiştir. Dersi, seçenle seçmeyen arasında bir ayrışmanın olmamasına özen gösterilerek hazırlanan kitaplara bakıldığında, özellikle AKSEKİ tarafından hazırlanan ilk kitapta, ayet ve hadislerin metin olarak yer almasından çok, kitabın hikâye ve misâllerden oluştuğu ve bu kitapta Hz. Peygamber ve örnek şahsiyetler yerine hikâyelerdeki hayali kahramanların işlendiği görülmektedir. İnsan sevgisi, vatan sevgisi, temizlik, ibadet, diğer dinler, Türk örf ve adetleri, Türkler ve Müslümanlık gibi konuları bağlamında nakiller de mevcuttur. 1982'ye kadarki süreçte hazırlanan kitaplar genellikle bir birlerinin kopyaları ve kullanılan görsel materyalin farklılaştığı, anlatım örgüsüne göre kullanılan rivayetlerin ifade ve nicelik olarak değişiklik arz etmesinde başka ayırt edici özellik taşımamaktadırlar.

1982'deki program ve ders kitapları ise daha önceki programlarda yer alan Türk örf ve âdetleri, diğer dinler, ahlâk konularının ağırlık kazandığı, bütün programlarda gözetilen siyâsi ve sosyal amaçların burada daha çok belirgin olduğu görülmektedir. Programın tamamına kıyaslandığında İslâm dinî ile ilgili konuların yetersizliği, Hz. Peygamber'in tarihsel bir kişi olarak ele alındığı, nakledilen ayet ve hadislerin ise dinî bilgilerin toplumsal gerçekliğe uygun hâle getirilmesi amacına matuf olduğu görülmektedir. Bu felsefe üzerine oturtulmuş olan 2000-2006 programları ve ders

⁶¹ Bkz. Erdal Aslan, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları”, *Eğitim ve Bilim*, 35 (158), Türk Eğitim Derneği Yay., 2010, ss. 215-231; Ayhan, “Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu: 07-09 Aralık- İstanbul*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, ss 343-352.

kitapları ise anlatım örgüsü olarak diğer programlardan farklı olarak, değişiklik arz etmektedir. “İnanç”, “İbadet”, “Hz. Muhammed”, “Kur’ân ve Yorumu”, “Ahlâk”, “Din ve Kültür” diye ünite başlıkları açılması şeklinde oluşturulmuştur. İlkokul, ortaokul ve lise ders kitapları bu ana başlıklar açılarak, sınıf düzeylerine göre oluşturulmuş bir metot dâhilinde yazılmışlardır. Modern eğitim metotları perspektifinde, öğrenci merkezli bir anlayışla oluşturulan yeni kitaplar, daha önceki programlara nazaran içerik bakımından zengin, kullanılan ayet ve hadisler de sayı olarak daha fazladır. Hz. Peygamberle ilgili bazı konulara yer verilmiş olmasına rağmen, programın bütün bilgileri tam anlamı ile içerdiğini söylemek zordur. Bu nedenle onun dindeki konumu göz önüne bulundurulduğunda bundan sonraki program çalışmalarında ilgili konuların DKAB öğretim programlarında daha düzenli, etkin ve artırılarak yer almasının yararlı olacaktır.⁶²

⁶² Canikli, s. 69.

İKİNCİ BÖLÜM

DİN DERSİ KİTAPLARINDA YER ALAN RİVAYETLERİN KAYNAK ANALİZLERİ, DÖNEMLERE GÖRE DAĞILIMLARI VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, 1920-2012 yılları arasında ilkokul, ortaokul ve liselerde 1982 yılına kadar “Din Dersi” ve “Din Bilgisi”, 1982’den sonra ise “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” ismiyle birinci bölümde bahsedildiği üzere, yıllar ve sınıflar bazında okutulması farklılıklar arz eden “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” ders kitapları incelenecektir.

Ders kitaplarına; Milli Eğitim Bakanlığı’nın Yayınlar Dairesi ve Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Kütüphaneleri, Milli Kütüphane, Kültür Bakanlığı’nın Web sayfası üzerinden İl Halk ve İlçe Halk Kütüphaneleri arama motorları aracılığıyla ulaşılmıştır.

Girişte ifade edildiği gibi; 1920-2012 yılları, (1920-1948), (1948-1982), (1982-2012) olarak 3 döneme ayrılmış; ilkokul-ortaokul ders kitapları ve lise ders kitapları diye iki başlık açılarak incelenmiştir. Söz konusu derslerin cumhuriyet ile birlikte lise müfredatından çıkarılmasından dolayı, lise ders kitapları dönemlere göre sadece son iki dönemde incelenebilmiştir müfredât olarak ilkokul ile ortaokulun devamlık arz etmesi ve 1998’den itibaren ilkokullar ile ortaokulların birleştirilerek ilköğretim okulu hâline getirilmiş olmasından dolayı ilkokul-ortaokul tek dönem şeklinde ele alınmıştır.

Ulaşabildiğimiz kadarıyla incelenen ders kitaplarının dağılımı şu şekildedir:

1-1920-1948 (İlkokul-Ortaokul) dönemi: 7 (Yedi)

2-1948-1982 (İlkokul-Ortaokul) dönemi: 27 (Yirmi Yedi)

3-1948-1982 (Lise) dönemi: 5 (Beş)

4-1982-2012 (İlkokul-Ortaokul) dönemi: 23 (Yirmi Üç)

5-1982-2012 (Lise) dönemi: 13 (On Üç)

Toplam: 75 (Yetmiş Beş)

İncelemeye alınan ders kitapları, öğretim programları boyunca okutulmasına devam edilmiştir. Bu sebeple, incelenen ders kitapları 1920-2012 yıllarını kapsamaktadır.

Bu bölümde özetle, incelenen ders kitapları, bu kitaplarda yer alan rivayetler ile rivayetlerin kaynakları ve kaynaklık değerlendirmeleri ile ilgili analizler ele alınacaktır.

2.1. TESPİT EDİLEN RİVAYETLERİN GENEL LİSTESİ

Tespit edilen ders kitapları birer birer ele alınmış ve kitaplarda geçen hadisler liste hâline getirilmiştir. Bütün ders kitapları bu şekilde incelendikten sonra anlam birliği temelinde tekrar eden rivayetler düşülerek tek liste oluşturulmuştur. Çalışmamızda, oluşturulan listede her rivayete bir numara verilmiştir. Bundan sonraki işlemler bu numaralandırma üzerinden yapılmıştır.

Bir (1) numaralı hadisten başlanarak ders kitaplarında yer aldığı şekliyle tespit çalışmalarına geçilmiştir. Burada, rivayetlerin “Kütüb-i Sitte” de yer alıp almadıklarına, yer alıyorsa “Muttefakun Aleyh”⁶³ durumlarına bakılmıştır. Muttefakun Aleyh rivayetler ile sadece İmâm Buhârî’nin naklettiği rivayetlerin sıhhat durumları incelenmeksizin “sahih” olarak kaydedilmiştir. Muttefakun Aleyh olmayan rivayetlerin sıhhat durumu ise söz konusu rivayetlerin bulunduğu kitabın şerhleri ile diğer cerh ve tadil kitapları aracılığıyla tespite çalışılmıştır.

Kütüb-i Sitte’de yer almayan rivayetlerin de sıhhat durumlarından bahsedilerek buldukları kaynaklarla ilgili bilgilere yer verildi.

Rivayetlerin sıhhat değeri incelenirken, rivayetin bulunduğu her türlü hadis kaynağına müracaat edildi. Özellikle şerh ve haşiye türü eserlerde daha çok, rivayetin tarihleri ile hadisin anlaşılması üzerindeki yorumlara ağırlık verildi. Buna karşın bu eserlerde, rivayetlerin hükümlerine kesin bir şekilde çoğu zaman yer verilmediğinden, rivayet hükümleri; eserlere ait tahkik notları ile, Hâkim en-Neysâbûrî (v. 405/1015), Tebrîzî (v. 741/1341), Heysemî (v. 807/1405), ‘Irâkî (v. 806/1403), Sehâvî (v. 902/1497), Aclûnî (v. 1162/1749), Şevkânî (v. 1250/1835), Ebu Abdillâh Muhammed

⁶³ Buhârî ve Müslim’in her ikisinin de *el-Câmi’u’s-Sahih* isimli kitaplarına aldıkları hadis (Aydınlı, *Istılahlar*, s. 238).

ed-Derviş (v. 1277/1861), Elbânî (v. 1420/1999) gibi alimlerin eserlerinden faydalanılarak tespit edildi.

Çalışmamızda rivayetlerin kaynakları ve kaynaklık değerleri rivayetlerin dipnotlarında yer almaktadır. Söz konusu rivayetlerin hangi ders kitabında yer aldığı ile ilgili bilgiler başlık açılarak tablo şeklinde verileceğinden burada yer almamıştır.

Ne var ki, Kütüb-i Sitte'nin dışındaki eserlerde yer alan özellikle tarihsel konuları ifade eden bazı bilgiler ile bir takım rivayetlerin sıhhat durumlarına ait verilere ulaşamamıştır. Malesef sayısı az olmakla birlikte bazı rivayetler de gerek hadis miftâhları gerekse de bilgisayar ortamında yapılan taramalar sonucunda hiçbir eserde tespit edilememiştir.

Ders kitaplarında yer alan rivayetler şunlardır:

- 1) “Peygamberimize bir gün “Din nedir?” diye üç kere soruldu üç soruya da ‘Huy güzelliğidir.’ diye cevap verdi.”⁶⁴
- 2) “Kazancın onda dokuzu ticarettedir.”⁶⁵
- 3) “Az kaldı ki fakirlik, imansızlık oluyordu.”⁶⁶
- 4) “Allah cemiyetle beraberdir.”⁶⁷

⁶⁴ Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ, *Ta'zîmü Kadri's-Salât*, Tahkîk: Abdurrahman Abdülcebbâr el-Füreyvâî, Mektebetu'd-dâr, Medine 1406, II, 864 (h.no: 878); Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, Dâru'l-Marife, Beyrut, ty, III, 50; (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. 'Irâkî, Ebû'l-Fadl Zeynu'd-Din b. Ebî Bekr b. İbrahim, *Tahrîcu Ehâdîsi'l- İhyâi 'Ulûmid-Din*, Dâru'l-Âsime, Riyad 1987, I, 930).

⁶⁵ İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *İslâhu'l-mâl*, Tahkîk: Muhammed Abdu'l-Kâdir Atâ, Muessetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Lübnan 1993, I, 73 (h.no: 213); Gazzâlî, II, 62. (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. 'Irâkî, I, 504 (h.no:2); Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletu'l-Ehâdîsi'd-Daîfe ve'l-Mevzûa ve Eseruha's-Seyyiu fi'l-Umme*, Dâru'l-Marife, Riyad 1992, VII, 412 (h.no: 3402)).

⁶⁶ Kudâ'î, Ebû 'Abdillah Muhammed b. Ca'fer, *Müsnedü's-Şihâb*, Tahkîk: Hamdî bin 'Abdu'l-Kecid'ul-Selefî, Muesseset'ur-Risâle, Beyrut 1986, I, 342; Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *Şuabu'l-İmân*, Tahkîk: Abdu'l-Ali Abdu'l-Hamîd Hâmid, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 2003, IX, 12 (h.no:2381); (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. et-Tebrîzî, Muhammed b. Abdillâh Hatîb, *Mişkâtu'l-Mesâbih*, Tahkîk: Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût 1985, III, 1403 (h.no:5051); es-Sehâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman, *el-Mekâsidu'l-Hasene fi Beyâni Kesîrin Mine'l-Ehâdîsi'l- Muştahire ale'l-Elsine*, Tahkîk: Muhammed Osman Hist, Dâru'l-Kitâb, Beyrut 1985, I, 497).

⁶⁷ Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, Tahkîk: Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Dâru'l Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998, Fiten 7; (Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Heysemî, Nureddîn Alî b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Tahkîk: Husâmuddîn Kudûsî, Mektebetu'l-Kutsî, Kahire

- 5) “Allah’ın emrettiği şeylerden sonraki işlerin en iyisi, bir iman sahibinin kalbine sevinç vermek, onu sevindirmektir.”⁶⁸
- 6) “Elbisenizi yıkayın, saçlarınızın, bıyıklarınızın fazlasını kestirin, dişlerinizi fırçalayın, temiz olun.”⁶⁹
- 7) “Edep dairesinde süslenin, temiz olun, İsrail oğulları gibi olmayın.”⁷⁰
- 8) “Saçı olan ona ikram da bulunsun.”⁷¹
- 9) “Gelecekte haber vermeye kalkan, adamın niyetine bakmaya yeltenen adamlar, üfürükçüler ve bunlara inananlar, müslüman değildir.”⁷²
- 10) “Din akıldır; akıllı olmayanın dinî de yoktur.”⁷³
- 11) “İlim ikidir. Biri beden (doktorluk) ilmi diğeri din ilmi.”⁷⁴

1994, V, 221 (h.no:9123); Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi's-Sağir ve Ziyâdâtihî*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1986, I, 677 (h.no: 3618)).

⁶⁸ (Bu anlama en yakın rivayetler, “أفضل الأعمال بعد الإيمان بالله التودد إلى الناس” olup, Türkçe çevirileri “Allah’a imandan sonra amellerin en hayırlısı, insanları sevmektir” olmalıdır. Bkz. Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, Tahkîk: Târik b. İvazullah b. Muhammed Abdulmuhsin b. İbrahim Hüseyinî, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1415, VI, 156 (h.no: 6070); *el-Mu'cemu's-Sağir*, Tahkîk: Muhammed Şekûr, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût 1985, II, 50 (h.no: 761); Beyhakî, XI, 24; (Rivayet zayıftır: Bkz. ed-Derviş, Ebu Abdillâh Muhammed, *Esne'l- Matâlib fî Ehâdîse Muhtelifeti'l- Merâtib*, Beyrut 1991, I, 149; Elbânî, *Daîfe*, III, 584 (h.no: 1395); XI, 704 (h.no: 5423)).

⁶⁹ Rivayetin tamamı tespit edilemedi. (Hadis metninde yer alan “dişlerin misvaklanması” dişlerin fırçalanması olarak tercüme edilmiştir. Dişlerin misvaklanması, bıyıkların kısaltılması ile ilgili rivayet için Bkz. Müslim, Tahâret, 15, 16).

⁷⁰ Türkçeye tercüme edilirken rivayetin sonunda yer alan “فإن بني إسرائيل لم يكونوا يفعلون كذلك فزنت نساؤهم” ifadesi “İsrail oğulları gibi olmayın” şeklinde çevrilmiştir. Bkz. el-Muttakî, Alâüddîn Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981, VI, 640 (h.no: 17175); (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 1131 (h.no: 7029).

⁷¹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî Ezdî, *Sünen*, Tahkîk: Şuayb Arnavût, Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyeye, Y.y 2009, Tereccül, 3; (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağir*, II, 1107 (h.no: 6493)).

⁷² Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şu'ayb, *Sünen*, Tahkîk: Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebu'l-Metbû'âtî'l-İslâmî, Haleb 1986, Muharabe, 15; Tahrimü Dem, 18; (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Elbânî, *Daîfu'l- Câmi's-Sağir ve Ziyâdâtihî*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1986, I, 822 (h.no: 5702).

⁷³ (Rivayet mevzudur. Bkz.ed-Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b Ahmed b. Hammâd b. Saîd b.Muslim el-Ensârî, *el-Kinâ ve'l-Esmâ*, Tahkîk: Ebû Kuteybe Muhammed el-Fâryâbî, Dâru İbni Hazm, Beyrut 2000, III, 980 (h.no: 1719); el-Kenânî, Nuri'd-Din Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdîrrahmân İbni Arrâk, *Tenzihu's-Şeriâti'l-Merfûa Ani'l-Ahbâri'l-Şeniâti'l-Mevzûa*, Tahkîk: Abdulvehhâb Abdi'l-Lâtîf, Abdurrahman Muhammed Sıddîk el-Gummârî, Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut 1399, I, 224 (h.no: 147); Ebî Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Sufyân b. Kays el-Bağdâdî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, Tahkîk: Mecdî Seyyid İbrâhîm, Mektebetu'l- Kur'ân, Kahire, t.y., I, 44 (h.no: 111); Elbânî, *Daîfe*, I, 53 (h.no: 1)).

⁷⁴ Ebû Nu'aym, ders kitaplarından hadis olarak rivayet edilen bu ifadenin, İmam-ı Şafii'ye ait bir söz olduğunu söylemektedir. (Bkz. Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk el-İsbahânî, *Hileyetu'l-Evliyâ ve Tabakâti'l-Esfiyâ*, Beyrut 1978, IX, 142) Şevkânî, ise bunun mevzu bir rivayet olduğunu ifade etmektedir. Mevzu olması konusunda Bkz. eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fevâidu'l-Mecmûa fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa*, Tahkîk: Abdurrahman b.Yahya Muallimî Yemânî, Beyrut 1987, I, 284;

- 12) “Anasının, babasının kalbini kazananlara müjdeler olsun ki, Allah onların ömürlerini bereketlendirecektir.”⁷⁵
- 13) “Cennet, annelerin ayakları altındadır.”⁷⁶
- 14) “Üç dua vardır ki muhakkak kabul edilir. Babanın çocuklarına duası, misafirin duası ve haksızlığa uğrayanların duası.”⁷⁷
- 15) “Allah kıyamet gününde şunlar Cennet’in kokusunu alamazlar diye buyuruyor: Birincisi, yakınlarını arayıp sormayan kişi, ikincisi de kötü komşudur.”⁷⁸
- 16) “Allah’tan başka yardımcısı bulunmayanlara kötülük edenlere Allah da şiddetli davranacaktır.”⁷⁹
- 17) “Cennet’e ancak temiz olanlar girecektir.”⁸⁰
- 18) “Temizliğe devam etki rızkın artsın.”⁸¹
- 19) “Emanet ehli olmayanın imanı yoktur. Temiz olmayanın da namazı yoktur.”⁸²
- 20) “Gökte inen bütün kitapların anahtarı besmeledir.”⁸³
- 21) “Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak, anne babanın hoşnutluğunu ve sevgisini kazanmaya bağlıdır.”⁸⁴
- 22) “Vatan sevgisi imandandır.”⁸⁵

es-Sağânî, Radiyetu’-d-Dîn el-Hasen b. Muhammed b. Hasen, *el-Mevzûât*, Tahkîk: Necm Abdurrahman, Dâru’l-Me’mûn, Dımaşk 1405, I, 38 (h.no: 38); Aclûnî, II, 80 (h.no:1765).

⁷⁵ Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, Tahkîk: Hüseyin Selîm Esed, Dâru’l-Memun, Dımaşk 1984, III, 65 (h.no: 1494); Münzirî, Ebu Muhammed Abdulazîm b. Abdilkavî, *et-Terğîb ve’t-Terhîb*, Tahkîk: İbrahim Şemsuddîn, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1417, III, 369; (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. *Müsned* tahkîk notu; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu’l-Âliye bi Zevâidi’l-Mesânîdi’s-Semâniyye*, Dâru’l-Âsime, Suûd 1998, XI, 362 (h.no:2549); Elbânî, *Daîfe*, X, 72 (h.no: 4567)).

⁷⁶ Kudâ’î, I, 102; es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b.Ebî Bekr, *Fethu’l-Kebîr fî Dami’z-Ziyâdeti ile’l-Câmiî’s-Sağîr*, Tahkîk: Yûsuf Nebhânî, Dâru’l-Fıkr, Beyrut 2003, II, 66; Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ ve Müzîlu’l-İlbâs amme’s-tehera mine’l-Ehâdîsi alâ Elsineti’n-Nâs*, Tahkîk: Abdulhamîd b. Ahmed b.Yûsuf b. Hindâvî, Mektebetu’l-Asri, Y.y. 2000, 1 (h.no:398); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 394 (h.no: 2666)).

⁷⁷ Tirmizî, *Birr*, 7; Ebû Dâvûd, *Salât*, 365; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Kazvînî, *es-Sünen*, Tahkîk: Şuayb Arnavût, Dâru’r-Risâleti’l-Alemiyye, Y.y 2009, *Dua*, 11; (Tirmizî bu rivayeti hasen olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağîr*, I, 582 (h.no: 3030)).

⁷⁸ Taberânî, *Evsât*, VI, 18; (Rivayet zayıftır. Bkz. ,İrâkî, I, 680 (h.no: 6); Heysemî, V, 125 (h.no: 8533)).

⁷⁹ Taberânî, *Evsât*, II, 352; (Rivayet zayıftır. Bkz.; es-Sehâvî, I, 116; Elbânî, *Daîfe*, V, 413 (h.no: 2392)).

⁸⁰ Taberânî, *Evsât*, V, 139; (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, V, 132 (h.no: 8579); Elbânî, *Daîfe*, V, 489 (h.no: 2470)).

⁸¹ Muttakî, XVI, 129 (h.no:44154); Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feyzu’l-Kadîr Şerhû’l-Camiî’s-Sağîr*, Mektebetu’t-Ticârî, Mısır 1356, IV, 273.

⁸² Taberânî, *Evsât*, II, 383; (Rivayet sahihtir. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu, II, 428 (h.no: 2984)).

⁸³ Muttakî, I, 555 (h.no: 2490); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 226 (h.no: 1741)).

⁸⁴ Tirmizî, *Birr*, 3; (Tirmizî bu rivayeti sahih olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Bkz. Elbânî, *Silsitetu’l-Ehâdîsi’s-Sahîha ve Şey’un min Fıkhûhâ ve Fevâidihâ*, Mektebetu’l-Maârif, Riyad 2002, II, 43 (h.no: 516)).

- 23) “İnsanlara Allah’ı sevdiniz ki Allah da sizi sevsin.”⁸⁶
- 24) “Kişi sevdiği ile beraberdir.”⁸⁷
- 25) “Sevdiğini Allah için seven, sevmediğini de yine Allah için sevmeyen Allah için veren, Allah için meneden kimse, imanın olgunluk derecesine erişmiştir.”⁸⁸
- 26) “Lâileahle illellah deyiniz ki kurtulasınız.”⁸⁹
- 27) “Şefaataime en çok layık olan kimse candan Lailahe illellah diyendir.”⁹⁰
- 28) “İnsanlardan utanmayan Allah’tan da utanmaz.”⁹¹
- 29) “Yemekten önce ve yemekten sonra ellerinizi ve dışlerinizi temizleyiniz. Çünkü bu temizlik insanı imana çağırır, imana götürür. İman da sahibiyle beraber Cennet’tedir.”⁹²
- 30) “Evlerinizin önünü ve çevresini temiz tutunuz.”⁹³
- 31) “Başkalarına acımayanlara Allah da acımaz.”⁹⁴
- 32) “Sakin ha çocukları ve kadınları öldürmeyin.”⁹⁵
- 33) “Çocuk olmayan evde bereket olmaz.”⁹⁶
- 34) “Çocuk Cennet’in nimetlerinden biridir.”⁹⁷
- 35) “Cennet’te ferahlık ve sevinç evi denilen öyle gösterişli bir yer vardır ki oraya yalnız çocukları sevindirenler girebilir.”⁹⁸

⁸⁵ (Rivayet mevzudur. el-Herevî, Ebû Hasan Nûriddin, *Mirkâtu’l-Mefâtih Şerhu Mişkâti’l-Mesâbih*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 2002, III, 1158 (h.no: 104); el-Herevî, *el-Mesnu’ fi Ma’rifeti’l-Hadisi’l-Mevzû*, Tahkîk: Abdu’l-Fettâh Ebû Ğudde, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1398, I, 91 (h.no:106); ed-Dervîş, I, 123; Aclûnî, I, 398 (h.no: 1102); Elbânî, *Daîfe*, I, 110 (h.no: 36)).

⁸⁶ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, Tahkîk: Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Mektebet’u İbn Teymîye, Kâhire 1994, VIII, 90 (h.no:7461); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağır*, I, 397 (h.no: 2685)).

⁸⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim Ebû Abdillâh, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Tahkîk: Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tûki’n-Necât, Y.y. 1422, Menâkıb, 35; Müslim b. el-Haccâc Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Tahkîk: Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût t.y., Edeb, 50.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağır*, III, 94 (h.no: 5965)).

⁸⁹ Buhârî, İman, 15; Müslim, İman, 32.

⁹⁰ Buhârî, İlim, 33.

⁹¹ Taberânî, *Evsât*, VII, 161 (h.no:7159); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VIII, 294 (h.no: 3832)).

⁹² Taberânî, *Evsât*, VII, 215 (h.no:7311); (Rivayet mevzudur. Bkz. Heysemî, I, 236 (h.no:1212); Elbânî, *Daîfe*, XI, 438 (h.no: 5277)).

⁹³ Tirmizî, Edeb, 75; (Tirmizi bu rivayeti hasen olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Bkz. et-Tebrîzî, II, 1271 (h.no: 4487)).

⁹⁴ Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Fedâil, 15.

⁹⁵ Buhârî, Cihâd, 147; Müslim, Meğazi, 10.

⁹⁶ Muttakî, XVI, 281 (h.no: 44425); (Rivayet zayıftır. Bkz. Dervîş, I, 105 (h.no:454); Elbânî, *Daîfe*, V, 383 (h.no:2358)).

⁹⁷ Muttakî, XVI, 273 (h.no: 44422); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, X, 308 (h.no: 4765)).

- 36) “Her ağacın bir meyvesi vardır. Gönlün meyvesi de çocuktur.”⁹⁹
- 37) “Kim esir bir kadını çocuğundan ayırırsa Allah da ahirette onu sevdiklerinden ayırır.”¹⁰⁰
- 38) “Ahlâk, dinîn kabıdır; koruyucusudur.”¹⁰¹
- 39) “İyi ahlâka yapış. Çünkü insanların en iyi ahlâklıları dinî en iyi olanlarıdır.”¹⁰²
- 40) “Kimsenin görmesini istemediğin bir işi, yalnız kaldığın zaman da yapma.”¹⁰³
- 41) “Birisi sana birşey söylerken etrafına bakarak söylerse, o sana emanettir, gizli kalmasını istiyor demektir, onu başkasına söyleme.”¹⁰⁴
- 42) “Allah’ım senden sağlık, bir de iyi ahlak dilerim.”¹⁰⁵
- 43) “Hayra kılavuzluk eden o hayrı işlemiş, şerre kılavuzluk eden de o şerri işlemiş gibidir.”¹⁰⁶
- 44) “Birinizi çekememezlik etmeyiniz. Birbirinize kin tutmayın.”¹⁰⁷
- 45) “Ananıza, babanıza iyilik yapınız ki siz de çocuklarınızdan iyilik göresiniz.”¹⁰⁸
- 46) “Babaya itaat etmek, Allah’a itaat etmektir. Babaya âsi olmak Allah’a Asi olmaktır.”¹⁰⁹

⁹⁸ Suyûtî, I, 370 (h.no:4001); Muttakî, III, 170 (h.no: 6009); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, XIV, 1211 (h.no:7113)).

⁹⁹ Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik Aktîkî, *Müsned*, Tahkîk: Mahfûz Abdurrahman, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hukm, Medine 2009, XII, 14 (h.no:5379); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, VIII, 155 (h.no:13477); Elbânî, *Daîfe*, VII, 176 (h.no: 3194)).

¹⁰⁰ Tirmizî, Siyer, 17; (Tirmizî bu rivayeti sahih olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Bkz. Hâkim en-Neysâbü’rî, Muhammed b. Abdillâh, *Mustedrek ale’s-Sahîhayn*, Tahkîk: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût 1990, II, 63 (h.no:2334)).

¹⁰¹ Tirmizî, Muhammed b. Alî Ebû Abdillâh el-Hakîm, *Nevâdiru’l-Usûl fî Ehâdisi’r-Rasûl*, Tahkîk: Abdurrahman Umeyr, Dâru’l-Ceyl, Beyrut t.y., IV, 44; es-Suyûtî, II, 100 (h.no:6265); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağîr*, I, 432 (h.no: 2947)).

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, *Musned*, Tahkîk: Şuayb Arnavût, Muessestu’r-Risâle, Y.y. 2001, III, 443 (h.no: 20943); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, VIII, 25 (h.no:12693-12695)).

¹⁰³ Suyûtî, III, 95 (h.no:10729); Muttakî, III, 24 (h.no:5270); (Rivayet hasendir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, II, 988 (h.no: 5659)).

¹⁰⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 37; Tirmizî, Birr, 39; (Tirmizî bu rivayeti hasen olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Sahîha*, III, 8 (h.no: 90)).

¹⁰⁵ Buhârî, *el-Edebu’l-Mufred*, Tahkîk: Semir b. Emîn ez-Zuheyrî, Mektebetü’l-Meârif, Riyâd 1998, I, 160 (h.no: 307; Taberânî, *Kebîr*, VIII, 29 (h.no: 60); (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘Irâkî, IV, 1579 (h.no: 2431); Elbânî, *Daîfu’l-Edebi’l-Mufred*, Dâru’s-Sadîk, Y.y 1998, I, 42 (h.no:307)).

¹⁰⁶ Müslim, İlim, 6; Cihâd, 11; Ebû Dâvûd, Edeb, 124; Tirmizî, İlim, 14; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 72 (h.no: 209)).

¹⁰⁷ Buhârî, Edeb, 62; Müslim, Edeb, 7.

¹⁰⁸ Taberânî, *Kebîr*, I, 299 (h.no: 1002); (Rivayet sahihtir. Bkz. Heysemî, VIII, 81 (h.no: 13063); Hâkim, IV, 170 (h.no: 7258)).

¹⁰⁹ Taberânî, *Kebîr*, II, 369 (h.no: 2255); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, VIII, 135-137 (h.no: 13391); Elbânî, *D.*

- 47) “Tedbirli olmak gibi akıllılık yoktur.”¹¹⁰
- 48) “Mümin, ilerisini iyi görür, geleceğe karşı hazır ve uyanık bulunur.”¹¹¹
- 49) “Mümin iki kere aldanmaz.”¹¹²
- 50) “Halk arasına karışıp halk için çalışan ve bu uğurda eziyetlere katlanan mümin, halk arasına karışmayan ve bu uğurda eziyetlere katlanmayan müminden hayırlıdır.”¹¹³
- 51) “Müslümanların derdi ile dertlenmeyen onlardan değildir.”¹¹⁴
- 52) “Allah’ın varlığını, birliğini anlamak için göklere bakın, yere bakın, kendi nefsinize bakın ve bütün bunların yaratılışındaki incelikleri, bunların kendiliğinden olup olamayacağını düşünün, çünkü bunlar Allah’ın varlığını, birliğini gösteren belirtilerdir. Lakin Allah’ın zatını düşünmeyin, Allah acaba şöyle midir? Böyle midir? O’nun görmesi, işitmesi nasıldır? diye düşünmeye kalkmayın. Çünkü buna kudretiniz yetmez. Ne kadar özenseniz bunu hakkıyla bilemezsiniz şaşırırsınız. Bilgi ve görgü ölçüleriniz buna yetişmez.”¹¹⁵
- 53) “Müslümanların işini benimsemeyen, olgun bir Müslüman değildir.”¹¹⁶
- 54) “Dünyanın için ahiretini, ahiretin için dünyayı terk etme; her ikisi için de çalış ve insanlara yük olma.”¹¹⁷
- 55) “Bilgisizlik ve tembellik yüzünden husule gelen fakirlik, dünya ve ahirette yüz karasıdır.”¹¹⁸
- 56) “Dürüst tüccar, nebiler, doğrular ve şehitlerle birlikte dir.”¹¹⁹
- 57) “Muhtekir bu işte devam ettikçe Allah’ın rahmetinden uzaklaşır. Hele yiyecek benzerinde ihtikâr yapanı Allah iflas ve cüzzam hastalığı ile perişan eder.”¹²⁰

Sağır, I, 528 (h.no: 3605).

¹¹⁰ İbn Mâce, *Zühd*, 24; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *D. Terğib*, II, 100 (h.no:1595)).

¹¹¹ Tirmizî, *Tefsir*, 16; (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, X, 268 (h.no:17940) Elbânî, *Daife*, IV, 299 (h.no:1821); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹¹² Buhârî, *Edeb*, 83; Müslim, *Zühd*, 13.

¹¹³ İbn Mâce, *Fiten*, 23; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *S. Sağır*, II, 1129 (h.no: 6647)).

¹¹⁴ Taberânî, *Evsât*, VIII, 270 (h.no:7473); Aclûnî, II, 335 (h.no: 2617); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ tahkik* notu; Elbânî, *D. Terğib*, I, 275 (h.no:1099)).

¹¹⁵ Beyhakî, II, 46 (h.no: 618); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *Daife*, IV, 396 (h.no:1788)).

¹¹⁶ Taberânî, *Kebîr*, VII, 270 (h.no: 7473); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğib*, I, 275 (h.no: 1099)).

¹¹⁷ Muttakî, III, 238 (h.no: 6336); 732 (h.no: 8604); (Rivayet mevzudur. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ tahkik* notu, II, 393 (h.no: 1253); Elbânî, *Daife*, II, 1 (h.no: 501)).

¹¹⁸ (Rivayet mevzudur. Bkz. es-Sağânî, I, 53 (h.no: 80); Aclûnî, II, 102 (h.no:1837)).

¹¹⁹ Tirmizî, *Bûyû'*, 4; İbn Mâce, *Ticârât*, 1; (Tirmizî bu rivayeti hasen olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Bkz. Arnavût tahkik notu).

58) “Allah’ın melekleri ve bütün insanların laneti, yiyecek üzerinde ihtikâr yapan ve onların fiyatını yükseltmek için saklayan kimseler üzerine olsun.”¹²¹

59) “İhtikâr yapan en kötü bir insandır ki bolluk olursa yerinir, kıtlık olursa sevinir.”¹²²

60) “Bir adam yiyecek üzerinde ihtikâr yapıp da kazandığını fukaraya dağıtırsa yine ihtikâr günahından kurtulamaz.”¹²³

61) “İnsanların işlerine yardımcı olmayan kâmil müslüman sayılmaz.”¹²⁴

62) “Bir Müslümanı sevindirmek yahut onun gönlündeki sıkıntıyı gidermek, Allah katında, yapılan işlerin en iyisidir.”¹²⁵

63) “Tembel tembel oturup da Yarabbi! Bana rızık ver demeyin. Biliniz ki “Gökten ne altın yağar, ne de gümüş”¹²⁶

64) “Bir kimsenin çocuğunu geçindirmek için çalışması ibadet sayılır.”¹²⁷

65) “Peygamberimiz güler yüzlü, son derece alçak gönüllü idi. Kibirten ve büyüklenmeden uzak bir yaratılıştı idi. O dostlarıyla, düşmanlarıyla, aile fertleriyle her türlü güçlük ve gösterişten uzak olarak görüşür ve konuşurdu.”¹²⁸

66) “Utanmadıktan sonra, dilediğini yap.”¹²⁹

67) “Hayâ ile iman birlikte bulunurlar; biri gidince, öteki de beraber gider.”¹³⁰

68) “Bir kimsenin eşyasını kendisinin taşıması daha uygundur. Ancak taşımaktan aciz olursa müslüman kardeşi ona yardım eder.”¹³¹

¹²⁰ İbn Mâce, Ticârat, 6; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *D. Terğib*, I, 275 (h.no:1102)).

¹²¹ Abdurrezzâk, Ebûbekr es-San’ânî, *Musannef*, Tahkîk: Habîburrahmân A’zamî, Mektebutu’l-İslâmî, Beyrût 1403, VIII, 204 (h.no:14893); (Rivayet zayıftır. Bkz. Hâkim, II, 14 (h.no: 2164)).

¹²² Taberânî, *Kebîr*, XX, 95 (h.no:186); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, XII, 130 (h.no: 5567)).

¹²³ (Rivayet mevzudur. Bkz. el-Cevzî, II, 243; Şevkânî, I, 144 (h.no:9); Elbânî, *Daîfe*, II, 150 (h.no: 857))

¹²⁴ Taberânî, *Kebîr*, VII, 270 (h.no: 7473); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğib*, I, 275 (h.no:1099)).

¹²⁵ Taberânî, *Sağîr*, II, 50 (h.no: 761); (Rivayet zayıftır. Bkz. ed-Dervîş, I, 149.); Elbânî, *Daîfe*, XI, 704 (h.no: 5423)).

¹²⁶ Gazzâli, II, 62.

¹²⁷ Buhârî, Nafakâ, 1; Müslim, Hibât, 8.

¹²⁸ İbn Mâce, Zühd, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, II, 506 (h.no: 3734); Heysemî, IX, 15-22 (h.no: 14188-14288)).

¹²⁹ Buhârî, Edeb, 78; Ebû Dâvûd, Edeb, 7; İbn Mâce, Zühd, 17.

¹³⁰ Beyhakî, I, 739 (h.no: 2349); (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 73 (h.no: 3564)).

¹³¹ Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali, *Musnedu Ebî Ya’lâ Mavsîlî*, Tahkîk: Huseyn Selîm Esed, Dâru’l-Me’mûn, Dımaşk, 1984, XI, 25; Taberânî, *Evsât*, VI, 349 (h.no:1281); Aclûnî, II, 21 (h.no:1582); (Rivayet mevzudur. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu; ‘Irâkî, III, 1281 (h.no:1941); Elbânî, *D.Sağîr*, I, 506

69) “Yüce Allah bana, alçak gönüllü olmanızı bildirdi. Kimse kimseye eziyet etmesin.”¹³²

70) “Peygamberimiz oruç tutanların Allah katında çok sevap kazanacaklarını ve karşılığını kendisinin vereceğini haber vermiştir.”¹³³

71) “Her şeyin bir zekâtı vardır. Bedenin zekâtı da oruçtur.”¹³⁴

72) “Her kim Allah’tan başka tanrı olmadığını bilerek ve buna inanarak ölürse Cennet’e girer.”¹³⁵

73) “Allah’ı Rab, İslam’ı din, Muhammed’i peygamber kabul eden kimse, imanın tadını almıştır.”¹³⁶

74) “Hiç biriniz, beni, çocuğundan, anasından, babasından ve diğer insanlardan daha çok sevmedikçe tam iman etmiş olmaz.”¹³⁷

75) “Allah, senin aklına her ne gelirse ondan başkadır.”¹³⁸

76) “Kim bile bile benim söylemediğim bir sözü, benim sözümdür diye anlatırsa, Cehennem’deki yerine hazırlansın”.¹³⁹

77) “Ne mutlu o kimseye ki, kendi kusuru kendisini, başkalarının kusurlarını görmekten alıkoymuştur.”¹⁴⁰

78) “Kabir ya Cennet bahçesinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur.”¹⁴¹

79) “Biz mescitte kader konusunu tartışıyorduk. O sırada Allah Rasûlü içeri girdi. Kızmıştı ve yüzü kıpkırmızıydı. “Siz bununla mı emrolundunuz, yoksa ben size bunun

(h.no:3460)). Bu rivayeti Heysemî zayıf olarak değerlendirmiştir. Bkz. Heysemî, V, 122 (h.no: 8511)).

¹³² Müslim, Cennet, 64; Ebû Dâvûd, Edeb, 40; İbn Mâce, Zühd, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût İbn Mâce tahkik notu; Tebrîzî, III, 1373 (h.no: 4898)).

¹³³ Buhârî, Savm, 2, Tevhid, 35; Müslim, Sıyâm, 30.

¹³⁴ İbn Mâce, Sıyâm, 44; (Rivayet zayıftır. Bkz. Sindî, Ebû’l-Hasan Nûru’d-din, *Hâşiyetu’l-Sindî Ala Süneni İbn Mâce*, Mektebu’l-Matbûâtî’l-İslâmî, Halep 1986, I, 531 (h.no:1745); Tebrîzî, I, 639 (h.no: 2072).

¹³⁵ Müslim, İman, 11; (Rivayet sahihtir. Bkz. Heysemî, I, 19 (h.no: 24); Elbânî, *S.Sağîr*, II, 1116 (h.no: 6552)).

¹³⁶ Müslim, İman, 12; Tirmizî, İman, 10; (Tirmizî bu rivayeti sahih olarak görmüştür. Ayrıca Bkz. Tebrîzî, I, 11 (h.no: 9)).

¹³⁷ Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 17.

¹³⁸ Kuşeyrî, Abdülkerim b.Hevâzin b. Abdilmelik, *er-Risâle*, Dâru’l-Maârif, Kâhire t.y., I, 23.

¹³⁹ Buhârî, İlim, 38; Müslim, Mukaddime, 3.

¹⁴⁰ Bezzâr, XII, 348; Beyhâkî, XIII, 142; (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, II, 52 (h.no:1674); Elbânî, *Daîfe*, XIII, 299 (h.no: 3835)).

¹⁴¹ Tirmizî, Sıfati-Evânî’l-Havd, 91; (Rivayet zayıftır; Bkz. Heysemî, III, 46 (h.no:4252); Aclûnî, II, 106 (h.no:1853); Elbânî, *D.Terğib*, II, 184 (h.no:1945). Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir).

için mi gönderildim? diye sordu ve arkasından şöyle dedi: “Kuşkusuz sizden öncekilerin helak olmaları, bu konuyu tartışmaları sebebiyle olmuştur. Bu konuda tartışmaktan vazgeçin.”¹⁴²

80) “Devesini bağlamadan Peygamberimizin mescidine girerek namaz kılan bir Arap, mescitten çıkınca devesini bulamıyor ve Peygamberimize:

-Ya Resulellah! Ben tevekkül ederek devemi Allah’a emanet etmişim. Şimdi ise devem kaybolmuş

-Deveni bağla, sonra Allah’a tevekkül et.”¹⁴³

81) “İnsanlar birbirlerine bir dokuma tezgâhının tarağındaki dişler gibi eşittir.”¹⁴⁴

82) “Beyazın siyaha Arabın arap olmayana bir üstünlüğü yoktur”¹⁴⁵

83) “Ya Rabbi! Ben senden af ve afiyet dilerim.”¹⁴⁶

84) “Gıybet edenlerle dinleyenler, günaha beraberdir.”¹⁴⁷

85) “Bedir savaşından sonra Hz. Peygamber, küçük harbi bitirdik, şimdi büyük harbe dönüyoruz dedi.”¹⁴⁸

86) “Bir kuluma bedeni, malı veya çocukları yüzünden bir dert veririm, o da bunu güzel bir sabır ile karşılarsa, kıyamet günü onun amel defterini açmaktan utanırım.”¹⁴⁹

87) “Korkaklıkta ar, ileri gitmekte şeref vardır.”¹⁵⁰

88) “Peygamber kendisi için ayağa kalkanlara hitaben, ‘Böyle yapmayınız! Bu, yabancıların adetlerindedir dedi.”¹⁵¹

Peygamber’in elini öpmek isteyenlere “Bu da yabancıların adetidir.”¹⁵² dedi.

¹⁴² Tirmizi, Kader, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *Sahiha*, VII, 120 (h.no: 3050)).

¹⁴³ Tirmizi, Zühd, 60; (Rivayet hasendir. Bkz. Elbânî, *S. Sağır*, I, 242 (h.no: 1068)).

¹⁴⁴ Kudâ’î, I, 145; (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, II, 326; Elbânî, *Daife*, II, 60 (h.no: 596)).

¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 411 (h.no:2594); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Heysemî, III, 266 (h.no: 5622)).

¹⁴⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 112; İbn Mâce, Menâsik, 32; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût, Ebû Dâvûd tahkik notu; Hâkim, I, 698 (h.no: 1902)).

¹⁴⁷ Buhârî, I, 120; Ebû Ya’lâ, I, 420; (Rivayet hasendir. Bkz. Heysemî, VIII, 91 (h.no:13125); Elbânî, *Sahihi’l-Edebi’l-Mufred*, Dâru’s-Sıddîk, t.y. 1997, I, 133).

¹⁴⁸ Bu rivayetin hadis olup olmaması konusunda farklı görüşler mevcuttur. Suyûtî, İbnü Hacer’e dayanarak bu rivayetin İbrahim İbnü Abele’ye ait bir söz olduğunu söylemektedir. (Bkz. Suyûtî, *ed-Dureru’l-Müntesire fî Ehâdisi’l-Müştehire*, Tahkik: Muhammed b. Lütfî, Riyad t.y., I, 125 (h.no: 245); Aclûnî, I, 424-425 (h.no: 1362)). Beyhâkî ise bunu hadis olarak rivayet etmiş ve zayıf olduğunu ifade etmiştir. (Bkz. Beyhâkî, *Zühd*, Tahkik: ‘Âmir Ahmed Haydar, Beyrut 1996, I, 165 (h.no: 383))

¹⁴⁹ Kudâ’î, II, 330; Muttakî, III, 282; (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘Irâkî, V, 2137 (h.no:3364); Elbânî, *D.Sağır*, I, 589 (h.no:4044)).

¹⁵⁰ (Rivayet şair sözüdür: Zurkânî, Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf, *Şerhu’z-Zurkânî alâ Muvatta’l-İmâm Mâlik*, Tahkik: Taha Abdurraûf, Mektebetu’s-Sikâfeti’d-Dînîyye, Kâhire 2003, III, 60).

¹⁵¹ Müslim, Salât, 19; Ebû Dâvûd, Edeb, 166; İbn Mâce, Dua, 2; Nesâî, Sehv, 11; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S.Sağır*, I, 302 (h.no: 1437)).

89) “Benim dünya ile ilgim, yolunda giderken bir ağaca rastlayan, dinlenmek için o ağacın gölgesine sığınan sonra yine yoluna devam eden bir yolcuya benzer.”¹⁵³

90) “Ya Rab! Ahlakın en güzellerine varmak için bana yol göster; zira en güzel ahlakı bildirecek ve gösterecek ancak sensin. Ya Rab! Fena ahlakı benden uzak tut; Çünkü ahlakın kötüsünü benden uzaklaştıracak sensin”¹⁵⁴

91) Peygamberimiz ağlayan bir kadını gördü ve ona “sabret” dedi. Kadın peygamberi tanımadığı için ona çıkışınca, Peygamberimiz; Ona cevap vermeden devam etti. Oradakiler kadına konuşanın Peygamberimiz olduğunu söyleyince, kadın koşarak peygamberimize yetişti ve ona:

-“Ya Rasulallah! Seni tanıyamamıştım”, diye özür diledi.

Hiz. Peygamber, gülerek;

-Sabret! Sabrın en güzeli felâket zamanında gösterilir, buyurdu.”¹⁵⁵

92) “Peygamberimiz önce Hiz. Ömer’e dönerek:

-Çocuklarına ne bıraktın ey Ömer! diye sordu. O da iftiharla:

-Malımın yarısını bıraktım ya Rasulallah diye cevap verdi. Peygamberimiz Hiz. Ebû Bekir’e dönerek:

-Ya, sen ey Ebu Bekir! Çocuklarına ne bıraktın? Deyince, Hiz. Ebû Bekir:

-Allah’ı ve Resûlünü bıraktım ya Rasulallah! Diye cevap verdi. Hiz. Ebû Bekir malının hepsini getirmişti.”¹⁵⁶

93) “Peygamberimiz çok ibadet ederdi. Bunu gören Müslümanlar:

-Ey Allahın elçisi Allah sizin gelmiş ve gelecek bütün günahlarınızı affetmişken, bunca eziyete neden katlanıyorsunuz? dediler. Peygamber efendimiz onlara:

-Niçin Allah’a teşekkür eden bir kul olmayayım, diye cevap verdi.”¹⁵⁷

94) “Beşikten mezara kadar ilim isteyiniz.”¹⁵⁸

95) “Akrabayı ziyaret ömrü uzatır.”¹⁵⁹

¹⁵² İbn Mâce, Edeb, 16; Tirmizî, İsti’zan, 33; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 24 (h.no: 58)).

¹⁵³ Tirmizî, Zühd, 44; İbn Mâce, Zühd, 3; (Tirmizî bu rivayeti sahih olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Bkz. Arnavût tahkik notu).

¹⁵⁴ Müslim, Salâti’l-Musâfirîn, 201; Ebû Dâvûd, Salât, 119; Tirmizî, Daavât, 33; Nesâî, İftitâh, 17; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 256 (h.no: 813)).

¹⁵⁵ Buhârî, Cenâiz, 31; Müslim, Cenâiz, 8.

¹⁵⁶ Tirmizî, Menâkıb, 16; Ebû Dâvûd, Zekât, 40; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 574 (h.no: 1510); Tebrîzî, III, 1699 (h.no: 6030)).

¹⁵⁷ Buhârî, Rikâk, 20; Müslim, Sıfatı’l- Kıyâme, 18.

¹⁵⁸ (Rivayet zayıftır. Bkz. İrbilî, Mubârek b. Ahmed b. Mubârek, *Târîhu’l- İrbil*, Tahkik: Sâmi b. Seyyid, Dâru’r-Reşîd, İrâk 1980, I, 7).

- 96) “İlim İslâm’ın hayatı ve dinîn direğidir.”¹⁶⁰
- 97) “Hz. Peygamber; Ey Ebû Zer! Çorba pişirdiğin zaman, suyunu çok koy sonra da komşularına bak, onlardan muhtaç olanlara uygun bir pay ayır.”¹⁶¹
- 98) “Silah altına çağrıldığı zaman, hemen git.”¹⁶²
- 99) “Şehitleri al kanlarıyla kanlı elbiseleriyle gömünüz.”¹⁶³
- 100) “Allah yolunda yaralanan kimselerin, kıyamet gününde damarlarından kan akar, onların rengi kan rengidir, fakat kokusu misk kokusudur.”¹⁶⁴
- 101) “Her kime bir kamçı vurduysam, işte arkam gelsin, hakkını alsın.”¹⁶⁵
- 102) “Bir insanı herhangi bir şekilde inciten ve hakkını alan bu gün helalleşsin.”¹⁶⁶
- 103) “Allah insanlara dünyada eziyet edenlere işkence yapacaktır.”¹⁶⁷
- 104) “Karşıma kul hakkıyla gelmeyiniz.”¹⁶⁸
- 105) “İki kişinin arasına izinleri olmadan oturma!”¹⁶⁹
- 106) “Bir kadını kocasına kötü tanıtan, bizden değildir.”¹⁷⁰
- 107) “Rasullullah’ın rahatsızlığı gün geçtikçe daha da fazlalaşıyordu. Etrafindakilere şöylece vasiyetlerde bulunuyordu: ‘Sizden önceki milletler Peygamberlerinin mezarlarını ibadet yeri yapmışlardı. Sizi böyle bir şey yapmaktan menederim.’ dedi.”¹⁷¹
- 108) “Boy abdesti alan kimsenin, vücudundaki kirleri temizledikten sonra abdeste niyet etmesi, namaz abdesti alması, ağzı, burnu ile bütün vücudunu üçer kere yıkaması,

¹⁵⁹ Taberânî, I, 289 (h.no:943); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Mufred*, I, 52 (h.no:56)).

¹⁶⁰ Suyûtî, II, 238 (h.no:7981); Muttakî, X, 132 (h.no: 28661); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daife*, VIII, 412 (h.no: 3942)).

¹⁶¹ Müslim, *Birr*, 42; İbn Mâce, *Et’ime*, 58; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrizî, I, 604 (h.no:1937)).

¹⁶² Buhârî, *Cihâd*, 1; Müslim, *İmâret*, 33.

¹⁶³ Buhârî, *Megâzi*, 28 İbn Mâce, *Cenâiz*, 28; Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 31; Tirmizî, *Cenâiz*, 46.

¹⁶⁴ Buhârî, *Zebâih*, 31; Müslim, *İmâret*, 28.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, *Ebu’l-Fidâ İsmail ed-Dımaşkî, es-Siretu’n-Nebeviyye*, Dâru’l-Ma’rife, Lübnan 1976, IV, 457; Abdurrezzak, IX, 469 (h.no: 18043); Bezzâr, VI, 98 (h.no: 2154); Taberânî, *Evsât*, III, 104 (h.no: 2629); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, IX, 26 (h.no: 4252); Elbânî, *Daife*, XIII, 644 (h.no: 6297)).

¹⁶⁶ Buhârî, *Mezâlim*, 11; Tirmizî, *Kıyâme*, 2.

¹⁶⁷ Taberânî, *Evsât*, IV, 60 (h.no: 3607); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğib*, I, 111 (h.no: 438)).

¹⁶⁸ Müslim, *İmâret*, 32; Tirmizî, *Cihâd*, 33; Nesâî, *Cihâd*, 32; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrizî, II, 1120 (h.no: 3805)).

¹⁶⁹ Tirmizî, *İsti’zan*, 45; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 24; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1268 (h.no: 7656)).

¹⁷⁰ Benzer lafızlarla var (Kadını ile kocasının arasını açmak, kadını ayartmak), Ebû Dâvûd, *Talâk*, 1; *Edeb*, 126.

¹⁷¹ Buhârî, *Cenâiz*, 60, 96; Libâs, 19; Müslim, *Mesâcid*, 3.

suyu evvela başına, sonra sağ ve bundan sonra sol omzuna, daha sonra da vücudunun diğer yerlerine dökmesi, ayaklarını vücûdundan sonra yıkamasıdır.”¹⁷²

109) “Alimlere saygı gösteren mü’min, Rabbine göstermiş gibi olur.”¹⁷³

110) “İhtiyarlar, bilgi edinmek için gençlerin karşısında oturmaktan utanmasınlar.”¹⁷⁴

111) “Gücünün yetismeyeceği derecede ibadetle kendini yorup da Allah’a ibadetten nefsinin ürkütme. Çünkü sizden evvelkilerin yok oluşuna sebep, ancak dinde ifrat ve taassub göstermeleri olmuştur.”¹⁷⁵

112) “Abdullah b. Mes’ud, Hz. Peygamber’e gelir ve şöyle bir soru sorar:

-Allah’ın katında en sevimli ibadet hangisidir?

-Vaktinde kılınan namazdır.

-Namazdan sonra hangisi en sevimlidir?

-Ana ve babaya iyilik yapmak.

-Sonra hangisidir?

-Allah yolunda cihad etmektir.¹⁷⁶

113) “Bir gün Bedevi Araplardan birisi, Halife Hz. Ömer’in oğlu Abdullah ile Mekke yolunda karşılaşır. Abdullah bedeviye selam verdikten sonra kendi bindiği eşeğe onu bindirir ve başındaki sarığı da ona verir.

Bunu gören arkadaşları Abdullah’a

-Allah iyiliğini versin, bu adam Bedevidir. Bedeviler ise az bir şeye razı olurlar.

Sen sarığını da verdin deyince;

Abdullah:

-Bunun babası, benim babamın arkadaşı idi. Peygamber Efendimizin; ‘İyiliklerin en iyisi, insanın babası öldükten sonra baba dostunu görüp gözetmesidir.’ buyurduğunu işittim dedi.”¹⁷⁷

114) “Keşke ne olaydı, Allah yolunda öldürülseydim sonra dirilip yine öldürülseydim sonra dirilip yine öldürülseydim.”¹⁷⁸

¹⁷² Buhârî, Gusul, 1; Müslim, Hayz, 35.

¹⁷³ Benzer lafızlarla var (Alimlere ikram, Allah’a ve Rasulüne ikramdır.) Muttakî, X, 150 (h.no: 28764)).

¹⁷⁴ Kaynak tespit edilemedi.

¹⁷⁵ İbn Mâce, Menâsik, 63; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu).

¹⁷⁶ Buhârî, Cihâd, 1; Edeb, 1; Müslim, İman, 36.

¹⁷⁷ Müslim, Birr, 4; Tirmizî, Birr, 5; Ebû Dâvûd, Birr, 9; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, S. Terğib, II, 332 (h.no: 2505)).

¹⁷⁸ Buhârî, Cihâd, 7; Müslim, İmâret, 28.

115) “Yemeğin yaramazı, fukâradan esirgenipte zenginlerin çağrıldığı düğün yemeğidir.”¹⁷⁹

116) “Her kim iki kız çocuğunu, büyüyünceye kadar yetiştirirse kıyamet günü, ben o kimse ile yan yana bulunurum.”¹⁸⁰

117) “ Kişi kendisi için istediğini başkası için de istemedikçe iman etmiş sayılmaz.”¹⁸¹

118) “Temizlik imanın yarısıdır.”¹⁸²

119) “İnsanlara teşekkür etmeyi bilmeyen Allah’a da şükretmez.”¹⁸³

120) “Size öyle bir şey söyleyeyim ki onu yaparsanız birbirinizi seveceksiniz. Aranızda selamı yaygınlaştırınız.”¹⁸⁴

121) “Söz vermek borç vermek gibidir.”¹⁸⁵

122) “Hz. Peygamber annesinin kabrini ziyaret edince gözyaşlarına hâkim olamadı. Niçin ağladığını soranlara ‘Annemin benim hakkımdaki şefkat ve merhametini düşündüm de onun için ağladım.’ dedi.”¹⁸⁶

123) “Hz. Peygamberin dedesi vefat edince derinden üzülmüş, defni sırasında gözyaşlarını tutamamıştı”¹⁸⁷

124) “İlk vahiy geldiğinde Hz. Hatice Peygamber Efendimize, “ Endişe etme! Allah seni hiç utandırmaz, zira sen yakınlarını gözetir, darda kalanlara yardımcı olursun. Muhtacı giydirirsin, misafiri sevip ikram edersin ve kötü gün dostu olarak düşkünlere yardım edersin.” diyerek Hz. Peygamberi destekledi.”¹⁸⁸

125) “Cebrail ile her sene Kur’ân’ı bir kez karşılıklı okurduk. Bu sene bunu iki kez yapmamızı istedi. Bundan artık ömrümün sonuna geldiğimi anladım.”¹⁸⁹

¹⁷⁹ Buhârî, Nikâh, 72; Müslim, Nikâh, 16.

¹⁸⁰ Müslim, Birr, 46; Tirmizî, Birr, 13; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 196 (h.no: 7350)).

¹⁸¹ Buhârî, İman, 6; Müslim, İman, 17.

¹⁸² Müslim, Tahâret, 1; Tirmizî, Daavât, 91; Nesâî, Kıyâmi'l-leyl, 62; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 93 (h.no: 281)).

¹⁸³ Tirmizî, Birr, 35; Ebû Dâvûd, Edeb, 12; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağır*, II, 122 (h.no: 6601)).

¹⁸⁴ Müslim, İman, 22; İbn Mâce, Edeb, 11; Tirmizî, İsti'zan, 1; Ebû Dâvûd, Edeb, 138; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1316 (h.no: 4631)).

¹⁸⁵ Kudâ'î, I, 40; Taberânî, *Evsât*, IV, 23 (h.no:9834); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, II, 66 (h.no: 1719); Elbânî, *D. Sağır*, I, 562 (h.no: 3853)).

¹⁸⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd Hâşimî, *Tabakâti'l-Kubrâ*, Tahkik: İhsan Abbas, Dâru's-Sâdr, Beyrut 1968, I, 119.

¹⁸⁷ İbn Sa'd, I, 117.

¹⁸⁸ Buhârî, Bedi'l-Vahiy, 3; Müslim, İman, 73.

¹⁸⁹ Buhârî, Fedâilu'l- Kur'an, 7, Menâkıb 20; Müslim, Fadâiulu's-Sahâbe, 15.

126) “Bir gün Hz. Peygamber’in yanında oturmakta olan bir kişi önlerinden geçen bir adam için “ Ey Allah’ın Rasulü ben şu adamı çok seviyorum dedi. Peygamber, “peki ona bunu söyledin mi?” diye sordu. Adam hayır, diye cevap verince Hz. Peygamber, “koş bunu ona söyle” buyurdu.”¹⁹⁰

127) “Peygamberimizin arkadaşlarından birisi kucagında küçük çocuğu ile birlikte Hz. Peygamber’in yanına gelmişti. Çocuğunu öpüyor, kokluyor, sarılıyor, ona olan sevgisini gösteriyordu.

Peygamberimiz ona sordu; Sen onu çok seviyorsun değil mi?”

Adam: Evet ey Allah’ın Rasulü dedi.

Peygamber Efendimiz,

Allah’ın yarattıklarına olan sevgisi, senin bu sevginden daha fazladır, buyurdu.”¹⁹¹

128) “Çocuklarınıza hoşça davranın ve onları güzel terbiye edin.”¹⁹²

129) “Sen Allah’ın hoşnutluğunu gözeterek ailenin ihtiyacına harcadığında, hatta yemek yerken eşine sunduğun lokmadan bile mükâfat göreceksin.”¹⁹³

130) “Çocukları arasında mirası eşit paylaşmanı uyardı.”¹⁹⁴

131) “Peygamberimiz öncelikle kimlere iyilik yapmalıyız diye soran bir arkadaşına; ‘Anne, babana, kız kardeşine, erkek kardeşine, bunlardan sonra gelen yakınlarına’ diye cevap vermiştir.”¹⁹⁵

132) “Müminlerin iman bakımında en mükemmeli, ahlak yönünden en güzel olanlarıdır, en iyileri de aile bireylerine karşı en iyi şekilde davrananlarıdır.”¹⁹⁶

133) “Allah’ım! Sen Rabbimizsin. Senden başka ibadete layık hiçbir ilah yoktur. Sen varsın, beni yarattın. Ben Senin kulunum. Allah’ım, kötülüklerden Sana sığınırım. Nimetlerine şükreder, onların değerini bilirim. Günahlarımı bağışla. Şüphesiz günahları bağışlayan ancak Sensin.”¹⁹⁷

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, XIX, 418 (h.no: 12430); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Sahiha*, I, 777 (h.no: 418)).

¹⁹¹ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Tevbe, 4.

¹⁹² İbn Mâce, Edeb, 3; (Rivayet zayıftır. Bkz. Anrevût tahkîk notu; Sindî hâşiye notu, II, 391 (h.no: 3671); Elbânî, *Daife*, IV, 150 (h.no: 1649)).

¹⁹³ Buhârî, İman, 39; Müslim, Birr, 19, Vasiyet, 5.

¹⁹⁴ Buhârî, Hibe, 11; Müslim, Hibât, 3.

¹⁹⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 129 (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût tahkîk notu).

¹⁹⁶ Tirmizî, İman, 6, Radâ 11; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 119 (h.no: 173)).

¹⁹⁷ Buhârî, Daavât, 16; Ebû Dâvûd, Edeb, 110; Tirmizî, Daavât, 15; Nesâî, İstiaze, 57; İbn Mâce, Dua, 14.

134) “Allah’ım! Yüzümü Sana çevirdim, Sana dayandım, Sana güvendim. Senden başka sığınacak ve koruyacak kimse yoktur. Himaye ancak Sana aittir.”¹⁹⁸

135) “Allah’ım! Beni doğru yola ilet ve bütün işlerimde başarılı kıl.”¹⁹⁹

136) “Rabbim! Senin adını anarak yatıyor, Senin adını anarak kalkıyorum. Bizlerden rahmet ve iyiliğini esirgeme. İyi kullarını koruduğun gibi bizleri de gücünle koru.”²⁰⁰

137) “Ya Rabbi! Beni affet, bana merhamet et.”²⁰¹

138) “Allah’ım! Cimrilikten, korkaklıktan, acizlikten ve dünyanın kötülüklerinden sana sığınırım.”²⁰²

139) “Yetimlere merhamet et, başını okşa ve yemeğini ona yedir. Böyle yaparsan kalbin yumuşar.”²⁰³

140) “Allah’ın lütfundan isteyin. Çünkü Allah kendisinden istenmesini sever. İbadetlerin en değerlisi dua edip kurtuluş beklemektir.”²⁰⁴

141) “Dua ibadetin özüdür.”²⁰⁵

142) “Allah’ım! Kur’ân okumak, Seni anmak, Sana şükretmek ve Sana güzelce ibadet etmek için bana yardım et.”²⁰⁶

143) “Allah’ım! Senden faydalı bilgi, temiz rızık ve kabul edilmiş bir ibadet dilerim.”²⁰⁷

144) “Bizi yediren, içiren koruyan ve barındıran Allah’a şükürler olsun.”²⁰⁸

145) “Arkadaşlarına Rasullullah’tan daha çok danışan hiçbir kimse görmedim.”²⁰⁹

¹⁹⁸ Buhârî, Daavât, 6; Müslim, Zikir, 56.

¹⁹⁹ Müslim, Zikir, 78; Ebû Dâvûd, Hatem, 4; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 298 (h.no:7700); Tebrîzî, II, 765 (h.no: 2485)).

²⁰⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 110; Tirmizî, Daavât, 13; İbn Mâce, Dua, 14; (Tirmizî bu rivayeti sahih olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Bkz. Elbânî, *Sahîha*, I, 525 (h.no: 262)).

²⁰¹ Buhârî, Megâzi, 78; Müslim, Fedâiul’s-Sahâbe, 13.

²⁰² Buhârî, Daavât, 41; Müslim, Zikir, 16.

²⁰³ Ahmed b. Hanbel, II, 386 (h.no: 9004); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu).

²⁰⁴ Tirmizî, Daavât, 126; (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkik notu, I, 527 (h.no:1507); Elbânî, *Daîfu’s-Sünen-i Tirmizî*, Meketebetu’l-İslâmî, Beyrut 1991, I, 472 (h.no: 720)).

²⁰⁵ Tirmizî, Daavât, 1; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, II, 693 (h.no:2231); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 441 (h.no:3003); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

²⁰⁶ (Tamamı Yok- Kur’an okuma bölümü yok) Ebû Dâvûd, Salât, 362; Nesâî, Sehv, 60; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût, Ebû Dâvûd tahkik notu; Hâkim, I, 40 (h.no: 1010)).

²⁰⁷ İbn Mâce, İkâmetu’s-Salât, 32; (Rivayet sahihtir. Bkz. Bûsîrî, Ebu’l-Abbas Şihâbu’d-Din Ahmet b. Ebi Bekr, *Misbâhu’z-Zecâce fî Zevâidi İbni Mâce*, Tahkik: Muhammed Muntekâ, Dâru’l-Arabiyye, Beyrut 1982, I, 114).

²⁰⁸ Müslim, Zikir, 18; Tirmizî, Daavât, 16; Ebû Dâvûd, Edeb, 7; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 737 (h.no: 2386)).

²⁰⁹ Tirmizî, Cihâd, 34; (Rivayet zayıftır. Bkz. Ebu’l-Fadl Askalânî, Ahmed b. Alî b. Hacer, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Dâru’l-Marife, Beyrut 1379, XIII, 340; Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 196 (h.no: 34)).

146) “Rasulullah, Hz. Hasan ve Hüseyin için, ‘Allah’ım! Ben bunları seviyorum. Sen de onları sev.’ diye buyurdu.”²¹⁰

147) “Hz. Peygamber arkadaşlarından biri hastalandığında, ‘Ey bütün insanların Rabbi olan Allah’ım! Bu kulunu iyileştir ve ona şifa ver.’ derdi.”²¹¹

148) “Hz. Peygamber kendisine hediye edilen bir giysiyi severek giymişken, üzerinde bunu görüp Hz. Peygamberden isteyen kişiye, Hz. Peygamber üstünden giysiyi ona hediye etmiştir.”²¹²

149) “En hayırlı ev, içinde yetime iyilik ve ikram edilen evdir.”²¹³

150) “Ramazan ayı geldiğinde Cennet kapıları açılır.”²¹⁴

151) “Müslümanın Müslüman üstündeki hakkı beştir. Selamını almak, hastalandığında ziyaretine gitmek, cenazesine katılmak, davetini kabul etmek, hapsürünce ‘yerhamukellllah’ demektir.”²¹⁵

152) “Bir hastanın yanına girince, ona sağlık ve uzun ömür temennisiyle onu rahatlatın. Zira böyle yapmak onun gönlünü hoş eder.”²¹⁶

153) “Kabirleri ziyaret etmek isteyen ziyaret etsin. Çünkü kabir ziyareti bize ahireti hatırlatır.”²¹⁷

154) “Sizden kim halka namaz kıldırırsa, namazı kısa tutsun. Zira cemaatte zayıf, engelli, hasta ve ihtiyaç sahibi bulunabilir. Namazı yalnız kıldığımızda ise dilediğiniz kadar uzatın.”²¹⁸

155) “Hz. Peygamber, ortopedik ‘total’ Muaz bin Cebel’i Yemen bölgesine vali olarak göndermiştir.”²¹⁹

156) “Yolunu kayb eden kimseye yolu tarif etmen sadakadır. Gözü görmeyen kimseye yardımcı olman sadakadır.”²²⁰

²¹⁰ Buhârî, Edeb, 22.

²¹¹ Buhârî, Tıb, 40; Müslim, Selâm, 19.

²¹² Buhârî, Libâs, 18; Nesâî, Zinet, 98.

²¹³ İbn Mâce, Edeb, 6 (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnâvût tahkik notu; Elbânî, *Daîfe*, IV, 142 (h.no: 1637)).

²¹⁴ Buhârî, Savm, 5; Müslim, Sıyâm, 1.

²¹⁵ Buhârî, Cenâiz, 2; Müslim, Selâm, 3, 4.

²¹⁶ Tirmizî, Tıb, 35; İbn Mâce, Cenâiz, 1; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 495 (h.no: 1572); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 235 (h.no: 34); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.)

²¹⁷ Müslim, Cenâiz, 36; Tirmizî, Cenâiz, 60; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 81; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1148 (h.no: 6784)).

²¹⁸ Buhârî, Salât, 28; Müslim, Salât, 37.

²¹⁹ Buhârî, Zekat, 1; Tevhid, 1; Müslim, İman, 31; (Muaz bin Cebel’in total olduğu ile ilgili olarak, Bkz. İbn Sa’d, III, 439.)

²²⁰ Tirmizî, Birr, 36; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *Sahiha*, II, 116 (h.no:572)).

157) “Peygamberimizin devamlı dinleyicilerinden biri, huzuruna gelmeye çekinir olmuştu. Peygamberimiz bu durumu farkettiler ve onu çağırarak sebebini sordu. O kişi; “Ey Allah'ın elçisi, benim sesim yüksektir, saygısızlık etmekten ve ibadetlerimle iyiliklerimin boşa gitmesinden korkarım.” dedi. Peygamberimiz ona; “Sen ayette sözü geçenlerden değilsin. Sen saygılısın. Her zaman iyisin ve iyi olarak ölecek ve Cennet'e gideceksin.” dedi.²²¹

158).“Bir Müslümanın din kardeşine üç günden fazla küs durması helal olmaz. İki küs bir araya geldiğinde biri başını bir tarafa diğeri öbür tarafa çevirirse, hangisi önce başını çevirmekten vazgeçip de konuşursa, o öbüründen daha hayırlı olur.”²²²

159) “Bir hastayı ziyaret eden kimse, ziyaretten dönüncüye kadar Cennet yolunda sayılır.”²²³

160) “İnsanların en kötüsü ikiyüzlü olanlardır.”²²⁴

161) “Birbirinizle dövüşmeyin, eğer dövüşürseniz, yüzlerinize vurmaktan sakının.”²²⁵

162) Hz. Peygamber, ‘Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennet'e giremez’ buyurdu. Orada oturanlardan biri de ya Rasulellah! İnsan, elbisesinin ve ayakkabısının, güzel olmasını sever’ dedi. Peygamberimiz bunun üzerine, ‘Allah güzeldir, güzelliği sever, Kibir ise hakkı kabul etmemek, insanları hor görmektir.’ buyurdu.”²²⁶

163) “Üç kişi bir arada bulunduğunuz zaman, ikiniz üçüncüyü bırakıp aranızda fısıldaşmayın. Çünkü bu fısıldaşma üçüncüyü üzer.”²²⁷

164) “Peygamberimizin arkadaşlarından Hz. Selman şöyle anlatıyor: ‘Birgün Allah'ın elçisinin etrafında toplanmış konuşuyorduk, Ümmü Eymen geldi. Ve şöyle dedi; “Ey Allah'ın elçisi! Hasan'la Hüseyin kayboldu.” Vakit, öğle sıraları idi. Peygamberimiz, “Haydi kalkın onları arayalım.” dedi. Herkes bir yöne gitti. Ben Allah'ın elçisinin gittiği yöne gittim. Bir tepenin üzerine varınca gördük ki, Hasan ile Hüseyin korku içinde birbirlerine sarılmış duruyorlar. Bir yılan da kuyruğu üzerine dikilmiş, ağzından kıvılcımlar saçıyor. Allah'ın elçisi hemen yılanı doğru koştu. Yılan

²²¹ Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, İman, 187.

²²² Buhârî, Edeb, 62; Müslim, Birr, 8.

²²³ Tirmizî, Birr, 64; İbn Mâce, Cenâiz, 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağır*, II, 1091 (h.no: 6387)).

²²⁴ Buhârî, Menâkıb, 1; Müslim, Birr, 48.

²²⁵ Buhârî, Itk, 21; Müslim, Birr, 32.

²²⁶ Müslim, İman, 147; Tirmizî, Birr, 61; Ebû Dâvûd, Libâs, 29; İbn Mâce, Mukaddime, 9; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1413 (h.no: 5118)).

²²⁷ Buhârî, İsti'zan, 45; Müslim, Selâm, 36.

önce Hz. Peygambere yöneldi sonra bir delikten süzülüp gitti. Hz. Peygamber torunlarının yanına vardı, onların gözlerini okşadı. “Anam babam size feda olsun. Allah’ın ne büyük lütfu bu.” diyerek birini bir omuzuna diğerini öbür omuzuna bindirdi.

Ben çocuklara bakıp; “Bineğiniz ne güzel, ne mutlu size.” dedim. Allah’ın elçisi bu sözüme, “Binenler de ne güzel !” diye karşılık verdi.”²²⁸

165) “Bir gün Allah’ın elçisinin yanına vardım. Gördüm ki, dört ayak vaziyetine gelmiş, Hasan ile Hüseyin’i sırtına bindirmiş, şöyle söylüyordu:

‘Deveniz ne güzel! Siz biniciler de ne güzelsiniz !’²²⁹

166) “Veren el, alan elden üstündür.”²³⁰

167) “Müjdeler olsun o kimseye ki, kendi kusurlarını düzeltmeye çalışmaktan, başkalarının kusurları ile ilgilenmeye fırsat bulamaz.”²³¹

168) “Bir gün peygamberimiz ‘Gıybet nedir ?’ diye sordu. Sahabe, “Allah ve Rasulu daha iyi bilir” dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz, ‘Gıybet kardeşimizden onun hoşlanmayacağı şekilde söz etmenizdir.’ dedi. Sahabeden biri, ey Allah’ın Elçisi! ‘Eğer kardeşim, konuştuğum gibi ise yine gıybet etmiş olur muyum?’ diye sordu. Bunun üzerine Peygamberimiz, ‘O kişi, konuştuğum gibi ise gıybet etmiş olursun, konuştuğum gibi değilse ona iftira etmiş olursun.’ diye buyurdu.”²³²

169) “Cennet ehlinde hiçbiri, üzerinde kul hakkı bulunduğu hâlde (onu helal ettirmeden) Cennet’e girmesi helal değildir.”²³³

170) “İçki bütün kötülüklerin anasıdır.”²³⁴

171) “Bizi aldatan bizden değildir.”²³⁵

172) “İşçinin ücretini alın teri kurumadan ödeyiniz.”²³⁶

²²⁸ Taberânî, *Kebîr*, III, 65 (h.no:2677); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, IX; 182 (h.no:15081); Elbânî, *Daîfe*, VI, 176 (h.no: 2661)) .

²²⁹ Taberânî, *Evsât*, IV, 205 (h.no: 3987); (Rivayet sahihtir. Bkz. Heysemî, IX, 182 (h.no:15080)).

²³⁰ Buhârî, *Zekât*, 18; Müslim, *Zekât*, 32.

²³¹ Bezzâr, XII, 348; Behyâkî, XIII, 142; (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, II, 52 (h.no:1674); Elbânî, *Daîfe*, XIII, 299 (h.no: 3835)).

²³² Müslim, *Birr*, 70; Tirmizî, *Birr*, 23; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 40; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1358 (h.no: 4828)).

²³³ Ahmed b. Hanbel, XXV, 432 (h.no:17042); (Rivayet sahihtir. Bkz. Amavût tahkîk notu; Heysemî, X, 351 (h.no: 18401)).

²³⁴ Taberânî, *Kebîr*, IX; 367 (h.no:11209); *Evsât*, III, 276 (h.no: 3134); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, V, 67 (h.no: 8165); Irâkî, VIII, 82 (h.no: 3582)).

²³⁵ Müslim, *İman*, 43; İbn Mâce, *Ticaret*, 36; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *Sahîha*, II, 1094 (h.no:6407); Hâkim, II, 11 (h.no: 2155)).

173) “Dostunu severken ölçülü sev, belki bir gün düşmanın olabilir, dargın olduğun zaman da ölçülü ol, olur ki bir gün dost olursun.”²³⁷

174) “Allah’a imandan sonra işlerin en güzeli, insanları sevmek ve onlarla dost olmaktır.”²³⁸

175) “Biriniz bir kardeşini seviyorsa ona sevdiğini söylesin.”²³⁹

176) “Namaz dinin direğidir.”²⁴⁰

177) “Allah namaz ile günahları siler.”²⁴¹

178) “Peygamberimiz cemaatle kılınan namazın sevabının daha fazla olduğunu haber vermektedir.”²⁴²

179) “Namazın anahtarı temizliktir.”²⁴³

180) “Fakirleri araştırıp bulunuz, görüp gözetiniz.”²⁴⁴

181) “Allah rızası için sınırdan bir gece nöbet beklemek, dünyadan ve dünyadakilerden hayırlıdır.”²⁴⁵

182) “Yalan sözden ve yalancı şahitlikten sakınınız.”²⁴⁶

183) “Hz. Peygamber, izinsiz olarak başkasının malını almayı kötü bir davranış olarak değerlendirmektedir.”²⁴⁷

184) “Hasetten kaçın. Çünkü ateşin odunu yakıp yok ettiği gibi haset de iyi işleri yok eder, bitirir.”²⁴⁸

185) “Hz. Peygamber kötü davranışlardan vazgeçirmeye çalışmıştır.”²⁴⁹

186) “Bir kimse, bir başkasının hakkını çiğnerse Allah o kimseyi cezalandırır.”²⁵⁰

²³⁶ İbn Mâce, Ahkâm, 65, Rehin, 4; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 900 (h.no: 2987)).

²³⁷ Tirmizî, Birr, 60; (Rivayet sahihtir. Bkz. Mubârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmiu't-Tirmizî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y., VI, 113; Elbânî, *S. Sağîr*, I, 97 (h.no: 178)).

²³⁸ Taberânî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1989, 364; (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 152; Elbânî, *Daîfe*, III, 584 (h.no:1395)).

²³⁹ Ebû Dâvûd, Edeb, 122; Tirmizî, Zühd, 54; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1396 (h.no: 5016)).

²⁴⁰ İbn Mâce, Fiten, 12; Tirmizî, İman, 8; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, II, 86 (h.no: 2408)).

²⁴¹ Buhârî, Mevâkit, 6; Müslim, Mesâcid, 51.

²⁴² Buhârî, Ezan, 30; Müslim, Mesâcid, 42.

²⁴³ Ebû Dâvûd, Salât, 73; Tirmizî, Tahâret, 3; İbn Mâce, Tahâret, 3; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 102 (h.no: 312)).

²⁴⁴ Ebû Dâvûd, Cihâd, 70; Tirmizî, Cihâd, 24; Nesâî, Cihâd, 43; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1444 (h.no: 5246; Elbânî, *S. Sağîr*, I, 69 (h.no: 41)).

²⁴⁵ Buhârî, Cihâd, 72; Tirmizî, Cihâd, 26.

²⁴⁶ Buhârî, Şehâdet, 10; Müslim, İman, 38.

²⁴⁷ Müslim, İman, 27; İbn Mâce, Ahkâm, 6; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 1112 (h.no: 3765)).

²⁴⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 52; İbn Mâce, Zühd, 22; (Rivayet zayıftır. Bkz. Bûsîrî, IV, 238 (h.no: 1508); Dervîş, I, 97 (h.no: 414); Elbânî, *Daîfe*, IV, 375 (h.no:1902); 'Irâkî, I, 115).

²⁴⁹ Buhârî, Mezâlim, 4; Tirmizî, Fiten, 68.

187) “Şuara suresinin 214. ayeti olan ‘Önce en yakın akrabalarını uyar!’ emri indiği zaman, Allah Rasûlü Safa tepesine çıkarak, Mekkelilere şöyle seslendi:

-Bu vadinin içinde size saldırmak üzere olan bir süvari birliğinin olduğunu söylesem bana inanırmısınız?

Onlar da,

-Evet, senden hep doğruluk gördük.

Böylece onu doğru sözlülüğünü onaylamışlardı. Bunun üzerine Allah Rasûlü şunları söyledi:

-Ben Allah’ın görevlendirdiği bir peygamberim. Sizi Allah’a ortak koşmamaya davet ediyorum.”²⁵¹

188) “Secde, kulun Rabbine en yakın olduğu andır.”²⁵²

189) “Namaz, kulun Rabbi ile konuşmasıdır.”²⁵³

190) “Kim yatsı namazını cemaatle kılsa gece yarısına kadar namaz kılmış sevabı alır. Eğer sabah namazını da cemaatle kılsa bütün geceyi namaz kılarak geçirmiş gibi sevap alır.”²⁵⁴

191) “Bizi namazla rahatlat.”²⁵⁵

192) “Bir Müslüman namaz vakti girince güzelce abdest alır, huşu içinde rükûunu tam yaparak namazını kılsa geçmiş küçük gühanları affedilir. Bu, ömür boyunca böyle devam eder.”²⁵⁶

193) “Hz. Peygamber ‘Birinizin kapısının önünde bir ırmak geçse ve o kimse, orada günde beş kere yıkansa bedeninde hiç kir kalır mı?’ diye sordu. Sahabe, ‘Kalmaz’ diye cevap verince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

-İşte beş vakit namaz böyledir.”²⁵⁷

194) “Onun ahlakı Kur’an’dı.”²⁵⁸

²⁵⁰ Müslim, İman, 61; Nesâî, Adâb, 30; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 111 (h.no: 3760)).

²⁵¹ Buhârî, Vesâyâ, 11; Müslim, İman, 89.

²⁵² Müslim, Salât, 42; Ebû Dâvûd, Salât, 152; Nesâî, Salât, 425; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût, Ebû Dâvûd tahkîk notu; Tebrîzî, I, 281 (h.no: 894)).

²⁵³ Buhârî, Salât, 33.

²⁵⁴ Müslim, Mesâcid, 46; Ebû Dâvûd, Salât, 48; Tirmizî, Salât, 51; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 198 (h.no: 630)).

²⁵⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 86; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, S. Sağır, II, 1307 (h.no: 7890)).

²⁵⁶ Müslim, Tahâret, 4; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 94 (h.no: 286)).

²⁵⁷ Buhârî, Mevâkit, 6; Müslim, Mesâcid, 51.

²⁵⁸ Müslim, Salâti’l-Musâfirîn, 18; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 394 (h.no: 1257)).

195) “Hz. Peygamber ‘Kim Rume kuyusunu Cennet karşılığında satın alıp Müslümanların hizmetine sunmak ister’ diye sordu. Bunun üzerine Hz. Osman satın aldı.”²⁵⁹

196) “Hz. Peygamber ‘Allahım, Ben Osman’dan razıyım, Sen de ondan razı ol.’ dedi.”²⁶⁰

197) “Hz. Peygamber, Hz. Osman ile ilgili ‘Meleklerin bile hayâ ettiği böyle bir kişiden nasıl haya etmeyeyim?’ dedi.”²⁶¹

198) “Her işittiğini başkalarına söylemek kişiye yalan olarak yeter.”²⁶²

199) “Karşılığında bana dünyayı verseler bile, bir insanı hoşlanmayacağı bir şey ile nitelemeyi ve taklit etmeyi kesinlikle sevmem.”²⁶³

200) “Şu iki kişi dışında hiç kimseye imrenmek doğru değildir. Bunlardan biri, Allah’ın kendisine verdiği doğru bilgiyi uygulayan ve bunu başkalarına da öğreten bilge kişi, diğer de Allah’ın kendisine verdiği malı hak yolda harcayan zengin ve cömert kişidir.”²⁶⁴

201) “Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona haksızlık etmez, onu mahrum bırakmaz. Onu hor görmez. Kişiye kötülük olarak Müslüman kardeşini hor görmesi yeterlidir. Her Müslümanın malı, kanı ve namusu (onuru) diğer Müslümanlarca korunmalıdır.”²⁶⁵

202) “Kimse kimseye eziyet etmesin, kimse kimseye karşı böbürlenmesin.”²⁶⁶

203) “Müslüman Müslümanı tehlikeye atmaz. Her kim kardeşinin bir ihtiyacını giderirse, Allah da onun ihtiyacını giderir. Her kim bir Müslümanı sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da onu Kıyamet günü skıntısından kurtarır. Kim, bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da Kıyamet Günü o kimsenin ayıbını örter.”²⁶⁷

²⁵⁹ Buhârî, Musâkât, 2; Nesâî, Ehbâs, 4.

²⁶⁰ Abdu’l-Melik İbni Hişâm, Eyyûb Humeyrî, *Es-Siretu’n-Nebevîyye*, Tahkîk: Musfata es-Sekâ -İbrahim Ebyârî, Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa Bâbî, Mısır 1955, II, 517; (Rivayet zayıftır. Bkz. es-Sekâf, Ulvî bin Abdulkadir, *Tahrîcu Ahâdisi ve Âsari Kitâbi fî Zilâli’l-Kur’an*, Dâru’l-Hicre, Y.y. 1995, I, 274 (h.no: 534)).

²⁶¹ Müslim, Fedâilu’s-Sahabe, 3; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1712 (h.no: 6069)).

²⁶² Müslim, Mukaddime, 3; Ebû Dâvûd, Edeb, 81; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 55 (h.no: 156)).

²⁶³ Ebû Dâvûd, Edeb, 40; Tirmizî, Sıfatü’l-Kıyâme, 51; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğib*, III, 50 (h.no: 2834)).

²⁶⁴ Buhârî, İlim, 15; Müslim, Salâtiü’l-Musâfirîn, 47.

²⁶⁵ Müslim, Birr, 10; Tirmizî, Birr, 18; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1213 (h.no: 7241)).

²⁶⁶ Müslim, Cennet, 16; Ebû Dâvûd, Edeb, 40; İbn Mâce, Zühd, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1373 (h.no: 4998)).

²⁶⁷ Buhârî, Mezâlim, 4; Müslim, Birr, 15.

204) “Allah’ım! Senden sağlam ve kuvvetli bir inanç dilerim ki, onunla dünya zorluklarına ve güçlüklerine katlanıp karşı koyabileyim.”²⁶⁸

205) “Yalandan sakının, çünkü yalan bir tarafta, iman da bir taraftadır. Yalan ile iman bir arada bulunmaz.”²⁶⁹

206) “Kalbi doğru olmadıkça insanın imanı doğru yolda olmaz. Dili doğru olmadıkça da kalbi doğru yolda değildir.”²⁷⁰

207) “Hz. Peygambere devesini çok seven kişi Cennet’te devesinin kendisine verilip verilmeyeceğini sorduğunda O, Yüce Allah, Cennet’te müminlerin bütün isteklerini karşılar buyurdu.”²⁷¹

208) “Utanmak imandan gelir. Utanmak iyilikten başka bir şey doğurmaz.”²⁷²

209) “Büyüklerine saygı göstermeyen, küçüklerine karşı da şefkatli ve merhametli olmayan bizden değildir.”²⁷³

210) “İlim öğrenmekle elde edilir. Yumuşaklık da ona alışmakla elde edilir.”²⁷⁴

211) “Yumuşak huyluluk hangi işte bulunursa, o işi güzelleştirir, her hangi bir şeyden yumuşaklığın kaldırılması, o şeyi çirkinleştirir.”²⁷⁵

212) “Tehlike görseniz bile doğruyu söyleyiniz. Doğruyu seçiniz. Çünkü onda kurtuluş ve selamet vardır. Selamet görseniz de yalandan sakınınız. Zira onda tehlike vardır.”²⁷⁶

213) “Allah bana tevazu göster dedi. Bir birinize eziyet etmeyin.”²⁷⁷

214) “En hayırlınız ahlakça en güzel olanınızdır.”²⁷⁸

²⁶⁸ Tirmizî, Daavât, 30; (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘Irâkî, I, 373 (h.no:1); Elbânî, *D. Sağır*, I, 169 (h.no: 1194); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.)

²⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 175 (h.no:16); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Daîfe*, V, 414 (h.no: 2393)).

²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, III, 198 (h.no:1304); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Terğib*, III, 56 (h.no: 2865)).

²⁷¹ Tirmizî, Cennet, 11; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, III, 1568 (h.no: 5642), Elbânî, *Sahiha*, VII, 6 (h.no: 3001); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.)

²⁷² Buhârî, İman, 77; Müslim, İman, 12.

²⁷³ Tirmizî, Birr, 15; Ebû Dâvûd, Edeb, 5; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağır*, II, 957 (h.no: 5444)).

²⁷⁴ Taberânî, *Evsât*, III, 118 (h.no: 2663); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağır*, I, 461 (h.no: 2328)).

²⁷⁵ Müslim, Birr, 23; Ebû Dâvûd, Cihâd, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, III, 1407 (h.no:4563)); (Hadis yorum katılarak tercüme edilmiştir.)

²⁷⁶ Suyûtî, II, 22 (h.no:5301, 5302); Muttakî, III, 344 (h.no:6856); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğib*, II, 136 (h.no:1745)).

²⁷⁷ Müslim, Cennet, 16; Ebû Dâvûd, Edeb, 40; İbn Mâce, Zühd, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût, İbn Mâce tahkîk notu; Tebrîzî, III, 1373 (h.no: 4898)).

²⁷⁸ Buhârî, Edeb, 39; Müslim, Fedâil, 16.

- 215) “Kuvvetli kimse, grete başkalarını yenen kimse değil, ancak öfke ve hiddet anında, öfkesini yenen kimsedir.”²⁷⁹
- 216) “Size misafir geldiğinde, ona ikram ediniz.”²⁸⁰
- 217) “Eğer sizden biriniz elinde dikilecek bir fidan varken kıyamet kopsa ve onu dikmeye vakit bulursa hemen o fidanı diksin.”²⁸¹
- 218) “Aç olanı doyurunuz, hastayı ziyaret ediniz.”²⁸²
- 219) “Mümin, insanların can ve malları hususunda kendisine emniyet duyduğu kişidir.”²⁸³
- 220) “Mümin başkalarıyla hoş geçinir, kendisiyle de hoş geinilir.”²⁸⁴
- 221) “Allah katında arkadaşların en hayırlısı, arkadaşına hayırlı olanlardır. Komuların hayırlısı da komşularına hayırlı olandır.”²⁸⁵
- 222) “Zenginlik, mal çokluğu değildir. Gerçek zenginlik kalp zenginliğidir.”²⁸⁶
- 223) “Kolaylatırınız, gletirmeyiniz. Mjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”²⁸⁷
- 224) “Bir yerde bulaşıcı bir hastalık (veba) olduğunu iitirseniz o yere girmeyiniz.”²⁸⁸
- 225) “Her kim yalan yere yemin ederek bir Müslümanın malını koparıp ondan alırsa, onun için ahirette pek acıklı bir azap vardır.”²⁸⁹
- 226) “Biriniz kendisine bir Şey emanet edildiğinde, emanete ihanet etmesin.”²⁹⁰
- 227) “Ey inananlar, Allah size haccı farz kılmıştır. O hâlde haccediniz.”²⁹¹
- 228) “Hac farz, umre ise sünnettir.”²⁹²

²⁷⁹ Buhârî, Edeb, 102; Müslim, Birr, 30.

²⁸⁰ Buhârî, Edeb, 31; Müslim, İman, 19.

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, XX, 251(h.no:12902); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavt tahkik notu; Elbn, *S. Sağir*, I, 300 (h.no: 1424)).

²⁸² Buhr, Merd, 4; Eb Dvd, Ceniz, 11.

²⁸³ Buhr, İman, 4-5; Müslim, İman, 14.

²⁸⁴ Muttak, I, 142 (h.no:679); Tabern, *Evst*, VI, 58 (h.no:5787) (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbn, *S. Sağir*, II, 1130 (h.no:6654)).

²⁸⁵ Tirmiz, Birr, 28; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbn, *S. Sağir*, I, 620 (h.no:3263), Hkim, I, 610 (h.no: 1620)).

²⁸⁶ Buhr, Rikk, 15; Müslim, Zekt, 40.

²⁸⁷ Buhr, İlim, 11; Müslim, Cihd, 3.

²⁸⁸ Buhr, Tb, 30; Müslim, Selm, 32.

²⁸⁹ Buhr, Tevhid, 24; Müslim, İman, 61.

²⁹⁰ Heysem, X, 301 (h.no:18169); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbn, *S. Teręib* III, 70 (h.no: 2926)).

²⁹¹ Müslim, Hac, 73; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrz, II, 772 (h.no: 2505)).

²⁹² İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b.Osman, *Musanef fi'l-Ehâdisi ve'l-sr*, Tahkik. Kemâl Yusuf Ht, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 1988, III, 223 (h.no:13648); (Rivayet zayıftır. Bkz. Zeyla', Cemlud'-Din Eb Mahmmmed Abdullah b.Yûsuf b. Muhammed, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, Tahkik: Muhammed Avme, Muessesetu'r-Reyyân, Beyrut 1997, III, 149-150).

229) “Hz. Peygamber’e medyumlarla ilgili; ‘Onların haberleri güvenilecek haberler değildir. Geçmişteki olaylara ilişkin sözleri, geleceğe uyarlayarak yüzlerce yalanla aktarırlar.’ buyurdu.”²⁹³

230) “Yüce Rabbimiz iyi kullar için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insanın tahmin bile edemeyeceği kadar güzel nimetler hazırlamıştır.”²⁹⁴

231) “Kim Allah’tan başka ilah yoktur derse ve ölürse mutlaka Cennet’e girecektir.”²⁹⁵

232) “Tevbe eden kimse, hiç günah işlememiş gibidir.”²⁹⁶

233) “Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır.”²⁹⁷

234) “Doğruluktan ayrılmayın, zira doğruluk iyilikle beraberdir. Cennet’e götürür.”²⁹⁸

235) “Hz. Muhammed, kurban etinin üçe ayrılmasını istemiştir. Bunun bir bölümünün yoksullara, bir bölümünün ev halkına bir bölümünün de komşu ve konuklara verilmesini öğütlemiştir.”²⁹⁹

236) “Ey insanlar! Yüce ve kutsal bir ay yaklaştı. O ayda bir gece vardır ki bin aydan daha hayırlıdır. Allah, o ayda oruç tutmayı farz, ben de geceleyin ibadet etmeyi sünnet kıldım. O ayda bir iyilik yapmak, diğer aylarda yapmaktan daha hayırlıdır. O, sabır ayıdır, sabrın karşılığı ise Cennet’tir. O yardımlaşma ayıdır.”³⁰⁰

237) “Yüce Allah; ‘İnsanın oruç dışında her ameli kendisi içindir. Oruç ise benim içindir, mükâfatını da ben vereceğim.’ buyurdu.”³⁰¹

238) “Hz. Muhammed, Peygamberliğinden önce ve sonra aşure günü oruç tutmuş ve Müslümanlara tutmalarını tavsiye etmiştir.”³⁰²

²⁹³ Buhârî, Tevhid, 57; Müslim, Selâm, 35.

²⁹⁴ Buhârî, Bedu’l-halk, 8; Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’ân, 55.

²⁹⁵ Müslim, İman, 10; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 20; Tirmizî, Cenâiz, 7; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 509 (h.no: 1621)).

²⁹⁶ İbn Mâce, Zühd, 30; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *S. Terğib*, III, 122 (h.no: 3145)).

²⁹⁷ Tirmizî, Radâ, 11; İbn Mâce, Nikâh, 3; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağır*, II, 1304 (h.no: 7880)).

²⁹⁸ Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 29.

²⁹⁹ Hanefî Fıkhdaki bir uygulamaya (es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Mebûsût*, Dâru’l-Marife, Beyrut 1993, IV, 76).

³⁰⁰ Beyhakî, VIII, 120; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 612 (h.no: 1965)).

³⁰¹ Buhârî, Savm, 29, Tevhid 35; Müslim, Sıyâm, 30.

³⁰² Buhârî, Savm, 69; Müslim, Sıyâm, 19.

239) “Hz. Peygamber, Ramazan orucundan sonra tutulan en faziletli orucun Muharrem ayında, aşure günü tutulan oruç olduğunu belirtmiştir.”³⁰³

240) “ Kim kötü söz ve davranışları bırakmazsa onun yemesini içmesini terk etmesine Allah’ın ihtiyacı yoktur.”³⁰⁴

241) “Oruç tutun ki sağlıklı olasınız.”³⁰⁵

242) “Hristyanların Meryem oğlu İsa’yı övmekte aşırı gittikleri gibi sakın sizler de beni övmekte aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki ben Allah’ın kulu ve elçisiyim.”³⁰⁶

243) “Ey insanlar! Günahlardan sakının, şeytan sizi yanıltmasın. Ben Abdullah’ın oğlu Muhammed’im. Allah’ın kulu ve elçisiyim. Beni Allah yerleştiği konumdan daha fazla yüceltmenizden hoşlanmam.”³⁰⁷

244) “Hiç şüphe yok ki ben de şakalaşır ve espiri yaparım. Ancak bunu yaparken gerçek olmayan bir şey söylemem.”³⁰⁸

245) “Benimle benden önceki diğer peygamberlerin misali, şu adamın misali gibidir: Adam mükemmel ve güzel bir ev yapmıştır, sadece köşelerinin birinde bir tuğla yeri boş kalmıştır. Halk, evi hayran hayran dolaşmaya başlar. O eksikliği gördüklerinde, ‘Bu eksik tuğla konulmayacak mı?’ der. İşte ben bu tuğlayım ve ben peygamberlerin sonuncusuyum.”³⁰⁹

246) “Ben namazı nasıl kılıyorsam siz de öyle kılın.”³¹⁰

247) “Şüphesiz ben, Allahın tüm insanlığa gönderdiği peygamberim. Bütün insanları uyarmak için gönderildim.”³¹¹

248) “Ben rahmet ve hidayet rehberiyim.”³¹²

249) “Kim başkalarına merhametli davranmazsa, Allah da ona merhametli davranmaz.”³¹³

³⁰³ Müslim, Sıyâm, 38; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğîb*, I, 246 (h.no:1017)).

³⁰⁴ Buhârî, Savm, 48; Ebû Dâvûd, Savm, 25; Tirmizî, Savm, 16; İbn Mâce, Saym, 14.

³⁰⁵ Taberânî, Evsât, VII, 245 (h.no:7400); Muttakî, VIII, 450 (h.no:23605); (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘Irâkî, V, 453; Elbânî, *Daîfe*, I, 420 (h.no:253)).

³⁰⁶ Buhârî, Enbiyâ, 44-50.

³⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 241 (h.no:13563); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Sahiha*, III, 88 (h.no: 1097)).

³⁰⁸ Tirmizî, Birr, 57; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, I, 489 (h.no: 2494)).

³⁰⁹ Buhârî, Menâkıb, 18; Müslim, Fedâil, 7.

³¹⁰ Buhârî, Ezan, 18.

³¹¹ Buhârî, Salât, 56; Müslim, Mesâcid, 3.

³¹² Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b.Abdirrahman b. Fadl b. Behrâm b. Abdi’s-Samed, *Müsned*, Tahkîk: Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dâru’l-Muğnî, Suudi Arabistan, 2000, Mukaddime, 3; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 91 (h.no: 100)).

250) “Beni Rabbim terbiye etti, en güzel şekilde terbiye etti.”³¹⁴

251) “İslam güzel ahlakıdır.”³¹⁵

252) “Zengin Müslüman, kendisine verilen maldan yetim, fakir ve yolda kalmışa infak ederse ne iyi kimsedir.”³¹⁶

253) “Allah kendilerine ikram edip verdiği malları infak etmekte cimrilik edenler, biriktirdikleri malların kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için pek kötüdür.”³¹⁷

254) “Kamu malını korumayan kimse, dinimize göre emanete ihanet etmiş sayılır.”³¹⁸

255) “Hz. Peygamber vefatına yakın günlerde, ‘Kime borcum varsa, kimi kırdıysam, kimin mal veya onuruna zarar verdiysem, işte şahsım, işte malım, benden karşılığını bu dünyada alsın.’ buyurdu.”³¹⁹

256) “Yüce Allah bana sizin alçak gönüllü olmanızı vahyetti, hiç kimse diğerine karşı böbürlenmesin.”³²⁰

257) “Allah, alçak gönüllü davrananın derecesini yükseltir.”³²¹

258) “Elbisesini kibirle yerlerde sürüyen kimseye, Allah merhamet bakışı ile bakmaz.”³²²

259) “Ey insanlar! Birbirlerinize selam verin, akrabanızı gözetin, yemek yedinin.”³²³

260) “Abdest alırken bir ırmak kenarında bile olsun suyu tutumlu kullan.”³²⁴

³¹³ Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Fedâil, 15.

³¹⁴ Suyûtî, I, 57 (h.no:485); Aclûnî, I, 80 (h.no:164); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu; Elbânî, *Daîfe*, I, 173 (h.no: 72)).

³¹⁵ Muttakî, III, 17 (h.no: 5225).

³¹⁶ Buhârî, Zekât, 48; Müslim, Zekât, 13.

³¹⁷ Nesâî, Zekât, 20; Tirmizî, Tefsir, 4; İbn Mâce, Zekât, 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *Sahiha*, II, 997 (h.no: 5718)).

³¹⁸ Müslim, İmâret, 4; Ebû Dâvud, Vesâyâ, 4; Nesâî, Vesâyâ, 10; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 103 (h.no:7017)).

³¹⁹ Abdurrezzak, IX, 469 (h.no:18043); Taberânî, *Evsât*, III, 104 (h.no:2629); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, IX, 26 (h.no: 14252); Elbânî, *Daîfe*, XIII, 644 (h.no: 6297)).

³²⁰ Müslim, Cennet, 64; Ebû Dâvud, Edeb, 40; İbn Mâce, Zühd, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût, İbn Mâce tahkik notu; Tebrîzî, III, 1373 (h.no: 4898)).

³²¹ İbn Mâce, Zühd, 16; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Sindî, Hâşiye Notu, II, 544 (h.no:4176); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 849 (h.no: 5888)).

³²² Buhârî, Libâs, 1; Müslim, Libâs, 9.

³²³ Tirmizî, Kıyâme, 42; İbn Mâce, Edeb, 11; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğib*, III, 17 (h.no:2697)).

³²⁴ İbn Mâce, Tahâret, 48; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Sindî, Hâşiye Notu, I, 164 (h.no:425); Tebrîzî, I, 133 (h.no: 427)).

261) “Ey Allah’ın kulları! Tedavi olunuz. Çünkü Allah, yarattığı her hastalık için mutlaka bir çare ve şifa da yaratmıştır.”³²⁵

262) “İnsanların en akıllısı, ölümü unutmayan ve ona hazırlıklı olan kimselerdir.”³²⁶

263) “Peygamberimiz kıyametin kopma vaktini kendisinin de Cebrail’inde bilmediğini ifade etmiştir.”³²⁷

264) “Kim Allah’a ve ahirete inanıyorsa misafirine ikram etsin. Kim Allah’a ve ahirete inanıyorsa iyilik yapsın. Kim Allah’a ve ahirete inanıyorsa güzel söz söylesin veya sussun.”³²⁸

265) “Bu dünyada gerçekte insana ait olan üç şey vardır. Bunlar, yiyip tükettiği, giyip eskittiği ve sadaka olarak verip ahiret azığı yaptığı şeylerdir.”³²⁹

266) “Sahur yapınız. Çünkü sahur yemeğinde bereket vardır.”³³⁰

267) “Oruçlunun iki sevinci vardır. Biri iftar ettiği vakit, diğeri de Allah’a kavuştuğu zamandır.”³³¹

268) “Kim Ramazan ayında oruçlu olduğu hâlde unutarak yer veya içerse orucunu bozmadan tamamlasın.”³³²

269) “Bana şunlar hakkında söz verin, ben de size Cennet’i müjdeleyeyim: Konuştuğunuz zaman doğruyu konuşun, söz verdiğiniz zaman sözünüzü yerine getirin, size emanet edileni koruyun.”³³³

270) “Sizin hayırlınız, kendisinden iyilik umulan ve kötülük yapmayacağına dair güven duyulandır. Kötünüz de kendisinden iyilik beklenmeyen ve kötülüğünden emin olunmayandır.”³³⁴

271) “Fayda vermeyen ilimden Allah’a sığınırım.”³³⁵

272) “Nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz.”³³⁶

³²⁵ Buhârî, Tıb, 1; Müslim, Selâm, 26.

³²⁶ İbn Mâce, Zühd, 31; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğib*, III, 164 (h.no: 3335)).

³²⁷ Buhârî, İman, 34; Müslim, İman, 1.

³²⁸ Buhârî, Edeb, 31, Müslim, İman, 19

³²⁹ Müslim, Zühd, 34; Tirmizî, Zühd, 31; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 358 (h.no: 7913)).

³³⁰ Buhârî, Savm, 20; Müslim, Sıyâm, 9.

³³¹ Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 30.

³³² Buhârî, Savm, 25; Müslim, Sıyâm, 33.

³³³ Ahmed b. Hanbel, XXXVII, 417 (h.no: 22757); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Hâkim IV, 399 (h.no: 8066)).

³³⁴ Tirmizî, Fiten, 76; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, I, 508 (h.no: 2602)).

³³⁵ Müslim, Zikir, 18; Tirmizî, Daavât, 125; Nesâî, İstiâze, 64; İbn Mâce, Mukaddime, 23; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 185 (h.no: 356); Tebrîzî, II, 760 (h.no: 2460)).

273) “Ramazan ayı geldi. Bu ay, Allah’ın oruç tutmayı farz kıldığı mübarek bir aydır.”³³⁷

274) “Allah’ım! Senin rızan için oruç tuttum, sana inandım, sana güvendim, senin verdiğin rızıkla orucumu açıyorum.”³³⁸

275) “Peygamberimiz Muharrem ayını Allah’ın ayı olarak nitelendirip Ramazandan sonraki en faziletli orucun, bu ayda tutulan oruç olduğunu ifade etmiştir.”³³⁹

276) “Hz. Peygamber, Müslümanların Muharem ayında oruç tutmalarını tavsiye ederek, ‘Biz Musa’ya daha yakınız.’ demiştir.”³⁴⁰

277) “Hz. Ebu Bekir Peygamberimizin vefatı karşısında şok olan Hz. Ömer’i ve bütün Müslümanları sakinleştirdi.”³⁴¹

278) “Allah’ın emir ve yasaklarını uygulayan kimse ile yasakları işleyen kimselerin durumları, bir gemiye binip kura çekerek geminin alt ve üst katlarına yerleşen yolculara benzer. Öyle ki alt katta oturanlar, su ihtiyaçlarını giderirken üsttekilerin yanından geçip onları rahatsız ediyorlardı. Altta kattakiler, bu duruma son vermek için bir balta alarak geminin dibini delmeye başladıklarında, üsttekiler hemen; ‘Ne yapıyorsunuz?’ deyince, alt kattakiler, ‘Biz su ihtiyacımızı görürken sizi rahatsız ediyorduk, halbu ki suya muhtacız, şimdi sizi rahatsız etmeden yerimizi delerek bu şekilde elde edeceğiz’ deseler ve üsttekiler bu işte onlara engel olsalar hem kendilerini kurtarırlar hem de onları kurtarmış olurlar. Eğer yaptıkları işte serbest bıraksalar hem onları helak ederler hem de kendilerini helak ederler.”³⁴²

279) “Benim insanlarla durumum şuna benzer: Adamın biri ateş yakmış, ateş etrafı aydınlatınca gece kelebekleri ve böcekler ateşe atlamaya başlamışlar. Bu kimse onları kurtarma çalıştıkça başa çıkamamış. Kelebekler ve böcekler ateşe atlamaya devam

³³⁶ Müslim, Cennet, 19; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim II, 491 (h.no: 3688); Tebrîzî, III, 1468 (h.no: 5345).

³³⁷ Nesâî, Sıyâm, 3; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Terğib*, I, 241 (h.no: 999)).

³³⁸ Ebû Dâvûd, Savm, 22; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, III, 156 (h.no: 4892-4898)).

³³⁹ Müslim, Sıyâm, 38; Nesâî, Kıyamu’l-leyl, 6; Tirmizî, Savm, 40; (Rivayet sahihtir. Bkz. en-Nevevî, Ebu Zekeriyâ Muhyîddin Yahyâ b. Şeref, *Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arebî, Beyrut 1981, VIII, 54; Elbânî, *Sahîhu Ebi Dâvûd*, Muessetu Ğarrâs, Kuveyt 2002, VII, 188 (h.no: 2099)).

³⁴⁰ Buhârî, Enbiyâ 24; Müslim, Sıyâm, 19.

³⁴¹ Buhârî, Fedâilu’l-Ashâb, 5.

³⁴² Buhârî, Şehâdet, 30.

etmişler. Ben de tıpkı o adam gibi kemerinizden tutarak siz ateşe düşmekten korumaya çalışıyorum. Sizler ise ateşe atlıyorsunuz .”³⁴³

280) “Hz. Peygamber, Medineyi dört bir yandan kuşatan yeşil alanı koruluk olarak ilan etmiş ve buralarda ağaç kesimini yasaklamıştı.”³⁴⁴

281) “Cennet’e gitmek için ne yapmalıyım? diyene Hz. Peygamber, ‘Namaz kıl’ derken aynı soruyu soran başkasına da ‘Anne ve babana iyilik et’ demiştir.”³⁴⁵

282) “ Hz. Peygamber, ‘Ey Ali, sen dünyada da ahirette de benim kardeşimsin’ demiştir.”³⁴⁶

283) “Hz. Peygamber ‘Sadaka vermek her Müslümanın görevidir.’ buyurunca, orada bulunanlar ile Hz. Peygamber arasında şu konuşma geçti.

“-Ya sadaka verecek bir şey bulamazsa.

-Bir yerde ücretle çalışır hem kendisine faydalı olur hem de sadaka olarak verir.

-Buna da gücü yetmezse.

-Darda kalana, ihtiyaç sahibine yardım eder.

-Buna da gücü yetmezse.

-İyilik yapmayı tavsiye eder.

-Bunu da yapamazsa.

-Kötülük yapmaktan uzak durur. Bu da onun için sadakadır.” dedi.”³⁴⁷

284) “Hepiniz çobansınız ve her birinizin sorumlu olduğu alanlar vardır. Yönetici üstlendiği görevden sorumludur. Kişi ailesinin koruyucusu ve çocuk çocuğundan sorumludur. Kadın, eşinin, evinin koruyucusu ve ailede bulunanlardan sorumludur.”³⁴⁸

285) “Hiç kimse kıyamet günü, ömrünü nerede ve nasıl geçirdiğinden, gençliğini nerede ve nasıl değerlendirdiğinden, malını nasıl kazanıp nerelere harcadığından, elde ettiği bilgi ile ne yaptığından sorguya çekilmedikçe Allah’ın yüce katından ayrılmayacaktır.”³⁴⁹

³⁴³ Buhârî, Rikâk, 26; Müslim, Fedâil, 6.

³⁴⁴ Ebû Dâvûd, Hac 97; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu, İbn Hâcer, IV, 85).

³⁴⁵ Müslim, İman, 14; Ebû Dâvûd, Edeb, 129; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, I, 302 (h.no:1675)).

³⁴⁶ Tirmizî, Menâkıb, 20; (Rivayet zayıftır. Bkz. Ahvezî, X, 152; Tebrîzî, III, 1720 (h.no:6093); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 500 (h.no: 772); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

³⁴⁷ Buhârî, Zekât, 30; Müslim, Zekât, 17.

³⁴⁸ Buhârî, Ahkâm, 1; Müslim, İmâret, 5.

³⁴⁹ Tirmizî, Kıyâme, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1435 (h.no: 5197); Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1220 (h.no: 7299)).

- 286) “İki kişi arasında adaletle hükmetmen sadakadır.”³⁵⁰
- 287) “Allah affeden bir kimsenin şerefini artırır.”³⁵¹
- 288) “Ey İnsanlar! Birbirinize selam verin, akrabanızı gözetin, yemek yedinin.”³⁵²
- 289) “Şüphesiz sizin en iyiniz, ahlâk bakımından en iyi olanınızdır.”³⁵³
- 290) “Benim dediğim sizin sadece kendi aranızda merhametli olmanız değildir. Benim dediğim, sizlerin Allah’ın bütün yarattıklarına karşı merhametli olmanızdır.”³⁵⁴
- 291) “Din kardeşinle münakaşa etme, ona söz verip sözünden dönme.”³⁵⁵
- 292) “Hz. Peygamber, Hendek savaşında savunma savaşı yapılmasını istişareyle yapmıştır.”³⁵⁶
- 293) “Dünyayı isteyen bilime sarılsın, ahireti isteyen yine bilime sarılsın.”³⁵⁷
- 294) “İman; Allah’ın varlığına, birliğine, onun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye kaza ve kadere inanmaktır.”³⁵⁸
- 295) “Temizlik imanın yarısıdır.”³⁵⁹
- 296) “Allah, hayvanlara iyi davranmamızı emretmiştir. Yük hayvanlarınıza güçlerinin yetmeyeceği ağırlık yüklemeyin.”³⁶⁰
- 297) “Sizden herhangi birinizin sırtına bir bağ odun yüklenip satması, dilenmesinden hayırlıdır.”³⁶¹
- 298) “Zekât İslam’ın köprüsüdür.”³⁶²
- 299) “İki kimsenin arasını bulup barıştırmak sadakadır. Bir kimseye bineğine binmede veya eşyasını koymada yardım etmek sadakadır. Güzel söz sadakadır. Namaza

³⁵⁰ Buhârî, Sulh, 11; Müslim, Zekât, 56.

³⁵¹ Müslim, Birr, 69; Tirmizî, Birr, 82; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 592 (h.no: 1889)).

³⁵² Tirmizî, Et’ime, 45; İbn Mâce, Et’ime, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğib*, III, 17 (h.no:2697)).

³⁵³ Buhârî, Menâkıb, 23; Müslim, Fedâil, 16.

³⁵⁴ Nesâî, *es-Sünenü’l-Kubrâ*, Tahkîk; Hasan Abdu’l-Munim, Muessesetü’r-Risâle, Beyrut 2001, Kaza 25; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 185 (h.no: 7310); Elbânî, *S. Terğib*, II, 272 (h.no: 2253)).

³⁵⁵ Tirmizî, Birr, 58; (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu, II, 443 (h.no: 3045); ‘Irâkî, IV, 304; Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

³⁵⁶ Taberî Muhammed b.Cerîr b. Yezîd b. Kesîr, *Târîhu’t-Taberî*, Dâru’t-Turâs, Beyrut 1966, II, 566.

³⁵⁷ İmam Şafî’nin sözüdür.(eş-Şirbînî, Şemsuddin, Muhammed b. Ahmed, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî elfâzi’l-Minhâc*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Kahire 1994, I, 99).

³⁵⁸ Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1.

³⁵⁹ Müslim, Tahâret, 1; Tirmizî, Daavât, 91; Nesâî, Kıyamu Leyl, 62; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğib*, II, 733 (h.no: 3954)).

³⁶⁰ Ebû Dâvûd, Cihâd, 61; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Ebi Dâvûd*, VII, 320 (h.no:2313)).

³⁶¹ Buhârî, Zekât, 50; Müslim, Zekât, 26.

³⁶² Taberânî, *Evsât*, VIII, 380 (h.no:8937); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, III, 62 (h.no:4327); es-Sehâvî, I, 377 (h.no:538); Elbânî, *D.Terğib*, I, 116 (h.no: 454)).

gitmek için atılan her adım sadakadır. Yoldaki rahatsızlık veren şeyleri kaldırma da bir sadakadır.”³⁶³

300) “Benim vefatımdan sonra kabrimi ziyaret edenler, hayatımda ziyaret etmiş gibidir.”³⁶⁴

301) “Kim Allah için hacceder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, annesinden doğduğu günkü gibi günahlarından arınmış bir şekilde hacdan döner.”³⁶⁵

302) “Kim imkânı olduğu hâlde kurban kesmezse bizim mescidimize yaklaşmasın”³⁶⁶

303) “Sizin en hayırlınız insanlara faydalı olanınızdır.”³⁶⁷

304) “Hz. Muhammed ve arkadaşları otururken önlerinden bir cenaze geçer O hemen ayağa kalkar. Yanındakiler cenazenin Müslüman olmadığını söylerler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ‘O da bir insan değil mi?’ buyurur.”³⁶⁸

305) “Hoşgörülü ol ki hoş görülesin.”³⁶⁹

306) “Ey Ayşe! Anlayışlı ve hoşgörülü ol. Anlayış ve hoşgörünün bulunduğu yer güzelleşir. Bunların olmadığı yer ise çirkinleşir.”³⁷⁰

307) “İlim öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz.”³⁷¹

308) “Bir gün Hz. Peygamber mescide girdiğinde iki gurup görür. Bir kısmı namaz(nafile) kılmakla diğer bir kısmı ilim öğrenmekle meşguldür. Onlar için şöyle der:

Her iki grup da iyi şeylerle meşguldür. Şu var ki bir şey talep ederek dua edenlere o şeyi verip vermemek Allah’a aittir. Halbu ki diğer gruptakiler ilim elde ediyorlar ve

³⁶³ Buhârî, Siyer, 128; Müslim, Zekât, 17.

³⁶⁴ Dârekutnî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî b. Mesud b. Numan b. Dînâr Bağdâdî, *Sunenu’l-Dârekutnî*, Tahkîk: Şuayb Arnavût, Muessesetur’Risâle, Beyrut 2004, II, 278 (h.no:192); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, III, 89 (h.no: 1021).

³⁶⁵ Buhârî, Hac, 4; Müslim, Hac, 79.

³⁶⁶ İbn Mâce, Edâhi, 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, IV, 258 (h.no:7565); Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1106 (h.no: 6485).

³⁶⁷ Muttakî, XVI, 128 (h.no:44154); Aclûnî, I, 62 (h.no:126); (Rivayet hasendir. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağîr*, I, 623 (h.no:3289)).

³⁶⁸ Buhârî, Cenâiz, 50; Müslim, Cenâiz, 81.

³⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 103 (h.no: 2233); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; ‘Irâkî, I, 526; Elbânî, *S. Terğîb*, II, 154 (h.no:1749)).

³⁷⁰ Ebû Dâvûd, Cihâd, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *D. Ebi Dâvûd*, VII, 242 (h.no:2240)).

³⁷¹ Dârekutnî, V, 144 (h.no:4104); Aclûnî, I, 354 (h.no:996); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu; Tebrîzî, I, 91 (h.no: 279)).

böylece cehaleti savıp kovuyorlar. “Bana gelince ben öğretmen olarak gönderildim.” dedi ve bunların yanına oturdu.”³⁷²

309) “Kim ilim öğrenmek için evinden çıkarsa geri dönünceye kadar Allah yolundadır.”³⁷³

310) “Peygamberimiz dualarında; ‘Allah’ım bana öğrettiklerinle beni faydalandır; bana fayda sağlayacak ilim öğret, ilmimi artır’ ifadelerini söylerdi.”³⁷⁴

311) “Alimler gökteki yıldızlar gibidir. Yıldızlar nasıl karanlıkta yol gösterirse alimler de yeryüzünde rehberdirler.”³⁷⁵

312) “Danışan asla pişman olmaz.”³⁷⁶

313) “Bir millet işlerini danışma ile yürüttüğü sürece zillete düşmez, Müslümanlar yanlış üzere birleşmez.”³⁷⁷

314) “Rabbim halkımı bağışla, onlar ne yaptıklarının farkında değiller.”³⁷⁸

315) “Merhametli olanlara, Allah merhamet eder. Yerde olanlara merhametli olun ki, gökte olanlar da size rahmet etsinler.”³⁷⁹

316) “Hz. Peygamber Enes’i yetim olarak korumasına alır. Enes’i bir iş için gönderir ve bekler. Ama uzun süre geçmesine rağmen Enes gelmez. Enes’i sokakta çocuklarla oyun oynarken görür. Arkasından yavaşça yaklaşır ve ensesinden tutar. Enes irkilir. Hz. Peygamber gülümseyerek;

-Enesçik sana söylediğim yere gittin mi? diye sorar. Enes,

-Hemen gidiyorum ey Allah’ın elçisi, diyerek oradan ayrılır.”³⁸⁰

³⁷² İbn Mâce, Mukaddime, 17; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Sîndî, hâşiye notu, I, 102 (h.no:229); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 617 (h.no:4242)).

³⁷³ Tirmizî, İlim, 2; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 76 (h.no:220); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 803 (h.no: 5570); Tirmizî ise bu rivayeti garîb hadis olarak değerlendirmiştir.).

³⁷⁴ Tirmizî, Daavât, 128; İbn Mâce, Dua, 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Mubârekfûrî, X, 41; Hâkim, I, 690 (h.no:1879); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 476 (h.no:728)).

³⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, XX, 52 (h.no:12600); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, I, 121 (h.no: 482); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 286 (h.no:1973)).

³⁷⁶ Taberânî, *Sağîr*, III, 175 (h.no:980); Aclûnî, II, 218 (h.no:2205); (Rivayet mevzudur. Bkz. Heysemî, VIII, 96 (h.no: 13157); *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu; Elbânî, *Daife*, II, 78 (h.no:611)).

³⁷⁷ Tirmizî, Fiten, 7; İbn Mâce, Fiten, 8; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu, II, 430 (h.no: 2999); Heysemî, V, 219 (h.no: 9108)).

³⁷⁸ Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Cihâd, 37.

³⁷⁹ Tirmizî, Birr, 16; Ebû Dâvûd, Edeb, 66; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Mubârekfûrî, VI, 43. Sahih; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 661 (h.no:3522)).

³⁸⁰ Müslim, Fedâil, 54; Ebû Dâvûd, Edeb, 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, III, 1616 (h.no: 5802)).

317) “Hz Peygamber hastalanan oğlu İbrahim ölünce, gözleri yaşardı. İbrahim’i kucağına almış öpüyor, kokluyordu. Bunu görenler şaşırmişti. ‘Siz de mi ağlıyorsunuz?’ diye sordular.

Bunun üzerine Hz. Peygamber;

‘Göz yaşarır, yürek sızlar. Rabbimizin hoşuna gitmeyen söz söylemeyiz. Bil ki ey İbrahim! Ayrılığına dayanamıyoruz’ dedi.”³⁸¹

318) “Sizden biriniz bir iş yaptığı zaman, onu mükemmel bir şekilde yapsın.”³⁸²

319) “Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha iyi bir özellik verilmemiştir.”³⁸³

320) “Güçsüzün incindiği ve hakkını alınmadığı bir toplum yücelemez.”³⁸⁴

321) “Ağaca vurarak, kırıp dökerek değil, sallayarak yapraklarını dök.”³⁸⁵

322) “Hz. Peygamber, hayvan dövüşlerini, binek hayvanlarının durdurulup üzerinde sohbet edilmesini hoş karşılamamıştır.”³⁸⁶

323) “Hz. Peygamber, hayvanlara işkence yapanları uyarmıştır.”³⁸⁷

324) “Hz. Peygamber, sefere çıkarken yeni doğurmuş köpeği görünce, yavruların başına ordu geçene kadar bir kişiyi görevlendirdi.”³⁸⁸

325) “Acıkan her hayvan hususunda dikkatli olun, kıyamet günü Allah’a şikâyet edilirsiniz.”³⁸⁹

326) “Haksız yere bir kuş veya daha küçük bir hayvan öldüren insana, Allah onun hesabını mutlaka soracaktır.”³⁹⁰

327) “Münafığın üç alameti vardır. Yalan söyler, emanete hıyanet eder ve sözünde durmaz.”³⁹¹

328) “Allah, (sana zenginlik verdiyse), onun nimet ve ikramı, üzerinde görülmelidir.”³⁹²

³⁸¹ Buhârî, Cenâiz, 42; Müslim, Fedâil, 15.

³⁸² Suyûtî, I, 126 (h.no: 1281); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VI, 1159 (h.no:2647)).

³⁸³ Buhârî, Zekât 50; Müslim, Zekât, 124.

³⁸⁴ İbn Mâce, Sadakat, 17; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Bûsîrî, III, 68).

³⁸⁵ İbnü'l-Esîr, İzziddin Ebû'l-Hasan Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim b. Abdilvâhid eş-Şeybânî Cezerî, *Usdu'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Tahkik: Alî Muhammed, Adil Ahmed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Y.Yok. 1994, VI, 351 (h.no: 6432)).

³⁸⁶ Ebû Dâvûd, Cihâd, 61; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *Dâvûd*, VII, 320 (h.no:2313)).

³⁸⁷ Buhârî, Zebâih, 25; Müslim, Sayd, 12.

³⁸⁸ Vâkidî, Muhammed b. Ömer b.Vâkid es-Sehmî Eslemî, *Meğazi*, Tahkik; Marsdin Junes, Dâru'l-A'lamî, Beyrut1989, II, 804.

³⁸⁹ Ebû Dâvûd, Cihâd, 47; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *Sahiha*, I, 58 (h.no:19)).

³⁹⁰ Nesâî, Sayd 34; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *S. Terğib*, II, 275 (h.no:2266)).

³⁹¹ Buhârî, İmân, 24, Şehâdât 28, Vesâyâ 8, Edeb 69; Müslim, İmân, 25.

329) “İstediğini ye, istediğini giyin! İnsanı yanlış yola götüren şey, israf ve büyüklenmedir.”³⁹³

330) “Dünya ahiretin tarlasıdır.”³⁹⁴

331) “Ümmetim hata, unutarak veya zorlanarak yaptıklarından dolayı affedilmiştir.”³⁹⁵

332) “Ameller niyetlere göredir. Herkes niyetinin karşılığını görecek.”³⁹⁶

333) “Peygamberimiz dinimizde kötü bir davranış olarak kabul edilen kul hakkı konusunda bizi uyarır. İnsanların hayat, mülkiyet ve manevi kişilik haklarının dokunulmaz olduğunu bildirir.”³⁹⁷

334) “Bir gün Hz. Peygamber, arkadaşlarına; söyleyin bakalım ‘Müflis kime denir?’ diye sordu. Onlara da; ‘Parasını, mülkünü kaybeden kimsedir.’ dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber gerçek müflisi şöyle anlattı: ‘Bir Müslüman kıyamet günü Allah’ın huzuruna çıkar. Kıldığı namaz, tuttuğu oruç, verdiği zekât pek çok sevap kazanmıştır. Ama kimine sövüp hakaret etmiş, kimine iftira atmış, onun malını yemiş, bunun kanını dökmüş, şunun canını yakmıştır. Hesap görülmeye başlanınca ibadetlerin sevabı hakaret ettiği, iftira attığı, canını yaktığı kimselere dağıtılmış, daha üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları tükenivermiş. Verecek sevabı kalmadığı için, haklarını yediği kimselerin günahı sırtına vurulmuş ve Cehennem yolunu tutmuştur. İşte asıl müflis bu kimsedir.”³⁹⁸

335) “Siz cenaze namazını kıldığınız zaman, içtenlikle dua ediniz.”³⁹⁹

336) “Hz. Peygamber cenaze için şöyle dua edin buyurdu:

‘İlahi, Sen bunun Rabbisin, onu yaratan ve müslüman eden sensin, Sen onun ruhunu aldın. Onun gizli ve açık hallerini daha iyi bilirsin, Sen onu bağışla.’⁴⁰⁰

³⁹² Tirmizî, Edeb, 54; Ebû Dâvûd, Libâs, 23; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, II, 1246 (h.no: 4350)).

³⁹³ Müslim, İman, 39; Ebû Dâvûd, Libâs, 27; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *Mufred*, I, 209 (h.no: 556); Elbânî, *Sahiha*, IV, 168 (h.no:1627)).

³⁹⁴ Gazzâlî, IV, 19; (Rivayet zayıftır. Bkz. Sehâvî, I, 351(h.no:497); ‘Irâkî, I, 1354; Aclûnî, I, 495 (h.no:1320)).

³⁹⁵ İbn Mâce, Talâk, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, III, 1771 (h.no: 6293)).

³⁹⁶ Buhârî, Bedu’l-Vahiy, 1; Müslim, İmâret, 45.

³⁹⁷ Buhârî, Hac 132; Müslim, Hac, 19.

³⁹⁸ Müslim, Birr, 15; Tirmizî, Kıyâmet, 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1418 (h.no: 5127)).

³⁹⁹ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 60; İbn Mâce, Cenâiz, 23; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, I, 527 (h.no: 1674)).

⁴⁰⁰ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 60; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, I, 530 (h.no:1688)).

337)“Allah’ım bu ölüye mağfiret et, ona merhamet et, onu bağışla. Cennet’e koy, Cehennem azabından koru.”⁴⁰¹

338) “Bir insan öldüğünde, amelinin sevabı kesilir; amel defteri kapanır. Ancak şu üç kimsenin kapanmaz:

Sadaka-i cariye veren kişi, faydalı ilim sahibi ile salih evlat sahibi kişi.”⁴⁰²

339) “Bir kişi, ‘Ben annem için sadaka versem ona ulaşır mı? Kendisi vasiyet etmedi. Ama biliyorum ki eğer yaşasaydı fakirlere verirdi.’ diye sorunca;

Hz. Peygamber; ‘Evet ulaşır’ buyurdu.”⁴⁰³

340) “Bütün insanlar hata yapar, önemli olan hata yapmamak değil, hatadan tövbe ile vazgeçmektir.”⁴⁰⁴

341) “Asıl muhacir, hata ve günahları terk edebilendir.”⁴⁰⁵

342) “Ben rahmet peygamberiyim.”⁴⁰⁶

343) “Allahım! Sen çok affedicisin, çok cömertsin, affetmeyi seversin, beni de affet.”⁴⁰⁷

344) “Kulun günahlarından tevbe etmesinden dolayı Allah’ın sevinci, sizden birinizin ıssız çölde devesi ile giderken, onu üzerindeki yiyecek ve içeceklerle birlikte elinden kaçırması üzerine bir ağaç altına gelerek ümitsiz ve bitkin bir hâlde yaslanıp yattığında, devesini yanı başında görmesi üzerine, duyduğu sevincinden daha çoktur.”⁴⁰⁸

345) “Nerede olursan ol, Allah’tan kork. İşlediğin kötülüğün hemen arkasından onu yok edecek bir iyilik yap.”⁴⁰⁹

346) “Allah iyilikleri ve kötülükleri yazmış sonra bunların durumunu şöyle açıklamıştır. Kim bir iyilik yapmaya karar verir de bunu yapmazsa Allah kendi katında bunu yapılmış bir iyilik olarak yazar. Eğer iyilik yapmaya karar verir de bunu yaparsa,

⁴⁰¹ Müslim, Cenâiz, 26; Nesâî, Cenâiz, 77; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, I, 522 (h.no: 1655)).

⁴⁰² Müslim, Vasiyye, 3; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36; Nesâî, Vesâyâ, 8; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 71 (h.no: 203)).

⁴⁰³ Buhârî, Vesâyâ, 19; Müslim, Vasiyye, 2; İbn Mâce, Vasâyâ, 8.

⁴⁰⁴ Tirmizî, Kıyâme, 50; İbn Mâce, Zühd, 30; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 724 (h.no: 2341)).

⁴⁰⁵ Buhârî, İman, 3; Müslim, İman, 14.

⁴⁰⁶ Müslim, Birr, 24; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1618 (h.no: 5812)).

⁴⁰⁷ İbn Mâce, Dua, 5; Tirmizî, Daavât, 46; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, I, 646 (h.no: 2091)).

⁴⁰⁸ Buhârî, Daavât, 4; Müslim, Tevbe, 1.

⁴⁰⁹ Tirmizî, Birr, 55; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1409 (h.no: 5083)).

Allah kendi katında bunu onun için ondan yedi yüz kata kadar pek çok katlarla katlayıp yazar. Kim bir kötülük yapmaya karar verir bunu yapmazsa, Allah kendi katında bunu onun için tam bir iyilik olarak yazar. Eğer kötülük yapmaya karar verir de yaparsa, Allah bunu onun için bir kötülük olarak yazar.”⁴¹⁰

347) “Hz. Peygamber abdest alırken, ağzına ve burnuna su verdi. Sonra üç defa yüzünü, arkasından üç defa sağ kolu ile sol kolunu (dirsekleriyle beraber) yıkadı. Tekrar su alarak başını meshetti. Sonra da temizleninceye kadar ayaklarını yıkadı.”⁴¹¹

348) “Rasulullah bir iş yaptığı zaman sağlam yapardı.”⁴¹²

349) “Hz. Peygamber ergenlik çağına yaklaşmış çocukların mescitte kısa mızraklarla harp oyunu oynadıklarını gördüğünde ses çıkarmamıştır.”⁴¹³

350) “Biriniz sırtüstü uzanıp da ayak ayaküstüne atmasın.”⁴¹⁴

351) “Hz. Peygamber, yemekten önce ellerin yıkamasını emretti.”⁴¹⁵

352) “Hz. Peygamber mideyi tıka basa doldurmamayı emretmiştir.”⁴¹⁶

353) “Eğer ümmetime zahmet vermeyecek olsaydım her abdest alırken misvak kullanmalarını emrederdim.”⁴¹⁷

354) “Hilali görünce oruç tutun, hilali görünce bayram yapın.”⁴¹⁸

355) “Doğru olunuz, doğruluğa yöneltiniz.”⁴¹⁹

356) “Kötü zandan sakınınız. Çünkü zan sözlerin en yalan olanıdır. Birbirinizin açığını ortaya çıkarmaya çalışmayınız. Birbirlerinizin sırlarını araştırmayınız. Birbirinizle çıkar yarışına girmeyiniz. Birbirinize haset etmeyiniz. Birbirinize buğz etmeyiniz. Birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah’ın kulları kardeş olunuz.”⁴²⁰

357) “ ‘Ey iman edenler! Allah’a nasûh bir tevbe ile tevbe edin’ ayetindeki ‘Nasûh’ ifadesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber, ‘Kulun işlediği günahdan pişmanlık duyup

⁴¹⁰ Buhârî, Rikâk, 31; Müslim, İman, 59.

⁴¹¹ Buhârî, Vudû, 38; Müslim, Tahâret, 19.

⁴¹² Müslim, Salâti’l-Musâfirîn, 18; Ebû Dâvûd, Salât, 1368; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağır*, II, 865 (h.no: 4756)).

⁴¹³ Buhârî, Salât, 69; Müslim, Salâtu’l-İ’deyn, 18.

⁴¹⁴ Müslim, Libâs, 21 (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1334 (h.no: 4710)).

⁴¹⁵ Tirmizî, Et’ime, 39; Nesâî, Tahâret, 170; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, II, 1217 (h.no: 4208); Elbânî, *Dâife*, I, 238 (h.no: 118)).

⁴¹⁶ Tirmizî, Zühd, 47; İbn Mâce, Et’ime, 50; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Sahiha*, V, 336 (h.no: 2265)).

⁴¹⁷ Buhârî, Cuma, 8; Müslim, Tahâret, 15.

⁴¹⁸ Buhârî, Savm, 11; Müslim, Sıyâm, 2.

⁴¹⁹ Buhârî, İman, 30; Nesâî, İman, 28.

⁴²⁰ Buhârî, Edeb, 57; Müslim, Birr, 9.

Allah'tan af dilemesidir. Sağılan sütün geri dönmemesi gibi o kişinin günaha tekrar dönmemesidir.' dedi."⁴²¹

358) "Azı dişi olan her yırtıcı hayvanın ve pençesiyle avlanan her kuşun yenilmesi yasaktır."⁴²²

359) "Hz. Peygamber büyük günahlarla ilgili kendisine sorulan soruya; 'Allah'a ortak koşmak, anne babaya zulmetmek, adam öldürmek ve yalancı şahitlik yapmak "diye cevap vermiştir."⁴²³

360) "Taif'ten dönerken o şöyle dua etmiştir: 'Ya Rabbi! Kavmim bilmiyor, onlara doğru yolu göster. Rabbim, kuvvetimin zaafa uğradığımı, çaresiz kaldığımı, halk nazarında hor görüldüğümü yalnız sana arzederim. Allah'ım sen onları bağışla, onlar bilmezler. Onların içinden belki çocukları sana iman edecekler."⁴²⁴

361) "Birlikte yaşamın ilkelerini oluşturan Medine Sözleşmesini, Medine'de yaşayan Yahudi'lerle imzaladı."⁴²⁵

362) "Uhud savaşında, Hz. Hamza şehit düşmüş, Hz. Peygamber'in yanağı yaralanmış, dişleri kırılmış olduğu hâlde, 'Ya rabbi! Kavmimi affet! Çünkü onlar cahil, ne yaptıklarını bilmiyorlar. Onlara hidayet eyle!' diye dua etmiştir."⁴²⁶

363) "Her çocuk fitrat üzere, (inanma duygusuyla) doğar."⁴²⁷

364) "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."⁴²⁸

365) "Ben de aileme karşı hayırlı olanınızım."⁴²⁹

366) "Müminlerin iman bakımından en yüksek olanı, ahlakı güzel olanıdır. En hayırlınız ailesine en hayırlı olanınız ve en iyi muamele yapanınızdır."⁴³⁰

⁴²¹ Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd, 8; Nesâî, Cihâd, 8; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, II, 1155 (h.no: 3818)).

⁴²² Buhârî, Tıb, 56; Müslim, Sayd, 3.

⁴²³ Buhârî, Şehâdet, 10; Müslim, İman, 38.

⁴²⁴ Buhârî, Bedü'l-Halk, 7; Müslim, Cihâd, 39.

⁴²⁵ Müslim, Itk, 4; Nesâî, Kesâme, 35; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, S. Sağîr, II, 745 (h.no: 4033)).

⁴²⁶ Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Cihâd, 37.

⁴²⁷ Buhârî, Cenâiz, 80; Müslim, Kader, 6.

⁴²⁸ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir, *Muvatta*, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdulbâki), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1985, Hüsnü'l-Hulk, 1; Ahmed b. Hanbel, II, 381 (h.no:8952); (Rivayet sahihtir. Bkz. Ahmet Muhammed Şakir Tahkik notu; Zurkânî, *Şerhu'z-Zurkânî Ale'l-Muvatta*, IV, 404).

⁴²⁹ İbn Mâce, Nikâh, 50; Tirmizî, Menâkıb, 38; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, II, 971 (h.no: 3252)).

⁴³⁰ Tirmizî, Menâkıb, 38; İbn Mâce, Nikâh, 50; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, II, 972 (h.no:3253)).

367) “Bir kimse bir ağaç dikse, o ağaç meyve verdikçe, sevabı ağacı dikene yazılır.”⁴³¹

368) “Musibete uğrayan kardeşine taziyede bulunan kişiye Allah, kıyamet gününde ikram elbisesini giydirebilir.”⁴³²

369) “Her insan hata yapabilir. Hata yapanların en hayırlısı tövbe edenlerdir.”⁴³³

370) “Havazin kabilesinden gelen esirler arasında çocuğunu kaybeden emzikli kadın çocuğunu bulurken duyduğu sevinç karşısında Hz. Peygamber orada bulunan Hz. Ömer’e; ‘Şu kadının çocuğunu ateşe atacağını sanırmısın?’ diye sordu. Hz. Ömer de: ‘Hayır atmaya gücü yettiği sürece atmaz.’ dedi. Peygamberimiz: ‘İşte Allah kullarına karşı bu kadının çocuğuna şefkatinden daha merhametlidir.’ buyurdu.”⁴³⁴

371) “Allah sizden birinizin yaptığı işi, ameli ve görevi sağlam ve iyi yapmasından hoşnut olur.”⁴³⁵

372) “Sabredin, ben savaşla emrolundum.”⁴³⁶

373) “Düşmanla karşılaşmayı arzu etmeyiniz, karşılaştığınız zaman da onlara karşı koyunuz ve sabrediniz.”⁴³⁷

374) “Allah için duadan daha değerli bir şey yoktur.”⁴³⁸

375) “Müslümanların güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir.”⁴³⁹

376) “Ümmetimin dalalet üzerine birleşmez?”⁴⁴⁰

377) “Hz. Peygamber Muaz bin Cebel’i Yemen’e gönderirken ona şunu sordu:

-Oraya gittiğinde ne ile hükmedeceksin?

Muaz: Allah’ın kitabı ile.

-Ya orada bulamazsan!

Muaz: Allah’ın elçisinin sünneti ile.

-Orada da bulamazsan!

⁴³¹ Buhârî, Muzârâ‘â, 1; Müslim, Musâkât, 2.

⁴³² Tirmizî, Cenâiz, 74; (Rivayet zayıftır. Bkz. Mubârekfûrî, IV, 162 (h.no:1076); Tebrîzî, I, 544 (h.no:1738); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁴³³ İbn Mâce, Zühd, 30; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Hâkim, IV, 272 (h.no: 7617)).

⁴³⁴ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Tevbe, 4.

⁴³⁵ Taberânî, *Evsât*, I, 275 (h.no: 897); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağır*, I, 383 (h.no:1880)).

⁴³⁶ Buhârî, Salât, 28; İman, 17; Müslim, İman, 36.

⁴³⁷ Buhârî, Cihâd, 155; Müslim, Cihâd, 6.

⁴³⁸ Tirmizî, Daavât, 1; İbn Mâce, Dua, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Hâkim, I, 666 (h.no:1801)).

⁴³⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 379 (h.no: 3600); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu).

⁴⁴⁰ Tirmizî, Fiten, 7; İbn Mâce, Fiten, 8; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, II, 430 (h.no:2999); Heysemî, V, 219 (h.no: 9108)).

Muaz: Kendi görüşüm ile bir sonuca varırım.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, Allah'ın Rasulünün elçisini, Peygamber'inin razı olduğu şekilde başarılı kılan Allah'a hamd olsun, dedi."⁴⁴¹

378) "Bir saat düşünmek altmış yıl boyunca yapılan nafîle ibadetten daha hayırlıdır."⁴⁴²

379) "İlmi arayınız. Çin'de bile olsa."⁴⁴³

380) "İlim adamları peygamberlerin mirasçılarıdır."⁴⁴⁴

381) "On Müslüman çocuğa okuma yazma öğretiniz. Sizi serbest bırakayım."⁴⁴⁵

382) "Malını savunurken öldürülen şehittir. Çoluk çocuğunu savunurken öldürülen şehittir. Uğradığı haksızlığa karşı kendisini savunurken öldürülen şehittir."⁴⁴⁶

383) "Ey insanlar! Müslüman, müslümanın kardeşidir. Can, mal, ırz, namus mukaddes haklardandır. Başkasına ait olan herhangi bir şey diğer birine helal değildir. Bunlara karşı saygı göstermek bir vazifedir. Nefsinize de zulmetmeyiniz onun da hakkı vardır. Allah Kur'an'da, her hak sahibine, kendi hakkını vermiştir. Ey insanlar, sizi Allah'ın kitabına bağlayan peygamberimizin sözlerini iyi dinleyin ve ona itaat edin. İyi bilin ki; her insan, kendi işlediği suçlardan Allah yanında sorumludur. Allah'ın buyruklarına itat edin. Beş vakit namazını benden gördüğünüz gibi kılın, ramazan orucunu tutun, hac vazifenizi yapın, malınızın zekâtını verin başınızda bulunanlara da itaat edin ki Cennet'e giresiniz. Size öyle bir şey bırakıyorum ki benden sonra ona sınıksız sarıldıkça asla sapmaz ve yolunuzu şaşırırmazsınız; o da "Allah'ın kitabı Kuran ve onun gösterdiği doğru yoldur. Arkadaşlarım yarın beni sizden sorarlarsa ne dersiniz? Peygamberlik vazifemi yaptım mı? Orada bulunanlar şöyle cevap verdiler.

-Evet, ey Allah'ın Peygamberi! Sen Allah'ın buyruklarını tebliğ ettin, vazifeni yaptın.

Bunun üzerine Peygamberimiz mübarek şehadet parmağını kaldırıp, üç kere

⁴⁴¹ Tirmizî, Ahkâm, 3; Ebû Dâvûd, Akziye, 11; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 153 (h.no: 1347)).

⁴⁴² (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 310 (h.no:1004); 'Irâkî, I, 1798).

⁴⁴³ Bezzâr, I, 164 (h.no:94); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 138 (h.no: 397); 'Irâkî, I, 16 (h.no:1)) .

⁴⁴⁴ Buhârî, İlim, 10; Ebû Dâvûd, İlim, 1; Tirmizî, İlim, 19.

⁴⁴⁵ (Ahmed b. Hanbel, IV, 92 (h.no:2216); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Hâkim, II, 152 (h.no: 2621); Rivayette "Ensar çocuklarına yazı yazmayı öğretme" ifadesi geçmektedir. Yazı yazmanın öğretilceği kişi "on" sayısı ise, İbn Sa'd'ın Tabakât'ında mevcuttur. Bkz. İbn Sa'd, II, 14).

⁴⁴⁶ Nesâî, Tahrimu'd-Dem, 22-24; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkik notu, IV, 496 (h.no: 2779); Elbânî, *S.Sağîr*, II, 1100 (h.no: 6444-6447)) Buhârî, Mezâlim, 33; Müslim, İman, 62.

-Şahit ol ya Rabbi, buyurdu.”⁴⁴⁷

384) “İnanan bir kimse eğer mümin kardeşini kendi nefsi kadar sevmiyorsa, gerçek anlamda inanmış bir kimse sayılmaz. İnsan kendisi için istediğini inanan kardeşi için de istemek zorundadır.”⁴⁴⁸

385) “Müslüman elinden ve dilinden başka Müslümanların emin olduğu kimsedir.”⁴⁴⁹

386) “Hiddetli olduğunuz zaman hakemlik yapmayınız.”⁴⁵⁰

387) “Mazlumun bedduasından sakın. Zira onunla Allah arasında perde yoktur.”⁴⁵¹

388) “Cennet’te olan hâkim, hakkı bilip hak ile hükmeden kimsedir. Hakkı bildiği hâlde haktan sapan yahut bilgisizlikle insanlar arasında hükmeden kimse ise ateştedir.”⁴⁵²

389) “Müslümanlar birbirlerini sevmeye, birbirien acımda ve birbirini koruyup kollamada bir tek vücuda benzerler. Onun bir yerine ağrı sızı girerse ötekiler de uykusuz kalırlar, ateş içinde yanarlar.”⁴⁵³

390) “Müminin mûmine bağlılığı, taşları birbirine kenetli duvar gibidir.”⁴⁵⁴

391) “Muhakkak sözün en doğrusu Allah’ın kitabı, yolun en güzeli de Muahmed’in yoludur.”⁴⁵⁵

392) “Yasakladığım şeyden kaçınınız, emrettiğimi de gücünüz yettiği kadar yapınız.”⁴⁵⁶

393) “Kim benim sünnetimi yaşatırsa beni sevmiş olur. Beni seven kimse ise Cennet’te benimle beraberdir.”⁴⁵⁷

394) “Benim bir ismim Âkîb’tır, yani ben son peygamberim, benden sonra asla peygamber gelmeyecektir.”⁴⁵⁸

⁴⁴⁷ Buhârî, Hac, 133; Müslim, Hac, 19.

⁴⁴⁸ Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 17.

⁴⁴⁹ Buhârî, İman, 3; Müslim, İman, 14.

⁴⁵⁰ Buhârî, Ahkâm, 13; Müslim, Akziye, 7.

⁴⁵¹ Buhârî, Mezâlim, 10; Müslim, İman, 7.

⁴⁵² Ebû Dâvûd, Akziye 2; Tirmizî, Ahkâm, 1; İbn Mâce, Ahkâm, 3; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, IV, 101 (h.no: 7012); Tebrizî, II, 1103 (h.no: 3735)).

⁴⁵³ Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 17.

⁴⁵⁴ Buhârî, Mezâlim, 5; Müslim, Birr, 17.

⁴⁵⁵ Buhârî, Edeb, 70.

⁴⁵⁶ Buhârî, İtisam, 2; Müslim, Hac, 73.

⁴⁵⁷ Tirmizî, İlim, 16; (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağîr*, X, 40 (h.no: 4538); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁴⁵⁸ Buhârî, Menâkıb, 17; Müslim, Fedâil, 34.

395) “Bir kimsenin Müslüman olması, onun akıl derecesi bilinmedikçe sizi fazla sevindirmesin”⁴⁵⁹

396) “İlim aramak için bir tarafa yönelen kimseye Allah Cennet yolunu kolaylaştırır.”⁴⁶⁰

397) “Kıyamet günü üç sınıf insan şefaet eder; peygamberler, alimler, şehitler.”⁴⁶¹

398) “İlim öğrenmek kadın ve erkek her Müslümana farzdır.”⁴⁶²

399) “Hikmet ve ilim müminin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır.”⁴⁶³

400) “İşlediği iyiliklerden, öldükten sonra mümine ulaşanlar şunlardır: Öğrettiği ve yaydığı ilim, arkasında bıraktığı iyi evlat, mirasçılara bıraktığı Mushaf, yaptırdığı misafirhane, kazıp çıkardığı su, sağlıklı iken verdiği sadaka.”⁴⁶⁴

401) “Hangi müslüman daha değerlidir? diye sorulunca Hz. Peygamber, ‘Bir müslümanın diğer bir müslümana kanı, ırzı, malı haramdır.’”⁴⁶⁵

402) “Bir kimse kardeşinin ırz ve şerefini giybet edene karşı onu savunursa, Allah Teala kıyamet günü o kişiyi Cehennem’den uzaklaştırır.”⁴⁶⁶

403) “Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalış.”⁴⁶⁷

404) “İnsanlar Adem’in oğullarıdır. Adem’i Allah, topraktan yaratmıştır.”⁴⁶⁸

405) “Hiçbiriniz kölelerinize karşı kölem, cariyem demeyin; oğlum, kızım deyin.”⁴⁶⁹

406) “Hizmetçileriniz, Allah’ın idarenize emanet ettiği kardeşlerinizdir, kimin yanında hizmetçi bulunursa, kardeşine yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara zahmetli bir iş yüklemeyiniz. Şayet yüklerseniz, kendilerine yardım ediniz.”⁴⁷⁰

407) “Peygamber efendimiz ilim yolcularını Cennet’le müjdelemektedir.”⁴⁷¹

⁴⁵⁹ Tespit edilemedi.

⁴⁶⁰ Müslim, Zikir, 11; Tirmizî, İlim, 2; Ebû Dâvûd, İlim, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tirmizî, Elbânî, *S. Sağır*, II, 1119 (h.no: 6577)).

⁴⁶¹ İbn Mâce, Zühd, 37; (Rivayet zayıftır. Bkz. Bûsîrî, II, 585 (h.no:4313); Sindî, Hâşiye notu, II, 585 (h.no: 4313)).

⁴⁶² İbn Mâce, Mukaddime, 17; (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, I, 76 (h.no: 218)).

⁴⁶³ Tirmizî, İlim, 19; İbn Mâce, Zühd, 15; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tirmizî’ye göre bu rivayet garib hadistir.).

⁴⁶⁴ İbn Mâce, Mukaddime, 20; (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrizî, I, 84 (h.no:254); Elbânî, *S. Sağır*, I, 443 (h.no:2231)).

⁴⁶⁵ Müslim, Birr, 10; İbn Mâce, Fiten, 2; Tirmizî, Birr,18; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrizî, III, 1385 (h.no: 4959); Elbânî, *S. Sağır*, II, 830 (h.no: 4505)).

⁴⁶⁶ Tirmizî, Birr, 20; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğib*, III, 53 (h.no: 2848)).

⁴⁶⁷ Beyhakî, V, 395 (h.no: 3603); (Rivayet zayıftır. Bkz. Sehâvî, I, 615; Aclûnî, II, 257 (h.no: 2339)).

⁴⁶⁸ Tirmizî, Menâkıb, 74; Tefsiru’l-Kur’an, 49; Ebû Dâvûd, Adâb, 119; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Heysemî, VIII, 84 (h.no: 13079); Elbânî, *S. Terğib*, III, 69 (h.no: 2922)).

⁴⁶⁹ Buhârî, İtk, 17; Müslim, Kitâbu’l-Elfâz Mine’l-Edeb, 3.

⁴⁷⁰ Buhârî, İman, 22, İtk 15; Müslim, Eymân, 10.

408) “Bilgisizce fetva verenler hem kendilerini hem de başkalarını saptırırlar.”⁴⁷²

409) “Hz. Peygamber kabirde gördüğü bir eğiklik için onu düzeltmelerini isteyince, bunun ölüye ne faydası var diye sordular. O da; ‘Bunun ölüye faydası da zararı da olmaz. Ancak yaşayanların gözüne güzel görünür. Kim bir şey yaparsa, bilsin ki Yüce Allah, herşeyin en güzel bir şekilde yapılmasını sever.’”⁴⁷³

410) “Beş şey gelip çatmazdan evvel beş şeyin kıymetini bilin; ölüm gelmezden evvel hayatın, hasta olmazdan evvel sağlığın, meşguliyet gelip çatmazdan evvel boş vakitlerin, ihtiyarlamadan evvel gençliğin, yoksulluktan evvel zenginliğin kıymetini bilin ve fırsat elde iken çalışın.”⁴⁷⁴

411) “Bir genç bir ihtiyara yaşından dolayı hürmet ederse, Allah da o gence, yaşlanınca ikram edecek kişileri mutlaka bahşeder.”⁴⁷⁵

412) “Bir kimse, dünyada bir müslümanın her hangi bir sıkıntısını giderirse, Allah da kıyamet gününde onun sıkıntılarında bir sıkıntısını giderir. Sıkıntı içinde olan birisine kolaylık gösteren kimseye Cenab-ı Hak, dünya ve ahirette kolaylık ihsan eder. Kim bir Müslümanın kusurunun gizlerse Allah onun hem dünyada, hem de ahirette kusurunu gizler. İnsan din kardeşine yardıma devam ettiği sürece Allah da ona yardım eder.”⁴⁷⁶

413) “Hz. Peygamber şu adamın örneğini vermiştir. Bir adam yolda giderken çok susadı, nihayet bir kuyu buldu. Oraya indi, su içip çıktı. O esnada bir köpek dilini çıkarıp soluyor ve susuzluktan nemli toprağı yalıyordu. Bunun üzerine adam, bu köpek de tıpkı benim gibi susamış dedi ve hemen kuyuya indi, ayakkabısına su doldurdu ve ağzıyla tutarak kuyudan çıktı, köpeği suladı. Bundan dolayı Allah ondan razı oldu ve onu bu şekilde yargıladı.

Ashab

-Ey Allah'ın elçisi! Hayvanlarda da bizim için sevap var mı? dediler.

Peygamberimiz;

⁴⁷¹ Ebû Dâvûd, İlim, 1; Tirmizî, İlim, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 223; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, I, 74 (h.no: 212)).

⁴⁷² Buhârî, İlim, 34; Müslim, İlim, 5.

⁴⁷³ Beyhâkî, VII, 234 (h.no:4932); Taberânî, *Kebîr*, XIX, 199 (h.no:448); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, I, 383 (h.no: 1880)).

⁴⁷⁴ İbn Ebi Şeybe, VII, 77 (h.no:34319); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, I, 243-244 (h.no: 1077)).

⁴⁷⁵ Tirmizî, *Birr*, 75; (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘Irâkî, I, 655 (h.no: 9); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 227 (h.no: 74); Tebrîzî, III, 1387 (h.no: 4971); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁴⁷⁶ Buhârî, *Mezâlim*, 4; Müslim, *Birr*, 15.

-Her canlıdan dolayı ecir vardır, buyurdu.”⁴⁷⁷

414) “Peygamber Efendimiz, insanı Cennet’e götürececek şeyler arasında Allah korkusu ve güzel ahlakı sayarken, Cehennem’e götürececek şeyler arasında da dilin kötüye kullanılması ve namusun çiğnemesini sıralamıştır.”⁴⁷⁸

415) “Komşuya ikram imanın bir gereğidir. Komşulara karşı güven vermeyen, korkutucu, şerli kişilerin gerçek mümin olamayacaklarını vurgulamıştır.”⁴⁷⁹

416) “Hz. Peygamber, İnsanlar arasına katılıp onlarla ilgilenen ve bu esnada karşılaşacağı sıkıntılara katlanan Müslümanı, bunun aksini yapan Müslümandan daha hayırlı saymıştır.”⁴⁸⁰

417) “Kıyamet gününde Allah’ın en çok sevdiği ve ona en yakın olan kişi adil devlet başkanı, en çok nefret ettiği ve Allah’tan en uzak olan kişi de zalim devlet başkanıdır.”⁴⁸¹

418) “Yönetici halkın koruyucusudur. Onun başkanlığında savaş edilir. Onunla takva yoluna gidilir. Yüce Allah’a karşı takva ile emreder, adalet gösterirse bu sebeple sevaba erişir. Böyle yapmadığı takdirde vebal altında kalır.”⁴⁸²

419) “Bir kimseyi vergi memuru olarak görevlendirdiğimizde bizden bir iğne ve daha büyük bir şey saklarsa, hıyanet etmiş olur; kıyamet gününde o şeyi beraber getirir.”⁴⁸³

420) “Haksızlık etmekten sakınınız, zira haksızlık kıyamet gününde zülmettirir.”⁴⁸⁴

421) “Haklar kıyamet gününde sahiplerine iade edilecektir. Hatta boynuzlu koyundan boynuzsuz koyunun öcü alınacaktır.”⁴⁸⁵

422) “Bir kimse haksız olarak başkasının bir karış yerine tecavüz ederse, o yerin yedi katı da o kimsenin boynuna geçirilir.”⁴⁸⁶

⁴⁷⁷ Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Selâm, 41.

⁴⁷⁸ Tirmizî, Birr, 62; İbn Mâce, Zühd, 30; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Sahiha*, II, 669 (h.no: 977)).

⁴⁷⁹ Buhârî, Edeb, 31; Müslim, İman, 19

⁴⁸⁰ Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 55; İbn Mâce, Fiten, 23; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, III, 1410 (h.no: 5087)).

⁴⁸¹ Tirmizî, Ahkâm, 4; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût Ahmed b. Hanbel tahkîk notu, XVII, 264 (h.no:11174); Münâvî, *Fezû'l-Kadîr*, II, 411 (h.no: 2174); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁴⁸² Buhârî, Cihâd, 108; Müslim, İmâret, 9.

⁴⁸³ Müslim, İmâret, 7; Ebû Dâvûd, Akdiye, 5; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 559 (h.no:1780); Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1042 (h.no: 6024)).

⁴⁸⁴ Buhârî, Mezâlîm, 9; Müslim, Birr, 15.

⁴⁸⁵ Müslim, Birr, 15; Tirmizî, Kıyâme 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1418 (h.no: 5128)).

423) “Yedi kişi vardır ki, Allah onları kendi himayesinden başka kimsenin himayesi olmadığı ahiret gününde himayesi altında gölgelendirecektir. Bunlardan birincisi, adaletli devlet başkanı, ikincisi, Allah’a ibadetle yetişen genç, üçüncüsü kalbi camilere bağlı olan adam, dördüncüsü, bir araya gelerek arkadaş olmaları da ayrılmaları da Allah rızası için olan iki kişiden her biri, beşincisi, kendini şerefli ve güzel bir kadın kötülüğe davet ettiği zaman ben Allah’tan korkarım diyen kişi, altıncısı, bir sadaka verirken verdiğini sol elinin bilemeyeceği kadar gizli veren kişi, yedincisi de Allah’ı tenhada zikredip gözleri yaşla dolan kişidir.”⁴⁸⁷

424) “İki nimet vardır ki insanların çoğu onların değerini bilmez. Bunlar sağlık ve boş vakittir.”⁴⁸⁸

425) “Hz. Ömer Şam’a giderken orada veba olduğunu duymuş ve gitmekten vazgeçmiştir. Bunun üzerine oradakilerden biri Allah’ın kaderinden mi kaçıyorsun deyince, Hz. Ömer, Allah’ın kaderinden yine Allah’ın kaderine kaçıyorum, dedi.”⁴⁸⁹

426) “İki günü eşit olan ziyandadır.”⁴⁹⁰

427) “Allah’a sevimli gelen ibadet, az da olsa devamlı olanıdır.”⁴⁹¹

428) “Sen secde ettikçe Allah her secdenden dolayı senin derecenin artırılır.”⁴⁹²

429) “Oruç insanı kötülüklerden koruyan bir kalkandır. Biriniz oruçlu olduğu zaman kötü söz söylemesin. Birisi kendisine yakışsız laf edecek veya kavga edecek olursa, ben oruçluyum, desin.”⁴⁹³

430) “Oruç, sabrın yarısıdır.”⁴⁹⁴

431) “Eğer namazlarınızı evlerinizde kılıp mescitlerinizi terk ederseniz, Peygamberimizin sünnetini terk etmiş olursunuz.”⁴⁹⁵

432) “Haceru’l-esved’in yerine konulması konusunda anlaşmazlığa düşen Mekke’liler, Kâbe’ye ilk gelecek kişinin kararını benimseye karar verip beklemeye

⁴⁸⁶ Buhârî, Mezâlim, 13; Müslim, Musâkât, 30.

⁴⁸⁷ Buhârî, Zekât, 16; Müslim, Zekât, 30.

⁴⁸⁸ Buhârî, Rikâk 1; Tirmizî, Zühd, 1; İbn Mâce, Zühd, 15.

⁴⁸⁹ Buhârî, Tıb 29; Müslim, Selâm, 32.

⁴⁹⁰ (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, II, 233 (h.no: 2406); Sehâvî, I, 631 (h.no:1080)).

⁴⁹¹ Buhârî, Rikâk, 18; Müslim, Salâti’l-Musâfirîn, 30.

⁴⁹² Müslim, Salât, 43; Tirmizî, Salât, 169; İbn Mâce, İkametü’s-Salât, 201; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, S. *Terğîb*, I, 92 (h.no:386)).

⁴⁹³ Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 30.

⁴⁹⁴ Tirmizî, Daavât, 91; İbn Mâce, Sıyâm, 44; (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût tahkik notu).

⁴⁹⁵ Müslim, Mesâcid, 44; Ebû Dâvûd, Salât, 47; Nesâî, İmâme, 51; İbn Mâce, Mesâcid, 14; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, I, 336 (h.no:1072)).

başladılar. İçeriye Hz. Muhammed'in geldiğini görünce sevindiler. Hz. Peygamber'e durum anlatıldı. O da bir yaygı istedi. Üzerine taşı koyup kabile temsilcileriyle konulacak yere kadar getirdi. Ve o taşı yerine koydu. Böylece olası muhtemel bir kavgayı herkesin memnun olacağı bir şekilde çözdü.⁴⁹⁶

433) "Hudeybiye antlaşmasından hemen sonra Hz. Peygamber'e sığınan Ebu Basir adındaki sahabeye, 'Ey Ebu Basir! Biliyorsun ki biz Kureşliler'le bir sözleşme yaptık. Ahdimizi bozamayız. Biraz daha sabret. Allah yakında sana bir kurtuluş yolu açacaktır.'⁴⁹⁷

434) "Hz Peygamber'in oğlu İbrahim küçük yaşta vefat etmişti. Peygamberimiz vefat eden oğlunu kucağına aldı. Bağına bastı ve gözlerinden yaşlar aktı. Onun bu hâlini şaşkınlıkla izleyenerden biri, Ya Rasullellah! Siz de mi ağlıyorsunuz? Dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: 'Gönül mahzun olur, gözler ağlar. Fakat biz Allah'ın hoşnut olacağından başka bir söz söylemeyiz. Vallahi ya İbrahim, senin aramızdan ayrılışından dolayı üzüntülüyüz.'⁴⁹⁸

435) "Hz. Peygamber, torunu Hasan'ı sevip öptüğünü gören Akra bin Habis adlı sahabe, 'Benim on çocuğum var, şimdiye kadar onlardan hiçbirini öpmedim.' dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz onu şöyle uyardı. 'Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.'⁴⁹⁹

436) "Kim Allah rızası için bir yetimin başını okşarsa, kim yanında bulunan yetim erkek veya kız çocuğuna iyi davranırsa ben ve o, Cennet'te bir elin iki parmağı gibi yakınız.'⁵⁰⁰

437) "Hayvanlar hususunda, Allah'tan korkunuz.'⁵⁰¹

438) "Merhamet edene Allah da merhamet eder. Siz yeryüzündekilere mehamet edin ki, göktekiler de size merhamet etsin.'⁵⁰²

439) "Mekkeliler onunla ilgili olarak "Hz. Muhammed ne kimsenin hakkını yedi ne de kimseye hakkını yedirirdi. Hak konusunda hatır, gönül dinlemezdi.'⁵⁰³

⁴⁹⁶ İbn Kesîr, I, 274; (Rivayet sahihtir. Bkz. Aynî, Ebû Muhammed b. Mahmud b.Ahmed Hanefî Bedru'd-Din, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut t.y., IX, 217).

⁴⁹⁷ Buhârî, Şurût, 15, Meğazi, 37.

⁴⁹⁸ Buhârî, Cenâiz, 44; Müslim, Fedâil, 15.

⁴⁹⁹ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedâil, 15.

⁵⁰⁰ Buhârî, Talâk, 24; Müslim, Zühd, 2.

⁵⁰¹ Ebû Dâvûd, Cihâd, 47; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, II, 1004 (h.no: 3370)).

⁵⁰² Tirmizî, Birr, 16; Ebû Dâvûd, Adâb, 66; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Sehâvî, I, 100 (h.no: 88); Elbânî, S. *Sağîr*, I, 661 (h.no: 3522)).

440) “Hz. Peygamber bir gün mescitte sahabeyle oturuyordu. Biraz sonra adamın oğlu geldi. Onu öptü ve dizine oturttu. Aradan biraz geçtikten sonra kızı geldi. Kızını önüne oturttu. Bunun üzerine Hz. Peygamber ‘Bunların ikisini bir tutsana’ buyurarak onu uyardı.”⁵⁰⁴

441) “ Bu din kolaylıktır.”⁵⁰⁵

442) “Peygamberimiz zamanında bazı kişiler dinî daha iyi yaşamak için geceleri namaz kılıp gündüzleri oruç tutmaya, evlenmemeye, dünya nimetlerinden uzak durmaya karar vermişlerdi. Bunun duyan Hz. Peygamber onları şöyle uyardı. “Bakın Ben Allah’a hepinizden daha çok saygılıyım. Bununla birlikte bazı günler oruç tutarım. Bazı günler tutmam. Namaz da kılar, uyku da uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden yüz çevirmiş olur.”⁵⁰⁶

443) “Hz. Peygamber, Negrân Hristyan’larına Mescid’i Nebeviyye’de ibadet etmelerine izin verdi.”⁵⁰⁷

444) “Mekke’nin fethinde ‘Ben de size Yusuf’un kardeşlerine söylediği gibi, bu gün geçmişten dolayı azarlama yok diyorum. Haydi gidiniz. Hepiniz serbetsiniz.”⁵⁰⁸

445) “Ey amca! Allah’a yemin ederim ki Güneş’i sağ elime, Ay’ı sol elime koysalar yine de davamdan vazgeçmem. Ya bu uğurda ölürüm ya da dinî yayma, görevimi yapma konusunda başarılı olurum.”⁵⁰⁹

446) “Vallahi Allah yolunda o kadar eziyete uğradım ki benden başka hiç kimse böyle eziyet görmemiştir. Vallahi Allah yolunda o kadar korkutuldum ki benden başka hiçbir kimse böyle korkutulmamıştır. Üzerimizde üç gün geçirdi. Benim ve Bilal’in yanında canlı bir kimsenin yiyeceği olmazdı.”⁵¹⁰

⁵⁰³ Buhârî, Bedü’l-Vahiy, 1, Cihâd, 121; Müslim, Cihâd, 26.

⁵⁰⁴ Bezzâr, XIII, 45 (h.no: 6361).

⁵⁰⁵ Buhârî, İman, 30; Nesâî, İman, 28.

⁵⁰⁶ Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 1.

⁵⁰⁷ Aynî, XVIII, 27. (Rivayet mefhum olarak tercüme edilmiştir.)

⁵⁰⁸ Muttakî, X, 498 (h.no: 30158); (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘Irâkî, I, 1080 (h.no:1)).

⁵⁰⁹ İbn Kesîr, I, 74; (Rivayet zayıftır. Bkz. Abdulkadir es-Sekkâf, *Tahrîcu Ahâdis ve Âsârı Kitâbi fi Zilâlî’l-Kur’an*, Dâru’l-Hicre, Y.yok, 1995, I, 470 (h.no: 882)).

⁵¹⁰ Tirmizî, Kıyâmet, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 11; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, III, 1445 (h.no: 5253)).

447) “Allahım! İşte bunlar benim ehli beytimdir. Bunlardan günahı gider ve bunları tertemiz kıl.”⁵¹¹

448) “İçinizden gücü yeten evlensin. Çünkü iffeti ve namusu korumanın en etkili yolu evliliğdir.”⁵¹²

449) “Evleniniz ve çoğalınız. Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnete uymazsa benden değildir. Evlenin zira ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim.”⁵¹³

450) “Allah’ın en sevmediği helal, boşanmadır.”⁵¹⁴

451) “Allah’ın rızası ana babanın rızasındadır. Öfkesi de ana babanın öfkesindedir.”⁵¹⁵

452) “Hiçbir baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha değerli bir miras bırakamaz.”⁵¹⁶

453) “Allah’tan korkunuz ve çocuklarınız arasında adaletli olunuz.”⁵¹⁷

454) “Hz. Peygamber saçı sakalı dağınık kimseyi uyarmış ve saçını sakalını düzeltmesini istemiştir. O da bunları yapıp peygamberimizin huzuruna çıkınca Peygamberimiz, ‘Böylesi sizden birinin saçları karmakarışık olarak gelmesinden daha iyi değil mi?’ diye buyurdu.”⁵¹⁸

455) “Konuştuğunuz zaman doğru söyleyin. Verdiğiniz sözleri mutlaka yerine getirin. Size emanet edilen bir şeye zarar vermeyin. İnsanlara kötülük yapmayın.”⁵¹⁹

456) “Allah, sanat ve çalışmasında hünerli olan kimseyi sever.”⁵²⁰

457) “Allah her şeyi güzel yaratmıştır. Sizde her şeyi güzel yapın.”⁵²¹

⁵¹¹ Müslim, Fedâil, 4; Tirmizî, Menâkıb, 105; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1731 (h.no: 6135)).

⁵¹² Buhârî, Savm, 10; Müslim, Nikâh, 1.

⁵¹³ İbn Mâce, Nikâh, 1; Ebû Dâvûd, Nikâh, 4; Nesâî, Nikâh, 11; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, II, 929 (h.no: 3091); ed-Derviş, I, 110 (h.no: 485)).

⁵¹⁴ İbn Mâce, Talâk, 2; Ebû Dâvûd, Talâk, 4; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; İbn Hacer, IX, 362).

⁵¹⁵ Tirmizî, Birr, 3; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *Sahiha* II, 43 (h.no: 516)).

⁵¹⁶ Tirmizî, Birr, 33; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkik notu, XXVII, 274 (h.no:16717); *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, II, 368 (h.no:2755); Elbânî, *Daîfe*, III, 249 (h.no:1121); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁵¹⁷ Buhârî, Hibe, 11; Müslim, Hibât, 3.

⁵¹⁸ Mâlik b. Enes, II, 910 (h.no:1); (Rivayet sahihtir. Bkz. Abdalbâkî, tahkik notu; Elbânî, *Sahiha*, I, 891 (h.no: 493)).

⁵¹⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 263 (h.no:22756); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Hâkim, IV, 399 (h.no:8066); Elbânî, *Sahiha*, III, 454 (h.no:1470)).

⁵²⁰ Beyhâkî, VII, 234 (h.no: 4932); Taberânî, Kebîr, XIX, 199 (h.no:448); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, I, 383 (h.no:1880)).

⁵²¹ Müslim, Sayd, 11; Ebû Dâvûd, Dahâyâ 12; Tirmizî, Diyât, 14; Nesâî, Dahâyâ 21; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *Sahiha*, VII, 359 (h.no:3130)).

- 458) “Güzel Kur’ân okuyan kimse, sefere denilen değerli meleklerle beraber olacaktır. Öyleyse Kur’ân’ı sesinizle güzelleştiriniz.”⁵²²
- 459) “Dualar ya olduğu gibi kabul edilir ya ahirette dua edenin derecesini yükseltir ya da duada istenen iyilik kadar sahibinin günahları silinir.”⁵²³
- 460) “Sizin en hayırlınız Kur’ân öğrenen ve öğreteninizdir.”⁵²⁴
- 461) “Kim Rabbiyle konuşmaktan hoşlanırsa Kur’ân okusun.”⁵²⁵
- 462) “Hiçbir peygamber yoktur ki onlara kendi zamanlarındaki insanların inandıkları bir mucize verilmiş olmasın. Bana mucize olarak verilen ise ancak Allah’ın bana vahyettiği, Kur’ân’dır.”⁵²⁶
- 463) “İslam, beş temel üzerine kuruludur. Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın peygamberi olduğuna şahitlik etmek, namaz kılmak, zekâtı vermek, haccetmek ve ramazan orucunu tutmaktır.”⁵²⁷
- 464) “Orta namaz ikindi namazıdır.”⁵²⁸
- 465) “Haccı benden gördüğünüz gibi yapın.”⁵²⁹
- 466) “Müslüman bir kimsenin malı, başkasına onun gönül hoşnutluğu olmadıkça helal değildir.”⁵³⁰
- 467) “Hz. Peygamber, kişinin haksız yere öldürdüğü bir kuştan dolayı kıyamette hesaba çekileceğini bildirmiştir.”⁵³¹
- 468) “Unutmayın ki ben lanetçi olarak değil, rahmet olarak gönderildim.”⁵³²
- 469) “Peygamberimiz, Allah’ın, davranışları niyetlere, onların iyi veya kötü olan sonuçlarına göre ödüllendireceğini bildirmiştir.”⁵³³
- 470) “Ümmetimin yaptığı en faziletli ibadet Kur’an okumaktır.”⁵³⁴

⁵²² Buhârî, Tevhid, 52; Ebû Dâvûd, Salât, 355; Nesâî, İftitâh, 83; İbn Mâce, İkâmetu’s- Salât, 176.

⁵²³ Ahmed b. Hanbel, III, 18 (h.no:11133); Taberânî, *Evsât*, IV, 337 (h.no:4368); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, I, 670 (h.no:1816).

⁵²⁴ Buhârî, Fedâil’ul Kur’ân, 21; Ebû Dâvûd, Salât, 350; Tirmizî, Fedâilu’l-Kur’ân 15; Nesâî, Fedâil u’l-Kur’an 30.

⁵²⁵ Muttakî, I, 510 (h.no: 2257); (Rivayet zayıftır. Bkz. Derviş, I, 38; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 43 (h.no: 293)).

⁵²⁶ Buhârî, İtisam, 1; Müslim, İman, 70.

⁵²⁷ Buhârî, İman, 1; Müslim, İman, 5.

⁵²⁸ Müslim; Mesâcid, 36; Tirmizî, Salât, 19; Tefsir, 3; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 199 (h.no: 633)).

⁵²⁹ Müslim, Hac, 51; Ebû Dâvûd, Menâsik, 220; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 805 (h.no: 2618)).

⁵³⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 72 (h.no:20695); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1268 (h.no: 7662)).

⁵³¹ Nesâî, Dahâyâ, 42; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkik notu, XI, 443 (h.no:6862)).

⁵³² Müslim, Birr, 24; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1608 (h.no:5812)).

⁵³³ Buhârî, İman, 50; Müslim, İmâret, 45.

471) “Allah’ın kitabını okumak ve aralarında müzakere etmek için bir araya gelen topluluğun üzerine huzur iner, onları rahmet kaplar, melekler kendilerini kuşatır ve Allah kendi katındakilere onlardan bahseder.”⁵³⁵

472) “Zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur.”⁵³⁶

473) “Hz. Peygamber hayvanlara işkence edenleri lanetlemiştir.”⁵³⁷

474) “Tarihte ilk karantina uygulaması peygamberimiz tarafından gerçekleştirilmiştir.”⁵³⁸

475) “Ben öğretmen olarak gönderildim.”⁵³⁹

476) “Kim bildiği bir şey sorulduğunda gizlerse kıyamet günü Allah ona ateşten bir gem vurur.”⁵⁴⁰

477) “Peygamber efendimiz Ensardan çocuklarını İslâma girmeleri için zorlayanları da uyarılmış, dinde zorlama olmadığını bildirmiştir.”⁵⁴¹

478) “Peygamberimiz Necran Hristyanları ile yaptığı bir antlaşmada Hristyan’ların dinî inanç ve yaşantılarına, mabetlerine zarar verilmeyeceğini, tüm bunların kendi himayesinde olduğunu, din adamlarının da görev yaptıkları yerlerden sürülmeyeceklerini bildirmiştir.”⁵⁴²

479) “İzin almadan bir kimsenin evinin içine bakmak hiç kimseye helal değildir.”⁵⁴³

480) “Söz taşıyanlar, cezalarını çekmeden ya da affedilmedikçe, Cennet’e giremez.”⁵⁴⁴

481) “Her sarhoşluk veren şey içki hükmündedir ve her sarhoşluk veren şey haramdır.”⁵⁴⁵

⁵³⁴ Kudâ’î, II, 246 (h.no:1284); Beyhâkî, III, 395 (h.no:1865); Muttakî, I, 511 (h.no:2264); (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘Irâkî, I, 323 (h.no:4)).

⁵³⁵ Müslim, Zikir, 11; Tirmizî, Kıraat, 12; İbn Mâce, Mukaddime, 17; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, I, 71 (h.no:204)).

⁵³⁶ İbn Mâce, Ahkâm, 17; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, II, 62 (h.no:2345); Arnavût tahkîk notu; Elbânî, S. *Sağîr*, II, 1249 (h.no: 7515)).

⁵³⁷ Buhârî, Zebâih, 25; Müslim, Sayd, 12.

⁵³⁸ Buhârî, Tıb, 30; Müslim, Selâm, 32.

⁵³⁹ İbn Mâce, Mukaddime, 17; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, I, 85 (h.no: 257)).

⁵⁴⁰ Tirmizî, İlim, 3; Ebû Dâvûd, İlim, 9; İbn Mâce, İlim, 24; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 77 (h.no: 223); Arnavût tahkîk notu; Elbânî, S. *Sağîr*, I, 527 (h.no: 2714)).

⁵⁴¹ Ebû Dâvûd, Cihâd, 116; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Sahîha*, I, 2 (h.no:223)); (Rivayet mâna olarak tercüme edilmiştir.)

⁵⁴² Buhârî, Meğazi, 73; Müslim, Fedâilu’s- Sahâbe, 7.

⁵⁴³ Buhârî, Diyât, 15; Müslim, Adâb, 9.

⁵⁴⁴ Buhârî, Edeb, 50; Müslim, İman, 45.

⁵⁴⁵ Buhârî, Tahâret, 75; Müslim, Eşribe, 7.

482) “Hükümünde, yönetimi ve velayeti altındakiler hakkında adil davrananlar, Allah katında nurdan minberler üzerinde olacaklardır.”⁵⁴⁶

483) “Adil devlet başkanı ve idareciler mahşer yerinde Allah’ın yüce lütfuna ve himayesine erecek olanların öncüleridir.”⁵⁴⁷

484) “Kıyamet gününde insanların Yüce Allah’a en sevgili olanı ve Allah’a en yakın bulunanı adil devlet başkanıdır.”⁵⁴⁸

485) “Peygamber Efendimiz Allah’a şirk koşmayı, sihir yapmayı, Allah’ın haram kıldığı cana kıymayı, faiz ve yetim malı yemeyi, savaştan kaçmayı, suçsuz ve namuslu mümin kadınlara iftirada bulunmayı insanı helak eden günahlar olarak saymıştır.”⁵⁴⁹

486) “Allah’ım! Senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliğini dilerim.”⁵⁵⁰

487) “İki göz vardır ki Cehennem ateşi onlara dokunmaz. Allah korkusundan ağlayan göz bir de gecesini Allah yolunda nöbet tutarak geçiren göz.”⁵⁵¹

488) “İki haslet vardır ki sizden öncekilerden miras kalmıştır. Haset ve kin. Bunlar ustura gibidir. Dikkat ediniz bunlar, dinînizi kökünden kazır.”⁵⁵²

489) “Hediyeleşiniz, zira hediye kalpteki kin ve nefreti giderir.”⁵⁵³

490) “Kıyamet gününde alimlerin mürekkebi, şehitlerin kanı ile tartılır.”⁵⁵⁴

491) “İhsan; Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen onu görmüyorsan da O seni görür.”⁵⁵⁵

492) “Allah’ım! Ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten, fayda vermeyen bilgiden ve kabul olunmayacak duadan sana sığınırım.”⁵⁵⁶

⁵⁴⁶ Müslim, İmâret, 5; Nesâî, Adâb, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, II, 1091 (h.no: 3690)).

⁵⁴⁷ Buhârî, Zekât, 16; Müslim, Zekât, 30.

⁵⁴⁸ Tirmizî, Ahkâm, 4; (Rivayet hasendir. Bkz. Münâvî, Zeynü’-d-din Muhammed, *Feyzü’l-Kadîr Şerhu’l-Camii’s-Sağîr*, Mektebetü’l-Ticarîyye, Mısır 1356, II, 411 (h.no:2174)).

⁵⁴⁹ Buhârî, Vesâyâ 23; Müslim, İman, 38.

⁵⁵⁰ Müslim, Zikir, 18; Tirmizî, Daavât, 72; İbn Mâce, Dua, 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, II, 765 (h.no: 2484)).

⁵⁵¹ Tirmizî, Fedâilu’l-Cihâd, 12; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 1125 (h.no: 3829)).

⁵⁵² Tirmizî, Kıyâmet, 57; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, I, 29 (h.no:11)).

⁵⁵³ Tirmizî, Hibe, 6; (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkîk notu, XV, 141 (h.no: 9250); Tirmizî ise bu rivayeti garîb hadis olarak değerlendirmiştir).

⁵⁵⁴ Suyûtî, III, 288 (h.no: 13159); Muttakî, X, 141(h.no:28714); (Rivayet mevzudur. Bkz. Sehâvî, I, 595 (h.no: 1005); Aclûnî, II, 200 (h.no:2276); Şevkânî, I, 287 (h.no: 53); Elbânî, *Dâife*, X, 382 (h.no: 4832)).

⁵⁵⁵ Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1.

⁵⁵⁶ Tirmizî, Daavât, 69; Nesâî, İstiaze, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağîr*, I, 278 (h.no: 1297)).

493) “Sıkıntılı ve tasalı zamanlarda duasının Allah tarafından kabul edilmesi, kimi sevindirirse o bolluk ve refahlıkta dua etsin”⁵⁵⁷

494) “İman, Allah’tan başka tanrı olmadığına, Muhammed’in Allah’ın kulu ve elçisi olduğuna tanıklık etmek, namazı kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmaktır.”⁵⁵⁸

495) “Kim inanarak ve sevabını Allah’tan umarak ramazan ayını oruçla geçirirse, geçmiş günahları bağışlanır.”⁵⁵⁹

496) “Mallarınızı zekât vererek koruyunuz.”⁵⁶⁰

497) “Hac, Arafat’tır.”⁵⁶¹

498) “Bir sahabe, Hz. Peygamber’e gelerek; ‘Mallarımızı şan ve şöhret olsun diye dağıtırsak, Allah bize bir mükâfat verir mi?’ diye sorar. Peygamberimiz ona “Hayır.” cevabını verince soru soran sahabe bu kez; ‘Hem Allah’ın rızası hem de şan ve şöhret olsun diye dağıtırsak nasıl olur?’ diye sorduğunda, Hz. Peygamber; ‘Allah, samimi olarak sadece kendi rızası için yapılmamış hiçbir ameli kabul etmez.’ buyurmuştur.”⁵⁶²

499) “Medine’deki hurmalıklarının savunmak amacıyla Uhud savaşında öldürülen Kuzman’ın kurtuluşa erenlerden olmadığını Hz. Peygamber belirtmiştir.”⁵⁶³

500) “Hz. Peygamber, kendi elbisesini yamayan ve kendi işini kendisi yapan biriydi.”⁵⁶⁴

501) “Bir gün Peygamberimiz, hurma aşısı yapanları görmüş de ‘Böyle yapmayın, şöyle yapın’ gibi birşeyler söylemek istemiş, fakat sonra onların yaptıklarının doğru olduğunu anlayınca ‘Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz, ben ancak bir beşerim. dininizden bir şey size söylediğimde onu yapın. Kendi görüşümle bir şey emredersem, bilin ki ben de bir insanım’ demiştir.”⁵⁶⁵

⁵⁵⁷ Tirmizî, Daavât, 9; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 729 (h.no: 1997)).

⁵⁵⁸ Buhârî, İman, 38, İlim, 25; Müslim, İman, 19.

⁵⁵⁹ Buhârî, Savm, 6; Müslim, Salâtü’l- Musâfirin, 25.

⁵⁶⁰ Taberânî, *Evsât*, II, 274 (h.no:1963); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, III, 64 (h.no:4338); Elbânî, *Daîfe*, VII, 487 (h.no: 3492)).

⁵⁶¹ Tirmizî, Hac, 57; Nesâî, Hac, 203; İbn Mâce, Menâsik, 57; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, II, 829 (h.no: 2714)).

⁵⁶² Nesâî, Cihâd, 24; (Rivayet sahihtir. Bkz. İbn Hacer, VI, 28; Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağır*, I, 379 (h.no:1854)).

⁵⁶³ Buhârî, Cihâd, 77; Müslim, İman, 47.

⁵⁶⁴ Taberânî, *Evsât*, VI, 349 (h.no:6594); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, V, 121-122 (h.no:8510); Elbânî, *D. Sağır*, I, 506 (h.no: 3460)).

⁵⁶⁵ Müslim, Fedâil, 38; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 52 (h.no:147); Elbânî, *S. Sağır*, I, 462 (h.no: 2339)).

502) “Ben de bir insanım. Siz bana davacı veya davalı olarak geldiğinizde, olur ki bazınız davasını daha güzel anlatır. Ben de onun lehine hüküm veririm. Be sebeple de lehine hüküm verdiğim kimse diğerinin hakkını almış olur.”⁵⁶⁶

503) “Hz. Peygamber, sabah namazını kıldıktan sonra, namazgâhında güneş yükselineye dek kalkmazdı. O sırada sahabe onunla birlikte konuşurlar, mescitte şiirler okurlardı. İnsanlar cahiliye devrindeki işlerini anarlar ve gülerler, o da tebessüm ederdi.”⁵⁶⁷

504) “Hz. Peygamber kendisiyle konuşurken titreyen kişiye; ‘Sakin ol, ben bir kral değilim. Ben sadece kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum.’ dedi.”⁵⁶⁸

505) “Her hak sahibinin söz söyleme hakkı vardır.”⁵⁶⁹

506) “Her kim izni olmaksızın bir topluluğun konuştuklarını dinlerse, kıyamet gününde cezasını görecektir.”⁵⁷⁰

507) “Hiç kimse el emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir.”⁵⁷¹

508) “Kişinin kazandıklarının en temizini kendisinin çalışarak kazandığıdır.”⁵⁷²

509) “Medine’de Mahzun kabilesinden hırsızlık yapan kadına ceza vermemesi için Hz. Peygamber’e gönderilen Üsâme’ye Hz. Peygamber: “Ey Üsâme, sen Allah’ın kanunlarını değiştirmek mi istersin? Evvelki milletler de taraf tutuklarından dolayı helak olmuşlardı. Onlar, fakirler üzerinde en şiddetli cezaları tatbik ederler, zengin ve nüfuzlu olanları cezadan kurtarırlardı. Allah’a yemin ederim ki, kızım Fatıma da hırsızlık etseydi onun da elini keserdim.”⁵⁷³

510) “Her hakkı sahibine veriniz.”⁵⁷⁴

511) “Allah’a iman ettim de ve dürüst ol.”⁵⁷⁵

512) “Melekler nurdan yaratılmış varlıklardır.”⁵⁷⁶

⁵⁶⁶ Buhârî, Şehâdet, 27; Müslim, Hudud, 5.

⁵⁶⁷ Müslim, Mesâcid, 52, Fedâil, 17; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1342 (h.no:4747); Nevevî, XV, 79).

⁵⁶⁸ İbn Mâce, Et’ime, 30; (Rivayet sahihtir. Bkz. Bûsîrî, IV, 19 (h.no:1411); Arnavût tahkîk notu; Hâkim, III, 50 (h.no: 4366)).

⁵⁶⁹ Buhârî, Hibe, 21; Müslim, Musâkât, 22.

⁵⁷⁰ Buhârî, İsti’zan, 45; Müslim, Selâm, 15.

⁵⁷¹ Buhârî, Büyû’, 15; Müslim, Vasiyet, 1.

⁵⁷² İbn Mâce, Ticâret, 1; (Rivayet hasendir. Bkz. Bûsîrî, III, 5 (h.no:957); Arnavût tahkîk notu; Elbânî, S. *Terğîb*, II, 972 (h.no: 5540)).

⁵⁷³ Buhârî, Hudud, 11; Müslim, Hudud, 2.

⁵⁷⁴ Buhârî, Edeb, 86; Ebu Dâvûd, Vesâyâ, 6; Tirmizî, Vesâyâ, 5; Nesâî, Vesâyâ, 5; İbn Mâce, Vesâyâ, 6.

⁵⁷⁵ Müslim, İman, 13; Tirmizî, Zühd, 61; İbn Mâce, Fiten, 12; (Rivayet sahihtir. Bkz. Nevevî, II, 8; Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, I, 12 (h.no:15)).

513) “Şeytan, insanı kötülük yapması için kışkırtır. Melek ise onu uyarır, doğru olanı yapmaya yöneltir. O hâlde meleğin sesine kulak verin. Şeytanın kışkırtmasından Allah’a sığının”⁵⁷⁷

514) “Namazda şifa vardır.”⁵⁷⁸

515) “Oruçlu, her türlü kötü söz ve davranıştan sakınmaya çalışır.”⁵⁷⁹

516) “İmanın en üstün şekli nedir? Diye sorulduğunda Hz. Peygamber; ‘Güzel ahlaktır.’ demiştir.⁵⁸⁰

517) “Doğruluk insanı hayra götürür, hayırlı işler de Cennet’e ulaştırır, doğru olan kimse nihayet sıddık sıfatını elde eder. Yalancılık ise insanı mutlaka kötülüğe sürükler, o da Cennem’e götürür. Yalancılığı benimseyen kimse ise Allah’ın divanında yalancılar defterine yazılır.”⁵⁸¹

518) “Kötülüğün seni üzüyor, iyiliğin de seni sevindiriyorsa, artık sen müminsin.”⁵⁸²

519) “Her ne kadar müftiler sana fetva verse de, sen yine de kalbine danış.”⁵⁸³

520) “İyilik, insanın sükûnetle kabul ettiği ve kalbin mutmain olduğu şeydir. Günah ise nefsin sükûnetle kabul etmediği ve kalbin mutmain olmadığı şeylerdir. Her ne kadar sana bunun tersine fetva verseler de, aldırma.”⁵⁸⁴

521) “İyilik güzel ahlaktır. Kötülük ise için tırmalayayan, kalbini rahatsız eden şey ve bir de başklarının bilmesini istemediğin hareketlerdir.”⁵⁸⁵

522) “Hz. Peygamber güler yüzlü, güzel huylu, yumuşak kalpli idi. Kendisinin ağzından kötü söz çıkmazdı. Rasulullah, şahsi münakaşa ve mücadelede, lüzumundan fazla konuşmaktan kendini ilgilendirmeyen şeylerle uğraşmaktan çekinirdi. Hiç kimseyi eleştirmez, aşağılamaz ve utandırmazdı. Kimsenin sırrını öğrenmek istemezdi. Onun konuştuğu konular, halkı yararlandıracak meseleler ve konulardı. Söz söylemeye

⁵⁷⁶ Müslim, Zühd, 10; (Rivayet sahihtir. Bkz. Heysemî, VIII, 134 (h.no:13372); Tebrîzî, III, 1589 (h.no: 5701)).

⁵⁷⁷ Tirmizî, Tefsir, 3; (Rivayet zayıftır. Bkz. Ebu Yalâ Mevsilî, tahkîk notu, VIII, 417 (h.no: 4999); Tebrîzî, I, 27 (h.no: 74); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.)

⁵⁷⁸ İbn Mâce, Tıb, 10; (Rivayet zayıftır. Bkz. Bûsîrî, IV, 59; Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Daîfe*, IX, 62 (h.no: 4066)).

⁵⁷⁹ Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, I.

⁵⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, IV, 385 (h.no:19435); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu).

⁵⁸¹ Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 29.

⁵⁸² Tirmizî, Fiten 7; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1695 (h.no:6012) Elbânî, *S. Sağır*, II, 1079 (h.no: 6294)).

⁵⁸³ Ahmed b. Hanbel, IV, 194 (h.no:18006); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu).

⁵⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 523 (h.no:17999); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu).

⁵⁸⁵ Müslim, Birr, 5; Tirmizî, Zühd, 52; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1407 (h.no:5073); Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkîk notu, IV, 227 (h.no:17631)).

başladığı zaman, sahabiler hep birden susar, başlarını önlerine eğerek candan dinlerdi. Biri konuşunca da onu dikkatlice dinlerdi. Sert ve kaba konuşana da katlanırdı. Kendisinin övülmesini dinlemekten hoşlanmazdı. Eğer biri, gördüğü iyilikten dolayı kendisine teşekkür edecekse onun bu teşekkürünü kabul ederdi. Kimsenin sözünü kesmezdi. Son derece onurlu, özü, sözü doğru ve temizdi. Konuşması, sohbeti tatlı idi. Kendisini ilk defa görenler, ciddiyeti ve ağır başlılığı karşısında sarsılırlar onunla arkadaşlık edenler de kendisine hayran olurlardı.”⁵⁸⁶

523) “Hiçbir çocuk, babasının hakkını layıkıyla ödeyemez. Hatta baba, başkasının kölesi olup da çocuk babasını satın alarak hürriyetine kavuşturmuş olsa ancak o vakit ödemiş olur.”⁵⁸⁷

524) “Büyük kardeşin küçük kardeş üzerindeki hakkı, babanın çocukları üzerindeki hakkı gibidir.”⁵⁸⁸

525) “Hz. Peygamber kime iyilik etmesi gerektiğini soran kişiye; ‘Annene, babana, kız kardeşine, erkek kardeşine, bunlardan sonra gelen yakınlarına, sende hakkı bulunan ve ziyaret etmen gereken kimselere.’ diye buyurmuştur.”⁵⁸⁹

526) “Akrabalık bağlarını tamamen koparan Cennet’e giremez.”⁵⁹⁰

527) “Hiçbir menfaate dayanmayan, Allah için olan dostlukları Hz. Peygamber övmüştür.”⁵⁹¹

528) “İyi insanla arkadaşlık eden, misk satıcısının yanında bulunan kimse gibidir. Ondan bir miktar misk almasan bile, onun güzel kokusu sana siner. Kötü insanla arkadaşlık yapmak da körük çeken kimsenin yanında bulunmak gibidir ki, onun siyahlığından sana bulaşmasa bile isinden (kokusundan) siner.”⁵⁹²

529) “Mümin, mümin kardeşinin aynasıdır. Onda bir kusur gördüğü zaman, onu düzeltsin.”⁵⁹³

⁵⁸⁶ İbn Mâce, Zühd, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, II, 506 (h.no: 3734); Heysemî, IX, 15-22 (h.no:14188-14288)).

⁵⁸⁷ Müslim, Itk, 6; Tirmizî, Birr, 8; İbn Mâce, Adâb, 1; Ebû Dâvûd, Edeb, 129; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, II, 17 (h.no:2172); Tebrîzî, III, 1407 (h.no:5073)).

⁵⁸⁸ Taberânî, *Kebîr*, XIX, 200 (h.no:450); Heysemî, VIII, 149 (h.no: 13437); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VII, 379 (h.no: 3370)).

⁵⁸⁹ Ebû Dâvûd, Edeb, 129; (Rivayet sahihtir. Bkz. Heysemî, VI, 283 (h.no:10701); Elbânî, *S. Sağîr*, I, 296 (h.no:1400)).

⁵⁹⁰ Buhârî, Edeb, 11; Müslim, Birr, 6. (Hadis metninde “tamamen” ifadesi geçmemektedir.).

⁵⁹¹ Müslim, Birr, 12; (Rivayet sahihtir. Bkz. Nevevî, XVI, 23; Tebrîzî, III, 1394 (h.no: 5006)).

⁵⁹² Buhârî, Büyû‘, 38, Zebâih, 31; Müslim, Birr, 45.

⁵⁹³ Buhârî, I, 93 (h.no:238); (Rivayet hasendir. Bkz. Elbânî, *S. Müfred*, I, 106 (h.no:238)).

530) “Cebrail bana komşuya iyilik yapmayı o kadar tavsiye ettik ki, onu, komşuyu komşuya mirasçı yapacak zannettim”⁵⁹⁴

531) “Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”⁵⁹⁵

532) “Ey Allah’ın Rasulü! Komşumun benim üzerindeki hakları nelerdir? diye soran sahabeye, Peygamberimiz şu cevabı vermiştir:

“Ödünç para istediğinde vereceksin; davet ettiğinde, davetine katılacaksın; hastalandığı zaman ziyaret edeceksin; senden yardım beklediği zaman yardımda bulunacaksın; kendisine bir felaket geldiğinde ‘geçmiş olsun’ dileğinde bulunacaksın; kendisine bir iyilik ve hayır dokunduğu zaman tebrik edeceksin; ölünce cenazesinde hazır olacaksın; bir yere gittiğinde çoluk çocuğunun koruyacaksın.”⁵⁹⁶

533) “İnsan arkadaşının yolundan gider, bunun için herkes, kendisiyle arkadaşlık yapacağı kimseyi iyi araştırсын.”⁵⁹⁷

534) “Her kim rızkının bereketlenip genişletilmesini ve ömrünün uzamasını isterse, akrabalarıyla olan ilişkisini sürdürsün.”⁵⁹⁸

535) “Allah, şüphesiz eski dostluğu devam ettirmeyi sever. Binaenaleyh karşılıklı olarak bunu devam ettiriniz.”⁵⁹⁹

536) “İlahi! Her kim milletin işinden bir vazifeye tayin olunur da onları sıkıntıya düşürürse, Sen de onu sıkıntıya düşür, her kim milletin bir işine tayin olunur da onlara karşı yumuşak muamele ederse, Sen de dünya ve ahirette ona yumuşaklık göster.”⁶⁰⁰

537) “Allah beni hoşgörülü ve tabii bir dinle peygamber olarak gönderdi.”⁶⁰¹

538) “Yumuşak huyluluk herkese yakışır.”⁶⁰²

539) “Dinimiz namusu uğurunda öleni şehit kabul etmiştir.”⁶⁰³

⁵⁹⁴ Buhârî, Edeb, 28; Müslim, Birr, 42.

⁵⁹⁵ Buhârî, I, 52 (h.no:112); (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 184 (h.no:7307)); Tebrîzî, III, 1391 (h.no:4991)).

⁵⁹⁶ Buhârî, Cenâiz, 2; Müslim, Selâm, 3. (Buhârî ve Müslim’de yer alan rivayetlerde, Müslümanın Müslümanın üzerindeki hakkı diye başlamaktadır. Ayrıca zikredilen haklarda, ödünç para verilmesi, tebrik edilmesi ve çocukların bakılması konuları sayılmamıştır. Daha çok detay için, Bkz. Heysemî, VIII, 165 (h.no: 13544)).

⁵⁹⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 19; Tirmizî, Zühd 45; (Rivayet hasendir. Bkz. Tebrîzî, III, 1397 (h.no:5019); Elbânî, S. Sağîr, I, 664 (h.no:3545)).

⁵⁹⁸ Buhârî, Bûyû’ 14; Müslim, Birr, 6.

⁵⁹⁹ Muttakî, IX, 27 (h.no: 24760); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, Daîfe, VII, 14 (h.no: 3125)).

⁶⁰⁰ Ebû Dâvûd, İmâret, 13; Tirmizî, Ahkâm, 6; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Hâkim, IV, 7105 (h.no: 7027)).

⁶⁰¹ Beyhakî, XI, 35 (h.no: 8117); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, Daîfe, II, 136 (h.no:695)).

⁶⁰² Müslim, Birr, 23; Ebû Dâvûd, Cihâd, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, III, 1407 (h.no: 5068); Elbânî, S. Sağîr, II, 747 (h.no: 4041)).

540) “Her kim dilini ve iffetini korumayı bana temin ederse, ben de ona Cennet’i garanti ederim.”⁶⁰⁴

541) “Peygamber efendimiz, kediye hapsederek ölümüne sebep olmanın insanı Cehenneme götürmeye yeteceğini, ifade etmiştir.”⁶⁰⁵

542) “Her sarhoş eden şey haramdır. Bir küp içildiği takdirde sarhoşluk veren bir şeyin tek avucu da haramdır.”⁶⁰⁶

543) “Bir kimse herhangi bir şeyle kendini öldürürse, kıyamet günü onunla azap olunur.”⁶⁰⁷

544) “İçki içen bir insan, olgun bir mümin olarak içki içmez.”⁶⁰⁸

545) “Her hangi bir yönetici, Müslümanların işin üzerine alır da onların iyiliğine çalışmazsa, Müslümanlarla birlikte Cennet’e giremez.”⁶⁰⁹

546) “Allah’ın Rasulü, çeşitli mali hayırlar yapmamızı emredince, içimizden kimileri hayır olarak verebileceği bir malı bile olmadığından çarşıya gidip hamallık yaparak birkaç avuç hurma ile dönerlerdi. Hayır olarak onları verirlerdi. Bu gün işte onlardan bazılarının milyonları var.”⁶¹⁰

547) “Üç grup insan vardır ki, kıyamet gününde onlarla hesaplaşacağım; beni şahit tutarak söz verdikten sonra sözünden dönenlere, hür bir insanı satarak bedelini yiyenler ve işçi çalıştırıp ondan yararlandığı hâlde hakkını vermeyenler.”⁶¹¹

548) “Dilenmek insanı o dereceye getirir ki, kıyamet gününde yüzünde hiç et bulunmadığı hâlde iskelet hâlinde Allah’ın huzuruna çıkar.”⁶¹²

549) “Doğru sözlü ve güvenilir tüccar, ahirette peygamberlerle, siddiklerle ve şehitlerle beraber bulunacaktır.”⁶¹³

⁶⁰³ Müslim, İman, 62; Tirmizî, Diyât, 22; Ebû Dâvûd, Sünnet, 32; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tirmizî, Arnavût tahkîk notu).

⁶⁰⁴ Buhârî, Rikâk, 23; Tirmizî, Zühd, 60.

⁶⁰⁵ Buhârî, Bedu’l-Halk, 16; Müslim, Kûsûf, 3.

⁶⁰⁶ Ebû Dâvûd, Eşribe, 5; Tirmizî, Eşribe, 3; (Rivayet sahihtir. Bkz. İbnu’l-Mulekkin, Sirâcu’d-Din Ebû Hafs Amr b. Ali b. Ahmed eş-Şafîi Mısri, *Bedru’l-Munîr fî Tahrîci’l-Ehâdis ve’l-Âsâri’l-Vâkiati fî Şerhi’l-Kebîr*, Tahkîk: Mustafa Ebû’l-Ğayd, Abdullah b. Süleyman, Yâsir b. Kemâl, Dâru’l-Hicre, Riyâd 2004 VIII, 203; Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağîr*, II, 836 (h.no: 4552)).

⁶⁰⁷ Buhârî, Edeb, 44; Müslim, İman, 47.

⁶⁰⁸ Buhârî, Mezâlim, 30; Müslim, İman, 24.

⁶⁰⁹ Ebû Dâvûd, Harâc, 13; Tirmizî, Ahkâm, 6; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 105 (h.no:70279); Heysemî, V, 210 (h.no:9063); Elbânî, *S. Tergib*, II, 260 (h.no:2208)).

⁶¹⁰ Buhârî, İcâre, 13; Nesâî, Zekât, 49; İbn Mâce, Zühd, 12.

⁶¹¹ Buhârî, İcâre, 10; İbn Mâce, Ruhûn, 4.

⁶¹² Buhârî, Zekât, 52; Müslim, Zekât, 35.

⁶¹³ Nesâî, Ticaret, 1; Tirmizî, Büyû’, 4; (Rivayet hasendir. Bkz. Tirmizî, Arnavût tahkîk notu)).

550) “Allah’a inandım de sonra da dosdoğru ol.”⁶¹⁴

551) “Cennet ehli üç sınıftır. Adaletli ve başarılı yönetici, akrabalarına karşı yumuşak kalpli ve şefkatli olan ile ailesi kalabalık olduğu hâlde, çalışarak onları helalinden geçindiren, harama el uzatmayandır.”⁶¹⁵

552) “Yalnız iki özellik gıpta edilmeye değer. Bunlar da, Allah’ın kendisine verdiği malı Hak uğrunda harcaayıp tüketen kimse ile Allah’ın kendisine vermiş olduğu ilim ve hikmetle hükmeden ve bunu başkalarına öğreten kimsedir.”⁶¹⁶

553) “Amellerin en üstünü, Allah için sevmen, Allah için kalbini Ona çevirmendir.”⁶¹⁷

554) “Allaha imandan sonra, aklın başı halka sevgi göstermektir.”⁶¹⁸

555) “Dört huy vardır ki bunlar kimde bulunursa o kimse münafık olur. Yahut kendisinden bu dört huydan birisi bulunursa, o huyu bırakıncaya kadar kendisinde nifak alameti bulunmuş olur: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiği yerde yerine getirmez, ahdini bozar; münakaşa ve mücadele ettiği zaman haktan ayrılır, ileri gider.”⁶¹⁹

556) “Helal apaçık bellidir, haram da bellidir. Bunların arasında haram mı, helal mi olduğu belli olmayan şüpheli şeyler vardır. dinîni ve namusu korumak için bu şüpheli şeyleri işlemeyen kimseler kurtulmuştur. Bunların bazısını yapan kimse harama çok yaklaşmış olur. Bu şuna benzer; bir korunun etrafında hayvanlarını otlatan kimse, koruya dalma tehlikesiyle daima karşı karşıyadır. Dikkat ederseniz her hükümdarın bir korusu vardır. Allah’ı korusu da haram kıldığı şeylerdir.”⁶²⁰

557) “Helal Allah’ın kitabında helal kıldığı, haram da haram kıldığı şeylerdir. Hakkında bir şey söylemedikleri ise sizin için affedip serbest bıraktığı şeylerdir.”⁶²¹

558) “Neseplerinizi, soylarınızı bilip öğrenin, hısımlarınızı arayıp sorun.”⁶²²

⁶¹⁴ Müslim, İman, 13; Tirmizî, Zühd, 61; İbn Mâce, Fiten, 12; (Rivayet sahihtir. Bkz. Nevevî, II, 8; Hâkim, IV, 349 (h.no:7874); Tebrîzî, I, 12 (h.no:15)).

⁶¹⁵ Müslim, Cennet, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 99 (h.no:7005); Tebrîzî, III, 1386 (h.no:4960)).

⁶¹⁶ Buhârî, İlim, 15; Müslim, Salâtu’l-Musâfirîn, 47.

⁶¹⁷ Dâvûd, Sünnet, 3; (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkîk notu, XXXV, 229 (h.no:21303)).

⁶¹⁸ Bezzâr, XIV, 263 (h.no:7851); Taberânî, *Evsât*, VI, 56 (h.no:6070); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, VIII, 17 (h.no:12634); Dervîş, I, 149 (h.no:694)).

⁶¹⁹ Buhârî, İman, 23; Müslim, İman, 24.

⁶²⁰ Buhârî, İman, 40, Bûyû‘, 2; Müslim, Bûyû‘, 41.

⁶²¹ Tirmizî, Libâs, 6; İbn Mâce, Et‘ime 60; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 129 (h.no:7115); Elbânî, *S. Sağîr*, II, 609 (h.no:3194)).

559) “Akrabanızı arayıp sormayacak olursanız, her ne kadar yakınınız da olsalar onlarla yakınlığınız yok demektir. Onları arayıp sorduğunuz zaman uzakta bile olsalar uzaklık diye bir şey kalmaz.”⁶²³

560) “Sadaka ve akrabayla ilgilenmek sebebiyle Allah ömrün bereketini artırır; kişiyi son nefeste kötü ölümden korur. Kötülüklerden ve sakınılması gereken kötü şeylerden korur.”⁶²⁴

561) “Dikkat ediniz, size nafil oruç, namaz ve sadakadan daha üstün olanı bildireyim; insanların arasını bulmaktır.”⁶²⁵

562) “Biz savaşta Hz. Muhammed (s.a.s.) ile beraberdik. Su taşır, yaralıları tedavi eder, gerekenleri Medine’ye götürürdük.”⁶²⁶

563) “Ben ahdimi bozmam ve elçileri hapsedmem.”⁶²⁷

564) “Siz, insanları, mallarınızla tatmin edemezsiniz, ancak onları güler yüz ve güzel ahlak tatmin eder.”⁶²⁸

565) “Her iyilik bir sadakadır. Din kardeşini güler yüzle karşılaman da sadakadır.”⁶²⁹

566) “Sizin hayırlınız, kadınlarına ve kızlarına hayırlı olandır.”⁶³⁰

567) “Dünya varlığında sizden aşağı durumda olanları düşününüz, sade sizden üstün olanlara bakmayınız.”⁶³¹

568) “Hırsıza lanet edilmiştir”⁶³²

569) “Hırsızın çaldığı sırada, tam bir imanı yoktur.”⁶³³

570) “Halkın arasını düzelten ve bunun için hayır kastıyla söz ulaştırın veya hayır kastıyla yalan söyleyen yalancı değildir.”⁶³⁴

⁶²² Tirmizî, *Birr*, 49; (Rivayet sahihtir. Bkz. Heysemî, I, 193 (h.no:930); Elbânî, *Sahiha*, II, 558 (h.no:276); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁶²³ Buhârî, I, 39 (h.no:73); (Rivayet sahihir. Bkz. Hâkim, I, 65 (h.no:301); Elbânî, *S. Müfred*, I, 56 (h.no:73)).

⁶²⁴ (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, VIII, 151 (h.no:13455); Elbânî, *Daîfe*, XI, 622 (h.no: 5372)).

⁶²⁵ Ebû Dâvûd, *Edeb* 58; Tirmizî, *Zühd*, 121; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *S. Sağır*, I, 506 (h.no: 2595)).

⁶²⁶ Buhârî, *Cihâd*, 66.

⁶²⁷ Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 163; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel Tahkik Notu, XXXIX, 283 (h.no: 23857); Elbânî, *S. Sağır*, I, 493 (h.no: 2510)).

⁶²⁸ Beyhakî, X, 401 (h.no: 7695); (Rivayet zayıftır. Bkz. Hâkim, I, 212 (h.no:428)).

⁶²⁹ Buhârî, *Edeb*, 33; Tirmizî, *Birr*, 45; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkik notu, XXIII, 161 (h.no:14878); Elbânî, *S. Sağır*, II 837 (h.no:4557)).

⁶³⁰ Beyhakî, XI, 165 (h.no: 8346); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağır*, I, 428 (h.no: 2918)).

⁶³¹ Müslim, *Zühd*, 1; İbn Mâce, *Zühd*, 9; Tirmizî, *Zühd*, 123; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkik notu, VII, 249 (h.no:7442); Elbânî, *S. Sağır*, I, 316 (h.no:1506)).

⁶³² Buhârî, *Hudud*, 14; Müslim, *Hudud*, 1.

⁶³³ Buhârî, *Hudud*, 21; Müslim, *İman*, 24.

571) “Zina eden imanlı olarak zina edemez.”⁶³⁵

572) “Sarhoşluk veren maddelerden sakınınız. Çünkü o, her kötülüğün anahtarıdır.”

636

573) “Peygamber Efendimiz Hz. Zekeriya’nın marangoz, Hz. Davut’un el emeğiyle geçindiğini söylemiştir.”⁶³⁷

574) “İktisada riayet eden fakir olmaz.”⁶³⁸

575) “Satış zamanı yemin etmek, mâla rağbeti artırırsa da paranın bereketini giderir.”⁶³⁹

576) “Bir malı alıyor görünerek kıymetini artırmayınız.”⁶⁴⁰

577) “Fakirlere yemediğiniz şeylerden yedirmeyiniz.”⁶⁴¹

578) “Allah Teâla kulunu helal kazanç aramakta yorgun görmeyi sever.”⁶⁴²

579) “Yapacağınız işte önce iyi düşün, eğer sonunu iyi görürsen onu yap, eğer sonucun kötü olmasından korkarsan yapma.”⁶⁴³

580) “Ya bilgin, ya öğrenci veya dinleyici yahut da bunları seven birisi ol, beşinci olma, helâk olursun.”⁶⁴⁴

581) “Kıyamet gününde, insanların en çok pişmanlık duyduğu, dünyada mümkün olduğu hâlde ilim öğrenmeyen kişi ile ilim öğrettiği kimse ilim doğrultusunda yaşadığı hâlde de kendisi ilmini uygulamayan kimsedir.”⁶⁴⁵

⁶³⁴ Buhârî, Sulh, 2; Müslim, Birr, 27.

⁶³⁵ Buhârî, Hudud 21; Müslim, İman, 24.

⁶³⁶ İbn Mâce, Eşribe, 1; Nesâî, Eşribe, 44; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 162 (h.no:7231); Bûsîrî, IV, 37 (h.no:1175)).

⁶³⁷ Buhârî, Büyû‘, 15.

⁶³⁸ Ahmed b. Hanbel, VII, 302 (h.no:4269); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *D. Sağır*, I, 736 (h.no: 5101)).

⁶³⁹ Buhârî, Musâkât, 5; Müslim, İman, 61.

⁶⁴⁰ Buhârî, Büyû‘, 60; Hiyele, 6; Müslim, Büyû‘, 13.

⁶⁴¹ Hadiste, “يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا أَطْعَمُهُ الْمَسَاكِينَ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَا تُطْعَمُوهُمْ مِمَّا لَا تَأْكُلُونَ.” “yemediğinizi onlarada yedirmeyiniz.” ifadesi bulunmaktadır. Bkz. Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 256 (h.no:24736); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *S. Sağır*, II, 1229 (h.no:7364)).

⁶⁴² Muttakî, IV, 4 (h.no:9200); (Rivayet mevzudur.Bkz. Irâkî, I, 503 (h.no:5); Elbânî, *Daife*, I, 66 (h.no:10)).

⁶⁴³ Ma’mer b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmi*, Tahkîk; Habîbu’r-Rahmân Azemî, Meclisu’l-İlmî, Beyrut 1992,II, 165 (h.no: 20212); Beyhakî, VI, 359 (h.no:4328); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 432 (h.no:1202); Elbânî, *D. Sağır*, I, 414 (h.no:2815)).

⁶⁴⁴ Bezzâr, IX, 94 (h.no:3626); Taberânî, *S. Sağır*, II, 62 (h.no:786); (Rivayet mevzudur. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkik notu, I, 167 (h.no:437); Elbânî, *D. Sağır*, I, 139 (h.no:981)).

⁶⁴⁵ İbn Asâkir, Ebû’l-Kâsım Alî b. Hasen b. Hibbetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfîî, *Târîhu Medineti Dımaşk*, Tahkîk: İbn Ğarrâme el- Umerî, Dâru’l-Fıkr Y.y. 1995, LI, s. 137; es-Suyûtî, *Fethu’l-Kebîr*, I, 176 (h.no:1855); Muttakî, X, 138 (h.no:28696); (Rivayet İbn Asâkir’e göre

582) “Allah’ım benim vasıtamla gönderdiği doğru yol ve ilim, bol yağmura benzer. Bu yağmur bazen öyle bir toprağa düşer ki bir kısmı suyu kabul eder ve çayır ile bol ot yetişir. Bir kısmı da kurak olur, suyu üstünde tutar da Allah onunla insanları faydalandırır. Ondan hem kendileri içerler hem de hayvanlarını sularlar ve ekin ekerler. Bu yağmur, bazen öyle bir toprağa düşer ki o toprak düz ve kaygandır. Ne suyu üstünde tutar, ne çayır bitirir.”⁶⁴⁶

583) “Şüphesiz Ruhü’l- Kudüs (Cebrail) benim kalbime üfürdü ki; bir kimse ecelini ve rızkını büsbütün bitirmedikçe katiyen ölmeyecektir. Artık Allah’dan korkunuz, rızkınızı araştırmakta güzel bir yol tutunuz.”⁶⁴⁷

584) “Hişam oğlu Haris, Peygamberimize, ‘Ey Allahın elçisi sana vahiy nasıl gelir’ diye sordu. Rasulullah buyurdu ki, ‘Bazen bana çingırak sesi gibi gelir. Bana en ağır geleni budur. Benden o hal gider gitmez meleğin bana ne söylemiş olduğunu iyice bellemiş olurum. Bazen melek biran insan olarak görünür, benimle konuşur, ben de söylediğini iyice ezberlerim.’”⁶⁴⁸

585) “Bu din sapasağlamdır. Ona yumuşaklıkla gir, güç yetiremeyeceğin şeylerle kendini yorup da Allah’a kulluktan kendini büsbütün ürkütme. Muhakkak ki varacağı yere çabuk gitmek için arkadaşlarından ayrılıp da hayvanının gücünden fazla koşturan ne istediği yolu alabilir ne de hayvanın sırtını sağlam bırakır.”⁶⁴⁹

586) “Sakın dinde aşırılık yapmayın. Çünkü sizden önce geçenlerin helak olmalarına sebep dinde ileri gitmeleridir.”⁶⁵⁰

587) “Kimseye yük olma, dünyanın için çalış.”⁶⁵¹

588) “Bedevilerden biri gelip Hz. Peygamber’e, ‘Önemsiz bazı ihtiyaçlarım var, namazınızın sonunu beklersem belki unuturum. Bunları yap da namazını öyle tamamla’

münkerdir. Şevkânî, bu rivayeti mevzu rivayetlerle ilgili eserine almıştır. Elbânî’ye de mevzu olduğunu belirtir. Bkz. Şevkânî, I, 290 (h.no: 65); Elbânî, *Daîfe*, XIV, 1254 (h.no: 7142)

⁶⁴⁶ Buhârî, İlim, 20; Müslim, Fedâil, 5.

⁶⁴⁷ Kudâ’î, II, 185 (h.no:1151); (Rivayet hasendir. Bkz. Elbânî, *Sahiha*, VI, 865-867 (h.no:2866)).

⁶⁴⁸ Buhârî, Bedü’l-Vahiy, 2; Müslim, Fedâil, 23.

⁶⁴⁹ Kudâ’î, II, 184 (h.no: 1147); Ahmed b. Hanbel, XX, 346 (h.no:13052),(Ahmed b. Hanbel’in Müsnedinde rivayetin son kısmı mevcut değildir.); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnâvût tahkik notu).

⁶⁵⁰ İbn Mâce, Menâsik, 63; Nesâî, Menâsik, 222; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnâvût, Ahmed b. Hanbel tahkik notu, II, 427 (h.no: 1851); Hâkim, I, 637 (h.no:1711); Elbânî, *Sahiha*, V, 177 (h.no:2144)).

⁶⁵¹ es-Suyûtî, *Fethu’l-Kebîr*, II, 96 (h.no: 6216); Muttakî, III, 238 (h.no:6336); (Rivayet mevzudur. Bkz. Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ* tahkik notu, II, 393 (h.no:1253); Elbânî, *Daîfe*, II, 1 (h.no:501)).

dedi. Peygamberimiz namazını bırakıp onun isteklerini yerine getirdikten sonra namazını tamamladı.”⁶⁵²

589) “Peygamberden hakkını isteyen kişi için ashabına Hz. Peygamber, ‘Siz ondan yana olacaktınız. Çünkü bu adam bizden hakkını istiyor. Hak sahibi için söylemek hakkı da vardır.’ buyurdu.”⁶⁵³

590) “Misafirine bakmayan kavim ne kötü kavimdir.”⁶⁵⁴

591) “Misafirinle birlikte ye, çünkü misafir yalnız başına yemeye utanır.”⁶⁵⁵

592) “Dilenen kişiye Hz. Peygamber sahip olduklarını satıp onunla ticaret yapmasını istedi. Günler sonra adam elinde on dirhem ve elbise ile yiyecek aldığı söyleyince Hz. Peygamber, ‘Böyle yaşamak mı daha iyi, yoksa kıyamet günü alnında dilencilik damgasıyla Allah’ın huzuruna çıkmak mı?’ diye buyurdu.”⁶⁵⁶

593) “Hz. Peygamber, fakir ve yoksullara karşı şefkatli olunması gerektiğini ifade ederek; ‘Onlar sizin kardeşlerinizdir. Onlara yediğinizden yedin, giydiğinizden giydirin’ buyurdu.”⁶⁵⁷

594) “Kadın Allah’ın kullara bir hediyesidir.”⁶⁵⁸

595) “Salih ve iffetli kadın, göklerde şehid adı ile anılır. Ölürse şehit sayılır”⁶⁵⁹

596) “İffetli ve namuslu bir kadına iftira etmek, yüz yıllık ibadeti yıkar.”⁶⁶⁰

597) “Sakın kız çocuklarını hor görmeyin. Çünkü onlarla evde ünsiyet meydana gelir. Erkeklerin var olanları da onlardır.”⁶⁶¹

598) “Çocuğuna yazı, yüzme, binicilik ve atıcılık öğretmen, ona güzel bir isim vermek, onu yalnız helâl ile beslemek ve sonra evlendirmek babanın, baba yoksa anne ve diğer büyüklerin borcudur.”⁶⁶²

⁶⁵² Buhârî, I, 105 (h.no:2789); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Mufred*, I, 120 (h.no:278)).

⁶⁵³ Buhârî, Fardu’l- Humus, 15; Müslim, Birr, 63; İbn Mâce, Sadakât, 17.

⁶⁵⁴ Taberânî, *Evsât*, VIII, 196 (h.no:8384); (Rivayet zayıftır; Bkz. Elbânî, *D. Sağır* I, 347 (h.no:2354)).

⁶⁵⁵ Beyhâkî, XII, 145 (h.no:9186); (Rivayet zayıftır; Bkz. Elbânî, *Daife*, XII, 72 (h.no:546)).

⁶⁵⁶ Ebû Dâvûd, Zekât, 26; İbn Mâce, Ticâret, 25; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, I, 579 (h.no:1851)).

⁶⁵⁷ Buhârî, İman, 20; Müslim, İman, 10.

⁶⁵⁸ Tespit edilemedi.

⁶⁵⁹ (En yakın anlamdaki rivayet “Aşık olup, iffetli davranan ve aşkını gizleyerek ölen şehittir.” ifadesidir. Bkz. Suyûtî, III, 203 (h.no:12035); Muttakî, III, 372 (h.no: 6999-7000); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daife* I, 587 (h.no: 409)).

⁶⁶⁰ Taberânî, *Kebir*, III, 168 (h.no:3023); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağır*, I, 275 (h.no:1908)).

⁶⁶¹ Ahmed b. Hanbel, XXVIII, 601 (h.no:17373); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Sahiha*, VII, 627 (h.no:3206)).

⁶⁶² “Atıcılık” için Bkz. Buhârî, Cihâd, 78; Müslim, İmâre, 169; “Binicilik” için Bkz. Nesâî, Hayl, 16; Tirmizî, Cihâd 22; Ebû Dâvûd, Cihâd, 23; Tirmizî, Fedâilu’l-Cihâd, 11; (Rivayet sahihtir. Bkz.

599) “Hikmetin, her iyiliğin başı, Allah korkusudur.”⁶⁶³

600) “Kıyamette kadın, önce namazından, sonra da kocasına itaat edip etmediğinden sorulacaktır.”⁶⁶⁴

601) “7 yaşından sonra çocuklarınıza namazı emrediniz.”⁶⁶⁵

602) “Allah’ın en sevdiği amel vaktinde kılınan namaz ile anaya babaya yapılan iyiliktir.”⁶⁶⁶

603) “Hz. Aişe Hz. Peygambere;

-Ey Allah’ın elçisi insanlar dünyada birbirlerine ne ile üstün olurlar?

-Akıl ile. Yani kim daha akıllı ise o daha üstündür.

-Ahirette üstünlük ne ile olur?

-Yine akıl ile.

-İyi ama insanlar yaptıkları işler göre karşılık görmeyecekler mi?

-Ey Aişe, herkes ancak Allah’ın kendisine vermiş olduğu akıl kadar iş yapmayacak mıdır? O hâlde dünyadaki yaptıkları akıllarına göre olacak, ahirette de yaptıklarının karşılıklarını aynı şekilde göreceklerdir.”⁶⁶⁷

604) “Benden sonra, kargaşalık ve fitneler olacak. İmanlı olarak sabaha çıkan bir insan, o fitne ve kargaşalar sebebiyle akşama kadar imanının kaybeder. Ancak Allah’ın ilim ile diriltmiş olduğu kimse, imanının kurtarır.”⁶⁶⁸

605) “Sizin biriniz bir kötülük görürse onu eli ile düzeltsin. Buna gücü yetmezse dili ile engel olsun. Buna da gücü yetmezse kalb ile buğzetsin. Bu sonucusu imanın en zayıfıdır.”⁶⁶⁹

606) “Dul kadına ve fakire bakan kimse, Allah yolunda savaşıyor veya gece uyumayıp ibadet eden ve bütün gün oruç tutan kimse gibidir.”⁶⁷⁰

607) “İki kişilik yemek üç kişiyi, dört kişilik yemek beş kişiyi doyurur.”⁶⁷¹

Tirmizî, Hâkim, 104 (h.no:2467), (Daha geniş bilgi için Bkz. es-Serahsî, Muhammed b.Ahmed bi Ebî Sehl Şemsu’l-Eimme, *Şerhu’s-Siyeri’l-Kebîr*, eş-Şirketu’s-Şarkıyye, Y.y. 1971, I, 112-113.)

⁶⁶³ Beyhakî, II, 201 (h.no:729); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkik notu, I, 434 (h.no:1210); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 451 (h.no:3066)).

⁶⁶⁴ Ma’mer b. Râşid, II, 304 (h.no: 20607).

⁶⁶⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 26; Tirmizî, Salât, 18; (Rivayet sahihtir.Bkz. Arnavût tahkik notu, XI, 369 (h.no:15339); Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1021 (h.no:5876)).

⁶⁶⁶ Buhârî, Cihâd, 1; Müslim, İman, 36.

⁶⁶⁷ el-Askalânî, XII, 93 (h.no: 2768).

⁶⁶⁸ İbn Mâce, Fiten, 9; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *Daîfe*, VIII, 173 (h.no: 3696)).

⁶⁶⁹ Müslim, İman, 20; Ebû Dâvûd, Melâhim, 17; Tirmizî, Fiten, 11; Nesâî, İman 17; İbn Mâce, İkâmetu’s-Salât, 155; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, III, 1421 (h.no:5137)).

⁶⁷⁰ Buhârî, Nafakâ, 1; Müslim, Zühd, 2.

608) “Evleneceğin kadına bak onu gör. Çünkü görmek evliliğin devamına vesile olur.”⁶⁷²

609) “ Kişinin imanı ziyadeleştikçe kadına sevgisi artar.”⁶⁷³

610) “En hayırlınız ailesine hayırlı olan, onunla hoş geçinendir. Ben de ailemle geçinmede sizin en hayırlınızım. Kadınlara ancak kerim olanlar ikram ederler. Onlara ihanet edenler de ancak aslı bozuk olanlardır.”⁶⁷⁴

611) “ Kazanç için çalışan Allah’ın sevgili kuludur.”⁶⁷⁵

612) “Allah kendi yolunda savaşanı, ölürse Cennet’e koymayı, sağ kalırsa evine sevap ve ganimetle döndürmeyi üzerine almıştır.”⁶⁷⁶

613) “Cennet’e girdikten sonra hiçbir kimse, dünyaya tekrar gelmeyi arzu etmez. Hatta dünyadakilerin hepsi kendisine verilse bile. Ancak şehit, şehitliğin üstünlüğünü gördüğü için, tekrar dünyaya gelmeği ve on defa şehit olmayı temenni eder.”⁶⁷⁷

614) “Hz. Peygamber haftada en az bir defa bütün vücudu yıkamayı tavsiye etmiştir.”⁶⁷⁸

615) “Hz. Peygamber, uykudan kalkınca elleri yıkamayı istemiştir.”⁶⁷⁹

616) “Hz. Peygamber, kasık ve koltuk altı kılları gidermeyi, tırnakları kesmeyi⁶⁸⁰ öğütlemiştir.”

617) “Yemekten önce ve sonra el yıkamak bereket getirir.”⁶⁸¹

618) “Ümmetim kıyamet gününde, abdest dolayısıyla yüzleri ve ayakları nurlu olarak gelecektir. O hâlde sizden hanginiz nurunu artırabilirse bunu hemen yapın.”⁶⁸²

⁶⁷¹ Buhârî, Menâkıb, 25; Et’ime, 11; Müslim, Eşribe, 22-33.

⁶⁷² Müslim, Nikâh, 12; Tirmizî, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 17; İbn Mâce, Nikâh, 9; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *Sahiha*, I, 197-198 (h.no: 95)).

⁶⁷³ (Bu rivayet hadis değildir. Bkz. el-Kuleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub, *el-Kâfi*, Dâru’l-Edvâ, Beyrut 1985, V, 320.

⁶⁷⁴ Suyûtî, II, 96 (h.no: 6207); Muttakî, XVI, 371 (h.no: 44941); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, II, 241 (h.no: 845)).

⁶⁷⁵ Şihabu’d-Din Ahmed b. Muhammed Mısırî el-Hanefî, *Hâşiyetu’ş-Şihâb Alâ Tefsîri’l-Beydâvi*, Dâru’s-Sadr, Beyrut t.y., VII, 84.

⁶⁷⁶ Buhârî, Fardu’l-Humus, 7; Müslim, İmâret, 28.

⁶⁷⁷ Buhârî, Cihâd, 21; Müslim; İmâret, 29.

⁶⁷⁸ Buhârî, Cuma, 11; Müslim, Cuma, 2.

⁶⁷⁹ Buhârî, Vudû, 26; Müslim, Tahâret, 26.

⁶⁸⁰ Müslim, Tahâret, 16; Ebû Dâvûd, Tahâret, 29; Tirmizî, Edeb, 14; İbn Mâce, Tahâret, 8 (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, II, 1261 (h.no: 4422)).

⁶⁸¹ Tirmizî, Et’ime, 39; Ebû Dâvûd, Et’ime 12; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, II, 1217 (h.no: 4208); Elbânî, *Daîfe*, I, 3099 (h.no:168)).

⁶⁸² Buhârî, Vudû, 3; Müslim, Tahâret, 12.

619) “Peygamberimiz, sahabeye, hoş gitmeyen iki şeyden sakının, dedi. Sahabe hoş gitmeyen iki şey nedir diye sorunca, Peygamberimiz, ‘İnsanların yollarını ve gölgelendikleri yerleri kirletmektir.’ dedi.”⁶⁸³

620) “Bismillahirrahmanirrahim, Allah’ın kulu ve peygamberi Muhammed’den Bizans İmparatoru Herakliyas’a Allah’ın selamı hak yolda olanlara olsun. Seni İslam’a çağırıyorum. İslam’ı kabul et ki kurtuluşa eresin. Alla da sana mükafatını iki kat versin. Eğer kabul etmezsen halkın günahını sen çekersin. ‘Ey ehli kitap! Sizinle bizim aramızda ortak olan söze geliniz. Sadece Allah’a kulluk edelim ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp da birbirimizi ilahlaştırmayalım. Eğer yüz çevirirlerse, şahit olun biz Müslümanız deyin.”^{684 » 685}

621) “Hz. Ebu bekir ‘Ey insanlar! Kim Muhammed’e tapıyor idiye bilsin ki o ölmüştür. Kim de Allah’a tapıyorsa bilsin ki Allah ölümsüzdür’ dedi.”⁶⁸⁶

622) “Peygamberimiz, ‘Kur’an, Allah’ın kitabıdır, Onda sizden öncekilerin bilgileri, sizden sonrakilerle ilgili haberler vardır. Ayrıca sizin aranızda meydan gelebilecek sorunların çözümü vardır. O, gerçek ile yanlış birbirinden ayıran bir ölçüdür.’ dedi.”⁶⁸⁷

623) “Zeyd b. Sabit anlatıyor. Yemame savaşında ashabın öldürülmesinin ardından Hz. Ebu Bekir beni çağırttı. Yanına vardım, Hz. Ömer de oradaydı. Ebu Bekir bana dedi ki, Ömer gelip bana; Yemame de Kur’an hafızlarının birçoğu şehit oldu. Bu gibi durumlarda hafızların ölmesiyle Kur’an’ın birçoğunun zayi olmasından endişe ederim. Bana kalırsa, Kur’an’ın bir araya getirilmesi için bir emir çıkarman gerekir.’ dedi. Ben de Ömer’e şöyle cevap verdim. Rasulullah’ın yapmadığı bir işi nasıl yapabilirsin? Ömer vallahi, bu hayırlı bir teşebbüstür, dedi. Sonra bu iş üzerinde o kadar durdu ki, bana söyleye söyleye sonunda Allah kalbimi bu işe ikna etti, ben de onun görüşünü benimsedim.”⁶⁸⁸

⁶⁸³ Müslim, Tahâret, 20; Ebû Dâvûd, Tahâret, 14; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, I, 296 (h.no:664); Tebrîzî, I, 110 (h.no: 339) ; Elbânî, *S. Sağır*, I, 83 (h.no:110)).

⁶⁸⁴ Ali İmrân, 3/64.

⁶⁸⁵ Buhârî, Bedu’l-Vahiy 1; Cihâd, 121; Müslim, Cihâd, 26.

⁶⁸⁶ Buhârî, Cenâiz, 3; İbn Mâce, Cenâiz, 65.

⁶⁸⁷ Tirmizî, Fedâilu’l-Kur’an, 14; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkîk notu, II, 112 (h.no:704); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 349 (h.no: 552); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁶⁸⁸ Buhârî, Fedâilu’l- Kur’an, 3; Tirmizî, Tefsiru’l-Ku’rân, 10.

624) “Allah katında ameli en değerli olan kişi Kur’an’ı başından sonuna kadar okuyan, bitirince tekrar başlandıdır.”⁶⁸⁹

625) “Sınırdaki bir gün nöbet tutmak, bir ay nafile oruç ve namazdan hayırlıdır.”⁶⁹⁰

626) “Kişiye günah olarak sorumluluğunda olan ile aile fertlerini ihmal etmesi yeter.”⁶⁹¹

627) “Bir adam Peygamber’e gelerek ya Rasulallah, halk içinde kendisine iyi davranmama en çok layık olan kimdir diye sordu. Peygamberimiz annendir, buyurdu. İki defa daha sorduğunda aynı cevabı tekrar etti. Sonra kim gelir, diye sordu. “Babandır” buyurdu.”⁶⁹²

628) “Bir adam ya Rasullallah Cennet’e girmeme sebep olacak tuttum ve davranışları söyle, dedi. Rasulellah, Allah’a ibadet etmek ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamak, namazı kılmak, zekât vermek, akrabayı gözetmektir, buyurdu.”⁶⁹³

629) “Sabah ve akşam yapılan askeri yürüyüşler, dince sevap ve ahlâkça iyilik olarak görülür.”⁶⁹⁴

630) “Sabah veya akşam herhangi bir zamanda Allah yolunda bir kere yürüyüş, hiç şüphesiz dünyadaki şeylerin hepsinden hayırlıdır.”⁶⁹⁵

631) “Doğruluğu iltizam ediniz; ibadetinizde ifrat etmeyiniz. Gündüzün ilk ve son saatlerinde yürüyünüz, gecenin bir saatinden de istifade ediniz ve hâl ve hareketinizde itidali iltizam ediniz. İtidali iltizam ediniz ki, maksadınıza eresiniz.”⁶⁹⁶

632) “Kalbine her ne gelirse, Allah ondan başkadır.”⁶⁹⁷

633) “İyi iş işlemediği hâlde Müslümanların iyiliğini istediği için Cennet’e girecek birçok adam vardır.”⁶⁹⁸

⁶⁸⁹ Tirmizî, Kıraat, 13; (Rivayet zayıftır. Bkz. Mubârekfûrî, VII, 221; Elbânî, *Daîfe*, IV, 315 (h.no:1834); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁶⁹⁰ Müslim, İmâret, 50; Tirmizî, Fedâilu’l-Cihâd, 26; Nesâî, Cihâd, 39; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağır*, I, 655 (h.no:3483)).

⁶⁹¹ Müslim, Zekât, 12; Ebû Dâvûd, Zekât, 45; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, I, 575 (h.no:1515); Aclûnî, II, 132 (h.no:1934)).

⁶⁹² Buhârî, Edeb, 2; Müslim, Birr, 1.

⁶⁹³ Buhârî, Edeb, 10; Müslim, İman, 4.

⁶⁹⁴ Buhârî, Cihâd, 5; Müslim, İmâret, 30.

⁶⁹⁵ Buhârî, Cihâd, 5; Müslim, İmâret, 30.

⁶⁹⁶ Buhârî, İman, 30; Nesâî, İman, 28.

⁶⁹⁷ Tespit edilemedi.

⁶⁹⁸ Nesâî, Bûyû’, 102; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, II, 33 (h.no:2223); Elbânî, *S. Sağır*, I, 417 (h.no:2077)).

634) “İmanın en değerlisi sevdiğini Allah için sevmek, sevmediğini Allah için sevmemek, dilini Allah’ı anmak için çalıştırmak, kendi için istediğini diğer insanlar için istemek, kendi için hoşlanmadığını diğer insanlar için de arzu etmemek veya hayır söyleyip yahut susmaktır.”⁶⁹⁹

635) “Hz. Peygamber, ‘Zalim de olsa, mazlum olsa da kardeşine yardım et’ buyurdu. Bunun üzerine orada bulunan bir adam ‘Ey Allah’ın elçisi mazlum iken ona yardım ederim, fakat zalim olunca ona nasıl yardım edebilirim?’ diye sorunca Hz. Peygamber şöyle cevap verdi:

‘Onu zülümünden alıkoyarsan ona yardım böyle olur.’ buyurdu.”⁷⁰⁰

636) “Cenab-ı Hak şu Kur’an’la amil olan kavimleri yükseltir, onun izinde gitmeyenleri ise alçaltır.”⁷⁰¹

637) “Şehitler beş sınıftır. Taundan ölenler, ishâlden ölenler, suda boğulanlar duvar ve toprak altında kalıp ölenler ve Allah yolunda şehit düşenler.”⁷⁰²

638) “Gıybetten sakının, zira gıybetin bir kısmı zinadan daha şiddetlidir.”⁷⁰³

639) “Bir adamın kendini beğenip başkasını beğenmemesi, yetmiş senelik ibadeti mahveder.”⁷⁰⁴

640) “Eğer Cenab-ı Hak yerlerin ve göklerin söz söylemesine izin verseydi, yer ve gök, Ramazanda oruç tutanlara Cennet’i müjdelerdi.”⁷⁰⁵

641) “Yüce Allah, kullarından ilmi büsbütün silip götürmek, yok etmek suretiyle almaz. Fakat ilmi, bilginleri öldürerek alır. Nihayet bilgin kalmayınca insanlar cahilin birini başa geçirirler de ona sorular sorarlar. O da bilgisizlikliğine rağmen fetva verir ve bu şekilde hem kendi sapar hem saptırır.”⁷⁰⁶

642) “Benim ağızımdan Kur’an’dan başka hiçbir şey yazmayınız. Kur’anda başka yazmış olan kimse varsa, onu silsin.”⁷⁰⁷

⁶⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 446 (h.no:22132); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahik notu).

⁷⁰⁰ Buhârî, İkrâh, 7; Müslim, Birr, 16.

⁷⁰¹ Müslim, Salâtu’l-Musâfirîn, 47; İbn Mâce, Mukaddime, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 652 (h.no: 2115); Elbânî, *Sahiha*, V, 281 (h.no:2239)).

⁷⁰² Buhârî, Cihâd, 30; Müslim, İmâret, 51.

⁷⁰³ Taberânî, *Evsât*, VI, 348 (h.no:6590); (Rivayet mevzudur. Bkz. Heysemî, VIII, 92 (h.no:13128); Aclûnî, II, 81 (h.no:1812)).

⁷⁰⁴ Suyûtî, I, 292 (h.no:3171); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VI, 81 (h.no:2567)).

⁷⁰⁵ Tespit edilemedi.

⁷⁰⁶ Buhârî, İlim, 34; Müslim, İlim, 5.

⁷⁰⁷ Müslim, Zühd, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 216 (h.no:437)).

643) “Temiz olun, neye gücünüz yeterse onunla temizlenin. Arının çünkü Yüce Allah, İslâmı temizlik üzerine kurdu”⁷⁰⁸

644) “İkiyüzlü, iki dilli olan kimse Cehennem’dedir.”⁷⁰⁹

645) “Bir birine sövenler, birbirinin şeref ve haysiyetini kıran ve birbirine olmadık yalanlar söyleyen iki şeytandır.”⁷¹⁰

646) “Adem oğlunun hatalarından çoğu dilindendir.”⁷¹¹

647) “Edepsizlik hangi işe girerse onu mutlaka ayıplı kılar.”⁷¹²

648) “Doğru ol. İnsanlara karşı ahlakın da güzel olsun.”⁷¹³

649) “Yüce Allah, ‘Ortaklaşa çalışan iki kişinin, bunlardan biri arkadaşına hainlik etmedikçe ben üçüncüsüyüm. Fakat biri diğerine ihanette bulunursa o vakit aralarından çıkarım.’ diye buyurdu.”⁷¹⁴

650) “Kadın kocasından başkası için kokulanır ise, bu ancak bir ateş ve bir arsızlık olur.”⁷¹⁵

651) “İmanın en faziletlisi sabır ve hoşgörüdür.”⁷¹⁶

652) “Cömert Allah’a yakındır, insanlara da yakındır. Ateşten uzak Cennet’e yakındır. Nekes Allah’tan uzaktır, insanlardan da uzaktır. Ateşe ise yakındır. İbadet ehli olan pintiden, cahil fakat cömert olan kimse Allah’a daha sevgilidir.”⁷¹⁷

653) “Kötü ahlak uğursuzluktur. En kötüleriniz de en kötü ahlaklılarınızdır.”⁷¹⁸

654) “İman yetmişden fazla bölümdür. En üstünü Lailahe illellah demek, en aşağısı da yol üzerinde insanlara eziyet verecek bir şeyi kaldırmaktır. Utanma da imanın bir bölümüdür.”⁷¹⁹

⁷⁰⁸ Suyûtî, II, 35 (h.no:5469); (Rivayet mevzudur. Bkz. Dervîş, I, 104 (h.no:45); Elbânî, *Daîfe*, VII, 260 (h.no: 3264)).

⁷⁰⁹ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 29; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, VIII, 95 (h.no: 13153)).

⁷¹⁰ Tespit edilemedi.

⁷¹¹ Beyhakî, VII, 16 (h.no:4584); (Rivayet sahihtir. Bkz. Heysemî, X, 300 (h.no:18154); Elbânî, *S. Sağîr*, I, 262 (h.no:1201)).

⁷¹² Tirmizî, *Birr*, 47; İbn Mâce, *Zühd*, 17; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Terğîb*, III, 3 (h.no: 2635)).

⁷¹³ Taberânî, *Kebîr*, XX, 39 (h.no:58); (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 121 (h.no:179); (Heysemî, XIII, 23 (h.no: 12683-12684)).

⁷¹⁴ Ebû Dâvûd, *Büyü*‘, 27; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 251 (h.no:1748)).

⁷¹⁵ Taberânî, *Evsât*, II, 175 (h.no:7539); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, V, 157 (h.no:8765); Elbânî, *Daîfe*, XIII, 98 (h.no: 6043)).

⁷¹⁶ Suyûtî, I, 196 (h.no: 2088); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, I, 247 (h.no: 1097)).

⁷¹⁷ Tirmizî, *Birr*, 40; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 85 (h.no:1869); Elbânî, *Daîfe*, I, 285 (h.no:154); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁷¹⁸ Suyûtî, II, 153 (h.no: 6909); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, II, 208 (h.no:794)).

655) “Emanete riayet etmeyenin imanı yoktur. Sözünde durmayanın dinî yoktur.”⁷²⁰

656) “Bir buyruk sahibinin hediye alması haramdır. Hakim rüşvet kabul ederse kâfirliktir.”⁷²¹

657) “Din kardeşinde üç huy gördün mü sıkı sıkı yapış. Onlar utanç, emniyet ve doğruluktur. Fakat bu üç huyu görmedin mi bırak yakasını.”⁷²²

658) “İnsanların efendisi onlara hizmet edendir.”⁷²³

659) “Sakın ana babaya karşı gelmeyin çünkü Cennet’in güzel kokuları dört yüz yıllık yoldan duyulduğu hâlde, Allah’a yemin ederim ki anaya babaya asi olanlarla hısım ve akrabasını tanımayanlar, bu kokuyu duymayacaklardır.”⁷²⁴

660) “Kuşların uçuşundan hüküm çıkaran yahut çıkartan, gelecek olacak şeylerden haber veren yahut bu çeşit adamlardan haber alan, büyü yapan yahut yaptıran bizden değildir.”⁷²⁵

661) “Ben ilmin şehriyim. Ali de kapısıdır.”⁷²⁶

662) “Kıyamet günü insanlar ne kadar çıplak olabilirlerse o derece çıplak, ne kadar susuz olabilirlerse o derece susuz ve ne kadar yorgun olabilirlerse o derece yorgun haşrolunurlar.”⁷²⁷

663) “Huzuruna çıktığınız zaman, Cenab-ı Hakkın sizi nasıl tanıyacağını sanıyorsunuz? Sizi çocuklarınıza sevginizle, hısımlarınıza sevginizle, komşularınıza sevginizle, bütün insanlara olan sevginizle tanıyacaktır.”⁷²⁸

664) “Sabrederek genişliği beklemek ibadettir. Eleminden şikâyet etmen, musibetini anman, Allah’ı büyülemekten ve onun hakkını bilmenden ileri gelir.”⁷²⁹

⁷¹⁹ Buhârî, İman, 2; Müslim, İman, 12.

⁷²⁰ Ahmed b. Hanbel, XIX, 375 (h.no:12383); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, I, 17 (h.no: 35)).

⁷²¹ Suyûtî, I, 54 (h.no: 449); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğîb*, II, 262 (h.no: 2213)).

⁷²² Suyûtî, I, 108 (h.no:1082.); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, XI, 664 (h.no: 5398)).

⁷²³ Suyûtî, II, 160 (h.no: 6977); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağîr*, I, 487 (h.no: 3323)).

⁷²⁴ Muttakî, XVI, 96 (h.no:44052); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğîb*, II, 79 (h.no:1485)).

⁷²⁵ Bezzâr, IX, 52 (h.no:3578); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğîb*, III, 97 (h.no: 3041)).

⁷²⁶ Tirmizî, Menâkıb, 20; Benzer lafızlar için Bkz. Taberânî, *Kebîr*, XI, 65 (h.no:11061); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, IX, 114 (h.no:14670); Dervîş, I, 92 (h.no:390); Tirmizî bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁷²⁷ Buhârî, Rikâk, 45; Müslim, Cennet, 14 (Rivayet anlam olarak belirtilen kaynaklarda mevcuttur. Lafız ile manânın daha çok örtüştüğü rivayet için Bkz. ‘Irâkî, II, 597 (h.no:651)).

⁷²⁸ Tespit edilemedi.

⁷²⁹ Beyhakî, XII, 355 (h.no:9531); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 72 (h.no:1572)).

665) “Hac insanı yoksulluktan ve suçtan temizler. Nasıl ateş, demirin, altın ve gümüşün tortusunu atarsa, hac da insanı öylece temizler. İçine hiçbir suç karışmayan haccın karşılığı Cennet’ tir.”⁷³⁰

666) “Kıldığı namazla kendisini kötü huylardan alıkoymayan insan, o namazıyla Allah’tan uzaklaşmaktan başka bir şey yapmış olamaz.”⁷³¹

667) “Alim yeryüzünde Allah’ın güvendiği kimsedir.”⁷³²

668) “Allah yolunda can ve mal ile savaşın.”⁷³³

669) “Müslüman, kardeşinin ayıplarını örterse bir ölüyü diriltmiş olur.”⁷³⁴

670) “Namaz şirk ve küfür arasında bir perdedir. Namazı terketmek bu perdeyi kaldırmaktır.”⁷³⁵

671) “Ey insanlar namazlarınızı evlerinizde kılınız Çünkü farz namazların dışında namazların en iyisi evde kılınandır.”⁷³⁶

672) “İftarı geciktirmek hayırlıdır.”⁷³⁷

673) “Sadaka malı eksiltmez.”⁷³⁸

674) “Rahmetim gazabımı geçti.”⁷³⁹

675) “Allah şeklinize ve malınıza değil kalbinize ve amellerinize bakar.”⁷⁴⁰

676) “İlim için çalışan kimsenin günahlarının bağışlanması için melekler yakarılır.”⁷⁴¹

677) “Her ölenin amel defteri kapanır. Sınırdaki bekleyeninin amel defterine kıyamete kadar sevap yazılır.”⁷⁴²

⁷³⁰ İbn Mâce, Menâsik, 3; Tirmizî, Hac, 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 775 (h.no: 2524)).

⁷³¹ Taberânî, *Kebîr*, XI, 54 (h.no:11025); (Rivayet sahihtir. Bkz. Heysemî, II, 258 (h.no:3557-3558)).

⁷³² Suyûtî, II, 235 (h.no:7929); (Rivayet zayıftır. Bkz. Irâkî, I, 35 (h.no:23); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 560 (h.no: 3837)).

⁷³³ Ebû Dâvûd, Cihâd, 18; Nesâî, Cihâd, 1; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, II, 91 (h.no: 2427); Tebrîzî, II, 1124 (h.no:3821)).

⁷³⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 45; (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Daîfe*, III, 423 (h.no: 1265)).

⁷³⁵ Müslim, İman, 35; İbn Mâce, İkamü’t-Salât, 77; Tirmizî, İman, 9; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, I, 80 (h.no:569)).

⁷³⁶ Buhârî, Ezan, 108; Müslim, Salâtu’l-Musâfirîn, 29.

⁷³⁷ Tespit edilemedi. Hadiste tam tersi ifade edilmiştir. “ لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَلُوا الْفِطْرَ، عَجَلُوا الْفِطْرَ؛ فَإِنَّ الْيَهُودَ ” “İnsanlar, iftarı geciktirmedikleri müddetçe hayır üzere devam ederler. Öyleyse iftarı ta’cil edin. (ilk vaktinde orucunuzu açın) Çünkü Yahudiler, iftarlarını geciktirirler.” denilmektedir. Bkz. İbn Mâce, Sıyâm, 25; Rivayet sahih olduğu ile ilgili olarak Bkz. Arnavût tahkîk notu).

⁷³⁸ Müslim, Birr, 19; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 592 (h.no:1889); Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1011 (h.no: 5809)).

⁷³⁹ Buhârî, Bedu’l- Halk, 1; Müslim, Tevbe, 4.

⁷⁴⁰ Müslim, Birr, 32; İbn Mâce, Zühd, 9; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1462 (h.no:5314)).

⁷⁴¹ Ebû Dâvûd, İlim, 1 (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu).

678) “Bir kimse Allah yolunda canıgönülden şehit olmayı isterse yatağında ölse bile Allah onu şehitler derecesine ulaştırır.”⁷⁴³

679) “Ay’ı dolunay hâlinde gördüğünüz gibi Allah’ı da ahirette yakinen göreceksiniz.”⁷⁴⁴

680) “Allah’ım! Kulağımın, gözümün, dilimin, kalbimin ve nefsimin şerrinden sana sığınıyorum, diye dua et.”⁷⁴⁵

681) “Kabrimi ziyaret yeri yapmayın, Salavat getirin ve dua edin. Zira nerede olursanız olun ettiğiniz dualar bana ulaşır.”⁷⁴⁶

682) “Sadakaların en üstünü iki kişinin arasını bulmaktır.”⁷⁴⁷

683) “Bir kimse Müslüman kardeşini bir kusuru ile ayıplarsa o kusuru işlemeden o kimse ölmez.”⁷⁴⁸

684) “Ey Ademoğlu! Sen Benden ümdini kesmedikçe Ben senin günahlarını ne olursa olsun affederim. Ey Ademoğlu! Senin günahların gökyüzünü kaplayacak kadar olsa bile Benden mağfiret dilersen sana mağfiret ederim. Ey Ademoğlu! Bana ortak koşmadan huzuruma gelirsen yeryüzün dolduracak günahın olsa bile seni yeryüzü dolusu mağfiret ile karşılarım.”⁷⁴⁹

685) “Dul kadının açıkça izni alınmadan nikâh olmaz. Bekâr bir kıza da sorulup izni alınmadan nikâh olmaz. Bekâr kızın izni susmasıdır.”⁷⁵⁰

686) “Müslümanlıkta iyi bir çığır açan kimseye, açtığı çığırın sevabı verileceği gibi, o yolda gidenlerin sevabı da verilir. Kötü çığır açan kimseye açtığı çığırın günahı yükletildiği gibi kendisinden sonra o yolda gidenlerin günahı da yükletilir.”⁷⁵¹

⁷⁴² Ebû Dâvûd, Cihâd, 16; Tirmizî, Cihâd, 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, II, 1124 (h.no:3823)).

⁷⁴³ Müslim, İmâret, 46; İbn Mâce, Cihâd, 15; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, II, 88 (h.no:2416); Tebrîzî, II, 1121 (h.no: 3808)).

⁷⁴⁴ Buhârî, Mevâkit, 16; Müslim, Mesâcid, 37.

⁷⁴⁵ Tirmizî, Daavât, 76; Ebû Davut, Salât, 268; Nesâî, İstiaze, 11; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 715 (h.no:1953); Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağîr*, II, 811 (h.no: 4399)).

⁷⁴⁶ Ebû Dâvûd, Menâsik, 97; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1211 (h.no: 7226); Tebrîzî, I, 291 (h.no: 926)).

⁷⁴⁷ Buhârî, Sulh, 11, Cihâd 72, 128; Müslim, Zekât, 16.

⁷⁴⁸ Tirmizî, Zühd, 118; (Rivayet mevzudur. el-Cevzî, III, 84; Bkz. Şevkânî, I, 229 (h.no:32); Dervîş, I, 278 (h.no:1440); *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, II, 316 (h.no:2544); Elbânî, *Daife*, I, 327 (h.no: 178); Tirmizî ise bu rivayeti hasen garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁷⁴⁹ Tirmizî, Daavât, 198; (Rivayet hasendir. Bkz. Elbânî, *S. Terğib*, II, 127 (h.no:1630)).

⁷⁵⁰ Buhârî, Nikâh, 42; Müslim, Nikâh, 9.

⁷⁵¹ Müslim, Zekât, 20; İbn Mâce, Sünnet, 14; Tirmizî, İlim, 15; Nesâî, Zekât, 64; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Bûsîrî, I, 28 (h.no:71)).

687) “Namaz hakkında Allah’tan korkun. Sağ elinizin malik olduğu cariye, köle, hizmetçi hakkında Allah’tan korkun. Şu iki zayıf hakkında Allah’tan korkun. Kimsesiz fakir dul kadınlar, yetim çocuklar.”⁷⁵²

688) “Mallarınızı zekât ile koruyunuz. Hastalıklarınıza sadaka ile deva etmiş olunuz. Zira bela dalgalarını dua ile niyaz ile karşılayınız.”⁷⁵³

689) “Sadaka-i fitır, oruç tutanın faydasız konuşmaktan ve kötü söz söylemekten doğan günahlarının affına yarıyan bir temizlik ve yoksullar için de bir yeyimdir. Kim onu bayram namazından evvel öderse bu, Allah yanında verilmiş bir zekâttır. Kim onu namazdan sonra verirse bu da sadakalardan bir sadakadır.”⁷⁵⁴

690) “Alimin, ibadet edenden üstünlüğü, ayın on beşinci gecesinin diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir.”⁷⁵⁵

691) “Alimleri istikbal eden bana istikbal etmiş olur. Benim Meclisimde bulunan da sanki Rabbinin meclisinde bulunmuş olur.”⁷⁵⁶

692) “İlim öğrenmekte geçen bir saat, ibadet ile geçirilen bir geceden ve yine ilim öğrenmekle geçirilen bir gün, üç ay oruçtan daha hayırlıdır.”⁷⁵⁷

693) “Ana babasına lanet edene Allah’da lanet eder”⁷⁵⁸

694) “Akrabalık arşta asılıdır. Kim akrabayla münasebetine devam ederse Allah da ona rahmetini ihsan etmekte devam buyurur. Fakat kim akrabayla alakasını ve münasebetini keserse Allah ondan yüz çevirir.”⁷⁵⁹

695) “Cennet’, kılıçların gölgesi altındadır.”⁷⁶⁰

696) “Allah’tan afiyet isteyiniz. Çünkü hiç birinize kuvvetli bir imandan sonra afiyet kadar büyük bir nimet verilmemiştir.”⁷⁶¹

⁷⁵² Beyhakî, XIII, 404 (h.no:10542); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VII, 199 (h.no:3216)).

⁷⁵³ Taberânî, *Kebîr*, X, 128 (h.no:10196); Beyhakî, III, 536 (h.no:6593); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 415 (h.no:1148); Elbânî, *S. Terğîb*, I, 116 (h.no: 456)).

⁷⁵⁴ Ebû Dâvûd, *Zekât*, 17; İbn Mâce, *Zekât*, 21; (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, I, 568 (h.no:1488)).

⁷⁵⁵ Ebû Dâvûd, *İlim*, 1; Tirmizî, *İlim* 19; İbn Mâce, *Mukaddime*, 17; (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, I, 74 (h.no:212)).

⁷⁵⁶ Deylemî, Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr, *Kitâbü'l-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, Medine 1997, III, 604 (h.no: 5893); Muttakî, X, 170 (h.no:28883); (Rivayet mevzudur. Bkz. Şevkânî, I, 285 (h.no: 39)).

⁷⁵⁷ Suyûtî, II, 202 (h.no:7511); (Rivayet mevzudur. Bkz. el-Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali el-Hindî, *Tezkiretu'l-Mevzûât, İdâretu't-Tebâeti'l-Munîriyye*, Y.y., 1343, I, 18; eş-Şevkânî, I, 285 (h.no:36); Elbânî, *Daîfe*, VIII, 293 (h.no:3828)).

⁷⁵⁸ Müslim, *Edâhî*, 8; Nesâî, *Dahâyâ*, 34; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, IV, 169 (h.no: 7254); Elbânî, *S. Miüfred*, I, 38 (h.no: 7)).

⁷⁵⁹ Buhârî, *Edeb*, 13; Müslim, *Birr*, 17.

⁷⁶⁰ Buhârî, *Cihâd*, 22; Müslim, *Cihâd*, 6.

697) “Sirke balı bozduğu gibi kötü huy da insanın işini ibadetini bozar. Güneş karı nasıl eritirse güzel huy da günahları öylece eritir.”⁷⁶²

698) “Onun kalbini yardım mı ?”⁷⁶³

699) “İlim Çin’de de olsa gidip alınız.”⁷⁶⁴

700) “Hz. Peygamber Hicret esnasında Ebu Bekir’e ‘Telaşlanma Allah bizimledir’ dedi.”⁷⁶⁵

701) “Bilgi ile mal bütün ayıpları örter, bilgisizlik ve yoksulluk bütün ayıpları açar.”⁷⁶⁶

702) “Sizi övenlerin suratına toprak saçın.”⁷⁶⁷

703) “Kim insanlardan bir şey istememeğe söz verirse ben de Cennet’e gireceğine söz veririm.”⁷⁶⁸

704) “Uyandıığınızda ellerinizi yıkamadan hiçbir şey tutmayınız. Çünkü uykuda iken ellerinizin nereye değdiğini bilemezsiniz.”⁷⁶⁹

705) “Utanma güzeldir, kadınlar da daha güzeldir.”⁷⁷⁰

706) “Allah adı ile başlamayan her iş güdüktür.”⁷⁷¹

707) “Kalbinde hiç bir ayet bulunmayan harap ev gibidir.”⁷⁷²

708) “İdrardan sakının. Kabir azabı bunu ihmal etmekten ileri gelir.”⁷⁷³

⁷⁶¹ İbn Mâce, Dua, 5; Tirmizî, Daavât, 105; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, I, 711 (h.no: 1938)).

⁷⁶² Taberânî, *Evsât*, I, 259 (h.no:850); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, VIII, 24 (h.no:12686); Elbânî, *Daîfe*, II, 575 (h.no: 906)).

⁷⁶³ Buhârî, Diyât, 2; Müslim, İman, 41.

⁷⁶⁴ Bezzâr, I, 164 (h.no:95); (Rivayet mevzudur. Bkz. el-Cevzî, Cemâlüddin Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Mevzû’ât*, Tahkîk: Abdurrahmân Muhammed b. Osmân, Mektebetü’s-Selefiyye, Medîne 1966, I, 215; *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu, I, 156 (h.no:397); Elbânî, *Daîfe*, I, 600 (h.no:416)).

⁷⁶⁵ Buhârî, Menâkıb, 30; Müslim, Zühd, 19.

⁷⁶⁶ Muttakî, X, 134 (h.no:28669); Suyûtî, II, 239 (h.no:7990); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağır*, I, 565 (h.no:3881)).

⁷⁶⁷ Müslim, Zühd, 14; İbn Mâce, Edeb, 36, Ebû Dâvûd, Edeb, 10; Tirmizî, Zühd, 55; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, III, 1358 (h.no: 4826)). (Hadiste, Meddâhları gördüğünüzde ifadesi geçmektedir. Ancak tercümede sizi övenler diye hatalı bir şekilde çevrilmiştir.)

⁷⁶⁸ Ebû Dâvûd, Zekât, 27; İbn Mâce, Zekât, 25; Nesâî, Zekât, 86; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 3 (h.no:1500); Tebrîzî, I, 581 (h.no:1857); Arnavût tahkîk notu).

⁷⁶⁹ Buhârî, Vudû, 26; Müslim, Tahâret, 26.

⁷⁷⁰ Tepit edilemedi.

⁷⁷¹ (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *İrvâu’l-Galîl fi Tahrîci Ehâdisi Menâru’s-Sebil*, Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1985, I, 29 (h.no:1)).

⁷⁷² Tirmizî, Fedâilu’l-Kur’an, 18; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 741 (h.no: 2037)).

⁷⁷³ Dârekutnî, I, 232 (h.no:464); (Rivayet sahihtir. Bkz. Zeyla’î, I, 128)).

709) “Yüce Allahım! Kılığımı ve görünüşümü nasıl yapmışsan ahlâkımı da güzelleştir.”⁷⁷⁴

710) “İman ile haset bir kalpte bulunmaz.”⁷⁷⁵

711) “Bir an düşünmek bin yıllık ibadetten hayırlıdır.”⁷⁷⁶

712) “Kibirliye karşı kibir sadakadır.”⁷⁷⁷

713) “Alçak gönüllüyü Allah yükseltir. Kibir edeni alçaltır.”⁷⁷⁸

714) “Asıl zenginlik mal çokluğu değil, gönü zenginliğidir.”⁷⁷⁹

715) “Allah kalıplarınıza değil, kalplerinize bakar.”⁷⁸⁰

716) “Nefsin, senin bineğindir, artık ona rıfk ile muamele et.”⁷⁸¹

717) “Kazanç aramak her Müslüman erkek ve kadın için farzdır.”⁷⁸²

718) “Cehennem, nefsin arzu ettiği şeylerle, Cennet’ ise nefsin sevmediği şeylerle kuşatılmıştır.”⁷⁸³

719) “Kim sabretmek isterse Allah ona sabır verir. Sabırdan daha geniş ve daha hayırlı bir şey verilmemiştir.”⁷⁸⁴

720) “Cömert kimsenin yemeği şifa, hasis kimsenin yemeği ise hastalıktır.”⁷⁸⁵

721) “Bir kimse kendisini bilmezse, tanrısını da bilmez.”⁷⁸⁶

722) “Bir kimse sevabını Allah’tan umarak oruç tutarsa Allah günahlarını siler.”⁷⁸⁷

723) “İslam’ı yüceltmek için ilim öğrenirken ölenle peygamber arasında tek derece vardır.”⁷⁸⁸

⁷⁷⁴ Ebû Ya’la, IX, 9 (h.no:5075); Beyhakî, XI, 61 (h.no:8183); (Rivayet sahihtir. Bkz. Heysemî, X, 173 (h.no:17361)).

⁷⁷⁵ Nesâî, Cihâd, 8; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, II, 82 (h.no: 2394)).

⁷⁷⁶ Deylemî, II, 70 (h.no: 2397); (Rivayet mevzudur. Bkz. el-Fettânî, Muhammed Tâhir b. Ali, *Tezkiretu’l-Mevzûât, İdâretu’t-Tebâa*, Y.y. 1343, I, 188; Elbânî, *Daîfe*, I, 322 (h.no: 173)); (“Akılla ilgili tüm hadisler yalandır.” Bkz. Yıldırım, *Enbiya, Hadis Problemleri*, Rağbet Yay., İstanbul 2011, 251.)

⁷⁷⁷ (Bu rivayet hadis değildir. Bkz. Aclûnî, I, 360 (h.no:1011); Dervîş, I, 116 (h.no:519)).

⁷⁷⁸ İbn Mâce, Zühd, 16; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Irâkî, I, 57 (h.no: 2); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 849 (h.no: 5888)).

⁷⁷⁹ Buhârî, Rikâk, 15; Müslim, Zekât, 40.

⁷⁸⁰ Müslim, Birr,10; Edeb, 10; Nesâî, Zühd, 23; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, III, 1462 (h.no:5314); Dervîş, I, 80 (h.no: 318)).

⁷⁸¹ Hâdimî, Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ b. Osmân Ebû Saîd, *Berikatün Mahmûdiyyetün fî Şerhi Tariketin Mahmûdiyyetin ve Şeriatin Nebeviyyetin fî Sireti Ahmediyeye*, Matbaatu’l- Halebiyye, 1348, II, 78.

⁷⁸² Hâdimî, I, 141.

⁷⁸³ Buhârî, Rikâk, 8; Müslim, Cennet, 1.

⁷⁸⁴ Buhârî, Rikâk, 20; Müslim, Zekât, 42.

⁷⁸⁵ (Rivayet mevzudur. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu, II, 43 (h.no:1653); Dervîş, I, 178 (h.no: 854)).

⁷⁸⁶ Tespit edilemedi.

⁷⁸⁷ Buhârî, İman, 27; Müslim, Salâti’l-Musâfirîn, 25.

724) “Bana bazen çan sesi şeklinde vahiy geliyordu ki benim için pek şiddetli idi.”⁷⁸⁹

725) “Şefaatiim ümmetimin büyük günah işleyenleri içindir.”⁷⁹⁰

726) “Hz. Peygamber, Sıratın üzerinde dikenli demirler, çengeller bulunacağı, genişlikler ve darlıklar olacağı, süratler ve ağırlıklar zuhur edeceği, düşmeler, kalkmalar, kaymalar meydana geleceğini bildirdi.”⁷⁹¹

727) “Cennet’te yüz derece vardır. Allah onları, Allah yolunda çalışanlar için hazırlamıştır. İki derecenin arası gökle yer arası gibidir. Allah’a dua ettiğinizde ondan ‘Firdevs’i isteyin. Zira Cennet’in ey iyisi ve yücесidir. Onun üstünde Rahman’ın arşı vardır ki ondan Cennet’ nehirleri kaynamaktadır.”⁷⁹²

728) “Cennet’te bir takım köşkler vardır ki dışında olan içindekini, içinde bulunan dışındakini görür. Bunlar tatlı konuşan, herkese selam veren, yemek yediren, oruca deva eden, insanlar uyurken geceyi Allah rızası için ibadetle geçiren kimseler içindir.”⁷⁹³

729) “Cennet’ cömertlerin yeridir. Canımı elinde tutana yemin olsun ki, pinti, ebeveynine asi, iyiliği yüze kakan Cennet’e giremeyecektir.”⁷⁹⁴

730) “Cennet’ kapısında durdum baktım ki, umumiyetle girenler fakirlerdi. Cehennem kapsında durdum umumiyetle girenler kadınlardı.”⁷⁹⁵

731) “Ümmetimden yedi yüz binlercesi, birbiri arkasından Cennet’e gireceklerdir. Yüzleri ayın son dördüncü gecesindeki kamer gibi parlaktır.”⁷⁹⁶

732) “İbadet eden kullarım için gözlerin göremediği, kulakların duymadığı, kalplerin düşünemeyeceği nimetler hazırlamışımıdır.”⁷⁹⁷

733) “Kıyamet gününde Cennet’ kapısına gelirim, açılmasını isterim. Oradaki nöbetçi, ‘Sen kimsin?’ dediğinde, ‘Muhammed’ derim. O zaman Cennet’ meleği, ‘Senden önce hiç kimseye açmamak üzere emrolunmuşum’ der.”⁷⁹⁸

⁷⁸⁸ Dârimî, Mukaddime, 32; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 83 (h.no:249); *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu, II, 288 (h.no: 288)).

⁷⁸⁹ Buhârî, Bedu’l-Vahiy, 2; Müslim, Fedâil, 23.

⁷⁹⁰ Ebû Dâvûd, Sünnet, 23; Tirmizî, Zühd, 76; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu, Heysemî, X, 378 (h.no: 18521-24); Tebrîzî, III, 1558 (h.no: 5598)).

⁷⁹¹ Buhârî, Tevhîd, 24; Müslim, İmân, 81.

⁷⁹² Buhârî, Cihâd, 4; Tirmizî, Cennet, 4.

⁷⁹³ Tirmizî, Cennet, 3; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 388 (h.no:1232)).

⁷⁹⁴ Kudâ’î, I, 100 (h.no: 117); (Rivayet zayıftır. Bkz. Irâkî, I, 1150 (h.no: 7)).

⁷⁹⁵ Buhârî, Bedu’l-Halk, 8; Tirmizî, Sıfatu’l-Cehennem, 11.

⁷⁹⁶ Müslim, İman, 84; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût Ahmed b. Hanbel tahkîk notu, XIII, 64 (h.no:14721); İbn Hacer, *F. Bârî*, XI, 410).

⁷⁹⁷ Buhârî, Bedu’l-Halk, 8; Müslim, Cennet, 1.

734) “Biz bir defa ayın on dördüncü gecesinde Resül-i Ekrem’le beaber oturuyorduk. Peygamberimiz gökteki aya baktı ve buyurdu ki ‘Siz bu kameri nasıl görüyorsunuz, Rabbinizi de Kıyamette öyle göreceksiniz.’ dedi.”⁷⁹⁹

735) “Kulum bana mütemadiyen fazla ibadetlerle yaklaşır, taki onu ben severim. İşte o zaman, işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden isterse muhakkak veririm. Bana sığınırsa mutlaka korurum.”⁸⁰⁰

736) “Dölyatağına düşen çocuğun erkek veya dişi olacağı, itaatçi veya isyancı bulunacağı, rızık ve ecelinin miktarı doğmadan evvel yazılır.”⁸⁰¹

737) “Karşılaşacağın şeyler hakkında kalem kurumuştur.”⁸⁰²

738) “Ebu Bekir’e söyleyiniz nâsa namaz kıldırın.”⁸⁰³

739) “Küçük büyüğe, geçen oturana, az çoğa selam versin.”⁸⁰⁴

740) “Müminin firasetine dikkat edin. Çünkü o, Allah’ın nuruyla bakar ve görür.”⁸⁰⁵

741) “Gerçek mümin harbde kılıcıyla, sulhta diliyle hakkı savunandır.”⁸⁰⁶

742) “Bir yerde taun olduğunu duyduğunuz zaman oraya girmeyin. Sizin içinde bulunduğunuz bir yerde taun çıktığı zaman ise oradan çıkmayın.”⁸⁰⁷

743) “Seyahat ediniz, sağlık kazanırsınız.”⁸⁰⁸

744) “Yemeğin bereketi yemezden evvel de, yedikten sonra da elleri yıkamadır.”⁸⁰⁹

745) “Cüzzamlıdan, aslandan kaçır gibi kaç.”⁸¹⁰

746) “Allah, ölümle ihtiyarlıktan başka bütün hastalıkların şifasını indirmiştir.”⁸¹¹

⁷⁹⁸ Müslim, İman, 85; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzi, III, 1600 (h.no:5743); Heysemî, X, 376 (h.no: 18512)).

⁷⁹⁹ Buhârî, Mevâkit, 16; Müslim, Mesâcid, 37.

⁸⁰⁰ Buhârî, Rikâk, 38.

⁸⁰¹ Buhârî, Bedu’l-Halk 6; Müslim, Kader, 1.

⁸⁰² Buhârî, Nikâh, 8; Kader, 2; Müslim, Kader, 1.

⁸⁰³ Buhârî, Ezan, 39; Müslim, Salât, 21.

⁸⁰⁴ Buhârî, İsti’zan, 4; Tirmizî, İsti’zan, 14; Ebû Dâvûd, Edeb, 145.

⁸⁰⁵ Tirmizî, Tefsir, 16; (Rivayet hasendir. Bkz. Dervîş, I, 28 (h.no: 48)).

⁸⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 387 (h.no:15785); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzi, III, 1352 (h.no: 4795)).

⁸⁰⁷ Buhârî, Tıb, 30; Müslim, Selâm, 32.

⁸⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, II, 380 (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Daîfe*, I, 421 (h.no:254)).

⁸⁰⁹ Ebû Dâvûd, Et’ime, 12; Tirmizî, Et’ime, 38; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzi, II, 1217 (h.no: 4208)).

⁸¹⁰ Buhârî, Tıb, 19.

⁸¹¹ Ahmed b. Hanbel, III, 278 (h.no:18455); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu).

747) “Kim bir kusurlu malın kusurunu açıklamadan satarsa, Allah’ın daimi öfkesi içinde kalır. Melekler de durmadan ona lanet eder.”⁸¹²

748) “Korkak tacir, ticaretten ve kârdan mahrum, cesur tacir ise bol rızıklı olur.”⁸¹³

749) “Helal kazanca talip olmanın, Allah yolunda muharebe kadar değeri ve sevabı vardır.”⁸¹⁴

750) “İş ehli olmayana verildiğinde kıyametin kopmasını bekle.”⁸¹⁵

751) “Bize, insanlara akıllarının alçağı kadar söz söylemeniz buyruldu.”⁸¹⁶

752) “Güvenirlilik rızık, hainlik ise fakirlik getirir.”⁸¹⁷

753) “Muavviz kızı Rübeyye; ‘Biz kadınlar Rasulallah ile beraber savaşa giderdik. Askerlere su verir, onları tedavi eder şehitleri Medine’ye naklederdik.’ dedi.”⁸¹⁸

754) “Hz. Peygamber, savaşlarda kadınların ve çocukların öldürülmesini katiyen men etti.”⁸¹⁹

755) “Bir cenaze gördüğünüzde kalkın. Sizi arkada bırakıncaya kadar ayakta durun.”⁸²⁰

756) “Hz. Peygamber; yemeğe kusur bulmaz, istediğini yer, istemediğini yemezdi.”⁸²¹

757) “Muhakkak ki Allah, yiyip içip hamdedenden razı olur.”⁸²²

758) “Kadınlar, ege kemiğinden yaratılmış gibidir. Bunu düzelteyim derken kırarsın. Hâline bırakırsan öylece kalır. Binaenaleyh kadınlar hakkında birbirinize iyilik tavsiye ediniz.”⁸²³

759) “Utanan kibirlenen kimse, ilim öğrenemez. Hazreti Ayşe, şu Ensarın kadınları ne güzel kadınlar ki, hayâları kendilerinin dinde fıkıh alimesi olmalarına engel olmadı, buyurdu.”⁸²⁴

⁸¹² İbn Mâce, Ticâret, 45; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Bûsîrî, III, 30 (h.no:798); Elbânî, I, 793 (h.no: 5501)).

⁸¹³ Kudâ’î, I, 169 (h.no: 243); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu, Aclûnî, I, 338 (h.no: 942) Elbânî, *D. Sağîr*, I, 368 (h.no: 2500)).

⁸¹⁴ Kudâ’î, I, 83 (h.no: 82); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, III, 466 (h.no:1301)).

⁸¹⁵ Buhârî, İlim, 2.

⁸¹⁶ Muttakî, X, 242 (h.no:29282); (Rivayet zayıftır. Bkz. Münâvî, III, 377 (h.no:3693); Suyûtî, I, 55 (h.no: 34)).

⁸¹⁷ Muttakî, III, 60 (h.no: 5490); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 93 (h.no:1590)).

⁸¹⁸ Buhârî, Tıb 2.

⁸¹⁹ Buhârî, Cihâd, 147; Müslim, Cihâd, 8.

⁸²⁰ Buhârî, Cenâiz, 47, 48, 50; Müslim, Cenâiz, 24.

⁸²¹ Buhârî, Menâkıb, 23; Müslim, Eşribe, 35.

⁸²² Müslim, Zikir, 24; Tirmizî, Et’ime, 18; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *İ. Gâlib*, VII, 47 (h.no:1988)).

⁸²³ Buhârî, Nikâh, 79; Müslim, Radâ, 18.

760) “Uhud savaşında, Hz. Peygamber sargı üzerine meshi uygun gördü.”⁸²⁵

761) “Hz. Peygamber Medinede hutbe irad etti.”⁸²⁶

762) “Bize dünyada ve ahirette dirlik, düzenlik, iyilik ve güzellik ver. Bizi rahmetinle ateşin azabından korusun.”⁸²⁷

763) “Oruçlu bir mümin, bir Müslümana gıybet etmedikçe arkasından onu çekiştirmedikçe ve ona hiçbir suretle eziyet etmedikçe otururken de ibadette bulunmuş sayılır.”⁸²⁸

764) “Yalan ve gıybetle zedelenmeyen oruç fenalıklara karşı bir siperdir.”⁸²⁹

765) “İki haslet var ki müminde cem olmaz; hasislik ve kötü huy.”⁸³⁰

766) “Allahım! Helalinden mal ver, haramdan uzak kıl, kendin başkasına muhtaç etme.”⁸³¹

767) “Allah bir kimsenin hayrını dilerse, onu halkın ihtiyacını teminde kullanır.”⁸³²

768) “Hz. Peygamber, Medine’deki eski iki bayramı kaldırarak onlardan daha hayırlı Ramazan ve Kurban bayramını getirdi.”⁸³³

769) “İman eden kimsede fena huylar da bulunabilir. Fakat hıyanetle yalancılık Mümin sinesinde asla barınmaz.”⁸³⁴

770) “Yalan yere şahadet eden kimse bulunduğu yeri henüz terketmeden Cenab-ı Hak onu azaba müstahak kılar.”⁸³⁵

771) “Kanaat tükenmez bir hazinedir.”⁸³⁶

772) “Kim kardeşine kâfir derse kâfirlik ikisinden birine bulaşır. Ya söylenen kişiye gider ya da sahibine döner.”⁸³⁷

⁸²⁴ Buhârî, İlim, 50; Müslim, Hayz, 13.

⁸²⁵ Taberânî, *Kebîr*, VIII, 131 (h.no: 7597); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, I, 264 (h.no:1430)).

⁸²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ven-Nihâye*, Dâru’l-Fikr, Y.y. 1986, III, 214.

⁸²⁷ Buhârî, Daavât, 55; Müslim, Zikir, 7.

⁸²⁸ Beyhakî, V, 421 (h.no:3652); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe* X, 230 (h.no:4696)).

⁸²⁹ Taberânî, *Evsât*, V, 13 (h.no:4673); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, III, 171 (h.no:5012); Elbânî, *D. Terğîb*, I, 166 (h.no: 657)).

⁸³⁰ Tirmizî, *Birr*, 41 (Rivayet zayıftır. Bkz. Muhakkîk *Keşfu’l-Hafâ* tahkik notu, I, 434 (h.no:1212); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 222 (h.no:41); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁸³¹ Tirmizî, Daavât, 110; (Rivayet sahihtir. Bkz. , Hâkim, I, 721 (h.no:1973)).

⁸³² Beyhakî, X, 116 (h.no:7253); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 197 (h.no:1706)).

⁸³³ Nesâî, *Salât*, 231; Ebû Dâvûd, *Salât*, 250; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim I, 434. (h.no:1091)).

⁸³⁴ Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 504 (h.no:22170); Beyhakî, VI, 454 (h.no:4469); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *S. Terğîb*, II, 137 (h.no: 1748)).

⁸³⁵ İbn Mâce, *Ahkâm*, 32; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu, Bûsîrî, III, 55 (h.no: 838)).

⁸³⁶ Münzirî, I, 335 (h.no: 1233); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğîb*, I, 126 (h.no:500)).

⁸³⁷ Buhârî, Edeb, 73; Müslim, İman, 26.

- 773) “Ben size kolay bir din ile gönderildim.”⁸³⁸
- 774) “İlim hazine, anahtarı ise sormaktır.”⁸³⁹
- 775) “İlim öğrendikten sonra din kardeşlerine de öğretmek, sadakanın üstünüdür.”⁸⁴⁰
- 776) “İstifade edilmeyen(amel edilmeyen) ilim, faydalanılmayan bir hazine gibidir.”⁸⁴¹
- 777) “İlmin rütbesi rütbelerin en üstünüdür.”⁸⁴²
- 778) “İlim ile hilmin birleşmesinden daha güzel şey yoktur.”⁸⁴³
- 779) “Müslüman, Hristyan ve Yahudiler Allah’ı bize tanıttiyince, İhlâs Suresi indirildi. Hz. Peygamber, İhlâs Suresini okudu.”⁸⁴⁴
- 780) “Salih adamın salih malı ne güzel şeydir.”⁸⁴⁵
- 781) “Allah yolunda bir saat nöbet beklemek, Kadir gecesini Haceru’l-Esved’in dibinde bütün gece ibadetten hayırlıdır.”⁸⁴⁶
- 782) “Beni Hud Suresi ihtiyarlattı. Çünkü orada dosdoğru ol ayeti vardır.”⁸⁴⁷
- 783) “Hz. Peygamber, Ensâr ile Muhâcirleri kardeş kılmıştır.”⁸⁴⁸
- 784) “Allah cemaatle birliktedir.”⁸⁴⁹
- 785) “Hz. Peygamber, kabrin üzerine bir hurma dalı koymuş, ağaç kuruyana kadar azabın hafiflemesi için dua etmiştir.”⁸⁵⁰
- 786) “Ey kalpleri çeviren Allah’ım! Kalplerimizi yoluna çevir.”⁸⁵¹
- 787) “Halk ile dost geçinmek aklın yarısıdır.”⁸⁵²

⁸³⁸ Ahmed b. Hanbel, V, 266 (h.no:22291); Taberânî, *Kebîr*, VIII, 170 (h.no:7715); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, II, 260 (h.no:3569)).

⁸³⁹ Dârimî, I, 458 (h.no:566); (Aclûnî, II, 76 (h.no:1754)); (Rivayet mevzudur. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 564 (h.no:3873)).

⁸⁴⁰ İbn Mâce, Mukaddime, 20; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Bûsîrî, I, 35 (h.no: 95)).

⁸⁴¹ Ahmed b. Hanbel, XVI, 289 (h.no:10476); İbnü Ebi Şeybe, VII, 121 (h.no:34666); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, I, 184 (h.no: 868); Tebrîzî, I, 92 (h.no: 280)).

⁸⁴² Tespit edilemedi.

⁸⁴³ İbn Ebi Şeybe, V, 238 (h.no:25624); Aclûnî, II, 218 (h.no:2204); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 730 (h.no: 5051)).

⁸⁴⁴ Tirmizî, Tefsir, 112; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, II, 589 (h.no:3987); Heysemî, VII, 146 (h.no: 11542); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 439 (h.no: 666)).

⁸⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, IV, 197 (h.no:17472); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, II, 157 (h.no: 299); Tebrîzî, II, 1108 (h.no: 3756)).

⁸⁴⁶ İbn Hibban, Sahih, Siyer, X, 463; Beyhakî, VI, 140 (h.no:3981)); (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğîb*, II, 32 (h.no:1223)).

⁸⁴⁷ Beyhakî, IV, 82 (h.no: 2215).

⁸⁴⁸ Buhârî, Büyü, 1.

⁸⁴⁹ Tirmizî, Fiten, 7; (Rivayet sahihtir. Bkz. Mubârekfûrî, VI, 323).

⁸⁵⁰ Buhârî, Cenâiz, 81; Müslim, Tahâret, 34.

⁸⁵¹ Tirmizî, Kader, 7; İbn Mâce, Muakkaddime, 13; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, X, 176 (h.no:17382)).

788)“Kimin küçük çocuğu varsa, onun gibi çocuklaşsın.”⁸⁵³

2.2. RİVAYETLERİN BULUNDUĞU YER AÇISINDAN İNCELEMeye ALINAN ESERLER

Rivayetlerin yer aldığı ders kitapları (1920-1948), (1948-1982) ve (1982-2012) diye üç (3) dönem hâlinde; ilkokul-ortaokul ders kitapları ve lise ders kitapları diye iki başlık açılarak incelenmiştir. Söz konusu derslerin Cumhuriyet ile birlikte lise müfredatından çıkarılmasından dolayı, lise ders kitapları dönemlerine göre sadece son iki dönemde incelenebilmiştir. Kitaplar listelenirken kitabın hangi yıldan itibaren okutulduğu verildikten sonra kitabın diğer bilgilerine geçilmiştir. Kitaplara ait detaylı bilgiler dipnotta yer almaktadır. Ders kitapları müfredat programları değişimine kadar okutulmaya devam edilmiştir.

2.2.1.1920-1948 Dönemi İlkokul/ Ortaokul Ders Kitapları

Bu döneme ait yedi kitaba ulaşılmış ve eserler incelenmiştir.

1. 1920 - Din Dersleri.⁸⁵⁴
2. 1920- el-Muhtasarat.⁸⁵⁵
3. 1926 -Köy Çocuklarına Din Dersleri 3.⁸⁵⁶
4. 1927- Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri 3.⁸⁵⁷
5. 1927- Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri 4.⁸⁵⁸
6. 1927- Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri 5.⁸⁵⁹
7. 1928-Cumhuriyet Dönemi Din Dersleri 4.⁸⁶⁰

⁸⁵² Beyhâkî, VI, 376 (h.no:4363); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 483 (h.no:1351)).

⁸⁵³ Suyûtî, III, 220 (h.no:12236); (Rivayet zayıftır. Bkz. Dervîş, I, 283 (h.no:1468); Elbanî, *D. Sağır*, X, 836 (h.no: 580)).

⁸⁵⁴ İzmirli İsmail Hakkı, *Din Dersleri (Lise1.devre 1.sınıf)*, İbrahim Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1341 (1922).

⁸⁵⁵ Mehmed Zihni Efendi, *Muhtasrât*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1957 (İlk baskısı 1913 İstanbul'dur. 1957 Baskısı Yeni Harflerle Yapılmıştır).

⁸⁵⁶ İbrahim Hilmi, *Köy Çocuklarına Din Dersleri 3*, Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1933.

⁸⁵⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, (Muallim Abdülbaki), *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012 (İlk baskısı Tefeyyüz Kütüphanesi 1927'dir).

⁸⁵⁸ Gölpınarlı, *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

⁸⁵⁹ Gölpınarlı, *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

⁸⁶⁰ M.Ali Rıza, *Cumhuriyet Mektepleri Din Dersleri*, Türk Meşriyet Yurdu, İstanbul 1930.

2.2.2. 1948 - 1982 Dönemi İlkokul/ Ortaokul Ders Kitapları

Dört tanesi birden çok kitaptan oluşmak üzere bu döneme ait 27 eser incelenmiştir. Sınıflar bakımından ise 31 ders kitabı ele alınarak, içindeki hadis materyalinin tespit çalışması yapılmaya çalışılmıştır.

8. 1949-Din Dersleri 1. ⁸⁶¹
9. 1949-Din Dersleri 2. ⁸⁶²
10. 1950- Din Dersleri I-II. ⁸⁶³
11. 1951-Peygamberim Hz. Muhammed'i Öğreniyorum. ⁸⁶⁴
12. 1956-Din Dersleri-1. ⁸⁶⁵
13. 1956-Din Dersleri-2. ⁸⁶⁶
14. 1956-Türk Gencinin Din Dersleri 1. ⁸⁶⁷
15. 1957-Müslümanlık-Kur'an-ı Kerim'den Ayetler Orta I-II. ⁸⁶⁸
16. 1958-Din Dersleri 2. ⁸⁶⁹
17. 1959-Din Dersleri I. ⁸⁷⁰
18. 1959-Din Dersleri II. ⁸⁷¹
19. 1962-Din Dersleri 1. ⁸⁷²
20. 1967-Din Bilgisi I. ⁸⁷³
21. 1967-Din Bilgisi 4. ⁸⁷⁴
22. 1968- Din Bilgisi II. ⁸⁷⁵
23. 1976-Din Bilgisi 1. ⁸⁷⁶

⁸⁶¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1949.

⁸⁶² Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1949.

⁸⁶³ Ahmed Hamdi Akseki, *Din Dersleri I*, Üç dal Neşriyat, İstanbul 1970.

⁸⁶⁴ Ahmet Halit Yaşaroğlu, *Peygamberimiz Hz. Muhammed'i Öğreniyorum*, A. Halit Yaşaroğlu Matbaası, İstanbul 1951.

⁸⁶⁵ Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1956.

⁸⁶⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1956.

⁸⁶⁷ İbrahim Beğen, *Türk Gencinin Din Dersleri I*, Çağaloğlu Yayın Evi, İstanbul t.y.

⁸⁶⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık-Kur'an-ı Kerim'den Ayetler İslam Esasları(İslam İlmihâli) Orta I-II*, Doğu Matbaacılık, Ankara 1993.

⁸⁶⁹ İbrahim Olgun, *Din Dersleri 2*, Ankara Yay., Ankara 1962.

⁸⁷⁰ Abdullah Öztaş (Hallacoğlu), *Din Dersleri (orta I)*, Ülkü Basımevi, Konya 1965.

⁸⁷¹ Öztaş (Hallacoğlu), *Din Dersleri II*, Ünlü Kitabevi, Bolvadin, t.y.

⁸⁷² Ahmet Okutan, *Din Dersleri Orta I*, Türkiye Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1962.

⁸⁷³ Selçuk Eraydın, M.Yaşar Kandemir, *Din Bilgisi I*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1968.

⁸⁷⁴ Gülten Okutan, Ömer Okutan, *Din Bilgisi 4*, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul 1968.

⁸⁷⁵ Selçuk Eraydın, M.Yaşar Kandemir, *Din Bilgisi II*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1969.

⁸⁷⁶ Talat Koçyiğit, Cerrahoğlu İsmail, *Din Bilgisi Orta I*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Ankara 1976.

24. 1960-Din Dersleri I.⁸⁷⁷
25. 1960-Din Dersleri 1.⁸⁷⁸
26. 1962-Din Dersleri I.⁸⁷⁹
27. 1963-Din Bilgisi 1-2-3.⁸⁸⁰
28. 1967-Din Dersleri II.⁸⁸¹
29. 1967-Din Dersleri I.⁸⁸²
30. 1968-Din Dersleri I.⁸⁸³
31. 1968-Din Dersleri II.⁸⁸⁴
32. 1970-Din Dersleri I.⁸⁸⁵
33. 1974-Din Dersleri-II-III.⁸⁸⁶
34. 1975-Çocuklarımıza Din Dersleri 4.⁸⁸⁷

2.2.3. 1948 - 1982 Dönemi Lise Ders Kitapları

Bu döneme ait, beş kitap hâlinde toplamda sekiz ders kitabı incelenmiştir.

35. 1957-Din Dersleri 1.⁸⁸⁸
36. 1957-Din Bilgisi I-II.⁸⁸⁹
37. 1968-Din Bilgisi I-II.⁸⁹⁰
38. 1968 -Din Dersleri.⁸⁹¹
39. 1978- Din Bilgisi I-II.⁸⁹²

2.2.4. 1982 - 2012 Dönemi İlkokul / Ortaokul Ders Kitapları

1982-2012 Aralığında okutulan 23 eser ele alınmış toplamda 25 ders kitabı incelenmiştir.

⁸⁷⁷ Halit Aksan, Saffet Rona, *Orta Okullarda Din Dersleri I*, Ercan Matbaası, İstanbul 1960.

⁸⁷⁸ Dursun Güney, *Din Dersleri I*, Ekin Basım Evi, İstanbul 1965.

⁸⁷⁹ Olgun, *Din Dersleri I*, Güven Matbaası, Ankara 1962.

⁸⁸⁰ Süleyman Fahir, *Din Bilgisi 1-2-3*, Bakış Matbaası, İstanbul 1963.

⁸⁸¹ Güney, *Din Dersleri II*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1967.

⁸⁸² Rona Aksan, *Din Dersleri 4*, Asır Matbaası, İstanbul 1967.

⁸⁸³ Hayati Ülkü, *Din Dersleri I*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1968.

⁸⁸⁴ Ülkü, *Din Dersleri II*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1968.

⁸⁸⁵ Ülkü, *Din Dersleri-Ortaokul I*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1970.

⁸⁸⁶ Halit Güler, Mehmet Doğru, *Din Dersleri II-III*, Damla Yayınevi, İstanbul 1979.

⁸⁸⁷ Mehmet Hocaoğlu, *Çocuklarımıza Din Dersleri 4*, İnkılap Aka Kitabevi, İstanbul 1980.

⁸⁸⁸ A.Şeref Güzelyazıcı, *Din Dersleri I*, A.Sacit Matbaası, İstanbul 1957.

⁸⁸⁹ Neda Armaner, *Din Bilgisi I-II*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1973.

⁸⁹⁰ Ahmet Gürtaş, Mustafa Uzunpostalcı, *Din Bilgisi I-II*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1968.

⁸⁹¹ Olgun, *Din Dersleri I*, Bilgi Basımevi, Ankara 1970.

⁸⁹² Süheyla Cankat, *Din Bilgisi Lisel-2*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1978.

40. 1982-DKAB 4.⁸⁹³
 41. 1992-DKAB 4.⁸⁹⁴
 42. 2005-DKAB 4.⁸⁹⁵
 43. 2009-DKAB 4.⁸⁹⁶
 44. 2003-DKAB 5.⁸⁹⁷
 45. 2010-DKAB 5.⁸⁹⁸
 46. 1982-DKAB 5.⁸⁹⁹
 47. 2004-DKAB 6.⁹⁰⁰
 48. 2005-DKAB 6.⁹⁰¹
 49. 2010-DKAB 6.⁹⁰²
 50. 2011-DKAB 6.⁹⁰³
 51. 1999-DKAB 7.⁹⁰⁴
 52. 2003- DKAB 7.⁹⁰⁵
 53. 2006-DKAB 7.⁹⁰⁶
 54. 2009-DKAB 7.⁹⁰⁷
 55. 2009-DKAB 7.⁹⁰⁸
 56. 2011-DKAB 7.⁹⁰⁹
 57. 2005-DKAB 8.⁹¹⁰
 58. 2009-DKAB 8.⁹¹¹
 59. 1982-DKAB 1.⁹¹²

⁸⁹³ Kerim Yavuz, Ünver Günay, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1982.

⁸⁹⁴ Abdullah Sevinç, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1992.

⁸⁹⁵ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*, Devlet Kitapları, Başak Matbaacılık, Ankara 2005.

⁸⁹⁶ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*, Devlet Kitapları, Başak Matbaacılık, Ankara 2012.

⁸⁹⁷ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 5*, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 2003.

⁸⁹⁸ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 5*, Devlet Kitapları, Saray Matbaacılık, Y.y. 2010.

⁸⁹⁹ Beyza Bilgin, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 5*, Devlet Kitapları, TİFDRUK Matbaacılık Sanayii A.Ş. , İstanbul 1982.

⁹⁰⁰ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 2004.

⁹⁰¹ Mehmet Şahinbaş, Adil Kabakçı, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, Tutku Yay., İstanbul 2005.

⁹⁰² Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, Devlet Kitapları, Saray Matbaacılık, Ankara 2010.

⁹⁰³ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, Devlet Kitapları, Saray Matbaacılık, Ankara 2011.

⁹⁰⁴ Cihat Tunç, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1999.

⁹⁰⁵ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2003.

⁹⁰⁶ Hasan Gökbulut, Ömer Öcal, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, Bilim ve Kültür Yayınları, Ankara 2006.

⁹⁰⁷ Kenan Demirtaş, Murat Özdemir, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, İlke Basım Yayınları, Ankara 2011.

⁹⁰⁸ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, Bedir Alp Matbaacılık, İstanbul 2009.

⁹⁰⁹ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 2010.

⁹¹⁰ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 8*, Devlet Kitapları, İstanbul 2005.

⁹¹¹ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 8*, Devlet Kitapları, İstanbul 2010.

60. 1982-DKAB 2. ⁹¹³
 61. 1982-DKAB 3. ⁹¹⁴
 62. 1993-DKAB 1-2-3. ⁹¹⁵

2.2.5. 1982 - 2012 Dönemi Lise Ders Kitapları

Bu dönemde okutulan lise ders kitaplarından 13 tanesi incelenmiştir.

63. 1982-DKAB 1. ⁹¹⁶
 64. 2010-DKAB 9. ⁹¹⁷
 65. 2012-DKAB 9. ⁹¹⁸
 66. 1988- DKAB 9. ⁹¹⁹
 67. 1991-DKAB 10. ⁹²⁰
 68. 1998-DKAB 10. ⁹²¹
 69. 2009-DKAB10. ⁹²²
 70. 2011-DKAB 10. ⁹²³
 71. 2008- DKAB 11. ⁹²⁴
 72. 1993-DKAB 3. ⁹²⁵
 73. 1982-DKAB-3. ⁹²⁶
 74. 2010- DKAB 12 ⁹²⁷
 75. 2011-DKAB 12 ⁹²⁸

⁹¹² Orhan Karmış, Abdülkadir Şener, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, Devlet Kitapları, İstanbul 1982.

⁹¹³ Cahit Tunç, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi II*, Devlet Kitapları, İstanbul 1982.

⁹¹⁴ Ethem Fırlâlı, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi III*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1982.

⁹¹⁵ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 1-2-3*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 1993.

⁹¹⁶ M.Rami Ayas, Günay Tümer, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Lise 1*, Devlet Kitapları, Ankara 1982.

⁹¹⁷ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 9*, Devlet Kitapları, İstanbul 2006.

⁹¹⁸ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 9*, Devlet Kitapları, Ankara 2012.

⁹¹⁹ Ayas, Tümer, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Lise II*, Devlet Kitapları, Ankara 1983.

⁹²⁰ Süleyman Hayri Bolay, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Lise 2*, Devlet Kitapları, İstanbul 1991.

⁹²¹ Süleyman Uludağ, Hayati Hökelekli, Enver Uysal, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 10*, Ülke Yayın Haber, İstanbul 2000.

⁹²² Davut Şahin, Hilmi Karaağaç, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 10*, Prizma Pres Matbaacılık, İstanbul 2009.

⁹²³ Tuncer, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 10*, Kozan Yayın Dağıtım, Ankara 2011.

⁹²⁴ Yavuz Kızılkaya, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 11*, Enderun Matbaacılık, İstanbul 2011.

⁹²⁵ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 3*, Altın Kitaplar Matbaası, Yer Yok, 1993.

⁹²⁶ Mehmet Aydın, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 3*, Devlet Kitapları, Ankara 2004.

⁹²⁷ Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 12*, Özgün Matbaacılık, Ankara 2011.

⁹²⁸ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 12*, Devlet Kitapları, Saray Matbaacılık, Ankara 2011.

2.3. RİYAYETLERİN KAYNAKLARI VE DEĞERİ

Yapılan inceleme sonucunda ders kitaplarında tespit edilen rivayetler numaralandırılarak, hadis kaynakları ve sıhhat durumlarına⁹²⁹ göre tasnif çalışması yapılmıştır. Rivayetlerin Kütüb-i Sitte’de yer alıp almadığına göre kaynakları; muttefakun aleyh, sahih, zayıf ve mevzu oluşlarına göre geçmişte yapılan değerlendirmeler çerçevesinde sıhhat durumları incelenmiştir. En sonda ise birbirinin tekrarı, içerik benzerliği, anlam yakınlığı gibi benzeşme yönlerinden dolayı mükerrer rivayetler elenmesine rağmen, özellikle Kütüb-i Sitte’nin dışındaki kaynaklardan yer alan ancak sıhhat durumunu, gerek yazılı hadise dair eserlerden gerekse de interaktif ortamda yaptığımız taramalarda ulaşamadığımız rivayetler, kişiye veya umuma ait meşhur söz veya kelâm-i kibar kabilinden olan sözler ile tespitini yapamadığımız rivayetlere yer verilmiştir.

2.3.1. Rivayetlerin Yer Aldığı Kaynaklar

Rivayetlerin Kütüb-i Sitte’de yer alıp almadığı yer aldysa, hangi kaynaktan yer aldığı ile ilgili veriler çıkarılmıştır. Kütüb-i Sitte’ nin dışındaki hadis eserlerinden yer aldığı tespit edilen rivayetler ise “Diğer” ismiyle isimlendirilerek rivayetlerin tespiti yapılmıştır.

2.3.1.1. Kütüb-i Sitte’de Yer Alan Rivayetler

Buhârî ve Müslim’in el-Câmi’u’s-Sahîh, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce’nin es-Sünen isimli eserlerinde yer alan rivayetler ile Buhârî ve Müslim’in her ikisinin de el-Câmi’u’s-Sahîh isimli kitaplarına aldıkları hadisler Muttefakun Aleyh diye başlık açılarak burada yer almıştır.

⁹²⁹ Sıhhat değerlendirmelerinde kullanılan kavramlar: 1-Sahih: Adalet ve zabt sahibi ravilerin muttasıl senedle rivayet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadistir. 2-Hasen: Sahih hadisin şartlarını taşımakla beraber ravisinin zabtı sahih hadisin ravisine nisbetler daha az olan hadis demektir. Hasen hadis sahih hadisle zayıf hadis arasında, ancak sahihe daha yakındır. Tezimizde hasen rivayetler sahih olarak kabul edilmiştir. 3-Zayıf: Sahih veya hasen hadisler için gerekli özelliklerden en az birini taşımayan, dolayısıyla hasen mertebesine ulaşamayan rivayettir. (Bkz. Mehmet Efendioğlu, Sahih, *D.İ.A.*, İstanbul 2008, XXXVIII, 523; Mücteba Uğur, Hasen, *D.İ.A.*, İstanbul 1997, XVI, s. 374. Mehmet Emin Özafşar - Mahmut Demir, Zayıf, *D.İ.A.*, İstanbul 2013, XXXIV, 157.)

Çizelge 2.1. Kütüb-i Sitte'de Yer Alan Rivayetler

S.NO.	HADİS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÜSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
1.	4						X	
2.	8				X			
3.	9					X		
4.	14				X		X	X
5.	21						X	
6.	24	X						
7.	25				X			
8.	26	X						
9.	27		X					
10.	30					X		
11.	31	X						
12.	32	X						
13.	37						X	
14.	41				x		x	
15.	43			X	X		X	
16.	44	X						
17.	47							X
18.	48						X	
19.	49	X						
20.	50							X
21.	56						X	X
22.	57							X
23.	64	X						
24.	65							X
25.	66		X		X			X
26.	69			X		X		X
27.	70	X						
28.	71							X
29.	72			X				
30.	73			X			X	
31.	74	X						
32.	76	X						
33.	78						X	
34.	79						X	
35.	80						X	
36.	83				X			X
37.	88			X	X	X		X
38.	89						X	X
39.	90			X	X	X	X	
40.	91	X						

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE
41.	92				X		X	
42.	93	X						
43.	97			X				X
44.	98	X						
45.	99		X		X		X	X
46.	100	X						
47.	102		X				X	
48.	104			X		X	X	
49.	105				X		X	
50.	107	X						
51.	108	X						
52.	112	X						
53.	113			X	X		X	
54.	114	X						
55.	115	X						
56.	116			X			X	
57.	117	X						
58.	118			X		X	X	
59.	119				X		X	
60.	120			X	X		X	X
61.	124	X						
62.	125	X						
63.	127	X						
64.	128							X
65.	129	X						
66.	130	X						
67.	131				X			
68.	132						X	
69.	133		X		X	X	X	X
70.	134	X						
71.	135			X	X			
72.	136				X		X	X
73.	137	X						
74.	138	X						
75.	140						X	
76.	141						X	
77.	142				X	X		
78.	143							X
79.	144			X	X		X	
80.	145						X	
81.	146		X					
82.	147	X						

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
83.	148		X			X		
84.	149							X
85.	150	X						
86.	151	X						
87.	152						X	X
88.	153			x	X		X	
89.	154	X						
90.	155	X						
91.	156						X	
92.	157	X						
93.	158	X						
94.	159						X	X
95.	160	X						
96.	161	X						
97.	162			X	X		X	X
98.	163	X						
99.	166	X						
100.	168			X	X		X	
101.	171			X				X
102.	172							X
103.	173						X	
104.	175						X	x
105.	176						X	x
106.	177	X						
107.	178	X						
108.	179				X		X	X
109.	180				X	X	X	
110.	181		X				X	
111.	182	X						
112.	183			X				X
113.	184				X			X
114.	185		X				X	
115.	186			X		X		
116.	187	X						
117.	188			X	X	X		
118.	189		X					
119.	190			X	X		X	
120.	191				X			
121.	192			X				
122.	193	X						
123.	194			X				
124.	195		x			X		
125.	197			X				

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLÎM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TÎRMÎZÎ	İBNİ MÂCE
126.	198			X	X			
127.	199				X		X	
128.	200	X						
129.	201			X			X	
130.	202			X	X			X
131.	203	X						
132.	204						X	
133.	207						X	
134.	208	X						
135.	209				x		X	
136.	211			X	X			
137.	213			X	X			X
138.	214	X						
139.	215	X						
140.	216	X						
141.	218		X		X			
142.	219	X						
143.	221						X	
144.	222	X						
145.	223	X						
146.	224	X						
147.	225	X						
148.	227			X				
149.	229	X						
150.	230		X				X	
151.	231			X	X		X	
152.	232							X
153.	233						X	X
154.	234	X						
155.	237	X						
156.	238	X						
157.	239			X				
158.	240		X		X		X	X
159.	242		X					
160.	244						X	
161.	245	X						
162.	246		X					
163.	247	X						
164.	249	X						
165.	252	X						
166.	253					X	X	X
167.	254			X	X	X		

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
168.	256			X	X			X
169.	257							X
170.	258	X						
171.	259						X	X
172.	260							X
173.	261	X						
174.	262							X
175.	263	X						
		X						
176.	264							
177.	265			X			X	
178.	266	X						
179.	267	X						
180.	268	X						
181.	270						X	
182.	271			X		X	X	X
183.	272			X				
184.	273					X		
185.	274				X			
186.	275			X		x	X	
187.	276	X						
188.	277		X					
189.	278		X					
190.	279	X						
191.	280				X			
192.	281			X	X			
193.	282						X	
194.	283	X						
195.	284	X						
196.	285						X	
197.	286	X						
198.	287			X			X	
199.	288						X	X
200.	289	X						
201.	291						X	
202.	294	X						
203.	295			X		X	X	
204.	296				X			
205.	297	X						
206.	299	X						
207.	301	X						
208.	302							X
209.	304	X						

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
210.	306				X			
211.	308							X
212.	309						X	
213.	310						X	X
214.	313						X	x
215.	314	X						
216.	315				X		X	
217.	316			X	X			
218.	317	X						
219.	319	X						
220.	320							X
221.	322				X			
222.	323	X						
223.	325				x			
224.	326					X		
225.	327	X						
226.	328				X		X	
227.	329			X	X			
228.	331							X
229.	332	X						
230.	333	X						
231.	334			X			X	
232.	335				X			X
233.	336				X			
234.	337			X		X		
235.	338			X	X	X	X	
236.	339	X						
237.	340						X	X
238.	341	X						
239.	342			X				
240.	343						X	X
241.	344	X						
242.	345						X	
243.	346	X						
244.	347	X						
245.	348			X	X			
246.	349	X						
247.	350			X				
248.	351					X	X	
249.	352						X	X
250.	353	X						
251.	354	X						

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
252.	355		X			X		
253.	356	X						
254.	357					X	X	
255.	358	X						
256.	359	X						
257.	360	X						
258.	361			X			X	
259.	362	X						
260.	363	X						
261.	365						X	X
262.	366						X	X
263.	367	X						
264.	368						X	
265.	369							X
266.	370	X						
267.	372	X						
268.	373	X						
269.	374						X	X
270.	376						x	X
271.	377				X		X	
272.	380		X		X		X	
273.	382	X						
274.	383	x						
275.	384	X						
276.	385	X						
277.	386	X						
278.	387	X						
279.	388				X		X	X
280.	389	X						
281.	390	X						
282.	391		X					
283.	392	X						
284.	393						X	
285.	394	X						
286.	396			X	X		X	
287.	397							X
288.	398							X
289.	399						X	X
290.	400							X
291.	401			X			X	X
292.	402						X	
293.	404				X		X	

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
294.	405	X						
295.	406	X						
296.	407				X		X	X
297.	408	X						
298.	411						X	
299.	412	X						
300.	413	X						
301.	414						X	X
302.	415	X						
303.	416						X	X
304.	417						X	
305.	418	X						
306.	419			X	X			
307.	420	X						
308.	421			X			X	
309.	422	X						
310.	423	X						
311.	424		X				X	X
312.	425	X						
313.	427	X						
314.	428			X			X	X
315.	429	X						
316.	430						X	X
317.	431			X	X	X		X
318.	433		X					
319.	434	X						
320.	435	X						
321.	436	X						
322.	437				X			
323.	438				X		X	
324.	439	X						
325.	441		X			X		
326.	442	X						
327.	446						X	X
328.	447			X			X	
329.	448	X						
330.	449				X	X		X
331.	450				X			X
332.	451						X	
333.	452						X	
334.	453	X						
335.	457			X	X	X	X	

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
336.	458		X		X	X		X
337.	460		X		X	X	X	
338.	462	X						
339.	463	X						
340.	464			X			X	
341.	465			X	X			
342.	467					X		
343.	468			X				
344.	469	X						
345.	471			X			X	X
346.	472							X
347.	473	X						
348.	474	X						
349.	475							X
350.	476				X		X	X
351.	477				X			
352.	478	X						
353.	479	X						
354.	480	X						
355.	481	X						
356.	482			X		X		
357.	483	X						
358.	484						X	
359.	485	X						
360.	486			X			X	X
361.	487						X	
362.	488						X	
363.	489						X	
364.	491	X						
365.	492					X	X	
366.	493						X	
367.	494	X						
368.	495	X						
369.	497					X	X	X
370.	498					X		
371.	499	X						
372.	501			X				
373.	502	X						
374.	503			X				
375.	504							X
376.	505	X						
377.	506	X						

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÜSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
378.	507	x						
379.	508							X
380.	509	X						
381.	510		X		X	X	X	X
382.	511			X			X	X
383.	512			X				
384.	513						X	
385.	514							X
386.	515	X						
387.	517	X						
388.	518						X	
389.	521			X			X	
390.	522							x
391.	523			X	X		X	X
392.	525				X			
393.	526	X						
394.	527			X				
395.	528	X						
396.	530	X						
397.	532	X						
398.	533				X		X	
399.	534	X						
400.	536				X		X	
401.	538			X	X			
402.	539			X	X		X	
403.	540		X				X	
404.	541	x						
405.	542				X		X	
406.	543	X						
407.	544	X						
408.	545				X		X	
409.	546		X			X		X
410.	547		X					X
411.	548	X						
412.	549					x	X	
413.	550			X			X	X
414.	551			X				
415.	552	X						
416.	553				X			
417.	555	X						
418.	556	X						
419.	557						X	X

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
420.	558						X	
421.	561				X		X	
422.	562		X					
423.	563				X			
424.	565		X				X	
425.	567			X			X	X
426.	568	X						
427.	569	X						
428.	570	X						
429.	571	X						
430.	572					X		x
431.	573		X					
432.	575	X						
433.	576	X						
434.	582	X						
435.	584	X						
436.	586					X		X
437.	589	X						
438.	592				X			X
439.	593	X						
440.	598				X		X	
441.	601				X		X	
442.	602	X						
443.	604							X
444.	605			X	X	X	x	X
445.	606	X						
446.	607	X						
447.	608			x		X	X	X
448.	612	X						
449.	613	X						
450.	614	X						
451.	615	X						
452.	616			X	X		X	X
453.	617				X		x	
454.	618	X						
455.	619			X	X			
456.	620	X						
457.	621		X					X
458.	622						X	
459.	623		X				X	
460.	624						X	
461.	625			X		X	X	

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
462.	626			X	X			
463.	627	X						
464.	628	X						
465.	629	X						
466.	630	X						
467.	631		X					x
468.	633					X		
469.	635	X						
470.	636			x				X
471.	637	X						
472.	641	X						
473.	642			X				
474.	644				X			
475.	647						X	X
476.	649				X			
477.	652						X	
478.	654	X						
479.	661						X	
480.	662	X						
481.	665						X	X
482.	668				X	X		
483.	669				X			
484.	670			X	X		X	X
485.	671	X						
486.	673			X				
487.	674	X						
488.	675			X				X
489.	677				X		X	
490.	678			X				X
491.	679	X						
492.	680				X		X	x
493.	681				X			
494.	682	X						
495.	683						X	
496.	684						X	
497.	685	X						
498.	686			X		X	X	X
499.	689				X			X
500.	690				X		X	X
501.	693			X		X		
502.	694	X						
503.	695	X						

S.NO.	HADÍS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÛSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE
504.	696						X	X
505.	698	X						
506.	700	X						
507.	702			X	X		X	X
508.	703				X	X		X
509.	704	X						
510.	707						x	
511.	710					x		
512.	713							x
513.	715			x		x		
514.	718	x						
515.	719	x						
516.	722	x						
517.	724	X						
518.	725				X		X	
519.	726	X						
520.	727		X				X	
521.	728						X	
522.	730		X				X	
523.	731			X				
524.	732	X						
525.	733			X				
526.	734	X						
527.	735		X					
528.	736	X						
529.	737	X						
530.	738	X						
531.	739		X		X		X	
532.	740						X	
533.	742	X						
534.	744				X		X	
535.	745		X					
536.	747							X
537.	750		X					
538.	753		X					
539.	754	X						
540.	755	X						
541.	757			X			X	
542.	758	X						
543.	759	X						
545.	762	X						
546.	765						X	

S.NO.	HADİS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÜSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂÎ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE
547.	766						X	
548.	768				X	X		
549.	770							X
550.	772	X						
551.	775							X
552.	779						x	
553.	783		x					
554.	784						x	
555.	785	x						
556.	786						x	x

2.3.1.2.Kütüb-i Sitte’de Yer Almayan Rivayetler

Burada Kütüb-i Sitte’nin dışındaki eserlerde tespit edilen rivayetler yer almaktadır. Rivayetin hangi eserde yer aldığı bilgisi, “Tespit Edilen Rivayetlerin Genel Listesi” başlığı altında rivayetlerin incelenmesi esnasında verildiğinden, mükerrer olmaması için kaynak bilgilerine burada yer verilmemiştir.

Çizelge 2. 2. Kütüb-i Sitte’de Yer Almayan Rivayetler

S.NO	HADİS NO.	DİĞERLERİ
1.	1	X
2.	2	X
3.	3	X
4.	5	X
5.	7	X
6.	10	X
7.	11	X
8.	12	X
9.	13	X
10.	15	X
11.	16	X
12.	17	X
13.	18	X
14.	19	X
15.	20	X
16.	22	X
17.	23	X
18.	28	X
19.	29	X
20.	33	X
21.	34	X

S.NO	HADİS NO.	DİĞERLERİ
22.	35	X
23.	36	X
24.	38	X
25.	39	X
26.	40	X
27.	42	X
28.	45	X
29.	46	X
30.	51	X
31.	52	X
32.	53	X
33.	54	X
34.	55	X
35.	58	X
36.	59	X
37.	60	X
38.	61	X
39.	62	X
40.	63	X
41.	67	X
42.	68	X
43.	75	X
44.	77	X
45.	81	X
46.	82	X
47.	84	X
48.	86	X
49.	87	X
50.	94	X
51.	95	X
52.	96	X
53.	101	X
54.	103	X
55.	111	X
56.	121	X
57.	122	X
58.	123	X
59.	126	X
60.	139	X
61.	164	X
62.	165	X
63.	167	X
64.	169	X
65.	170	X
66.	174	X
67.	196	X
68.	205	X
69.	206	X
70.	210	X

S.NO	HADİS NO.	DİĞERLERİ
71.	212	X
72.	217	X
73.	220	X
74.	226	X
75.	228	x
76.	236	X
77.	241	X
78.	243	X
79.	248	X
80.	250	X
81.	251	X
82.	255	X
83.	269	X
84.	290	X
85.	292	X
86.	293	X
87.	298	X
88.	300	X
89.	303	X
90.	305	X
91.	307	X
92.	311	X
93.	312	X
94.	318	X
95.	321	X
96.	324	x
97.	330	X
98.	364	X
99.	371	X
100.	375	X
101.	378	X
102.	379	X
103.	381	X
104.	403	X
105.	409	X
106.	410	x
107.	426	X
108.	432	X
109.	440	X
110.	443	X
111.	444	X
112.	445	X
113.	454	X
114.	455	X
115.	456	X
116.	459	X
117.	461	X
118.	466	X
119.	470	X

S.NO	HADİS NO.	DİĞERLERİ
120.	490	X
121.	496	X
122.	500	X
123.	516	X
124.	519	X
125.	520	X
126.	524	X
127.	529	X
128.	531	X
129.	535	X
136.	537	X
137.	554	X
138.	559	X
139.	560	X
140.	564	X
141.	566	X
142.	574	X
143.	577	X
144.	578	X
145.	579	X
146.	580	X
147.	581	X
148.	583	X
149.	585	X
150.	587	X
151.	588	X
152.	590	X
153.	591	X
154.	595	X
155.	596	X
156.	597	X
157.	599	X
158.	600	X
159.	603	X
160.	610	x
161.	634	x
162.	638	X
163.	639	X
164.	643	X
165.	646	X
166.	648	X
167.	650	X
168.	651	X
169.	653	X
170.	655	X
171.	656	X
172.	657	X
173.	658	X
174.	659	X

S.NO	HADİS NO.	DİĞERLERİ
185.	660	X
186.	664	X
187.	666	X
188.	667	X
192.	676	x
193.	687	X
194.	688	X
195.	691	X
196.	692	X
197.	697	X
198.	699	X
199.	701	X
200.	706	x
201.	708	X
202.	709	X
203.	711	X
204.	712	X
205.	716	x
206.	717	X
207.	720	x
208.	723	x
209.	729	X
210.	741	X
211.	743	X
212.	746	X
213.	748	X
214.	749	X
215.	751	X
216.	752	x
217.	756	X
218.	760	X
219.	763	X
220.	764	X
221.	767	X
222.	769	X
223.	771	X
224.	773	X
225.	774	X
226.	776	X
227.	778	x
228.	780	x
229.	781	X
230.	782	X
231.	787	x
232.	788	x

2.3.2. Rivayetlerin Değeri (Sahihlik/Zayıflık)

Tespit edilen rivayetlerin sıhhat durumlarının incelenmesinde, muttefakun aleyh rivayetler ile Buhârî'in rivayetleri sahih olarak kabul edilmiş olup bu tür rivayetlerin sıhhat durumunu araştırma ihtiyacı hissedilmemiştir. Bunların dışındaki rivayetler ise olabildiğince kaynaklar araştırılarak sıhhat durumları birden çok müellifin görüşü çerçevesinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak buna rağmen ikinci bir müellifin rivayetle alakalı görüşü olmaması sebebiyle tek müellifin görüşüne bakılarak sıhhat durumu tespit edilmek zorunda kalınan rivayetler de az olmakla birlikte mevcuttur.

2.3.2.1. Muttefakun Aleyh Rivayetler

Buhârî ve Müslim'in her ikisinin de el-Câmi'u's-Sahîh isimli kitaplarına aldıkları hadisler ise şunlardır.

Çizelge 2. 3. Muttefakun Aleyh Rivayetler

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	HÜKMÜ
1.	24	X	SAHİH
2.	26	X	SAHİH
3.	31	X	SAHİH
4.	32	X	SAHİH
5.	44	X	SAHİH
6.	49	X	SAHİH
7.	64	X	SAHİH
8.	70	X	SAHİH
9.	74	X	SAHİH
10.	76	X	SAHİH
11.	91	X	SAHİH
12.	93	X	SAHİH
13.	98	X	SAHİH
14.	100	X	SAHİH
15.	107	X	SAHİH
16.	108	X	SAHİH
17.	112	X	SAHİH
18.	114	X	SAHİH
19.	115	X	SAHİH
20.	117	X	SAHİH
21.	124	X	SAHİH
22.	125	X	SAHİH
23.	127	X	SAHİH
24.	129	X	SAHİH
25.	130	X	SAHİH
26.	134	X	SAHİH
27.	137	X	SAHİH
28.	138	X	SAHİH

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	HÜKMÜ
29.	147	X	SAHİH
30.	150	X	SAHİH
31.	151	X	SAHİH
32.	154	X	SAHİH
33.	155	X	SAHİH
34.	157	X	SAHİH
35.	158	X	SAHİH
36.	160	X	SAHİH
37.	161	X	SAHİH
38.	163	X	SAHİH
39.	166	X	SAHİH
40.	177	X	SAHİH
41.	178	X	SAHİH
42.	182	X	SAHİH
43.	187	X	SAHİH
44.	193	X	SAHİH
45.	200	X	SAHİH
46.	203	X	SAHİH
47.	208	X	SAHİH
48.	214	X	SAHİH
49.	215	X	SAHİH
50.	216	X	SAHİH
51.	219	X	SAHİH
52.	222	X	SAHİH
53.	223	X	SAHİH
54.	224	X	SAHİH
55.	225	X	SAHİH
56.	229	X	SAHİH
57.	234	X	SAHİH
58.	237	X	SAHİH
59.	238	X	SAHİH
60.	245	X	SAHİH
61.	247	X	SAHİH
62.	249	X	SAHİH
63.	252	X	SAHİH
64.	258	X	SAHİH
65.	261	X	SAHİH
66.	263	X	SAHİH
67.	264	X	SAHİH
68.	266	X	SAHİH
69.	267	X	SAHİH
70.	268	X	SAHİH
71.	276	X	SAHİH
72.	279	X	SAHİH
73.	283	X	SAHİH
74.	284	X	SAHİH
75.	286	X	SAHİH
76.	289	X	SAHİH
77.	294	X	SAHİH

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	HÜKMÜ
78.	297	X	SAHİH
79.	299	X	SAHİH
80.	301	X	SAHİH
81.	304	X	SAHİH
82.	314	X	SAHİH
83.	317	X	SAHİH
84.	319	X	SAHİH
85.	323	X	SAHİH
86.	327	X	SAHİH
87.	332	X	SAHİH
88.	333	X	SAHİH
89.	339	X	SAHİH
90.	341	X	SAHİH
91.	344	X	SAHİH
92.	346	X	SAHİH
93.	347	X	SAHİH
94.	349	X	SAHİH
95.	353	X	SAHİH
96.	354	X	SAHİH
97.	356	X	SAHİH
98.	358	X	SAHİH
99.	359	X	SAHİH
100.	360	X	SAHİH
101.	362	X	SAHİH
102.	363	X	SAHİH
103.	367	X	SAHİH
104.	370	X	SAHİH
105.	372	X	SAHİH
106.	373	X	SAHİH
107.	382	X	SAHİH
108.	383	x	SAHİH
109.	384	X	SAHİH
110.	385	X	SAHİH
111.	386	X	SAHİH
112.	387	X	SAHİH
113.	389	X	SAHİH
114.	390	X	SAHİH
115.	392	X	SAHİH
116.	394	X	SAHİH
117.	405	X	SAHİH
118.	406	X	SAHİH
119.	408	X	SAHİH
120.	412	X	SAHİH
121.	413	X	SAHİH
122.	415	X	SAHİH
123.	418	X	SAHİH
124.	420	X	SAHİH
125.	422	X	SAHİH
126.	423	X	SAHİH

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	HÜKMÜ
127.	425	X	SAHİH
128.	427	X	SAHİH
129.	429	X	SAHİH
130.	434	X	SAHİH
131.	435	X	SAHİH
132.	436	X	SAHİH
133.	439	X	SAHİH
134.	442	X	SAHİH
135.	448	X	SAHİH
136.	453	X	SAHİH
137.	462	X	SAHİH
138.	463	X	SAHİH
139.	469	X	SAHİH
140.	473	X	SAHİH
141.	474	X	SAHİH
142.	478	X	SAHİH
143.	479	X	SAHİH
144.	480	X	SAHİH
145.	481	X	SAHİH
146.	483	X	SAHİH
147.	485	X	SAHİH
148.	491	X	SAHİH
149.	494	X	SAHİH
150.	495	X	SAHİH
151.	499	X	SAHİH
152.	502	X	SAHİH
153.	505	X	SAHİH
154.	506	X	SAHİH
155.	507	x	SAHİH
156.	509	X	SAHİH
157.	515	X	SAHİH
158.	517	X	SAHİH
159.	526	X	SAHİH
160.	528	X	SAHİH
161.	530	X	SAHİH
162.	532	X	SAHİH
163.	534	X	SAHİH
164.	541	x	SAHİH
165.	543	X	SAHİH
166.	544	X	SAHİH
167.	548	X	SAHİH
168.	552	X	SAHİH
169.	555	X	SAHİH
170.	556	X	SAHİH
171.	568	X	SAHİH
172.	569	X	SAHİH
173.	570	X	SAHİH
174.	571	X	SAHİH
175.	575	X	SAHİH

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	HÜKMÜ
176.	576	X	SAHİH
177.	582	X	SAHİH
178.	584	X	SAHİH
179.	589	X	SAHİH
180.	593	X	SAHİH
181.	602	X	SAHİH
182.	606	X	SAHİH
183.	607	X	SAHİH
184.	612	X	SAHİH
185.	613	X	SAHİH
186.	614	X	SAHİH
187.	615	X	SAHİH
188.	618	X	SAHİH
189.	620	X	SAHİH
190.	627	X	SAHİH
191.	628	X	SAHİH
192.	629	X	SAHİH
193.	630	X	SAHİH
194.	635	X	SAHİH
195.	637	X	SAHİH
196.	641	X	SAHİH
197.	654	X	SAHİH
198.	662	X	SAHİH
199.	671	X	SAHİH
200.	674	X	SAHİH
201.	679	X	SAHİH
202.	682	X	SAHİH
203.	685	X	SAHİH
204.	694	X	SAHİH
205.	695	X	SAHİH
206.	698	X	SAHİH
207.	700	X	SAHİH
208.	704	X	SAHİH
209.	714	x	SAHİH
210.	718	x	SAHİH
211.	719	x	SAHİH
212.	722	x	SAHİH
213.	724	X	SAHİH
214.	726	X	SAHİH
215.	732	X	SAHİH
216.	734	X	SAHİH
217.	736	X	SAHİH
218.	737	X	SAHİH
219.	738	X	SAHİH
220.	742	X	SAHİH
221.	754	X	SAHİH
222.	755	X	SAHİH
223.	756	X	SAHİH
224.	758	X	SAHİH

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	HÜKMÜ
225.	759	X	SAHİH
226.	762	X	SAHİH
227.	772	X	SAHİH
228.	785	x	SAHİH

2.3.2.2. Muttefakun Aleyh Olmayıp Sahih Olan Rivayetler

Buhârî ve Müslim'in ortak rivayetinin dışında kalan gerek Müslim'in tek başına gerekse de Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'nin es-Sünen isimli eserlerindeki rivayetlerden biri veya bir kaçıyla ortak rivayetleri ile veya Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'nin es-Sünen eserlerindeki rivayetlerle beraber ya da bunların yalnız rivayet ettikleri sahih rivayetler ise şunlardır.

Çizelge 2. 4. Muttefakun Aleyh Olmayıp Sahih Olan Rivayetler

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÜSLİM	EBU DÂVÜD	NESÂÎ	TİRMİZÎ	İBNİ MÂCE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
1.	4						X			SAHİH
2.	8				X					SAHİH
3.	14				X		X	X		SAHİH
4.	19								X	SAHİH
5.	21						X			SAHİH
6.	25				X					SAHİH
7.	27		X							SAHİH
8.	30					X				SAHİH
9.	37						X			SAHİH
10.	39								X	SAHİH
11.	40								X	SAHİH
12.	41				x		x			SAHİH
13.	43			X	X		X			SAHİH
14.	45								X	SAHİH
15.	50							X		SAHİH
16.	56						X	X		SAHİH
17.	65							X		SAHİH
18.	66		X		X			X		SAHİH
19.	67								X	SAHİH
20.	69			X		X		X		SAHİH
21.	72			X						SAHİH
22.	73			X			X			SAHİH
23.	79						X			SAHİH
24.	80						X			SAHİH
25.	82								X	SAHİH
26.	83				X			X		SAHİH
27.	84								X	SAHİH
28.	88			X	X	X		X		SAHİH
29.	89						X	X		SAHİH

S.NO	HADİS NO.	MALEYH	BUHÂRÎ	MÜSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂİ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
30.	90			X	X	X	X			SAHİH
31.	92				X		X			SAHİH
32.	95								X	SAHİH
33.	97			X				X		SAHİH
34.	99		X		X		X	X		SAHİH
35.	102		X				X			SAHİH
36.	104			X		X	X			SAHİH
37.	105				X		X			SAHİH
38.	113			X	X		X			SAHİH
39.	116			X			X			SAHİH
40.	118			X		X	X			SAHİH
41.	119				X		X			SAHİH
42.	120			X	X		X	X		SAHİH
43.	126								X	SAHİH
44.	131				X					SAHİH
45.	132						X			SAHİH
46.	133		X		X	X	X	X		SAHİH
47.	135			X	X					SAHİH
48.	136				X		X	X		SAHİH
49.	142				X	X				SAHİH
50.	143							X		SAHİH
51.	144			X	X		X			SAHİH
52.	146		X							SAHİH
53.	148		X			X				SAHİH
54.	153			x	X		X			SAHİH
55.	156						X			SAHİH
56.	159						X	X		SAHİH
57.	162			X	X		X	X		SAHİH
58.	165								X	SAHİH
59.	168			X	X		X			SAHİH
60.	169								X	SAHİH
61.	171			X				X		SAHİH
62.	172							X		SAHİH
63.	173						X			SAHİH
64.	175						X	x		SAHİH
65.	176						X	x		SAHİH
66.	179				X		X	X		SAHİH
67.	180				X	X	X			SAHİH
68.	181		X				X			SAHİH
69.	183			X				X		SAHİH
70.	185		X				X			SAHİH
71.	186			X		X				SAHİH
72.	188			X	X	X				SAHİH
73.	189		X							SAHİH
74.	190			X	X		X			SAHİH
75.	191				X					SAHİH
76.	192			X						SAHİH
77.	194			X						SAHİH
78.	195		x			X				SAHİH

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÜSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂİ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
79.	197			X						SAHİH
80.	198			X	X					SAHİH
81.	199				X		X			SAHİH
82.	201			X			X			SAHİH
83.	202			X	X			X		SAHİH
84.	205								X	SAHİH
85.	206								X	SAHİH
86.	209				x		X			SAHİH
87.	210								X	SAHİH
88.	211			X	X					SAHİH
89.	213			X	X			X		SAHİH
90.	217								X	SAHİH
91.	218		X		X					SAHİH
92.	220								X	SAHİH
93.	221						X			SAHİH
94.	226								X	SAHİH
95.	227			X						SAHİH
96.	230		X				X			SAHİH
97.	231			X	X		X			SAHİH
98.	232							X		SAHİH
99.	233						X	X		SAHİH
100.	239			X						SAHİH
101.	240		X		X		X	X		SAHİH
102.	242		X							SAHİH
103.	243								X	SAHİH
104.	244						X			SAHİH
105.	246		X							SAHİH
106.	248								X	SAHİH
107.	253					X	X	X		SAHİH
108.	254			X	X	X				SAHİH
109.	256			X	X			X		SAHİH
110.	259						X	X		SAHİH
111.	262							X		SAHİH
112.	265			X			X			SAHİH
113.	269								X	SAHİH
114.	270						X			SAHİH
115.	271			X		X	X	X		SAHİH
116.	272			X						SAHİH
117.	273					X				SAHİH
118.	275			X		x	X			SAHİH
119.	277		X							SAHİH
120.	278		X							SAHİH
121.	281			X	X					SAHİH
122.	285						X			SAHİH
123.	287			X			X			SAHİH
124.	288						X	X		SAHİH
125.	290								X	SAHİH
126.	295			X		X	X			SAHİH
127.	296				X					SAHİH

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÜSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂİ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
177.	414						X	X		SAHİH
178.	416						X	X		SAHİH
179.	417						X			SAHİH
180.	419			X	X					SAHİH
181.	421			X			X			SAHİH
182.	424		X				X	X		SAHİH
183.	428			X			X	X		SAHİH
184.	430						X	X		SAHİH
185.	431			X	X	X		X		SAHİH
186.	432								X	SAHİH
187.	433		X							SAHİH
188.	437				X					SAHİH
189.	438				X		X			SAHİH
190.	441		X			X				SAHİH
191.	446						X	X		SAHİH
192.	447			X			X			SAHİH
193.	449				X	X		X		SAHİH
194.	450				X			X		SAHİH
195.	451						X			SAHİH
196.	454								X	SAHİH
197.	455								X	SAHİH
198.	456								X	SAHİH
199.	457			X	X	X	X			SAHİH
200.	458		X		X	X		X		SAHİH
201.	459								X	SAHİH
202.	460		X		X	X	X			SAHİH
203.	464			X			X			SAHİH
204.	465			X	X					SAHİH
205.	466								X	SAHİH
206.	468			X						SAHİH
207.	471			X			X	X		SAHİH
208.	472							X		SAHİH
209.	476				X		X	X		SAHİH
210.	477				X					SAHİH
211.	482			X		X				SAHİH
212.	484						X			SAHİH
213.	486			X			X	X		SAHİH
214.	487						X			SAHİH
215.	488						X			SAHİH
216.	489						X			SAHİH
217.	492					X	X			SAHİH
218.	493						X			SAHİH
219.	497					X	X	X		SAHİH
220.	498					X				SAHİH
221.	501			X						SAHİH
222.	503			X						SAHİH
223.	504							X		SAHİH
224.	508							X		SAHİH
225.	510		X		X	X	X	X		SAHİH

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÜSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂİ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
226.	511			X			X	X		SAHİH
227.	512			X						SAHİH
228.	516								X	SAHİH
229.	518						X			SAHİH
230.	521			X			X			SAHİH
231.	522							x		SAHİH
232.	523			X	X		X	X		SAHİH
233.	525				X					SAHİH
234.	527			X						SAHİH
235.	529								X	SAHİH
236.	531								X	SAHİH
237.	533				X		X			SAHİH
238.	536				X		X			SAHİH
239.	538			X	X					SAHİH
240.	539			X	X		X			SAHİH
241.	540		X				X			SAHİH
242.	542				X		X			SAHİH
243.	545				X		X			SAHİH
244.	546		X			X		X		SAHİH
245.	547		X					X		SAHİH
251.	550			X			X	X		SAHİH
252.	551			X						SAHİH
253.	553				X					SAHİH
254.	557						X	X		SAHİH
255.	558						X			SAHİH
256.	559								X	SAHİH
257.	561				X		X			SAHİH
258.	562		X							SAHİH
259.	563				X					SAHİH
260.	565		X				X			SAHİH
261.	567			X			X	X		SAHİH
262.	572					X		x		SAHİH
263.	573		X							SAHİH
264.	577								X	SAHİH
265.	583								X	SAHİH
266.	586					X		X		SAHİH
267.	588								X	SAHİH
268.	598				X		X			SAHİH
269.	601				X		X			SAHİH
270.	605			X	X	X	x	X		SAHİH
271.	608			x		X	X	X		SAHİH
272.	616			X	X		X	X		SAHİH
273.	619			X	X					SAHİH
274.	621		X					X		SAHİH
275.	623		X				X			SAHİH
276.	625			X		X	X			SAHİH
277.	626			X	X					SAHİH
278.	631		X					x		SAHİH
279.	633					X				SAHİH

S.NO	HADİS NO.	M.ALEYH	BUHÂRÎ	MÜSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂİ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
280.	634								x	SAHİH
281.	636			x				X		SAHİH
282.	642			X						SAHİH
283.	644				X					SAHİH
284.	646							X		SAHİH
285.	647						X	X		SAHİH
286.	648							X		SAHİH
287.	651							X		SAHİH
288.	655							X		SAHİH
289.	656							X		SAHİH
290.	660							X		SAHİH
291.	665						X	X		SAHİH
292.	666							X		SAHİH
293.	668				X	X				SAHİH
294.	670			X	X		X	X		SAHİH
295.	673			X						SAHİH
296.	675			X				X		SAHİH
297.	677				X		X			SAHİH
298.	678			X				X		SAHİH
299.	680				X		X	x		SAHİH
300.	681				X					SAHİH
301.	684						X			SAHİH
302.	686			X		X	X	X		SAHİH
303.	689				X			X		SAHİH
304.	690				X		X	X		SAHİH
305.	693			X		X				SAHİH
306.	696						X	X		SAHİH
307.	702			X	X		X	X		SAHİH
308.	703				X	X		X		SAHİH
309.	707						x			SAHİH
310.	708								X	SAHİH
311.	709								X	SAHİH
312.	710					x				SAHİH
313.	715			x		x				SAHİH
314.	725				X		X			SAHİH
315.	727		X				X			SAHİH
316.	728						X			SAHİH
317.	730		X				X			SAHİH
318.	731			X						SAHİH
319.	733			X						SAHİH
320.	735		X							SAHİH
321.	739		X		X		X			SAHİH
322.	740						X			SAHİH
323.	741								X	SAHİH
324.	743								X	SAHİH
325.	745		X							SAHİH
326.	746								X	SAHİH
327.	750		X							SAHİH
328.	753		X							SAHİH

S.NO	HADİS NO.	MALEYH	BUHÂRÎ	MÜSLİM	EBU DÂVÛD	NESÂİ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
333.	757			X			X			SAHİH
334.	766						X			SAHİH
335.	768				X	X				SAHİH
336.	776								X	SAHİH
337.	779						x			SAHİH
338.	780								x	SAHİH
339.	781								X	SAHİH
340.	783		x							SAHİH
341.	784						x			SAHİH
342.	786						x	x		SAHİH

2.3.2.3. Zayıf Rivayetler

Yapılan incelemede sıhhat durumu zayıf olan rivayetler şunlardır.

Çizelge 2. 5. Zayıf Rivayetler

S.NO	HADİS NO.	EBU DÂVÛD	NESÂİ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
1.	1					X	ZAYIF
2.	2					X	ZAYIF
3.	3					X	ZAYIF
4.	5					X	ZAYIF
5.	7					X	ZAYIF
6.	9		X				ZAYIF
7.	13					X	ZAYIF
8.	12					X	ZAYIF
9.	15					X	ZAYIF
10.	16					X	ZAYIF
11.	17					X	ZAYIF
12.	20					X	ZAYIF
13.	23					X	ZAYIF
14.	33					X	ZAYIF
15.	34					X	ZAYIF
16.	35					X	ZAYIF
17.	36					X	ZAYIF
18.	42					X	ZAYIF
19.	46					X	ZAYIF
20.	47				X		ZAYIF
21.	48			X			ZAYIF
22.	51					X	ZAYIF
23.	53					X	ZAYIF
24.	57				X		ZAYIF
25.	58					X	ZAYIF
26.	59					X	ZAYIF
27.	61					X	ZAYIF

S.NO	HADİS NO.	EBU DÂVÛD	NESÂİ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
28.	62					X	ZAYIF
29.	71				X		ZAYIF
30.	77					X	ZAYIF
31.	78			X			ZAYIF
32.	81					X	ZAYIF
33.	94					X	ZAYIF
34.	96					X	ZAYIF
35.	101					X	ZAYIF
36.	103					X	ZAYIF
37.	121					X	ZAYIF
38.	128				X		ZAYIF
39.	139					X	ZAYIF
40.	140			X			ZAYIF
41.	141			X			ZAYIF
42.	145			X			ZAYIF
43.	149				X		ZAYIF
44.	152			X	X		ZAYIF
45.	164					X	ZAYIF
46.	167					X	ZAYIF
47.	170					X	ZAYIF
48.	174					X	ZAYIF
49.	184	X			X		ZAYIF
50.	196					X	ZAYIF
51.	204			X			ZAYIF
52.	207			X			ZAYIF
53.	212					X	ZAYIF
54.	228					x	ZAYIF
55.	236					X	ZAYIF
56.	241					X	ZAYIF
57.	250					X	ZAYIF
58.	255					X	ZAYIF
59.	257				X		ZAYIF
60.	260				X		ZAYIF
61.	274	X					ZAYIF
62.	282			X			ZAYIF
63.	291			X			ZAYIF
64.	298					X	ZAYIF
65.	307					X	ZAYIF
66.	308				X		ZAYIF
67.	309			X			ZAYIF
68.	311					X	ZAYIF
69.	318					X	ZAYIF
70.	330					X	ZAYIF
71.	336	X					ZAYIF

S.NO	HADİS NO.	EBU DÂVÛD	NESÂİ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
72.	368			X			ZAYIF
73.	351		X	X			ZAYIF
74.	377	X		X			ZAYIF
75.	378					X	ZAYIF
76.	379					X	ZAYIF
77.	393			X			ZAYIF
78.	397				X		ZAYIF
79.	399			X	X		ZAYIF
80.	403					X	ZAYIF
81.	411			X			ZAYIF
82.	426					X	ZAYIF
83.	444					X	ZAYIF
84.	445					X	ZAYIF
85.	452			X			ZAYIF
86.	461					X	ZAYIF
87.	467		X				ZAYIF
88.	470					X	ZAYIF
89.	475				X		ZAYIF
90.	496					X	ZAYIF
91.	500					X	ZAYIF
92.	513			X			ZAYIF
93.	514				X		ZAYIF
94.	519					X	ZAYIF
95.	520					X	ZAYIF
96.	535					X	ZAYIF
97.	554					X	ZAYIF
98.	560					X	ZAYIF
99.	564					X	ZAYIF
100.	566					X	ZAYIF
101.	574					X	ZAYIF
102.	579					X	ZAYIF
103.	585					X	ZAYIF
104.	590					X	ZAYIF
105.	591					X	ZAYIF
106.	592	X			X		ZAYIF
107.	596					X	ZAYIF
108.	597					X	ZAYIF
109.	599					X	ZAYIF
110.	604				X		ZAYIF
111.	617	X		x			ZAYIF
112.	622			X			ZAYIF
113.	624			X			ZAYIF
114.	649	X					ZAYIF
115.	650					X	ZAYIF

S.NO	HADİS NO.	EBU DÂVÛD	NESÂİ	TİRMİZİ	İBNİ MÂCE	DiĞERLERİ	HÜKMÜ
117.	652			X			ZAYIF
118.	653					X	ZAYIF
119.	657					X	ZAYIF
120.	658					X	ZAYIF
121.	659					X	ZAYIF
122.	661			X			ZAYIF
123.	667					X	ZAYIF
124.	687					X	ZAYIF
125.	688					X	ZAYIF
126.	697					X	ZAYIF
127.	701					X	ZAYIF
128.	706					x	ZAYIF
129.	713				x		ZAYIF
130.	723					x	ZAYIF
131.	729					X	ZAYIF
132.	744	X		X			ZAYIF
133.	747				X		ZAYIF
134.	748					X	ZAYIF
135.	749					X	ZAYIF
136.	751					X	ZAYIF
137.	752					x	ZAYIF
138.	760					X	ZAYIF
139.	763					X	ZAYIF
140.	764					X	ZAYIF
141.	765			X			ZAYIF
142.	769					X	ZAYIF
143.	770				X		ZAYIF
144.	771					X	ZAYIF
144.	773					X	ZAYIF
145.	775				X		ZAYIF
146.	778					x	ZAYIF
147.	787					x	ZAYIF
148.	788					x	ZAYIF

2.3.2.4. Mevzu Rivayetler

Yapılan çalışmada sıhhat durumunun mevzu olduğu tespit edilen rivayetler ise aşağıdaki gibidir.

Çizelge 2. 6. Mevzu Rivayetler

S.NO	HADİS NO.	TİRMİZİ	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
1.	10		X	MEVZU
2.	11		X	MEVZU
3.	22		X	MEVZU
4.	28		X	MEVZU
5.	29		X	MEVZU
6.	38		X	MEVZU
7.	54		X	MEVZU
8.	55		X	MEVZU
9.	60		X	MEVZU
10.	68		X	MEVZU
11.	300		X	MEVZU
12.	312		X	MEVZU
13.	490		X	MEVZU
14.	524		X	MEVZU
15.	537		X	MEVZU
16.	578		X	MEVZU
17.	580		X	MEVZU
18.	581		X	MEVZU
19.	587		X	MEVZU
20.	595		X	MEVZU
21.	610		x	MEVZU
22.	638		X	MEVZU
23.	639		X	MEVZU
24.	643		X	MEVZU
25.	664		X	MEVZU
26.	683	X		MEVZU
27.	691		X	MEVZU
28.	692		X	MEVZU
29.	699		X	MEVZU
30.	711		X	MEVZU
31.	712		X	MEVZU
32.	720		x	MEVZU
33.	767		X	MEVZU
34.	774		X	MEVZU

2.4. RİVAYETLERİN DÖNEMLERİNE GÖRE ANALİZLERİ

Rivayetlerin dönemlerine göre analizleri yapılırken veriler; (1920-1948), (1948-1982), (1982-2012) olarak 3 döneme ayrılmış; ilkokul-ortaokul ders kitapları ve lise ders kitapları diye iki başlık hâlinde incelenmiştir.

Çalışmamızda, incelenen ders kitaplarındaki rivayetlerin kaynakları ve sıhhat durumlarına dair analizler, üç dönem hâlinde tablolar aracılığıyla yapılmıştır. Oluşturulan tablolar, aynı zamanda rivayet sayıları ile rivayetlerin tekrarlanma sıklıklarının da ihtiva etmektedir. Tablolar; dönemlerine göre analiz için gerekli olan, rivayet kaynakları, rivayetlerin kaynaklık değerleri, kullanma sıklıkları gibi değerlendirme verileri sağlamıştır. Kaynakları, sıhhat durumları gibi başlıklarla sayıları tespit edilen rivayetlerin, dönemlerine göre toplam rivayetlere oranı gibi hesaplamalar tablolarda yer almıştır. Ayrıca bu hesaplamalar yapılırken, tespit edilemeyen başlığıyla tasnif edilen rivayetler dikkate alınmamıştır. Bu durum bize, dönemin yorumlanmasında daha kolay bir zemin oluşturmuştur.

Tablolar oluşturulurken bazı kısaltmalar kullanılmıştır. Bunlar, K.Sitte; Kütüb-i Sitte'de yer alan rivayetleri, Diğer; Kütüb-i Sitte dışındaki kaynakları, M. Aleyh; Muttafakun Aleyh olan rivayetleri, Sahih; rivayetin sahihliğini, Zayıf; zayıf olma durumunu, Mevzu; rivayetin mevzu oluşunu, K. S. Sahih; Kütüb-i Sitte'deki, Muttafakun Aleyh ile Muttafakun Aleyh olamayan sahih rivayetlerin toplamını ifade etmektedir.

2.4.1. 1920-1948 Yılları Arası Dönem

1920-1948 arası dönemde okutulan ders kitapları ile bu kitaplarda yer alan rivayetlerin numaralarını gösterir liste aşağıya çıkarılmıştır. Burada yer alan “Kitap No” bölümün başında yer alan kitap listesindeki kitap numarası, “Hadis No” ise rivayet listesindeki hadis numarasını ifade etmektedir. Ayrıca bu listeden sonra dönemlerine göre analiz için oluşturulan tabloya yer verilmiştir.

1920-1948 arası dönemde okutulan ders kitaplarındaki hadis rivayetlerini ihtiva eden verilere ait tablo aşağıya çıkarılmıştır. Bu dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan, din derslerinin okullarda okutulmasının kaldırıldığı, hatta din eğitimi öğretiminin yasaklandığı tarihsel dönemi oluşturmuştur. Yine bu dönemde liselerde din dersleri okutulmadığından, tabloda ilkokul ve ortaokul tek tabloda olacak şekilde rivayetlere yer verilmiştir.

Bu dönemin, din derslerinin kademeli olarak okullardan çıkarıldığı bir dönem olması, ayrıca 1939-1948 yılları arasında din derslerinin tamamen müfredattan çıkarılması ve aynı kitabın defaten okutulmasından dolayı; burada ancak 7 (yedi) kitaba ulaşılarak, kitaplar incelemeye alınmıştır.

Ders kitaplarına bakıldığında; 1924'ten sonraki ders kitaplarında konu anlatımlarının daha çok, kıssa ve hikâyelerle süslediği, ayet ve hadislerin konu içinde değil de ünite sonlarında peş peşe sıralandığı görülmektedir. Özellikle 1924'e kadar okutulan kitapların⁹³⁰ ise salt bir ilmihal kitabı hüviyeti taşıdığı tespit edilmiştir.

Tablo 2.1'de yer aldığı üzere kullanılan toplam rivayet sayısı (23)'tür. Bunların (11)'i Kütüb-i Sitte'den (12)'si ise Kütüb-i Sitte'nin dışındaki kaynaklarda yer almaktadır. Kütüb-i Sitte'dekilerden (3)'ü Muttafakun Aleyh, (7) sahih, (1) zayıf olmak üzere (10) sahih (1) tanesi zayıf toplam (11) rivayettir. Diğer kaynaklarda yer alan rivayetler ise (2) sahih, (7) zayıf, (3) mevzu toplam (12) rivayettir.

Rivayetlerin oransal dağılımları şu şekildedir.

Rivayetlerin (% 47.82)'si Kütüb-i Sitte hadisleri olup, bunların (% 90.90) sahih, (% 10.10)'u zayıftır. Diğer kaynakların rivayetleri ise toplam (% 52.18) dir. Bunların da (% 16.67)'si sahih, (% 58.33)'ü zayıf, (% 25)' i ise mevzu rivayetlerden oluşmaktadır. Totalde ise kullanılan rivayetlerin (% 52.17)'si sahih, (% 34.78)'i zayıf, (% 13.04) ise mevzudur.

⁹³⁰ (İzmirli İsmail Hakkı, *Din Dersleri (Lisel.devre 1.sınıf)*, İbrahim Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1341 (1922); Mehmed Zihni Efendi, *Muhtasrât*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Doğu Matbaası, Ankara 1957(İlk baskısı 1913 İstanbul'dur. 1957 Baskısı Yeni Harflerle Yapılmıştır.))

Tablo 2.2’ de rivayetlerin tekrar sıklıklarına bakıldığında Kütüb-i Sitte’de yer alan sahih rivayetlerin tekrarlandığı, bunun da toplamda kullanılan Kütüb-i Sitte rivayetlerini (% 47.82)’den (% 52)’ye, toplam sahih rivayetlerin oran olan (% 52.17)’yi (% 56)’ya ulaştırdığı görülmektedir.

Tablo 2.1. 1920-1948 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları

		M.ALEYH	ORAN	SAHİH	ORAN	ZAYIF	ORAN	MEVZU	ORAN	TOPLAM	ORAN
K.SİTTE		3	13	7	30,04..	1	10.10	0	0	11	47,82
DİĞER		0		2	16.67	7	58.33.	3	25	12	52,18
TOPLAM		3		9	39,13	8	34,8	3	13,04	23	
	K.S.SAHİH	10		90,90							
	SAHİH	12		52,17							
	ZAYIF	8		34,78							
	MEVZU	3		13,04							

Tablo 2.2. 1920-1948 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları (Mükerrer)

		M.ALEYH	ORAN	SAHİH	ORAN	ZAYIF	ORAN	MEVZU	ORAN	TOPLAM
K.SİTTE		3		9		1		0	52	13
DİĞER		0		2		7		3	56	12
TOPLAM		3		11		8		3		25

2.4.2. 1948-1982 Yılları Arası Dönem

1948-1982 arası dönemde okutulan ders kitapları ile bu kitaplarda yer alan rivayetlerin numaralarını gösterir liste aşağıya çıkarılmıştır. Burada yer alan “Kitap No” bölümün başında yer alan kitap listesindeki kitap numarası, “Hadis No” ise rivayet listesindeki hadis numarasını ifade etmektedir. Ayrıca bu listeden sonra dönemlerine göre analiz için oluşturulan tabloya yer verilmiştir.

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
84	13								X	SAHİH
84	22								X	SAHİH
88	22			X	X	X		X		SAHİH
89	22						X	X		SAHİH
90	22			X	X	X	X			SAHİH
91	22	X								SAHİH
92	22				X		X			SAHİH
93	20	X								SAHİH
94	20								X	ZAYIF
94	24								X	ZAYIF
95	14								X	SAHİH
96	20								X	ZAYIF
97	29			X				X		SAHİH
97	20			X				X		SAHİH
98	20	X								SAHİH
99	20		X		X		X	X		SAHİH
100	20	X								SAHİH
101	26								X	ZAYIF
101	11								X	ZAYIF
101	20								X	ZAYIF
101	30								X	ZAYIF
102	20		X				X			SAHİH
103	20								X	ZAYIF
104	20			X		X	X			SAHİH
104	14			X		X	X			SAHİH
105	20				X		X			SAHİH
107	19	X								SAHİH
108	19	X								SAHİH
108	16	X								SAHİH
111	19								X	SAHİH
112	19	X								SAHİH
112	16	X								SAHİH
113	19			X	X		X			SAHİH
114	20	X								SAHİH
114	14	X								SAHİH
114	19	X								SAHİH
115	19	X								SAHİH
116	19			X			X			SAHİH
117	22	X								SAHİH
117	9	X								SAHİH
117	13	X								SAHİH
118	29			X		X	X			SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
118	31			X		X	X			SAHİH
118	21			X		X	X			SAHİH
118	12			X		X	X			SAHİH
118	32			X		X	X			SAHİH
118	28			X		X	X			SAHİH
120	9			X	X		X	X		SAHİH
120	13			X	X		X	X		SAHİH
124	34	X								SAHİH
127	20	X								SAHİH
128	20							X		ZAYIF
128	30							X		ZAYIF
128	14							X		ZAYIF
132	21						X			SAHİH
132	16						X			SAHİH
132	23						X			SAHİH
132	20						X			SAHİH
158	27	X								SAHİH
162	18			X	X		X	X		SAHİH
163	28	X								SAHİH
166	22	X								SAHİH
167	27								X	ZAYIF
171	34			X				X		SAHİH
171	16			X				X		SAHİH
174	20								X	ZAYIF
175	21						X	X		SAHİH
175	20						X	X		SAHİH
175	19						X	X		SAHİH
175	32						X	X		SAHİH
176	14						X	X		SAHİH
184	27				X			X		ZAYIF
187	14	X								SAHİH
187	29	X								SAHİH
187	22	X								SAHİH
187	13	X								SAHİH
193	9	X								SAHİH
193	13	X								SAHİH
193	12	X								SAHİH
205	34								X	SAHİH
205	22								X	SAHİH
206	16								X	SAHİH
208	16	X								SAHİH
209	20						X			SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
463	23	X								SAHİH
463	20	X								SAHİH
466	13								X	SAHİH
469	19	X								SAHİH
474	21	X								SAHİH
476	14				X		X	X		SAHİH
479	22	X								SAHİH
486	22			X			X	X		SAHİH
487	24						X			SAHİH
490	26								X	MEVZU
492	30					X	X			SAHİH
501	15			X						SAHİH
524	20								X	MEVZU
524	27								X	MEVZU
524	34								X	MEVZU
526	19	X								SAHİH
526	20	X								SAHİH
529	9								X	SAHİH
529	14								X	SAHİH
530	20	X								SAHİH
531	22								X	SAHİH
531	20								X	SAHİH
534	20	X								SAHİH
550	31			X			X	X		SAHİH
555	15	X								SAHİH
555	9	X								SAHİH
555	14	X								SAHİH
580	9								X	MEVZU
597	8								X	ZAYIF
598	31				X		X			SAHİH
598	27				X		X			SAHİH
602	19	X								SAHİH
615	34	X								SAHİH
627	34	X								SAHİH
636	18			X				X		SAHİH
638	18								X	MEVZU
639	18								X	MEVZU
642	28			X						SAHİH
643	11								X	MEVZU
644	28				X					SAHİH
646	28								X	SAHİH
647	28						X	X		SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
648	28								X	SAHİH
649	28				X					SAHİH
650	28								X	ZAYIF
651	28								X	SAHİH
652	28						X			ZAYIF
653	26								X	ZAYIF
654	16	X								SAHİH
655	16								X	SAHİH
656	16								X	SAHİH
657	16								X	ZAYIF
658	16								X	ZAYIF
659	16								X	ZAYIF
660	16								X	SAHİH
661	27						X			ZAYIF
662	27	X								SAHİH
664	27								X	MEVZU
665	27						X	X		SAHİH
666	30								X	SAHİH
666	18								X	SAHİH
667	30								X	ZAYIF
668	30				X	X				SAHİH
669	30				X					ZAYIF
675	31			X				X		SAHİH
675	19			X				X		SAHİH
675.	16			X				X		SAHİH
687.	14								X	ZAYIF
688.	14								X	ZAYIF
689.	14				X			X		SAHİH
690.	14				X		X	X		SAHİH
691.	14								X	MEVZU
692.	14								X	MEVZU
693.	14			X		X				SAHİH
694.	14	X								SAHİH
695.	14	X								SAHİH
696.	27						X	X		SAHİH
697	29								X	ZAYIF
697	18								X	ZAYIF
697.	18								X	ZAYIF
698	30	X								SAHİH
699	24								X	MEVZU
699	26								X	MEVZU
699	15								X	MEVZU

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
749	16								X	ZAYIF
750	16		X							SAHİH
751	16								X	ZAYIF
752	16								X	ZAYIF
774	15								X	MEVZU
784	15						X			SAHİH
785	15	X								SAHİH
786	15						X	X		SAHİH
787	15								X	ZAYIF

Çizelge 2. 9. 1948-1982 Yılları Arası Lise Din Dersi Ders Kitaplarında Bulunan Rivayetler

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
10	36								X	MEVZU
10	37								X	MEVZU
39	38								X	SAHİH
42	38								X	ZAYIF
43	36			X	X		X			SAHİH
52	37								X	ZAYIF
71	36							X		ZAYIF
76	39	X								SAHİH
78	37						X			ZAYIF
80	36						X			SAHİH
81	37								X	ZAYIF
82	37								X	SAHİH
90	38			X	X	X	X			SAHİH
95	36								X	SAHİH
101	36								X	ZAYIF
112	39	X								SAHİH
117	37	X								SAHİH
124	36	X								SAHİH
132	36						X			SAHİH
132	39						X			SAHİH
138	39	X								SAHİH
154	36	X								SAHİH
155	36	X								SAHİH
156	36						X			SAHİH
165	36								X	SAHİH
165	39								X	SAHİH
184	39				X			X		ZAYIF
185	37		X				X			SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEY H	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
386	39	X								SAHİH
387	39	X								SAHİH
397	36							X		ZAYIF
397	37							X		ZAYIF
397	39							X		ZAYIF
398	36							X		SAHİH
400	36							X		SAHİH
401	37			X			X	X		SAHİH
403	36								X	ZAYIF
405	36	X								SAHİH
412	39	X								SAHİH
415	36	X								SAHİH
415	39	X								SAHİH
418	39	X								SAHİH
426	36								X	ZAYIF
429	36	X								SAHİH
430	36						X	X		SAHİH
442	35	X								SAHİH
444	36								X	ZAYIF
453	38	X								SAHİH
463	39	X								SAHİH
469	36	X								SAHİH
472	38							X		SAHİH
487	38						X			SAHİH
488	36						X			SAHİH
506	37	X								SAHİH
509	37	X								SAHİH
531	37								X	SAHİH
552	36	X								SAHİH
562	36		X							SAHİH
565	36		X				X			SAHİH
583	37								X	SAHİH
584	36	X								SAHİH
584	37	X								SAHİH
585	37								X	ZAYIF
586	37					X		X		SAHİH
587	37								X	MEVZU
588	37								X	SAHİH
589	37	X								SAHİH
590	37								X	ZAYIF
591	37								X	ZAYIF
592	37				X			X		ZAYIF

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEY H	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
593	37	X								SAHİH
595	37								X	MEVZU
596	37								X	ZAYIF
597	37								X	ZAYIF
598	37				X		X			SAHİH
599	37								X	ZAYIF
601	37				X		X			SAHİH
602	37	X								SAHİH
604	37							X		ZAYIF
605	37			X	X	X		X		SAHİH
606	37	X								SAHİH
607	37	X								SAHİH
608	37			X		X	X	X		SAHİH
612	37	X								SAHİH
613	37	X								SAHİH
633	37					X				SAHİH
634	37								X	SAHİH
635	37	X								SAHİH
637	37	X								SAHİH
670	39			X	X		X	X		SAHİH
671	39	X								SAHİH
673	36			X						SAHİH
673.	39			X						SAHİH
674.	39	X								SAHİH
675	36			X				X		SAHİH
675	39			X				X		SAHİH
677.	39				X		X			SAHİH
678.	39			X				X		SAHİH
679.	39	X								SAHİH
680.	39				X		X	X		SAHİH
681.	39				X					SAHİH
682.	39	X								SAHİH
683.	39						X			MEVZU
684.	39						X			SAHİH
685.	39	X								SAHİH
686.	39			X		X	X	X		SAHİH
697	38								X	ZAYIF
699	36								X	MEVZU
715	39			X		X				SAHİH
724	35	X								SAHİH
724	36	X								SAHİH
725	35				X		X			SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEY H	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAI	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
778	36								X	ZAYIF
779	36						X			SAHİH
780	36								X	SAHİH
781	36								X	SAHİH
783	36		X							SAHİH
788	36								X	ZAYIF

Din derslerinin önce ilkokul daha sonra ortaokul ve liselerde okutulmaya başlandığı bu dönemde ilkokullarda okutulan (ilk ve ortaokul) 27 (Yirmi Yedi), liselerde ise 5 (beş) kitap incelenmiştir. İlkokul ve Ortaokul ders kitaplarındaki rivayetler tablo 2.3-2.4 ile lise ders kitaplarındaki rivayetler ise 2.5-2.6 ile gösterilmiştir.

Tablo 2.3'te kullanılan toplam rivayet sayısı 341'dir. Bunların 227'si Kütüb-i Sitte'den 114'ü ise Kütüb-i Sitte'nin dışındaki kaynaklarda yer almaktadır. Kütüb-i Sitte'dekilerden (91)'i Muttafakun Aleyh olmak üzere (209) sahih (18) zayıf, toplam (227) rivayettir. Diğer kaynaklarda yer alan rivayetler ise (32) sahih, (62) zayıf, (20) mevzu, toplam (114) rivayettir.

Rivayetlerin oransal dağılımları şu şekildedir.

Rivayetlerin (% 66.57)'si Kütüb-i Sitte hadisleri olup, bunların (% 92)'si sahih, (% 8)'i zayıftır. Diğer kaynakların rivayetleri ise (% 33.43) tür. Bunların da (% 28)'si sahih, (% 54)'i zayıf, (% 18)' i ise mevzu rivayetlerden oluşmaktadır. Totalde ise kullanılan rivayetlerin (% 70.68) si sahih, (% 23.46)'i zayıf, (% 5.86) ise mevzudur.

Tablo 2.4' te rivayetlerin tekrar sıklıklarına bakıldığında; Kütüb-i Sitte'de yer alan sahih rivayetlerin 209'dan 298'e, zayıfların 18'den 26'ya çıktığı toplamdaki 227 rivayetin 324'e yükseldiği, ancak oransal olarak da Kütüb-i Sitte rivayetlerin sabit kaldığı görülmektedir. Diğer kaynaklardaki rivayetlerin ise sahihler 32'den 47'ye, zayıfların 62'den 106'ya, mevzuların 20'den 46'ya yükseldiği, oran olarak da; sahihlerin (% 28) den (% 24)'e düştüğü, zayıfların ise (% 54)'ten (% 53)'e düştüğü mevzuların da, (% 18)'den (% 23)'e yükseldiği görülmektedir. Toplam sahih rivayetlerin (% 70.68)'den (% 66)'ya düştüğü, zayıfların (% 23.46)'dan (% 25)'e mevzuların ise (% 5.86)'dan (% 9)'a ulaştığı görülmektedir.

Tablo 2.3. 1948-1982 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları

	M.ALEYH	ORAN	SAHİH	ORAN	ZAYIF	ORAN	MEVZU	ORAN	TOPLAM	ORAN
K.SİTTE	91	26,68	118	92	18	8	0		227	66,57
DIĞER			32	28	62	54	20	18	114	33,43
TOPLAM	91		150		80		20	5,86	341	341
	K.S.SAHİH	209	61,29							
	SAHİH	241	70,67							
	ZAYIF	80	23,46							
	MEVZU	20	05,86							

Tablo 2.4. 1948-1982 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları(Mükerrer)

	M.ALEYH	ORAN	SAHİH	ORAN	ZAYIF	ORAN	MEVZU	ORAN	TOPLAM
K.SİTTE	156		142	92	26	8	0		324
DIĞER			47	24	106	53	46	23	199
TOPLAM	156		189	66	132	25	46	9	523

Tablo 2.5'te incelenen lise ders kitaplarında kullanılan toplam rivayet sayısı 172'dir. Bunların 128'i Kütüb-i Sitte'den 44'ü ise Kütüb-i Sitte'nin dışındaki kaynaklarda yer almaktadır. Kütüb-i Sitte'dekilerden (69)'i muttufakun aleyh olmak üzere (120) sahih (7) zayıf, (1) mevzu, toplam (128) rivayettir. Diğer kaynaklarda yer alan rivayetler ise (10) sahih, (26) zayıf, (8) mevzu, toplam (44) rivayettir.

Rivayetlerin oransal dağılımları şu şekildedir.

Rivayetlerin (% 74.41)' i Kütüb-i Sitte hadisleri olup, bunların (% 93.75)'i sahih, (% 5.47)'sı zayıf (% 0.78)'i ise mevzudur. Diğer kaynakların rivayetleri ise (% 23.72)'tür. Bunların da (% 22.72)'si sahih, (% 59.10)'u zayıf, (% 18.18)' i ise mevzu rivayetlerden oluşmaktadır. Totalde ise kullanılan rivayetlerin (% 75.58)'i sahih, (% 19.18)'i zayıf, (% 5.23)'ü ise mevzudur.

Tablo 2.6' da rivayetlerin tekrar sıklıklarına bakıldığında; Kütüb-i Sitte'de yer alan sahih rivayetlerin 120'den 135'e çıktığını, zayıf ve mevzu rivayetlerin sabit olup toplamdaki 128 rivayetin 153'e yükseldiği görülmektedir. Oransal olarak sahihlerin (% 93.75)'ten (%94.4)'e yükseldiği, zayıfların (% 5.47)'den (% 4.89)'a mevzuların (% 0.78)'den (% 0.71) ise düşmüştür.

Diğer kaynaklardaki rivayetler, sahihler aynı, zayıflar 1, mevzular ise 2 artarak toplamda 44'ten 47'ye yükselmiştir. Oran olarak da; (% 22.72) olan sahih rivayetler, (%21.27)'ye (% 59.10) zayıf rivayet (% 57.46)'e düşmüş, (% 18.18) mevzu rivayetler ise (21.27)'e yükselmiştir. Totalde ise sahih rivayetler (% 75.58)'den (% 76.32)'e yükseldiği, zayıfların (% 19.18)'den (%17.9)'a düştüğü mevzuların ise (% 5.23)'ten (% 5.78)'e ulaştığı tespit edilmektedir.

Tablo 2.5. 1948-1982 Yılları Arası Lise Rivayet Sayıları

	M.ALEYH	ORAN	SAHİH	ORAN	ZAYIF	ORAN	MEVZU	ORAN	TOPLAM	ORAN
K.SİTTE	69	40,11	51	93,75	7	5,47	1	0,78	128	74,41
DIĞER	0		10	22,72	26	59,10	8	18,18	44	23,83
TOPLAM	69		61		33		9		172	
K.S.SAHİH	120	69,76								
SAHİH	130	75,58								
ZAYIF	33	19,18								
MEVZU	9	5,23..								

Tablo 2.6. 1948-1982 Yılları Arası Lise Rivayet Sayıları (Mükerrer)

	M.ALEYH	ORAN	SAHİH	ORAN	ZAYIF	ORAN	MEVZU	ORAN	TOPLAM
K.SİTTE	86		59	94,4	7	4,89	1	0,71	153
DIĞER	0		10	21,27	27	57,46	10	21,27	47
TOPLAM	86		69	76,32	34	17,9	11	5,78	200

2.4.3. 1982-2012 Yılları Arası Dönem

1982-2012 Yılları arası dönemde okutulan ders kitapları ile bu kitaplarda yer alan rivayetlerin numaralarını gösterir liste aşağıya çıkarılmıştır. Burada yer alan “Kitap No” bölümün başında yer alan kitap listesindeki kitap numarası, “Hadis No” ise rivayet listesindeki hadis numarasını ifade etmektedir. Ayrıca bu listeden sonra dönemlerine göre analiz için oluşturulan tabloya yer verilmiştir.

Çizelge 2. 10. 1982-2012 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Din Dersi Ders Kitaplarında Bulunan Rivayetler

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
12	40								X	ZAYIF
13	40								X	MEVZU
14	40				X		X	X		SAHİH
15	40								X	ZAYIF
16	40								X	ZAYIF
17	41								X	ZAYIF
19	41								X	SAHİH
22	62								X	MEVZU
31	45	X								SAHİH
31	58	X								SAHİH
39	56								X	SAHİH
39	58								X	SAHİH
39	40								X	SAHİH
41	53				X		X			SAHİH
41	54				X		X			SAHİH
46	61								X	ZAYIF
51	48								X	ZAYIF
53	48								X	ZAYIF
61	48								X	ZAYIF
65	60							X		SAHİH
66	61		X		X			X		SAHİH
67	61								X	SAHİH
68	60								X	MEVZU
69	49			X		X		X		SAHİH
69	50			X		X		X		SAHİH
69	51			X		X		X		SAHİH
69	60			X		X		X		SAHİH
70	54	X								SAHİH
71	59							X		ZAYIF
77	47								X	ZAYIF
80	57						X			SAHİH
80	58						X			SAHİH
93	49	X								SAHİH
93	50	X								SAHİH
97	45			X				X		SAHİH
101	54								X	ZAYIF
101	58								X	ZAYIF
104	47			X		X	X			SAHİH
104	48			X		X	X			SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
108	41	X								SAHİH
117	42	X								SAHİH
118	40			X		X	X			SAHİH
119	43				X		X			SAHİH
120	43			X	X		X	X		SAHİH
121	43								X	ZAYIF
124	43	X								SAHİH
124	48	X								SAHİH
124	58	X								SAHİH
125	43	X								SAHİH
125	52	X								SAHİH
126	43								X	SAHİH
127	43	X								SAHİH
128	43							X		ZAYIF
129	43	X								SAHİH
130	43	X								SAHİH
131	43				X					SAHİH
132	61						X			SAHİH
132	45						X			SAHİH
132	51						X			SAHİH
132	52						X			SAHİH
132	54						X			SAHİH
132	55						X			SAHİH
132	56						X			SAHİH
133	44		X		X	X	X	X		SAHİH
133	45		X		X	X	X	X		SAHİH
134	44	X								SAHİH
135	44			X	X					SAHİH
136	44				X		X	X		SAHİH
136	45				X		X	X		SAHİH
137	44	X								SAHİH
138	44	X								SAHİH
138	57	X								SAHİH
138	45	X								SAHİH
139	44								X	ZAYIF
139	45								X	ZAYIF
140	45						X			ZAYIF
142	45				X	X				SAHİH
143	45							X		SAHİH
144	45			X	X		X			SAHİH
145	45						X			ZAYIF
146	45		X							SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
146	58		X							SAHİH
147	45	X								SAHİH
148	45		X			X				SAHİH
149	45							X		ZAYIF
150	45	X								SAHİH
151	45	X								SAHİH
152	45						X	X		ZAYIF
153	45			X	X		X			SAHİH
154	45	X								SAHİH
156	45						X			SAHİH
156	48						X			SAHİH
157	46	X								SAHİH
158	46	X								SAHİH
158	47	X								SAHİH
158	49	X								SAHİH
158	51	X								SAHİH
158	58	X								SAHİH
158	40	X								SAHİH
159	46						X	X		SAHİH
160	46	X								SAHİH
161	46	X								SAHİH
162	46			X	X		X	X		SAHİH
162	49			X	X		X	X		SAHİH
162	50			X	X		X	X		SAHİH
163	46	X								SAHİH
164	46								X	ZAYIF
164	46								X	ZAYIF
165	47								X	SAHİH
167	47								X	ZAYIF
168	47			X	X		X			SAHİH
168	48			X	X		X			SAHİH
168	49			X	X		X			SAHİH
168	50			X	X		X			SAHİH
168	52			X	X		X			SAHİH
169	47								X	ZAYIF
169	48								X	ZAYIF
169	55								X	ZAYIF
170	57								X	ZAYIF
171	47			X				X		SAHİH
171	48			X				X		SAHİH
171	49			X				X		SAHİH
171	50			X				X		SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
171	56			X				X		SAHİH
171	57			X				X		SAHİH
171	58			X				X		SAHİH
172	47							X		SAHİH
173	47						X			SAHİH
174	47								X	ZAYIF
175	47						X	X		SAHİH
175	62						X	X		SAHİH
175	48						X	X		SAHİH
175	49						X	X		SAHİH
175	50						X	X		SAHİH
177	48	X								SAHİH
177	49	X								SAHİH
177	50	X								SAHİH
177	47	X								SAHİH
177	48	X								SAHİH
178	49	X								SAHİH
178	50	X								SAHİH
179	48				X		X	X		SAHİH
179	41				X		X	X		SAHİH
180	48				X	X	X			SAHİH
181	48		X				X			SAHİH
182	48	X								SAHİH
183	48			X				X		SAHİH
184	48				X			X		ZAYIF
184	49				X			X		ZAYIF
184	50				X			X		ZAYIF
185	48		X				X			SAHİH
186	48			X		X				SAHİH
187	49	X								SAHİH
187	50	X								SAHİH
187	58	X								SAHİH
188	49			X	X	X				SAHİH
188	50			X	X	X				SAHİH
189	49		X							SAHİH
189	50		X							SAHİH
190	49			X	X		X			SAHİH
190	50			X	X		X			SAHİH
191	49				X					SAHİH
191	50				X					SAHİH
192	49			X						SAHİH
192	50			X						SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
193	49	X								SAHİH
193	50	X								SAHİH
194	49			X						SAHİH
194	50			X						SAHİH
194	54			X						SAHİH
194	56			X						SAHİH
194	58			X						SAHİH
195	49		X			X				SAHİH
195	59		X			X				SAHİH
196	49								X	ZAYIF
196	50								X	ZAYIF
197	49			X						SAHİH
197	50			X						SAHİH
198	49			X	X					SAHİH
198	50			X	X					SAHİH
199	49				X		X			SAHİH
200	49	X								SAHİH
200	50	X								SAHİH
201	49			X			X			SAHİH
201	50			X			X			SAHİH
202	60			X	X			X		SAHİH
202	49			X	X			X		SAHİH
202	50			X	X			X		SAHİH
202	51			X	X			X		SAHİH
203	44	X								SAHİH
203	45	X								SAHİH
203	58	X								SAHİH
204	51						X			ZAYIF
205	51								X	SAHİH
207	51						X			ZAYIF
208	51	X								SAHİH
209	42						X			SAHİH
209	43						X			SAHİH
209	45						X			SAHİH
209	51						X			SAHİH
209	52						X			SAHİH
209	40						X			SAHİH
211	51			X	X					SAHİH
212	51								X	ZAYIF
213	60			X	X			X		SAHİH
213	49			X	X			X		SAHİH
213	50			X	X			X		SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
213	51			X	X			X		SAHİH
214	43	X								SAHİH
214	51	X								SAHİH
214	54	X								SAHİH
214	52	X								SAHİH
214	55	X								SAHİH
214	56	X								SAHİH
215	60	X								SAHİH
215	51	X								SAHİH
215	57	X								SAHİH
215	58	X								SAHİH
216	45	X								SAHİH
216	55	X								SAHİH
216	56	X								SAHİH
217	51								X	SAHİH
217	57								X	SAHİH
217	58								X	SAHİH
217	40								X	SAHİH
218	51		X		X					SAHİH
219	47	X								SAHİH
219	51	X								SAHİH
219	58	X								SAHİH
221	45						X			SAHİH
221	51						X			SAHİH
223	62	X								SAHİH
223	51	X								SAHİH
223	58	X								SAHİH
225	51	X								SAHİH
227	52			X						SAHİH
228	52							X		ZAYIF
229	52	X								SAHİH
230	52		X				X			SAHİH
230	53		X				X			SAHİH
231	52			X	X		X			SAHİH
234	53	X								SAHİH
234	53	X								SAHİH
236	54								X	ZAYIF
238	54	X								SAHİH
238	54	X								SAHİH
239	54								X	SAHİH
239	56								X	SAHİH
240	54		X		X		X	X		SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
295	57			X		X	X			SAHİH
295	58			X		X	X			SAHİH
296	57				X					SAHİH
297	58	X								SAHİH
298	58								X	ZAYIF
299	58	X								SAHİH
300	58								X	MEVZU
301	58	X								SAHİH
302	58							X		SAHİH
303	58								X	MEVZU
303	62								X	MEVZU
304	58	X								SAHİH
305	58								X	SAHİH
306	58				X					SAHİH
307	58								X	ZAYIF
308	58							X		ZAYIF
309	58						X			ZAYIF
310	58						X	X		SAHİH
311	58								X	ZAYIF
312	58								X	MEVZU
313	58						X	X		ZAYIF
314	58	X								SAHİH
315	58				X		X			SAHİH
316	58			X	X					SAHİH
327	58	X								SAHİH
318	58								X	ZAYIF
319	58	X								SAHİH
320	58							X		SAHİH
322	58				X					SAHİH
323	57	X								SAHİH
323	58	X								SAHİH
326	58					G				SAHİH
327	49	X								SAHİH
327	55	X								SAHİH
327	56	X								SAHİH
329	58			X	X					SAHİH
330	60								X	ZAYIF
332	49	X								SAHİH
338	47			X	X	X	X			SAHİH
338	58			X	X	X	X			SAHİH
343	45						X	X		SAHİH
348	58			X	X					SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
351	57					X	X			SAHİH
351	41					X	X			SAHİH
356	43	X								SAHİH
356	49	X								SAHİH
357	52					X	X			SAHİH
362	45	X								SAHİH
364	54								X	SAHİH
364	55								X	SAHİH
364	56								X	SAHİH
364	58								X	SAHİH
365	52						X	X		SAHİH
366	43						X	X		SAHİH
366	58						X	X		SAHİH
367	42	X								SAHİH
367	57	X								SAHİH
367	58	X								SAHİH
367	40	X								SAHİH
377	45				X		X			ZAYIF
384	45	X								SAHİH
384	47	X								SAHİH
384	56	X								SAHİH
384	57	X								SAHİH
384	58	X								SAHİH
385	59	X								SAHİH
385	47	X								SAHİH
385	57	X								SAHİH
385	58	X								SAHİH
397	58							X		ZAYIF
399	58						X	X		ZAYIF
401	61			X			X	X		SAHİH
403	62								X	ZAYIF
411	56						X			ZAYIF
411	58						X			ZAYIF
411	58						X			ZAYIF
412	44	X								SAHİH
412	45	X								SAHİH
412	57	X								SAHİH
415	46	X								SAHİH
423	56	X								SAHİH
424	56		X				X	X		SAHİH
424	57		X				X	X		SAHİH
424	58		X				X	X		SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAİ	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
426	46								X	ZAYIF
426	57								X	ZAYIF
429	54	X								SAHİH
429	55	X								SAHİH
429	56	X								SAHİH
430	55						X	X		SAHİH
430	56						X	X		SAHİH
435	45	X								SAHİH
435	58	X								SAHİH
436	44	X								SAHİH
436	58	X								SAHİH
437	58				X					SAHİH
438	54				X		X			SAHİH
438	58				X		X			SAHİH
444	58								X	ZAYIF
445	58								X	ZAYIF
446	58						X	X		SAHİH
447	47			X			X			SAHİH
451	48						X			SAHİH
453	43	X								SAHİH
455	52								X	SAHİH
455	55								X	SAHİH
460	62		X		X	X	X			SAHİH
460	53		X		X	X	X			SAHİH
460	54		X		X	X	X			SAHİH
463	44	X								SAHİH
463	45	X								SAHİH
463	49	X								SAHİH
467	58					X				ZAYIF
473	58	X								SAHİH
474	58	X								SAHİH
475	50							X		ZAYIF
475	49							X		ZAYIF
475	58							X		ZAYIF
480	47	X								SAHİH
481	55	X								SAHİH
483	58	X								SAHİH
483	56	X								SAHİH
485	55	X								SAHİH
491	61	X								SAHİH
494	44	X								SAHİH
497	52					X	X	X		SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAI	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
355	75		X			X				SAHİH
356	75	X								SAHİH
356	73	X								SAHİH
357	75					X	X			SAHİH
357	74					X	X			SAHİH
357	70					X	X			SAHİH
358	75	X								SAHİH
358	74	X								SAHİH
359	75	X								SAHİH
359	68	X								SAHİH
359	66	X								SAHİH
360	71	X								SAHİH
360	75	X								SAHİH
360	69	X								SAHİH
360	66	X								SAHİH
361	75			X			X			SAHİH
362	75	X								SAHİH
362	75	X								SAHİH
362	65	X								SAHİH
364	74								X	SAHİH
364	75								X	SAHİH
364	68								X	SAHİH
364	66								X	SAHİH
364	64								X	SAHİH
365	66						X	X		SAHİH
366	75						X	X		SAHİH
366	68						X	X		SAHİH
366	66						X	X		SAHİH
366	65						X	X		SAHİH
367	75	X								SAHİH
367	74	X								SAHİH
367	67	X								SAHİH
368	74						X			ZAYIF
369	74							X		SAHİH
369	70							X		SAHİH
369	69							X		SAHİH
370	74	X								SAHİH
372	74	X								SAHİH
372	74	X								SAHİH
373	63	X								SAHİH
374	74						X	X		SAHİH
374	70						X	X		SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAI	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
374	69						X	X		SAHİH
375	73								X	SAHİH
376	68								X	SAHİH
376	73						X	X		ZAYIF
377	73				X		X			ZAYIF
378	73								X	ZAYIF
378	70								X	ZAYIF
379	73								X	ZAYIF
379	70								X	ZAYIF
379	66								X	ZAYIF
380	73		X		X		X			SAHİH
380	72		X		X		X			SAHİH
381	70								X	SAHİH
381	73								X	SAHİH
382	73	X								SAHİH
384	73	X								SAHİH
384	72	X								SAHİH
384	71	X								SAHİH
384	70	X								SAHİH
384	69	X								SAHİH
384	68	X								SAHİH
384	67	X								SAHİH
385	73	X								SAHİH
385	72	X								SAHİH
385	70	X								SAHİH
385	67	X								SAHİH
386	73	X								SAHİH
387	73	X								SAHİH
388	73				X		X	X		SAHİH
388	73				X		X	X		SAHİH
390	72	X								SAHİH
391	72		X							SAHİH
392	72	X								SAHİH
393	72						X			ZAYIF
394	72	X								SAHİH
394	72	X								SAHİH
396	72			X	X		X			SAHİH
396	70			X	X		X			SAHİH
397	72							X		MEVZU
397	72							X		ZAYIF
397	70							X		ZAYIF
397	69							X		ZAYIF

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAI	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
561	67				X		X			SAHİH
562	67		X							SAHİH
563	67				X					SAHİH
564	67								X	ZAYIF
565	67		X				X			SAHİH
565	65		X				X			SAHİH
566	67								X	ZAYIF
567	67			X			X	X		SAHİH
568	67	X								SAHİH
569	67	X								SAHİH
570	67	X								SAHİH
571	67	X								SAHİH
572	67					X				SAHİH
573	67		X							SAHİH
574	63								X	ZAYIF
574	67								X	ZAYIF
575	67	X								SAHİH
576	67	X								SAHİH
577	67								X	SAHİH
578	67								X	MEVZU
579	67								X	ZAYIF
581	67								X	MEVZU
581	67								X	MEVZU
581	67								X	MEVZU
582	67	X								SAHİH
614	65	X								SAHİH
615	65	X								SAHİH
616	65			X	X		X	X		SAHİH
617	65				X		X			ZAYIF
618	65	X								SAHİH
619	75			X	X					SAHİH
619	74			X	X					SAHİH
619	65			X	X					SAHİH
620	65	X								SAHİH
620	64	X								SAHİH
621	65		X					X		SAHİH
622	65						X			ZAYIF
623	65		X				X			SAHİH
623	64		X				X			SAHİH
624	65						X			ZAYIF
625	67			X		X	X			SAHİH
625	64			X		X	X			SAHİH

HADİS NO.	KİTAP NO	M.ALEYH	BUHARİ	MÜSLİM	EBU DAVUT	NESAI	TİRMİZİ	İBNİ MACE	DİĞERLERİ	HÜKMÜ
625	63			X		X	X			SAHİH
626	64			X	X					SAHİH
627	64	X								SAHİH
628	64	X								SAHİH
629	63	X								SAHİH
630	63	X								SAHİH
631	63		X				X			SAHİH
641	72	X								SAHİH
675	71			X				X		SAHİH
675	72			X				X		SAHİH
699	73								X	MEVZU
699	70								X	MEVZU
699	66								X	MEVZU
704	65	X								SAHİH
722	69	X								SAHİH
724	66	X								SAHİH
732	72	X								SAHİH
749	67								X	ZAYIF
753	67		X							SAHİH
759	75	X								SAHİH
759	74	X								SAHİH

Bu dönem, Din derslerinin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ismiyle okullarda zorunlu olarak, okutulduğu dönemi kapsamaktadır. Burada ilkokullarda okutulan (ilk ve ortaokul) 23 (yirmi üç), liselerde ise 13 (on üç) kitap incelenmiştir. İlkokul ve Ortaokul ders kitaplarındaki rivayetler tablo 2.7-2.8 ile lise ders kitaplarındaki rivayetler ise tablo 2.9-2.10 ile gösterilmiştir.

Tablo 2.7’de kullanılan toplam rivayet sayısı 302’dir. Bunların 238’i Kütüb-i Sitte’den, 64’ü ise Kütüb-i Sitte’nin dışındaki kaynaklarda yer almaktadır. Kütüb-i Sitte’dekilerden (89)’u muttâfakun aleyh olmak üzere (213) sahih, (25) zayıf, toplam (238) rivayettir. Diğer kaynaklarda yer alan rivayetler ise (23) sahih, (34) zayıf, (7) mevzu, toplam (64) rivayettir.

Rivayetlerin oransal dağılımları şu şekildedir.

Rivayetlerin (% 78.8)’i Kütüb-i Sitte hadisleri olup, bunların (% 89.50)’si sahih, (% 10.50)’si de zayıftır. Diğer kaynakların rivayetleri ise (% 21.20) dir. Bunların da (%

35.95)'i sahih, (% 53.12)'si zayıf, (% 10.93)' i ise mevzu rivayetlerden oluşmaktadır. Totalde ise kullanılan rivayetlerin (% 78.15)'i sahih, (% 19.53)'ü zayıf, (% 2.32) ise mevzudur.

Tablo 2.8' de rivayetlerin tekrar sıklıklarına bakıldığında; Kütüb-i Sitte'de yer alan sahih rivayetlerin 213'ten 389'a, zayıfların 25'ten 35'e çıktığı toplamdaki 238 rivayetin 424'e yükseldiği, oransal olarak da Kütüb-i Sitte sahih rivayetlerin (% 89.50)'den (% 91.75)'e yükseldiği zayıfların ise (% 10.50)'den (% 8.25)'e düştüğü görülmektedir. Diğer kaynaklardaki rivayetlerin ise sahihler 23'ten 40'a, zayıfların 34'ten 45'e, mevzuların 7'den 9'a yükselerek toplam 94, oran olarak da; sahihlerin (% 35.95)'den (% 42.55)'e yükseldiği, zayıfların (% 53.12)'den (% 47.88)'e, mevzu rivayetlerin ise (% 10.93)'ten (% 9.57)'ye düştüğü görülmektedir. Toplam sahih rivayetlerin (% 78.15)'ten (% 82.81)'e yükseldiği, zayıfların (% 19.53)'ten (% 15.44)'e mevzuların ise (% 2.32)'den (% 1.75)'e düştüğü tespit edilmektedir.

Tablo 2.7. 1982-2012 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları

	M.ALEYH	ORAN	SAHİH	ORAN	ZAYIF	ORAN	MEVZU	ORAN	TOPLAM	ORAN
K.SİTTE	89	29,47	124	89,50	25	10,50	0		238	78,8
DIĞER	0		23	35,95	34	53,12	9	10,93	64	21,2
TOPLAM	89		147		59	9	7		302	
K.S.SAHİH	213	70,52								
SAHİH	236	78,15								
ZAYIF	59	19,53								
MEVZU	7	2,32								

Tablo 2.8. 1982-2012 Yılları Arası İlkokul ve Ortaokul Rivayet Sayıları (Mükerrer)

	M.ALEYH	ORAN	SAHİH	ORAN	ZAYIF	ORAN	MEVZU	ORAN	TOPLAM
K.SİTTE	168		221	91,75	35	8,25	0	10,93	424
DIĞER			40	42,55	45	47,88	9	9,57	94
TOPLAM	168		261	82,81	80	15,44	9	1,75	518

Tablo 2.9’de incelenen lise ders kitaplarında kullanılan toplam rivayet sayısı 356’dır. Bunların 297’si Kütüb-i Sitte’den 59’u ise Kütüb-i Sitte’nin dışındaki kaynaklarda yer almaktadır. Kütüb-i Sitte’dekilerden (129)’u muttafakun aleyh olmak üzere (280) sahih, (16) zayıf, (1) mevzu, toplam (297) rivayettir. Diğer kaynaklarda yer alan rivayetler ise (20) sahih, (28) zayıf, (11) mevzu, toplam (59) rivayettir.

Rivayetlerin oransal dağılımları şu şekildedir.

Rivayetlerin (% 83.43)’ ü Kütüb-i Sitte hadisleri olup, bunların (% 94.28)’i sahih, (% 5.39)’u zayıf ve (% 0.33)’ü mevzudur. Diğer kaynakların rivayetleri ise (% 16.57)’dir. Bunların da (% 33.90)’ı sahih, (% 47.45)’i zayıf, (% 18.65)’ i ise mevzu rivayetlerden oluşmaktadır. Totalde ise kullanılan rivayetlerin (% 84.28)’i sahih, (% 12.35)’i zayıf, (% 3.37)’si ise mevzudur.

Tablo 2.10’ da rivayetlerin tekrar sıklıklarına bakıldığında; Kütüb-i Sitte’de yer alan sahih rivayetlerin 280’den 427’e, zayıfların 16’dan 22’ye çıktığı, 1 olan mevzu rivayetin sabit, toplamdaki 297 rivayetin 450’ye yükseldiği, oransal olarak da Kütüb-i Sitte sahih rivayetlerin (% 94.28)’den (% 94.88)’e yükseldiği, zayıfların ise (% 5.39)’dan (% 4.88)’e, mevzu rivayetin de (% 0.33)’ten (% 0.24)’e düştüğü görülmektedir. Diğer kaynaklardaki rivayetlerin ise sahihler 20’den 33’e, zayıfların 28’ten 45’e, mevzuların 11’den 15’e yükselerek toplam 93, oran olarak da; sahihlerin (% 33.90)’dan (% 35.49)’a, zayıfların (% 47.45)’ten (% 48.38)’e yükseldiği mevzu rivayetlerin ise (% 18.65)’ten (% 16.13)’e düştüğü görülmektedir. Toplam sahih rivayetlerin (% 84.28)’ten (% 83.98)’e, zayıfların (% 12.35)’ten (% 12.33)’e düştüğü mevzuların ise (% 3.37)’den (% 3.70)’e yükseldiği tespit edilmiştir.

Tablo 2.9. 1982-2012 Yılları Arası Lise Rivayet Sayıları

	M.ALEYH	ORAN	SAHİH	ORAN	ZAYIF	ORAN	MEVZU	ORAN	TOPLAM	ORAN
K.SİTTE	129		151	94.28	16	5.39	1	0.33	297	83.43
DİĞER			20	33.90	28	47.45	11	18.65	59	16.57
TOPLAM	129		171		44		12		356	
	K.S.SAHİH	280	78.65							
	SAHİH	300	84.28							
	ZAYIF	44	12.35							
	MEVZU	12	3.37							

Tablo 2.10. 1982-2012 Yılları Arası Lise Rivayet Sayıları(Mükerrer)

		M.ALEYH	ORAN	SAHİH	ORAN	ZAYIF	ORAN	MEVZU	ORAN	TOPLAM
K.SITTE		192		235	94.88	22	4.88	1	0.24	450
DİĞER				33	35.49	45	48.38	15	16.13	93
TOPLAM		192		264	83.98	67	12.33	16	3.70	543

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HADİSLERİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNDE TESPİT EDİLEN EKSİKLİKLER, ÇEVİRİ HATALARI, İFADE TARZI DEĞİŞİMLERİ İLE DERS KİTAPLARINDAKİ RİVAYET ATIFLARI

3.1. HADİSLERİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNDE TESPİT EDİLEN EKSİKLİKLER, ÇEVİRİ HATALARI

Ders kitaplarında kullanılan rivayetlerin kaynaklarına bakıldığında, rivayetlerin ders kitaplarındaki mevcut halleri ile asılları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Ders kitaplarının içeriklerini etkileyen faktörler çeşitlidir. Yazarın konuyu işleme tarzı, anlatım örgüsü, işlenen tema, müfredât programı, dersin amaçları ve nihayetinde yazarın ilmi, siyasî politik duruşu ile gelecek algısı bir taraftan kitaba alınacak hadis malzemesinin seçimini öbür taraftan seçilen hadis metnin Türkçeye çevirme biçimini etkilemektedir. Çeviri veya diğer ifadeyle “Tercüme” başlı başına uzmanlık gerektiren bir iştir.⁹³¹ Kendi konteksi içinde kalmasına rağmen yapılan bir tercüme faaliyetinde bile birçok problemle karşılaşma ihtimali varken, bir hadis metninin yeni bir konteks içinde kullanılması fevkalâde bir hâldir.⁹³² Bu sebeple hadisleri tercüme ederken, yorumlarken veya bir fikri desteklemek için kullanırken ilim adamına yakışan bir ciddiyet ve vakâr yanında, inanan insanların bu işin uhrevî sorumluluğu endişesini de taşıyarak hareket etmeleri gerekir. Bir hadisin başka bir dile tercümesi onun bir nevi mânen rivayetidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerindeki maksadı tam olarak yansıtmayan veya yanlış yansıtan bir tercümenin Allah Rasûlü hakkında yalan uydurma mesabesinde olduğu söylenebilir. Hadislerin veya hadis olduğu düşünülen ifadelerin redaksiyonu çok iyi yapılmalı, kaynağı mutlaka gösterilmelidir. Bir redaksiyon hatası insanları din ve Hz. Peygamber hakkında birtakım yanlış kanaatlere sevkedebilir.⁹³³ Bu sebeple dinî ikinci kaynağı olan hadislerin tercüme edilmesinde ve yorumlanmasında son derece dikkat edilmelidir.⁹³⁴

⁹³¹ Tercüme, Tercüme yanlışları ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz. İlyas Karlı, “Arapçadan Türkçeye Tercüme Hataları”, *Nüsha*, (V), Güz 2005, s. 69-90.

⁹³² Geniş bilgi için Bkz. Nurullah Agitoğlu, “Hadiste Bağlam”, *F.Ü.İ.F.D.*, (18/1), 2013, s. 105-132.

⁹³³ Nebi Bozkurt, “Hadislerin Tercüme ve Yorumlarında Uyulması Gereken Kurallar”, *M.Ü.İ.F.D.*, (11-12), 1993-1994, s. 211-280.

⁹³⁴ Tercüme ve yorumlamada dikkat edilmesi gereken kurallar için Bkz. Bozkurt, s. 231-270. “1-) Hadislerin tercüme ve yorumunda metin benzerliklerinin, önceden bilinen bir hadisin yaptığı çağrışımların mütercimi yanılabileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. 2-) Hadisi eksik veya muhtasar

İncelemeye alınan her rivayetin sonunda parantez içerisinde yer alan numara, ikinci bölümde rivayete verilen genel sıralama listesindeki sıra numarasıdır.

1) “Din akıldır; akli olmayanın dinî de yoktur.”⁹³⁵(10 nolu hadis)

Rivayetin Arapçası ise *ومن لا دين له لا عقل له* olup Türkçe çevirisi ise “Din akıldır. dinî olmayanın akli da yoktur.” şeklinde olmalıdır.

2) “İlim ikidir. Evvela doktorluk, ondan sonra din ilmi.”⁹³⁶(11 nolu hadis)

Arapça metni “*العلم علمان علم الأبدان وعلم الأديان*” şeklindedir. Tercümesi “İlim iki nevidir. Beden (Tıp) ilmi ve din ilmi” olmalıdır. Arapça metninde kullanılan (و) atf harfi olup öncelik anlamında değildir. Dolayısıyla tıp ilminin din ilmine göre öncelenmiş durumu kanaatimizce söz konusu değildir. Rivayet mevzudur. Rivayetin geçtiği bağlam, mevzu rivayetler kısmında detaylı bir biçimde irdelenmiştir.

3) “Anasının, babasının kalbini kazananlara müjdeler olsun ki, Allah onların ömürlerini bereketlendirecektir.”⁹³⁷ (12 nolu hadis)

olarak zikretmek yanlış yorum ve anlamaya sebep olabilir. 3-) Hadiste geçen bir kelimenin muhtelif manâlarından yapılan yanlış bir tercih, yanlış bir tercüme ve yoruma götürülebilir. 4-) Tercüme ve yorumlarda aksi anlam çıkarılmaya veya yanlış anlama müsâit ifadelerden kaçınmak gerekir. 5-) Tercüme hadisin edebî yönünü de yansıtacak şekilde doğru ve özlü olmalıdır. Karşılıklı konuşmalar varsa sözler birbirine karışmayacak şekilde açık verilmelidir. 6-) Tercümelerde kelimelerin cümle içindeki konumları, yani cümlenin öğeleri iyi tespit edilmelidir. Çok kolay ibâreler dâhi, cümlenin öğeleri iyi tespit edilmezse yanlış tercümelere sebep olabilir. 7-) Çağdaş Kur'an tefsirlerinde olduğu gibi gerektiğinde hadislerin izâh, tercüme ve yorumunda çağın bilim ve teknolojisinin genişlettiği ufuktan yararlanılmalıdır. 8-) Hadisin tercüme ve yorumunda onun muhtevâsını aşmaktan, ona metinde olmayan bilgiler ilave etmekten kaçınmak gerekir. 9-) Hadis kitaplarında birçok ıstılâh bulunur. Bu bakundan hadisleri kullanırken, tercüme ve yorum yaparken bu ıstılâhları bilmek gerekir. 10-) Hadislerin tercümesinde herkes tarafından anlaşılabilir kelimeler kullanılmalıdır. 11-) Özellikle halka yönelik cümlede rivayetler içinden maksadı en detaylı anlatan seçilmeli veya farklı rivayetlerle anlam bütünlüğü sağlanmalıdır. 12-) Hadisin yorumunda birinci derecede önemli olan Hz. Peygamber'in maksadıdır. Kişinin kendi önyargısı ve anlayışı onun önüne geçmemelidir. 13-) Hadislerin tercüme ve yorumlarında dikkat edilmesi gereken konulardan biri de deyimlerin tam karşılığının bulunmasıdır. 14-) Hadisi tercüme veya yorum yaparken söyleniş sebep ve ortamını (esbab-ı vürudu) tespiti gayret edilmelidir, Söyleniş sebebi bilinmeyen bir söz, çok farklı şekillerde yorumlanmaya müsâit olabilir. Tercüme ve yorumlardaki en büyük bozukluklar bundandır.”

⁹³⁵ (Rivayet mevzudur. Bkz. ed-Dûlâbî, III, 980 (h.no: 1719); el-Kenânî, I, 224 (h.no: 147); Ebû Dünyâ, I, 44 (h.no: 111); Elbânî, *Daîfe*, I, 53 (h.no: 1)).

⁹³⁶ Ebû Nu'aym, ders kitaplarından hadis olarak rivayet edilen bu ifadenin, İmam-ı Şafii'ye ait bir söz olduğunu söylemektedir. (Bkz. Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk el-İsbahânî, *Hileyetu'l-Evliyâ ve Tabakâti'l-Eşfiyâ*, Beyrut 1978, IX, 142) Şevkânî, ise bunun mevzu bir rivayet olduğunu ifade etmektedir. Mevzu olması konusunda Bkz. eş-Şevkânî, I, 284; es-Sağânî, I, 38 (h.no: 38); Aclûnî, II, 80 (h.no:1765).

Rivayetin Arapça metni “من بر والديه طوبى له، زاد الله في عمره” dir. “من بر والديه” Ana ve babasına iyilik yapan” ifadesi “Anasının, babasının kalbini kazanan” şeklinde yorumlanarak tercüme edilmiştir.

4) “Komşuya ikram imanın bir gereğidir. Komşulara karşı güven vermeyen, korkutucu, şerli kişilerin gerçek mümin olamayacaklarını vurgulamıştır.”⁹³⁸(415 nolu hadis)

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

5) “Allah kıyamet gününde şunlar Cennet’in kokusunu alamazlar diye buyuruyor: Birincisi, yakınlarını arayıp sormayan kişi, ikincisi de kötü komşudur.”⁹³⁹(15 nolu hadis)

Hadisin Arapça metni “فإنَّ رِيحَ الْجَنَّةِ يُؤَخِّدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَلْفِ عَامٍ , وَلَا يَجِدُ رِيحَهَا عَائِقٌ , وَلَا قَاطِعٌ , وَلَا جَارٌ أَدَى جَارِهِ , وَلَا شَيْخٌ زَانٍ , وَلَا رَجِمٌ , وَلَا شَيْخٌ زَانٍ , وَلَا جَارٌ أَدَى جَارِهِ” şeklindedir. Hadiste Cennet’in kokusunu alamayacaklar sayılınca ana babaya asi evlat, akraba ziyaretini kesen kişi, zina eden ihtiyar, komşusuna eziyet eden komşu sıralanmıştır. Ancak, Türkçeye çevrilirken “Birincisi, yakınlarını arayıp sormayan kişi, ikincisi de kötü komşudur.” ifadesiyle, rivayetin bir kısmı kendi içinde öncelik sırasına konularak ders kitabına aktarılmıştır.

6) “Allah’tan başka yardımcısı bulunmayanlara kötülük edenlere Allah da şiddetli davranacaktır.”⁹⁴⁰(16 nolu hadis)

Rivayet metninde yer alan “اشتد غضب الله على” ifadesi, “Allah da şiddetli davranacaktır.” diye çevrilmiştir. Doğru çevirinin “Allah’ın azabı şiddetli olacaktır.” şeklinde olması gerekmektedir.

7) “Şefaatime en çok layık olan kimse candan Lailahe illellah diyendir.”⁹⁴¹(27 nolu hadis)

⁹³⁷ Ebu Yalâ Mevsilî, 65 (h.no: 1494); Münzirî, III, 369; (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Ebî Yalâ tahkik notu; İbn Hacer el-Askalânî, XI, 362 (h.no:2549); Elbânî, *Daîfe*, X, 72 (h.no: 4567)).

⁹³⁸ Buhârî, Edeb, 31; Müslim, İman, 19

⁹³⁹ Taberânî, *Evsât*, VI, 18; (Rivayet zayıftır: Bkz. ‘Irâkî, I, 680 (h.no: 6); Heysemî, V, 125 (h.no: 8533)).

⁹⁴⁰ Taberânî, *Evsât*, II, 352; (Rivayet zayıftır. Bkz. es-Sehâvî, I, 116; Elbânî, *Daîfe*, V, 413 (h.no: 2392)).

⁹⁴¹ Buhârî, İlim, 33.

Rivayetin Arapçası “عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، أَنَّهُ قَالَ : قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، مَنْ أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " لَقَدْ ظَنَنْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ ، أَنْ لَا يَسْأَلَنِي عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ أَحَدٌ أَوْلَ مِنْكَ لِمَا رَأَيْتُ مِنْ جِرْصِكَ عَلَى الْحَدِيثِ ، أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَالِصًا مِنْ قَلْبِهِ أَوْ نَفْسِهِ ” şeklindedir. Hadiste “ Ey Allah’ın Elçisi! Kıyâmet gününde kendisine şefaattinden dolayı en çok mutlu olan kimdir?” sorusuna Rasûlüllah (s.a)’min verdiği cevap “... أَسْعَدُ ... ” ifadesidir. “Şefaatime en çok layık olan kimse” diye hatalı bir çeviri yapılmıştır. Tercümesi “ Şefaatimle en çok mutlu olan kişi...” şeklinde olmalıdır.

8) “Yemeğin yaramazı, fukaradan esirgenip de zenginlerin çağrıldığı düğün yemeğidir.”⁹⁴² (115 nolu hadis)

Rivayette yer alan “تَسْرُ الطَّعَامِ طَعَامَ الْوَالِيَةِ،” ifadesi “Yemeğin yaramazı” şeklinde tercüme edilmiştir. Doğrusu “Yemeğin (Sofranın) en kötüsü” olmalıdır.

9) “Müminlerin iman bakımında en mükemmeli, ahlak yönünden en güzel olanlarıdır, en iyileri de aile bireylerine karşı en iyi şekilde davrananlarıdır.”⁹⁴³ (132 nolu hadis)

Rivayet “إِنَّ مِنْ أَكْمَلِ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنَهُمْ خُلُقًا وَالْأَطْفَهْمَ بِأَهْلِهِ” şeklindedir. Tercüme edilirken “الْأَطْفَهْمَ بِأَهْلِهِ” ifadesi bağımsız bir cümle olarak tercüme edilmiştir. Ne var ki “الْأَطْفَهْمَ بِأَهْلِهِ” ifadesi “إِنَّ” edatının ismine atıftır. Tercüme, “Müminlerin iman bakımında en mükemmeli, ahlâkı en güzel olan ve ailesine en zarif davranandır.”

10) “Ümmetimden yedi yüz binlercesi, birbiri arkasından Cennet’e gireceklerdir. Yüzleri ayın son dördüncü gecesindeki kamer gibi parlaktır.”⁹⁴⁴ (731 nolu hadis)

Hadiste “سَبْعُونَ أَلْفًا” yetmişbin geçmektedir. Ancak tercüme edilirken “yedi yüz binlercesi” diye hatalı bir şekilde çevrilmiştir.

11) “Allah’ın emrettiği şeylerden sonraki işlerin en iyisi, bir iman sahibinin kalbine sevinç vermek, onu sevindirmektir.”⁹⁴⁵ (5 nolu hadis)

⁹⁴² Buhârî, Nikâh, 72; Müslim, Nikâh, 16.

⁹⁴³ Tirmizî, İman, 6, Radâ 11; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 119 (h.no: 173)).

⁹⁴⁴ Müslim, İman, 84; (Rivayet sahihtir. Bkz. İbnü Hacer, *F. Bâri*, XI, 410; Arnavût Ahmed b. Hanbel tahkik notu, XIII, 64 (h.no:14721)).

Bu anlama en yakın rivayetler, “أفضل الأعمال بعد الإيمان بالله التودد إلى الناس” olup, Türkçe çevirileri “Allah’a imandan sonra amellerin en üstünü, insanları sevmektir” olmalıdır.

12) “Hac farz, umre ise sünnettir.”⁹⁴⁶ (228 nolu hadis)

Rivayet “الْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ” ifadesi “ umre sünnettir” diye daha sonraki dönemlerde kullanılan bir kavramla tercüme edilmiştir.⁹⁴⁷

13) “Allah namaz ile günahları siler.”⁹⁴⁸ (177 nolu hadis)

Rivayet “الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ” şeklindedir. “الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ” “Beş vakit namaz” ifadesi “Namaz” olarak çevrilmiştir. Doğru tercümesi “Allah beş vakit namazla günahları siler.”dir.

14) “Ey insanlar! Yüce ve kutsal bir ay yaklaştı. O ayda bir gece vardır ki bin aydan daha hayırlıdır. Allah, o ayda oruç tutmayı farz, ben de geceleyin ibadet etmeyi sünnet kıldım. O ayda bir iyilik yapmak, diğer aylarda yapmaktan daha hayırlıdır. O, sabır ayıdır, sabrın karşılığı ise Cennet’tir. O yardımlaşma ayıdır.”⁹⁴⁹(236 nolu hadis)

Rivayette geçen “قيام ليله تطوعا”, ifadesi “geceleyin ibadet etmeyi sünnet kıldım” şeklinde daha sonraki dönemlerde kullanılan bir kavramla tercüme edilmiştir.

15) “Bir gün Hz. Peygamber mescide girdiğinde iki gurup görür. Bir kısmı namaz(nafile) kılmakla diğer bir kısmı ilim öğrenmekle meşguldür. Onlar için şöyle der:

Her iki grup da iyi şeylerle meşguldür. Şu var ki bir şey talep ederek dua edenlere o şeyi verip vermemek Allah’a aittir. Hâlbuki diğer gruptakiler ilim elde

⁹⁴⁵ Taberânî, *Evsât*, VI, 156 (h.no: 6070); *Sağîr*, II, 50 (h.no: 761); Beyhakî, XI, 24; (Rivayet zayıftır: Bkz. ed-Derviş, I, 149; Elbânî, *Daîfe*, III, 584 (h.no: 1395); XI, 704 (h.no: 5423)).

⁹⁴⁶ İbn Ebi Şeybe, III, 223 (h.no:13648); (Rivayet zayıftır. Bkz. Zeyla’î, III, 149-150).

⁹⁴⁷ “Sünnet kelimesi, Fıkıh usullünde teklifi hükümler bahsinde farz yahut vacip derecesinde olmaksızın yapılması dinenen istenen fiil anlamıyla ilk olarak Ebû Hanîfe döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. Ferhat Koca, *Sünnet, D.İ.A.*, İstanbul 2010, XXXVIII, 154.

⁹⁴⁸ Buhârî, *Mevâkit*, 6; Müslim, *Mesâcid*, 51.

⁹⁴⁹ Beyhakî, VIII, 120; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 612 (h.no: 1965)).

ediyorlar ve böylece cehaleti savıp kovuyorlar. “Bana gelince ben öğretmen olarak gönderildim.” dedi ve bunların yanına oturdu.”⁹⁵⁰(308 nolu hadis)

Rivayette “يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ وَيَدْعُونَ اللَّهَ” ifadesi “namaz (nafil)” şeklinde yanlış olarak tercüme edilmiştir.

16) “Hiddetli olduğunuz zaman hakemlik yapmayınız.”⁹⁵¹(386 nolu hadis)

Rivayette geçen “لَا يُفْضِلَنَّ حَكْمَ” ifadesi “hakemlik yapmayınız” diye çevrilmiş doğrusu ise hakemlikten daha geniş anlamda olan “Hiçbir hakem kızgın olduğunda hüküm vermesin” olmalıdır.

17) “Sen secde ettikçe Allah her secdenden dolayı senin derecenı artırır.”⁹⁵²(428 nolu hadis)

Rivayette geçen “مَا مِنْ عَبْدٍ” “Hiçbir kul yoktur ki..” ifadesi “sen” diye çevrilmiştir.

18) “Allah’a iman ettim de ve dürüst ol.”⁹⁵³(511 nolu hadis)

Rivayet “قُلْ: أَمِنْتُ بِاللَّهِ، فَاسْتَقِمَّ” şeklinde olup tercümesi “ Allah’a iman ettim de, dost doğru ol” diye verilmelidir.

19) “Helal apaçık bellidir, haram da bellidir. Bunların arasında haram mı, helal mi olduğu belli olmayan şüpheli şeyler vardır. dinîni ve namusu korumak için bu şüpheli şeyleri işlemeyen kimseler kurtulmuştur. Bunların bazısını yapan kimse harama çok yaklaşmış olur. Bu şuna benzer; bir korunun etrafında hayvanlarını otlatan kimse, koruya dalma tehlikesiyle daima karşı karşıyadır. Dikkat ederseniz her hükümdarın bir korusu vardır. Allah’ın korusu da haram kıldığı şeylerdir.”⁹⁵⁴(556 nolu hadis)

⁹⁵⁰ İbn Mâce, Mukaddime, 17; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Sindî, hâşiye notu, I, 102 (h.no:229); Elbânî, *D. Sağır*, I, 617 (h.no:4242)).

⁹⁵¹ Buhârî, Ahkâm, 13; Müslim, Akziye, 16.

⁹⁵² Müslim, Salât, 43; Tirmizî, Salât, 169; İbn Mâce, İkametü’s-Salât, 201; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Terğib*, I, 92 (h.no:386)).

⁹⁵³ Müslim, İman, 13; Tirmizî, Zühd, 61; İbn Mâce, Fiten, 12; (Rivayet sahihtir. Bkz. Nevevî, II, 8; Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, I, 12 (h.no:15)).

⁹⁵⁴ Buhârî, İman, 40, Büyü’, 2; Müslim, Büyü’, 41.

Hadisin Türkçe çevirisi düzgün yapılmamıştır. “وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ” ifadesi, “Bunların bazısını yapan kimse harama çok yaklaşmış olur.” Şeklinde çevrilmiştir ki doğrusu “Şüpheli işleri yapan haram işleri yapmıştır / harama düşmüş olur” olmalıdır.

20) “Hırsıza lanet edilmiştir”⁹⁵⁵(568 nolu hadis)

Rivayette yer alan “لَعَنَ اللَّهُ” “Allah lanet etsin/etmiştir” ifadesi “lanet edilmiştir” şeklinde yanlış tercüme edilmiştir.

21) “Ey insanlar namazlarınızı evlerinizde kılınız Çünkü farz namazların dışında namazların en iyisi evde kılınandır.”⁹⁵⁶(671 nolu hadis)

Rivayette geçen “فَإِنَّ أَفْضَلَ الصَّلَاةِ” “Namazın en faziletlisi” “en iyisi” diye çevrilmiştir.

22) “İftarı geciktirmek hayırlıdır.”⁹⁵⁷(672 nolu hadis)

Hadiste tam tersi ifade edilmiştir. “لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ، عَجَّلُوا الْفِطْرَ؛ فَإِنَّ” “İnsanlar, iftarı geciktirmedikleri müddetçe hayır üzere devam ederler. Öyleyse iftarı ta’cil edin (ilk vaktinde orucunuzu açın) çünkü Yahudiler, iftarlarını geciktirirler.”

23) “Allah cemiyetle beraberdir.” (4 nolu hadis)

Rivayetin Arapçası “يَدُ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ” olup tercümede “يَدُ” kelimesi hafzedilmiştir.

24) “Cennete ancak temiz olanlar girecektir.”(17 nolu hadis)

Rivayetin ilk kısmı “الْإِسْلَامُ نَظِيفٌ فَتَنْظِفُوا” ifadesi çevrilmemiştir.

25) “Emanet ehli olmayanın imanı yoktur. Temiz olmayanın da namazı yoktur.”⁹⁵⁸
(19 nolu hadis)

⁹⁵⁵ Buhârî, Hudud, 14; Müslim, Hudud, 1.

⁹⁵⁶ Buhârî, Ezan, 108; Müslim, Salâti'l-Musâfirîn, 29.

⁹⁵⁷ Tespit edilemedi. Hadiste tam tersi ifade edilmiştir. (ilk vaktinde orucunuzu açın) Çünkü Yahudiler, iftarlarını geciktirirler.” denilmektedir. Bkz. İbn Mâce, Sıyâm, 25; Rivayet sahih olduğu ile ilgili olarak Bkz. Arnavût tahkik notu).

⁹⁵⁸ Taberânî, *Evsât*, II, 383; (Rivayet sahihtir. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, II, 428 (h.no: 2984)).

Rivayetin son kısmı “وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا صَلَاةَ لَهُ” “Namazı olmayanın da dinî yoktur.” bölümü çeviriye dâhil edilmemiştir.

26) “Evlerinizin önünü ve çevresini temiz tutunuz.”⁹⁵⁹ (30 nolu hadis)

Rivayet “إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ، جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ، فَتَنَظَّفُوا -” “أَرَاهُ قَالَ - أَفَنِيَّتْكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا بِالْيَهُودِ” şeklindedir. Ancak rivayetin çevirisi esnasında rivayetin başında yer alan “إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ، جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ” kısmı ile sonunda bulunan “وَلَا تَتَّبِعُوا بِالْيَهُودِ” ifadeleri tercüme edilmemiştir. Sadece “فَتَنَظَّفُوا - أَرَاهُ قَالَ - أَفَنِيَّتْكُمْ” kısmın çevirisi yapılmıştır.

27) “Allah’ım senden sağlık, bir de iyi ahlak dilerim.”⁹⁶⁰ (42 nolu hadis)

Rivayet şu şekildedir. “اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصِّحَّةَ وَالْعَافِيَةَ وَحُسْنَ الْخُلُقِ” Çeviride “وَالْعَافِيَةَ” kelimesi hafzedilmiştir.

28) “Ananıza, babanıza iyilik yapınız ki siz de çocuklarınızdan iyilik göresiniz.”⁹⁶¹ (45 nolu hadis)

Rivayet “وَعَفُّوا تَعَفُّ نِسَاؤُكُمْ” “بَرُّوا آبَاءَكُمْ تَبَرُّكُمْ أَبْنَاؤُكُمْ، وَعَفُّوا تَعَفُّ نِسَاؤُكُمْ” şeklinde olup “وَعَفُّوا تَعَفُّ نِسَاؤُكُمْ” kısmı tercüme edilmemiştir.

29) “Tedbirli olmak gibi akıllılık yoktur.”⁹⁶² (47 nolu hadis)

Rivayet “لَا عَقْلَ كَالْتَدْبِيرِ وَلَا وَرَعَ كَالْكَفِّ وَلَا حَسْبَ كَحَسَنِ الْخَلْقِ” şeklindedir. Rivayetin “لَا عَقْلَ كَالْتَدْبِيرِ وَلَا وَرَعَ كَالْكَفِّ وَلَا حَسْبَ كَحَسَنِ الْخَلْقِ” Günahlardan sakınmak gibi verâ, Güzel ahlâk gibi servet yoktur” kısmı tercüme edilmemiştir.

30) “Peygamberimize bir gün “ din nedir?” diye üç kere sormuşlardı da üç soruya da “huy güzelliğidir” diye cevap vermişti.”⁹⁶³ (1 nolu hadis)

⁹⁵⁹ Tirmizî, Edeb, 75; (Rivayet hasendir. Bkz. et-Tebrîzî, II, 1271(h.no:4487)).

⁹⁶⁰ Buhârî, *el-Edebu'l-Mufred*, I, 160 (h.no: 307); Taberânî, *Kebîr*, VIII, 29 (h.no: 60); (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘Irâkî, IV, 1579 (h.no: 2431); Elbânî, *D. Mufred*, I, 42 (h.no:307)).

⁹⁶¹ Taberânî, *Kebîr*, I, 299 (h.no: 1002); (Rivayet sahihtir. Bkz. Heysemî, VIII, 81 (h.no: 13063); Hâkim, IV, 170 (h.no: 7258)).

⁹⁶² İbn Mâce, *Zühd*, 24; (Rivayet zayıftır.Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *D. Terğîb*, II, 100 (h.no:1595)).

⁹⁶³ Mervezî, II, 864 (h.no: 878); Gazzâlî, III, 50; (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. ‘Irâkî, I, 930).

Hadis metni“ فَأَتَاهُ مِنْ قَبْلِ يَمِينِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الدِّينُ قَالَ حَسَنَ الْخَلْقِ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ قَبْلِ شِمَالِهِ فَقَالَ ” مَا الدِّينُ فَقَالَ حَسَنَ الْخَلْقِ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ وَرَائِهِ ” şeklinde. Türkçe çeviri“ Peygamberimize bir gün üç kere sormuşlardı diye özetlenmiştir. Rivayetin esas çevirisi ise şöyle olmalıdır. “ Bir adam Hz. Peygamber’e sağ tarafından yaklaşarak, Ey Allah’ın Elçisi ! Din nedir ? diye sordu. O da, “Huy güzelliğidir” dedi. Sonra o adam Hz. Peygamber’e sol tarafından yaklaşarak, Ey Allah’ın Elçisi! “Din nedir? “ diye sordu. O da, “Huy güzelliğidir” dedi. Sonra o adam Hz. Peygamber’e arkasından yaklaşarak Ey Allah’ın Elçisi! Din nedir? diye sordu.”

31) “Bir Müslüman namaz vakti girince güzelce abdest alır, huşu içinde rükûsunu tam yaparak namazını kılarsa geçmiş küçük günahları affedilir. Bu, ömür boyunca böyle devam eder.”⁹⁶⁴ (192 nolu hadis)

Rivayette yer alan “مَا لَمْ يُؤْتِ كَبِيرَةً”, “büyük günah işlemedikçe” ifadesi eksik tercüme edilmiştir.

32) “Kim Ramazan ayında oruçlu olduğu hâlde unutarak yer veya içerse orucunu bozmadan tamamlasın.”⁹⁶⁵(268 nolu hadis)

Rivayet “عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا نَسِيَ فَأَكَلَ وَشَرِبَ فَلْيَتِمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَسَقَاهُ” şeklindedir. Rivayetin “فَأِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَسَقَاهُ” “Allah onu yedirmiş içirmiştir” kısmı tercüme edilmemiştir.

33) “Bana şunlar hakkında söz verin, ben de size Cennet’i müjdeleyeyim: Konuştuğunuz zaman doğruyu konuşun, söz verdiğiniz zaman sözünüzü yerine getirin, size emanet edileni koruyun.”⁹⁶⁶(269 nolu hadis)

Rivayetin “وَاحْفَظُوا فُرُوجَكُمْ وَعُضُؤًا أَبْصَارَكُمْ وَكُفُؤًا أَيْدِيَكُمْ” son kısmı tercüme edilmemiştir.

34) “Müminin mümine bağlılığı, taşları birbirine kenetli duvar gibidir.”⁹⁶⁷(390 nolu rivayet)

⁹⁶⁴ Müslim, Tahâret, 4; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, I, 94 (h.no: 286)).

⁹⁶⁵ Buhârî, Savm, 25; Müslim, Sıyâm, 33.

⁹⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, XXXVII, 417 (h.no: 22757); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnvût tahkîk notu; Hâkim IV, 399 (h.no: 8066)).

Rivayetin sonunda yer alan “تَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ” “ parmaklarını birbirine geçirdi” ifadesi hazf edilmiştir.

35) “İşlediği iyiliklerden, öldükten sonra mümine ulaşanlar şunlardır: Öğrettiği ve yaydığı ilim, arkasında bıraktığı iyi evlat, mirasçılarına bıraktığı Mushaf, yaptırdığı misafirhane, kazıp çıkardığı su, sağlıklı iken verdiği sadaka.”⁹⁶⁸(400 nolu hadis)

Rivayette yer alan “مَسْجِدًا بِنَاءً”, “yaptırdığı mescid” ifadesi hazf edilmiştir.

36) “Zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur.”⁹⁶⁹(472 nolu hadis)

Rivayetin başında yer alan “أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، قَضَى أَنْ” ifadesi çevrilmemiştir.

37) “Her kim izni olmaksızın bir topluluğun konuştuklarını dinlerse, kıyamet gününde cezasını görecektir.”⁹⁷⁰(506 nolu hadis)

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir. Rivayette “Kıyamet gününde cezasını görecektir” ifadesi mevcut değildir.

38) “İyilik, insanın sükûnetle kabul ettiği ve kalbin mutmain olduğu şeydir. Günah ise nefsin sükûnetle kabul etmediği ve kalbin mutmain olmadığı şeylerdir. Her ne kadar sana bunun tersine fetva verseler de, aldırma.”⁹⁷¹(520 nolu hadis)

Hadisin son kısmı yanlış tercüme edilmiştir. Tercüme, “Günah, insanlar sana fetva vermiş olsa bile nefsin sükûnetle kabul etmediği ve kalbin mutmain olmadığı şeylerdir.” şeklinde olmalıdır.

39) “İyi insanla arkadaşlık eden, misk satıcısının yanında bulunan kimse gibidir. Ondaki bir miktar misk almasan bile, onun güzel kokusu sana siner. Kötü insanla

⁹⁶⁷ Buhârî, Mezâlim, 5; Müslim, Birr, 17.

⁹⁶⁸ İbn Mâce, Mukaddime, 20; (Rivayet hasendir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrizî, I, 84 (h.no:254); Elbânî, S. Sağîr, I, 443 (h.no:2231)).

⁹⁶⁹ İbn Mâce, Ahkâm, 17; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, II, 62 (h.no:2345); Arnavût tahkîk notu; Elbânî, S. Sağîr, II, 1249 (h.no: 7515)).

⁹⁷⁰ Buhârî, İsti'zan,45; Müslim, Selâm, 15.

⁹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, V, 523 (h.no:17999); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu).

arkadaşlık yapmak da körük çeken kimsenin yanında bulunmak gibidir ki, onun siyahlığından sana bulaşmasa bile isinden (kokusundan) siner.”⁹⁷²(528 nolu hadis)

Rivayetteki “إِمَّا أَنْ يُحْرِقَ ثِيَابَكَ” ya elbiseni yakar” ifadesi çevrilmemiştir.

40) “Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”⁹⁷³(530 nolu hadis)

Rivayetteki “لَيْسَ الْمُؤْمِنُ” ifadesi, “mümin değildir” yerine “bizden değildir” diye çevrilmiştir.

41) “Dört huy vardır ki bunlar kimde bulunursa o kimse münafık olur. Yahut kendisinden bu dört huydan birisi bulunursa, o huyu bırakıncaya kadar kendisinde nifak alameti bulunmuş olur: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiği yerde yerine getirmez, ahdini bozar; münakaşa ve mücadele ettiği zaman haktan ayrılır, ileri gider.”⁹⁷⁴(555 nolu hadis)

Rivayetteki “إِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ” “emanete ihanet eder” ifadesi hazf edilmiştir.

42) “7 yaşından sonra çocuklarınıza namazı emrediniz.”⁹⁷⁵ (601 nolu hadis)

Rivayette geçen “إِذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ” “yedi yaşına ulaştığında” ifadesi “yedi yaşından sonra” diye tercüme edilmiş olup “وَإِذَا بَلَغَ عَشْرَ سِنِينَ فَاصْرُبُوهُ عَلَيْهَا” kısmı hazf edilmiştir.

43) “Allah’ın en sevdiği amel vaktinde kılınan namaz ile anaya babaya yapılan iyiliktir.”⁹⁷⁶ (602 nolu hadis)

Rivayet yorumlanmış olup rivayetin son kısmı “تُمْ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ” ifadesi hazfedilmiştir.

44) “Müslümanlıkta iyi bir çıkır açan kimseye, açtığı çıkırın sevabı verileceği gibi, o yolda gidenlerin sevabı da verilir. Kötü çıkır açan kimseye açtığı çıkırın günahı

⁹⁷² Buhârî, Bûyû‘, 38, Zebâih, 31; Müslim, Birr, 45.

⁹⁷³ Buhârî, I, 52 (h.no:112); (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 184 (h.no:7307)); Tebrîzî, III, 1391 (h.no:4991)).

⁹⁷⁴ Buhârî, İman, 23; Müslim, İman, 24.

⁹⁷⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 26; Tirmizî, Salât, 18; (Rivayet sahihtir.Bkz. Arnavût tahkîk notu, XI, 369 (h.no:15339); Elbânî, S. Sağîr, II, 1021 (h.no:5876)).

⁹⁷⁶ Buhârî, Cihâd, 1; Müslim, İman, 36.

yükletildiği gibi kendisinden sonra o yolda gidenlerin günahı da yükletilir.”⁹⁷⁷ (686 nolu hadis)

Rivayette yer alan “مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجْرِهِمْ شَيْءٌ” “sevabından hiçbir eksilme olmaksızın” ile “مِنْ غَيْرِ أَنْ أَوْزَارَهُمْ شَيْءٌ” “günahından hiçbir eksilme olmaksızın” ifadeleri tercümede hazf edilmiştir.

45) “Namaz hakkında Allah’tan korkun. Sağ elinizin malik olduğu cariye, köle, hizmetçi hakkında Allah’tan korkun. Şu iki zayıf hakkında Allah’tan korkun. Kimsesiz fakir dul kadınlar, yetim çocuklar.”⁹⁷⁸ (687 nolu hadis)

Rivayette “Namaz hakkında Allah’tan korkun” ifadesi üç kez tekrarlanmasına rağmen tercümede bundan bahsedilmemiştir.

46) “Bir kimse bir ağaç dikse, o ağaç meyve verdikçe, sevabı ağacı dikene yazılır.”⁹⁷⁹ (367 nolu hadis)

Rivayette yer alan “ Bir kimse bir ağaç dikse veya bir ekin ekse” ifadesi “ Bir kimse bir ağaç dikse” şeklinde eksik çevrilmiştir.

47) “Beni Hud Suresi ihtiyarlattı. Çünkü orada dosdoğru ol ayeti vardır.”⁹⁸⁰ (782 nolu hadis)

Rivayette hazifler mevcuttur.

48) “Gökten inen bütün kitapların anahtarı besmeledir.”⁹⁸¹ (20 nolu hadis)

Rivayetin Arapçası “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِفْتَاحُ كُلِّ كِتَابٍ” şeklinde olup tercümede yer alan “Gökten inen” ifadesi hadis metninde mevcut değildir. Doğru tercüme “Bismillâhîrrâhmânîrrâhim gökten inen bütün kitapların anahtarıdır” şeklindedir.

⁹⁷⁷ Müslim, Zekât, 20; İbn Mâce, Sünnet, 14; Tirmizî, İlim, 15; Nesâî, Zekât, 64; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Bûsîrî, I, 28 (h.no:71)).

⁹⁷⁸ Beyhakî, XIII, 404 (h.no:10542); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VII, 199 (h.no:3216)).

⁹⁷⁹ Buhârî, Muzârâa, 1; Müslim, Musâkât, 2.

⁹⁸⁰ Beyhakî, IV, 82 (h.no: 2215).

⁹⁸¹ Muttakî, I, 555 (h.no: 2490); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 226 (h.no: 1741)).

49) “Yemekten önce ve yemekten sonra ellerinizi ve dişlerinizi temizleyiniz. Çünkü bu temizlik insanı imana çağırır, imana götürür. İman da sahibiyile beraber Cennet’tedir.”⁹⁸²

Rivayetin Arapça metni “ وَالنَّظَافَةُ تَدْعُو إِلَى الْإِيمَانِ ، وَالْإِيمَانُ مَعَ صَاحِبِهِ ، فَاتَّه نِظَافَةً ، فَاتَّه نِظَافَةً ، فَاتَّه نِظَافَةً ، فَاتَّه نِظَافَةً ” şeklinde dir. Metnin “تَخَلَّلُوا ، فَاتَّه نِظَافَةً” “Parmaklarınızı hilâlleyiniz. Çünkü hilâllemek temizliktir.” ifadesine yer verilmediği gibi hadis metninde bulunmayan “Yemekten önce ve yemekten sonra ellerinizi ve dişlerinizi temizleyiniz” eklenmiştir.

50) “Bilgisizlik ve tembellik yüzünden husule gelen fakirlik, dünya ve ahirette yüz karasıdır.”⁹⁸³ (55 nolu hadis)

Rivayet “الفقر سواد الوجه في الدارين” şeklinde olup “Bilgisizlik ve tembellik yüzünden husule gelen” ifadesi mevcut değildir.

51) “Allah’a imandan sonra işlerin en güzeli, insanları sevmek ve onlarla dost olmaktır.”⁹⁸⁴ (174 nolu hadis)

Rivayetin Arapça metninde “Onlarla dost olmaktır.” ifadesi mevcut değildir. Mânaya uygun yorum eklenmiştir.

52) “Allah’ım! Senin rızan için oruç tuttum, sana inandım, sana güvendim, senin verdiğin rızıkla orucumu açıyorum.”⁹⁸⁵ (274 nolu hadis)

Rivayete eklemeler yapılmış (sana inandım, sana güvendim)

53) “Unutmayın ki ben lanetçi olarak değil, rahmet olarak gönderildim.”⁹⁸⁶ (468 nolu hadis)

Rivayette “Unutmayın ki” ifadesi mevcut değildir.

⁹⁸² Taberânî, *Evsât*, VII, 215 (h.no:7311); (Rivayet mevzudur. Bkz. Heysemî, I, 236 (h.no:1212); Elbânî, *Daîfe*, XI, 438 (h.no: 5277)).

⁹⁸³ (Rivayet mevzudur. Bkz. es-Sağânî, I, 53 (h.no: 80); Aclûnî, II, 102 (h.no:1837)).

⁹⁸⁴ Taberânî, *Mekârimu’l-Ahlâk*, 364; (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 152; Elbânî, *Daîfe*, III, 584 (h.no:1395)).

⁹⁸⁵ Ebû Dâvûd, *Sıyâm*, 22; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, III, 156 (h.no: 4892-4898)).

⁹⁸⁶ Müslim, *Birr*, 24; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1608 (h.no:5812)).

54) “Gerçek mümin harbde kılıcıyla, sulhta diliyle hakkı savunandır.”⁹⁸⁷ (741 nolu hadis)

Rivayet “إِنَّ الْمُؤْمِنَ يُجَاهِدُ بِسَيْفِهِ وَلِسَانِهِ” şeklinde olup “sulhta” ifadesi mevcut değildir.

55) “Lâilelahe illellah deyiniz ki kurtulasınız.”⁹⁸⁸ (26 nolu hadis)

Rivayet yorumlanmıştır. Rivayetin Arapçası “أَمَرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي مَالَهُ، وَنَفْسَهُ” şeklindedir.

56) “Allah insanlara dünyada eziyet edenlere işkence yapacaktır.”⁹⁸⁹ (103 nolu hadis)

Rivayet “مَنْ أَدَى مُسْلِمًا فَقَدْ آذَانِي، وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللَّهَ” şeklinde olup “Müslümana eziyet eden bana eziyet eder. Bana eziyet eden de Allah’a eziyet eder” yorum eklenerek tercüme edilmiştir.

57) “İki kişinin arasına izinleri olmadan oturma!”⁹⁹⁰ (105 nolu hadis)

Rivayet “لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلَّا بِإِذْنِهِمَا” şeklinde olup yorum eklenerek tercüme edilmiştir.

58) “Yetimlere merhamet et, başını okşa ve yemeğini ona yedir. Böyle yaparsan kalbin yumuşar.”⁹⁹¹ (139 nolu hadis)

Rivayet “أَنَّ رَجُلًا شَكَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَوَّاهُ قَلْبَهُ فَقَالَ لَهُ إِنَّ أَرَدْتَ تَلْيِينَ قَلْبِكَ ” فَأَطْعِمِ الْمَسْكِينِ وَأَمْسَحْ رَأْسَ الْيَتِيمِ” şeklindedir. Rivayete yorum eklenerek tercüme edilmiştir.

59) “Kabirleri ziyaret etmek isteyen ziyaret etsin. Çünkü kabir ziyareti bize ahireti hatırlatır.”⁹⁹² (153 nolu hadis)

⁹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 387 (h.no:15785); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, III, 1352 (h.no: 4795)).

⁹⁸⁸ Buhârî, İman, 15; Müslim, İman, 32.

⁹⁸⁹ Taberânî, *Evsât*, IV, 60 (h.no: 3607); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğîb*, I, 111 (h.no: 438)).

⁹⁹⁰ Tirmizî, *İsti'zan*, 45; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 24; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, *S. Sağîr*, II, 1268 (h.no: 7656)).

⁹⁹¹ Ahmed b. Hanbel, II, 386 (h.no: 9004); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavûti).

”قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا فَإِنَّ فِي زِيَارَتِهَا تَذْكَرَةً“ Rivayet şeklindedir. Baş tarafı hazfedilmiş ve yorum eklenerek tercüme edilmiştir.

60) “Bir hastayı ziyaret eden kimse, ziyaretten dönünceye kadar Cennet yolunda sayılır.”⁹⁹³ (159 nolu hadis)

مَنْ عَادَ مَرِيضًا أَوْ زَارَ أَخًا لَهُ فِي اللَّهِ نَادَاهُ مُنَادٍ أَنْ طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَتَبَوَّأْتَ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلًا

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

61) “Peygamberimiz cemaatle kılınan namazın sevabının daha fazla olduğunu haber vermektedir.”⁹⁹⁴ (178 nolu hadis)

صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةِ الْفَدِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

62) “Hz. Peygamber, izinsiz olarak başkasının malını almayı kötü bir davranış olarak değerlendirmektedir.”⁹⁹⁵ (183 nolu hadis)

مَنْ ادَّعَى مَا لَيْسَ لَهُ فَلَيْسَ مِنَّا وَلَيْتَبَوَّأُ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

63) “Bir kimse, bir başkasının hakkını çiğnerse Allah o kimseyi cezalandırır.”⁹⁹⁶ (186 nolu hadis)

مَنْ افْتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِمِيزَانِهِ فَقَدْ أُوجِبَ اللَّهُ لَهُ النَّارَ وَحَرَّمَ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

64) “Hz. Peygamber ‘Kim Rume kuyusunu Cennet karşılığında satın alıp Müslümanların hizmetine sunmak ister’ diye sordu. Bunun üzerine Hz. Osman satın aldı.”⁹⁹⁷ (195 nolu hadis)

⁹⁹² Müslim, Cenâiz, 36; Tirmizî, Cenâiz, 60; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 81; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, S. Sağîr, II, 1148 (h.no: 6784)).

⁹⁹³ Tirmizî, Birr, 64; İbn Mâce, Cenâiz, 2; (Rivayet sahihtir. Bkz. Elbânî, S. Sağîr, II, 1091 (h.no: 6387)).

⁹⁹⁴ Buhârî, Ezan, 30, Müslim, Mesâcid, 42.

⁹⁹⁵ Müslim, İman, 27; İbn Mâce, Ahkâm, 6; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 1112 (h.no: 3765)).

⁹⁹⁶ Müslim, İman, 61; Nesâî, Adâb, 30; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 111 (h.no: 3760)).

قَالَ مَنْ يَبْتَاعُ بِئْرَ رُومَةَ عَفَرَ اللهُ لَهُ فَاَبْتَعْتُهُ بِكَذَا وَكَذَا فَانْتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ قَدْ ابْتَعْتُهَا بِكَذَا

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

65) “Size misafir geldiğinde, ona ikram ediniz.”⁹⁹⁸ (216 nolu hadis)

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

66) “Hz. Peygamber’e medyumlarla ilgili; ‘Onların haberleri güvenilecek haberler değildir. Geçmişteki olaylara ilişkin sözleri, geleceğe uyarlayarak yüzlerce yalanla aktarırlar.’ buyurdu.”⁹⁹⁹

قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ فَإِنَّهُمْ يُحَدِّثُونَ أَحْيَانًا بِالشَّيْءِ يَكُونُ حَقًّا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ الْكَلِمَةُ مِنَ الْحَقِّ يَخْطِفُهَا الْجَنِّي فَيَقْرُهَا فِي أُذُنِ وَلِيِّهِ قَرَّ الدَّجَاجَةِ فَيَخْلُطُونَ فِيهَا أَكْثَرَ مِنْ مِائَةِ كَذِبَةٍ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

67) “Hz. Muhammed, Peygamberliğinden önce ve sonra aşure günü oruç tutmuş ve Müslümanlara tutmalarını tavsiye etmiştir.”¹⁰⁰⁰ (238 nolu hadis)

كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا بِصِيَامِ يَوْمِ عَاشُورَاءَ وَيَحْتَنُنَا عَلَيْهِ وَيَتَعَاهَدُنَا عِنْدَهُ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

68) “Kim başkalarına merhametli davranmazsa, Allah da ona merhametli davranmaz.”¹⁰⁰¹ (249 nolu hadis)

قَالَ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يَرْحَمُ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

69) “Kamu malını korumayan kimse, dinimize göre emanete ihanet etmiş sayılır.”¹⁰⁰² (254 nolu hadis)

⁹⁹⁷ Buhârî, Musâkât, 2; Nesâî, Ehbâs, 4.

⁹⁹⁸ Buhârî, Edeb, 31; Müslim, İman, 19.

⁹⁹⁹ Buhârî, Tevhid, 57; Müslim, Selâm, 35.

¹⁰⁰⁰ Buhârî, Savm, 69; Müslim, Sıyâm, 19.

¹⁰⁰¹ Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Fedâil, 15.

قلت يا رسول الله ألا تستعملني قال فصرَبَ بيده على منكبي ثم قال يا أبا ذرِّ إنك ضعيفٌ وإنها أمانةٌ وإنها يوم
القيامة خزِيٌّ وندامةٌ إلا من أخذها بحقِّها وأدى الذي عليه فيها

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

70) “Abdest alırken bir ırmak kenarında bile olsan suyu tutumlu kullan.”¹⁰⁰³ (260
nolu rivayet)

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّ بِسَعْدٍ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ، فَقَالَ: «مَا هَذَا السَّرَفُ يَا سَعْدُ؟» قَالَ: أَفِي الْوُضُوءِ سَرَفٌ؟ قَالَ: «نَعَمْ، وَإِنْ
كُنْتُ عَلَى نَهْرٍ جَارٍ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

71) “Ey Allah’ın kulları! Tedavi olunuz. Çünkü Allah, yarattığı her hastalık için
mutlaka bir çare ve şifa da yaratmıştır.”¹⁰⁰⁴ (261 nolu rivayet)

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ فَإِذَا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ بَرَأَ بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

72) “Peygamberimiz kıyametin kopma vaktini kendisin de Cebrail’in de
bilmediğini ifade etmiştir.”¹⁰⁰⁵ (263 nolu rivayet)

قَالَ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

73) “Kim Allah’a ve ahirete inanıyorsa misafirine ikram etsin. Kim Allah’a ve
ahirete inanıyorsa iyilik yapısın. Kim Allah’a ve ahirete inanıyorsa güzel söz söylesin
veya sussun.”¹⁰⁰⁶ (264 nolu hadis)

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُؤْذِ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

¹⁰⁰² Müslim, İmâret, 4; Ebû Dâvud, Vesâyâ, 4; Nesâî, Vesâya, 10; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 103
(h.no:7017)).

¹⁰⁰³ İbn Mâce, Tahâret, 48; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Sindî, Hâşiye Notu, I, 164
(h.no:425); Tebrizî, I, 133 (h.no: 427)).

¹⁰⁰⁴ Buhârî, Tıb, 1; Müslim, Selâm, 26.

¹⁰⁰⁵ Buhârî, İman, 34; Müslim, İman, 1.

¹⁰⁰⁶ Buhârî, Edeb, 31, Müslim, İman, 19.

74) “Bu dünyada gerçekte insana ait olan üç şey vardır. Bunlar, yiyip tükettiği, giyip eskittiği ve sadaka olarak verip ahiret azığı yaptığı şeylerdir.”¹⁰⁰⁷ (265 nolu rivayet)

قَالَ يُقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي مَالِي وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ أَوْ أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَبَسْتَ فَأَبْلَيْتَ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

75) “Fayda vermeyen ilimden Allah’a sığınırım.”¹⁰⁰⁸ (271 nolu hadis)

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَمِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَتَّبِعُ وَمِنْ دَعْوَةٍ لَا يُسْتَجَابُ لَهَا

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

76) “Bir millet işlerini danışma ile yürüttüğü sürece zillete düşmez, Müslümanlar yanlış üzere birleşmez.”¹⁰⁰⁹ (313 nolu hadis)

قَالَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي أَوْ قَالَ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضَلَالَةٍ وَيَدُ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَدَّ شَدًّا إِلَى النَّارِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

77) “Hz. Peygamber, hayvan dövüşlerini, binek hayvanlarının durdurulup üzerinde sohbet edilmesini hoş karşılamamıştır.”¹⁰¹⁰ (322 nolu hadis)

قَالَ: «إِيَّاكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا ظُهُورَ دَوَابِّكُمْ مَنَابِرَ، فَإِنَّ اللَّهَ إِنَّمَا سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُبَلِّغُوا إِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بِالْغِيَةِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ، وَجَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فَعَلَيْهَا فَافْضُوا حَاجَتَكُمْ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

78) “Acıkan her hayvan hususunda dikkatli olun, kıyamet günü Allah’a şikâyet edilirsiniz.”¹⁰¹¹ (325 nolu hadis)

أَفَلَا تَتَّقِي اللَّهَ فِي هَذِهِ الْبَهِيمَةِ الَّتِي مَلَكَكَ اللَّهُ إِيَّاهَا؟، فَإِنَّهُ شَكَا إِلَيَّ أَنْكَ تُجِيعُهُ وَتُذَيِّبُهُ

¹⁰⁰⁷ Müslim, Zühd, 34; Tirmizî, Zühd, 31; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, IV, 358 (h.no: 7913)).

¹⁰⁰⁸ Müslim, Zikir, 18; Tirmizî, Daavât, 125; Nesâî, İstiaze, 64; İbn Mâce, Mukaddime, 23; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, I, 185 (h.no: 356); Tebrizî, II, 760 (h.no: 2460)).

¹⁰⁰⁹ Tirmizî, Fiten, 7; İbn Mâce, Fiten, 8 (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, II, 430 (h.no: 2999); Heysemî, V, 219 (h.no: 9108)).

¹⁰¹⁰ Ebû Dâvûd, Cihâd, 61; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *Dâvûd*, VII, 320 (h.no:2313)).

¹⁰¹¹ Ebû Dâvûd, Cihâd, 47; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *Sahiha*, I, 58 (h.no:19)).

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

79) “Peygamberimiz dinimizde kötü bir davranış olarak kabul edilen kul hakkı konusunda bizi uyarır. İnsanların hayat, mülkiyet ve manevi kişilik haklarının dokunulmaz olduğunu bildirir.”¹⁰¹² (333 nolu hadis)

فَإِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ، وَأَمْوَالَكُمْ، وَأَعْرَاضَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

80) “Bütün insanlar hata yapar, önemli olan hata yapmamak değil, hatadan tövbe ile vazgeçmektir.”¹⁰¹³ (340 nolu hadis)

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

81) “Asıl muhacir, hata ve günahları terk edebilendir.”¹⁰¹⁴ (341 nolu hadis)

الْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

82) “Hz. Peygamber ergenlik çağına yaklaşmış çocukların mescitte kısa mızraklarla harp oyunu oynadıklarını gördüğünde ses çıkarmamıştır.”¹⁰¹⁵ (349 nolu hadis)

أَنَّ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا عَلَى بَابِ حُجْرَتِي وَالْحَبِشَةُ يَلْعَبُونَ فِي الْمَسْجِدِ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَسْتُرُنِي بِرِدَائِهِ، أَنْظُرُ إِلَى لَعِبِهِمْ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

83) “Hz. Peygamber, yemekten önce ellerin yıkamasını emretti.”¹⁰¹⁶ (351 nolu hadis)

بِرَكَّةِ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

¹⁰¹² Buhârî, Hac 132; Müslim, Hac, 19.

¹⁰¹³ Tirmizî, Kıyâme, 50; İbn Mâce, Zühd, 30; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, II, 724 (h.no: 2341)).

¹⁰¹⁴ Buhârî, İman, 3; Müslim, İman, 14.

¹⁰¹⁵ Buhârî, Salât, 69; Müslim, Salâtu'l-I'deyn, 18.

¹⁰¹⁶ Tirmizî, Et'ime, 39; Nesâî, Tahâret, 170; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, II, 1217 (h.no: 4208); Elbânî, Dâîfe, I, 238 (h.no: 118)).

84) “Hz. Peygamber mideyi tıka basa doldurmamayı emretmiştir.”¹⁰¹⁷ (352 nolu hadis)

مَا مَلَأَ أَدَمِيَّ وَعَاءَ شَرًّا مِنْ بَطْنِي. بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ أَكْلَاتُ يُقَمِّنَ صَلْبَهُ، فَإِنْ كَانَ لَا مَحَالَةَ فَتَلْتُ لِطَعَامِهِ وَتَلْتُ لِشَرَابِهِ وَتَلْتُ لِنَفْسِهِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

85) “Eğer ümmetime zahmet vermeyecek olsaydım her abdest alırken misvak kullanmalarımı emrederdim.”¹⁰¹⁸ (353 nolu hadis)

لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ - وَفِي حَدِيثِ زُهَيْرٍ عَلَى أُمَّتِي - لِأَمَرْتُهُمْ بِالسِّيَوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

86) “Ey iman edenler! Allah’a nasûh bir tevbe ile tevbe edin’ ayetindeki ‘Nasûh’ ifadesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber, ‘Kulun işlediği günahtan pişmanlık duyup Allah’tan af dilemesidir. Sağılan sütun geri dönmemesi gibi o kişinin günaha tekrar dönmemesidir.’ dedi.”¹⁰¹⁹ (357 nolu hadis)

أَيُّجُ النَّارِ رَجُلٌ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ حَتَّى يَعُودَ اللَّبْنُ فِي الضَّرْعِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

87) “Azı dişi olan her yırtıcı hayvanın ve pençesiyle avlanan her kuşun yenilmesi yasaktır.”¹⁰²⁰ (358 nolu hadis)

«نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبُعِ، وَعَنْ كُلِّ ذِي مَخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ»

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

88) “Hz. Peygamber büyük günahlarla ilgili kendisine sorulan soruya; ‘Allah’a ortak koşmak, anne babaya zulmetmek, adam öldürmek ve yalancı şahitlik yapmak “diye cevap vermiştir.”¹⁰²¹ (359 nolu hadis)

¹⁰¹⁷ Tirmizî, Zühd, 47; İbn Mâce, Et’ime, 50; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *Sahiha*, V, 336 (h.no: 2265)).

¹⁰¹⁸ Buhârî, Cuma, 8; Müslim, Tahâret, 15.

¹⁰¹⁹ Tirmizî, Fedâilu’l-Cihâd, 8; Nesâî, Cihâd, 8; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, II, 1155 (h.no: 3818)).

¹⁰²⁰ Buhârî, Tıb, 56; Müslim, Sayd, 3.

قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «أَلَا أَنْتُمْ بِأَكْبَرِ الْكِبَائِرِ؟» ثَلَاثًا «الإِشْرَاقُ بِاللهِ، وَعُفُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ - أَوْ قَوْلُ الزُّورِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

89) “Birlikte yaşamın ilkelerini oluşturan Medine Sözleşmesini, Medine’de yaşayan Yahudi’lerle imzaladı.”¹⁰²² (361 nolu hadis)

كَتَبَ النَّبِيُّ ﷺ: «عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُفُوقُهُ»، ثُمَّ كَتَبَ: «أَنَّهُ لَا يَجِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُتَوَالَى مَوْلَى رَجُلٍ مُسْلِمٍ بَعِيرٍ إِذْنِهِ»،
ثُمَّ أَخْبِرْتُ أَنَّهُ لَعَنَ فِي صَحِيفَتِهِ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

90) “Ey insanlar! Müslüman, müslümanın kardeşidir. Can, mal, ırz, namus mukaddes haklardandır. Başkasına ait olan herhangi bir şey diğer birine helal değildir. Bunlara karşı saygı göstermek bir vazifedir. Nefsinize de zulmetmeyiniz onun da hakkı vardır. Allah Kur’an’da, her hak sahibine, kendi hakkını vermiştir. Ey insanlar, sizi Allah’ın kitabına bağlayan peygamberimizin sözlerini iyi dinleyin ve ona itaat edin. İyi bilin ki; her insan, kendi işlediği suçlardan Allah yanında sorumludur. Allah’ın buyruklarına itaat edin. Beş vakit namazını benden gördüğünüz gibi kılın, ramazan orucunu tutun, hac vazifenizi yapın, malınızın zekâtını verin başınızda bulunanlara da itaat edin ki Cennet’e giresiniz. Size öyle bir şey bırakıyorum ki benden sonra ona sınıksız sarıldıkça asla sapmaz ve yolunuzu şaşırırmazsınız; o da “Allah’ın kitabı Kuran ve onun gösterdiği doğru yoldur. Arkadaşlarım yarın beni sizden sorarlarsa ne dersiniz? Peygamberlik vazifemi yaptım mı? Orada bulunanlar şöyle cevap verdiler.

-Evet, ey Allah’ın Peygamberi! Sen Allah’ın buyruklarını tebliğ ettin, vazifeni yaptın.

Bunun üzerine Peygamberimiz mübarek şehadet parmağını kaldırıp, üç kere

Şahit ol ya Rabbi, buyurdu.”¹⁰²³ (383 nolu hadis)

¹⁰²¹ Buhârî, Şehâdet, 10; Müslim, İman, 38. (Hadiste yer alan “عُفُوقُ الْوَالِدَيْنِ” ifadesi, Anne babaya itaatsizlik anlamına gelmektedir. Ancak, “anne babaya zulmetmek” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu şekildeki tercüme doğru değildir.)

¹⁰²² Müslim, İtk, 4; Nesâî, Kesâme, 35; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, S. Sağîr, II, 745 (h.no: 4033)).

إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ، كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمِي مَوْضُوعٌ، وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ، وَإِنَّ أَوَّلَ دَمٍ أَضَعُ مِنْ دِمَائِنَا دَمَ ابْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ، كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَنِي سَعْدِ فَفَتَلْتُهُ هُدَيْلٌ، وَرَبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ رَبَا أَضَعُ رَبَانَا رَبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَلِّبِ، فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ، فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النَّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمُ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ، وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فُرُوسَكُمْ أَحَدًا تَكَرَّهُنَّ، فَإِنْ فَعَلَنَّ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرَّحٍ، وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَقَدْ تَرَكَتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَصْلُوا بَعْدَهُ إِنْ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ، كِتَابُ اللَّهِ، وَأَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّي، فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟» قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ وَأَدَّيْتَ وَنَصَحْتَ، فَقَالَ: بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ، يَرْفَعُهَا إِلَى السَّمَاءِ وَيُنْكُثُهَا إِلَى النَّاسِ «اللَّهُمَّ، اشْهَدْ، اللَّهُمَّ، اشْهَدْ» ثَلَاثَ مَرَّاتٍ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

91) “İnanan bir kimse eğer mümin kardeşini kendi nefsi kadar sevmiyorsa, gerçek anlamda inanmış bir kimse sayılmaz. İnsan kendisi için istediğini inanan kardeşi için de istemek zorundadır.”¹⁰²⁴ (384 nolu hadis)

أَيُّومٍ مِنْ أَحَدِكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

92) “Peygamber efendimiz ilim yolcularını Cennet’le müjdelemektedir.”¹⁰²⁵ (407 nolu hadis”

مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

93) “İki nimet vardır ki insanların çoğu onların değerini bilmez. Bunlar sağlık ve boş vaktidir.”¹⁰²⁶ (487 nolu hadis)

نِعْمَتَانِ مَعْبُودٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ

Rivayette yer alan “مَعْبُودٌ” kelimesi “aldanmıştır” yerine “değerini bilmez” şeklinde yorumlanmıştır.

94) “Oruç insanı kötülüklerden koruyan bir kalkandır. Biriniz oruçlu olduğu zaman kötü söz söylemesin. Birisi kendisine yakışsız laf edecek veya kavga edecek olursa, ben oruçluyum, desin.”¹⁰²⁷ (429 nolu hadis)

¹⁰²³ Buhârî, Hac, 133; Müslim, Hac, 19.

¹⁰²⁴ Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 17.

¹⁰²⁵ Ebû Dâvûd, İlim, 1; Tirmizî, İlim, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 223; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnâvût tahkik notu; Tebrîzî, I, 74 (h.no: 212)).

¹⁰²⁶ Buhârî, Rikâk 1; Tirmizî, Zühd, 1; İbn Mâce, Zühd, 15.

فَإِنْ سَابَهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ، فَلْيُقِلْ إِيَّيْ امْرُؤُ صَانِمٍ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

95) “Konuştuğunuz zaman doğru söyleyin. Verdiğiniz sözleri mutlaka yerine getirin. Size emanet edilen bir şeye zarar vermeyin. İnsanlara kötülük yapmayın.”¹⁰²⁸ (455 nolu hadis)

أَمَرْنَا بِصِدْقِ الْحَدِيثِ، وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ، وَصِلَةِ الرَّجْمِ، وَحُسْنِ الْجَوَارِ، وَالْكَفِّ عَنِ الْمَحَارِمِ، وَالِدِمَائِ، وَنَهَانَا عَنِ
الْفَوَاحِشِ، وَقَوْلِ الزُّورِ، وَأَكْلِ مَالِ الْيَتِيمِ، وَقَدْفِ الْمُحْصَنَةِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

96) “Peygamberimiz, Allah’ın, davranışları niyetlere, onların iyi veya kötü olan sonuçlarına göre ödüllendireceğini bildirmiştir.”¹⁰²⁹ (469 nolu hadis)

الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَلِكُلِّ امْرِيٍّ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ
هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ امْرَأَةٍ يَنْزَوِجُهَا، فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

97) “Tarihte ilk karantina uygulaması peygamberimiz tarafından gerçekleştirilmiştir.”¹⁰³⁰ (474 nolu hadis)

لَطَّاعُونَ آيَةَ الرَّجْزِ، ابْتَلَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهِ نَاسًا مِنْ عِبَادِهِ، فَإِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ، فَلَا تَدْخُلُوا عَلَيْهِ، وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضِ
وَأَنْتُمْ بِهَا، فَلَا تَقْرُوا مِنْهُ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

98) “Her sarhoşluk veren şey içki hükmündedir ve her sarhoşluk veren şey haramdır.”¹⁰³¹ (481 nolu hadis)

كُلُّ مُسْكِرٍ حَمْرٌ، وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الدُّنْيَا فَمَاتَ وَهُوَ يُدْمِنُهَا لَمْ يَنْبُ، لَمْ يَشْرَبْهَا فِي
الْآخِرَةِ

¹⁰²⁷ Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 30.

¹⁰²⁸ Ahmed b. Hanbel, III, 263 (h.no:22756); (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, IV, 399 (h.no:8066); Elbânî, *Sahiha*, III, 454 (h.no:1470)).

¹⁰²⁹ Buhârî, İman, 50; Müslim, İmâret, 45.

¹⁰³⁰ Buhârî, Tıb, 30; Müslim, Selâm, 32.

¹⁰³¹ Buhârî, Tahâret, 75; Müslim, Eşribe, 7.

Rivayet yorumlanmış olup, metninde yer alan “حَرَامٌ” ifadesi “hükümündedir” şeklinde tercüme edilmiştir.

99) “Medine’de Mahzun kabilesinden hırsızlık yapan kadına ceza vermemesi için Hz. Peygamber’e gönderilen Üsame’ye Hz. Peygamber: “Ey Üsame, sen Allah’ın kanunlarını değiştirmek mi istersin? Evvelki milletler de taraf tutuklarından dolayı helak olmuşlardı. Onlar, fakirler üzerinde en şiddetli cezaları tatbik ederler, zengin ve nüfuzlu olanları cezadan kurtarırlardı. Allah’a yemin ederim ki, kızım Fatıma da hırsızlık etseydi onun da elini keserdim.”¹⁰³² (509 nolu hadis)

فَقَالُوا: مَنْ يُكَلِّمُ فِيهَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ؟ فَقَالُوا: وَمَنْ يَجْتَرِئُ عَلَيْهِ إِلَّا أُسَامَةُ، حَبُّ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَكَلَّمَهُ أُسَامَةُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَتَشْفَعُ فِي حَدِّ مَنْ حُدِّدَ مِنْهُ؟» ثُمَّ قَامَ فَأَخْتَطَبَ، فَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكَوهُ، وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ، وَإِنَّمَا اللَّهُ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا»، وَفِي حَدِيثِ ابْنِ رُمَحٍ: إِنَّمَا هَلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

100) “Şeytan, insanı kötülük yapması için kışkırtır. Melek ise onu uyarır, doğru olanı yapmaya yöneltir. O hâlde meleğin sesine kulak verin. Şeytanın kışkırtmasından Allah’a sığın”¹⁰³³ (513 nolu hadis)

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةً بَابِنِ آدَمَ وَلِلْمَلَكِ لَمَّةً فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ فَايْعَادُ بِالشَّرِّ وَتَكْذِيبُ بِالْحَقِّ، وَأَمَّا لَمَّةُ الْمَلَكِ فَايْعَادُ بِالْخَيْرِ وَتَصْدِيقُ بِالْحَقِّ، فَمَنْ وَجَدَ ذَلِكَ فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ مِنَ اللَّهِ فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ وَمَنْ وَجَدَ الْآخَرَ فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

101) “Oruçlu, her türlü kötü söz ve davranıştan sakınmaya çalışır.”¹⁰³⁴ (515 nolu hadis)

الصِّيَامُ جُنَّةٌ، فَإِذَا كَانَ يَوْمَ صَوْمِ أَحَدِكُمْ، فَلَا يَرْفُثْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَسْخَبْ، فَإِنْ سَابَهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ، فَلْيَقُلْ: إِنِّي أَمْرٌ صَائِمٌ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

¹⁰³² Buhârî, Hudud, 11; Müslim, Hudud, 2.

¹⁰³³ Tirmizî, Tefsir, 3; (Rivayet zayıftır. Bkz. Ebu Yalâ Mevsilî tahkik notu, VIII, 417 (h.no: 4999); Tebrizî, I, 27 (h.no: 74); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.)

¹⁰³⁴ Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 1.

102) “Kötülüğün seni üzüyor, iyiliğin de seni sevindiriyorsa, artık sen müminsin.”¹⁰³⁵ (518 nolu hadis)

مَنْ كَانَ مِنْكُمْ تَسْرُهُ حَسَنَتُهُ وَتَسْوُؤُهُ سَيِّئَتُهُ فَهُوَ مُؤْمِنٌ

Rivayetteki “مَنْ كَانَ مِنْكُمْ تَسْرُهُ” “Sizden her kim” ifadesi “Sen” şeklinde tercüme edilmiştir.

103) “Hz. Peygamber güler yüzlü, güzel huylu, yumuşak kalpli idi. Kendisinin ağzından kötü söz çıkmazdı. Rasulullah, şahsi münakaşa ve mücadeleden, lüzumundan fazla konuşmaktan kendini ilgilendirmeyen şeylerle uğraşmaktan çekinirdi. Hiç kimseyi eleştirmez, aşağılamaz ve utandırmazdı. Kimsenin sırrını öğrenmek istemezdi. Onun konuştuğu konular, halkı yararlandıracak meseleler ve konulardı. Söz söylemeye başladığı zaman, sahabeler hep birden susar, başlarını önlerine eğerek candan dinlerdi. Biri konuşunca da onu dikkatlice dinlerdi. Sert ve kaba konuşana da katlanırdı. Kendisinin övülmesini dinlemekten hoşlanmazdı. Eğer biri, gördüğü iyilikten dolayı kendisine teşekkür edecekse onun bu teşekkürünü kabul ederdi. Kimsenin sözünü kesmezdi. Son derece onurlu, özü, sözü doğru ve temizdi. Konuşması, sohbeti tatlı idi. Kendisini ilk defa görenler, ciddiyeti ve ağır başlılığı karşısında sarsılırlar onunla arkadaşlık edenler de kendisine hayran olurlardı.”¹⁰³⁶ (522 nolu hadis)

«يَجْلِسُ عَلَى الْأَرْضِ، وَيَأْكُلُ عَلَى الْأَرْضِ، وَيَعْفُلُ الشَّاةَ، وَيَجِيبُ دَعْوَةَ الْمَمْلُوكِ عَلَى خُبْزِ الشَّعِيرِ
أَنَّ رَجُلًا نَادَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ثَلَاثًا كُلُّ ذَلِكَ يَرُدُّ عَلَيْهِ: " لَنَيْتِكَ لَنَيْتِكَ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

104) “Hiçbir menfaate dayanmayan, Allah için olan dostlukları Hz. Peygamber övmüştür.”¹⁰³⁷ (527 nolu hadis)

: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: «أَيُّنَ الْمُتَحَابِّينَ بَجَلَالِي، الْيَوْمَ أَظْلَمُ فِي ظِلِّي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

¹⁰³⁵ Tirmizî, Fiten 7; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrîzî, III, 1695 (h.no:6012) Elbânî, S. Sağır, II, 1079 (h.no: 6294)).

¹⁰³⁶ İbn Mâce, Zühd, 16; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Hâkim, II, 506 (h.no: 3734); Heysemî, IX, 15-22 (h.no:14188-14288)).

¹⁰³⁷ Müslim, Birr, 12; (Rivayet sahihtir. Bkz. Nevevî, XVI, 23; Tebrîzî, III, 1394 (h.no: 5006)).

105) “Ey Allah’ın Rasulü! Komşumun benim üzerindeki hakları nelerdir? diye soran sahabeye, Peygamberimiz şu cevabı vermiştir:

“Ödünç para istediğinde vereceksin; davet ettiğinde, davetine katılacaksın; hastalandığı zaman ziyaret edeceksin; senden yardım beklediği zaman yardımda bulunacaksın; kendisine bir felaket geldiğinde ‘geçmiş olsun’ dileğinde bulunacaksın; kendisine bir iyilik ve hayır dokunduğu zaman tebrik edeceksin; ölünce cenazesinde hazır olacaksın; bir yere gittiğinde çoluk çocuğunun koruyacaksın.”¹⁰³⁸ (532 nolu hadis)

" حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ خَمْسٌ: رَدُّ السَّلَامِ، وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ، وَاتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ، وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ، وَتَشْمِيثُ الْعَاطِسِ
حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ» قِيلَ: مَا هُنَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟، قَالَ: «إِذَا لَقَيْتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، وَإِذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ، وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَأَنْصَحْ لَهُ، وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدِ اللَّهَ فَسَمِّتْهُ، وَإِذَا مَرَضَ فَعُدَّهُ وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ

Rivayet yorumlanmış ayrıca eklemeler yapılmıştır.

106) “Dilenen kişiye Hz. Peygamber sahip olduklarını satıp onunla ticaret yapmasını istedi. Günler sonra adam elinde on dirhem ve elbise ile yiyecek aldığını söyleyince Hz. Peygamber, ‘Böyle yaşamak mı daha iyi, yoksa kıyamet günü alnında dilencilik damgasıyla Allah’ın huzuruna çıkmak mı?’ diye buyurdu.”¹⁰³⁹ (592 nolu hadis)

قَالَ: «اشْتَرِ بِأَحَدِهِمَا طَعَامًا فَأَنْبِذْهُ إِلَى أَهْلِكَ، وَاشْتَرِ بِالْآخَرِ قَدُومًا فَأَتِنِي بِهِ»، فَأَتَاهُ بِهِ، فَسَدَّ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عُوْدًا بِيَدِهِ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: «ادْهَبْ فَاخْتِطِبْ وَبِعْ، وَلَا أَرَيْتَكَ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْمًا»، فَذَهَبَ الرَّجُلُ يَحْتِطِبُ وَيَبِيعُ، فَجَاءَ وَقَدْ أَصَابَ عَشْرَةَ دَرَاهِمَ، فَاشْتَرَى بِبَعْضِهَا تَوْبًا، وَبِبَعْضِهَا طَعَامًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " هَذَا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ [ص:121] تَجِيءَ الْمَسْأَلَةُ نُكْنَةً فِي وَجْهِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لِثَلَاثَةٍ: لِذِي فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أَوْ لِذِي عَرْمٍ مُفْطِعٍ، أَوْ لِذِي دَمٍ مُوجِعٍ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

¹⁰³⁸ Buhârî, Cenâiz, 2; Müslim, Selâm, 3. (Buhârî ve Müslim’de yer alan rivayetlerde, Müslümanın Müslümanın üzerindeki hakkı diye başlamaktadır. Ayrıca zikredilen haklarda, ödünç para verilmesi, tebrik edilmesi ve çocukların bakılması konuları sayılmamıştır. Daha çok detay için, Bkz. Heysemî, VIII, 165 (h.no: 13544))

¹⁰³⁹ Ebû Dâvûd, Zekât, 26; İbn Mâce, Ticâret, 25; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, I, 579 (h.no:1851)).

107) “Hz. Peygamber, fakir ve yoksullara karşı şefkatli olunması gerektiğini ifade ederek; ‘Onlar sizin kardeşlerinizdir. Onlara yediğinizden yedinin, giydiğinizden giydirin’ buyurdu.”¹⁰⁴⁰ (593 nolu hadis)

يَا أَبَا دَرٍّ، إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ، هُمْ إِخْوَانُكُمْ، جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَأَطْعِمُوهُمْ مِمَّا تَأْكُلُونَ، وَاللِّبْسُ هُمْ مِمَّا تَلْبَسُونَ، وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ، فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

108) “Çocuğuna yazı, yüzme, binicilik ve atıcılık öğretmen, ona güzel bir isim vermek, onu yalnız helâl ile beslemek ve sonra evlendirmek babanın, baba yoksa anne ve diğer büyüklerin borcudur.”¹⁰⁴¹ (598 nolu hadis)

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُدْخِلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ الْجَنَّةَ، صَانِعُهُ يَحْتَسِبُ فِي صَنْعَتِهِ الْخَيْرَ، وَالرَّامِيَ بِهِ، وَمُنْبِلُهُ وَارْمُوا، وَارْكَبُوا، وَأَنْ تَرْمُوا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تُرْكَبُوا

Rivayet yorumlanmış eklemeler yapılarak tercüme edilmiştir.

109) “Kıyamette kadın, önce namazından, sonra da kocasına itaat edip etmediğinden sorulacaktır.”¹⁰⁴² (600 nolu rivayet)

أَوَّلُ مَا تُسْأَلُ عَنْهُ الْمَرْأَةُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَنْ صَلَاتِهَا، وَعَنْ حَقِّ زَوْجِهَا

Rivayetin metninde “önce, sonra” lafızları yoktur.

110) “Hz. Peygamber haftada en az bir defa bütün vücudu yıkamayı tavsiye etmiştir.”¹⁰⁴³ (614 nolu hadis)

حَقٌّ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ أَنْ يُغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ، يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

111) “Hz. Peygamber, kasık ve koltuk altı kılları gidermeyi, tırnakları kesmeyi¹⁰⁴⁴ öğütlemiştir.” (616 nolu hadis)

¹⁰⁴⁰ Buhârî, İman, 20; Müslim, İman, 10.

¹⁰⁴¹ “Atıcılık” için Bkz. Buhârî, Cihâd, 78; Müslim, İmâre, 169; “Binicilik” için Bkz. Nesâî, Hayl, 16; Tirmizî, Cihâd 22; Ebû Dâvûd, Cihâd, 23; Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd, 11; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tirmizî, Hâkim, 104 (h.no:2467)), (Daha geniş bilgi için Bkz. es-Serahsî, Şerhu's-Siyeril-Kebîr, I, 112-113.)

¹⁰⁴² Ma'mer b. Râşid, II, 304 (h.no: 20607).

¹⁰⁴³ Buhârî, Cuma, 11; Müslim, Cuma, 2.

¹⁰⁴⁴ Buhârî, İman, 20; Müslim, İman, 10.

إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: " عَشْرٌ مِنَ الْفُطْرَةِ: قَصُّ الشَّرَابِ، وَإِعْفَاءُ اللَّحْيَةِ، وَالسِّوَاكُ، وَاسْتِنْسَاقُ الْمَاءِ، وَقَصُّ الْأَطْفَارِ، وَغَسْلُ الْبِرَاجِمِ، وَتَنْفُ الْإِبْطِ، وَحَلْقُ الْعَانَةِ، وَانْتِقَاصُ الْمَاءِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

112) “Peygamberimiz, sahabeye, hoşla gitmeyen iki şeyden sakının, dedi. Sahabe hoşla gitmeyen iki şey nedir diye sorunca, Peygamberimiz, ‘İnsanların yollarını ve gölgelendikleri yerleri kirletmektir.’ dedi.”¹⁰⁴⁵ (619 nolu hadis)

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «اتَّقُوا اللَّعَّانِينَ» قَالُوا: وَمَا اللَّعَّانَانِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «الَّذِي يَتَخَلَّى فِي طَرِيقِ النَّاسِ، أَوْ فِي ظِلِّهِمْ

Rivayette geçen “أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «اتَّقُوا اللَّعَّانِينَ» قَالُوا: وَمَا اللَّعَّانَانِ” ifadesi “hoşla gitmeyen iki şey” diye yorumlanarak tercüme edilmiştir.

113) “Sabah ve akşam yapılan askeri yürüyüşler, dince sevap ve ahlâkça iyilik olarak görülür.”¹⁰⁴⁶ (629 nolu hadis)

لَعْدُوَّةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ رَوْحَةٌ، خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا
الرَّوْحَةُ وَالْعَدُوَّةُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَفْضَلُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

114) “İyi iş işlemediği hâlde Müslümanların iyiliğini istediği için Cennet’e girecek birçok adam vardır.”¹⁰⁴⁷ (633 nolu hadis)

" إِنَّ رَجُلًا لَمْ يَعْمَلْ خَيْرًا قَطُّ وَكَانَ يُدَايِنُ النَّاسَ، فَيَقُولُ لِرَسُولِهِ خُذْ مَا تَيْسَّرُ، وَاتْرُكْ مَا عَسَرَ، وَتَجَاوَزْ لَعَلَّ اللَّهَ يَتَجَاوَزُ عَنَّا، فَلَمَّا هَلَكَ قَالَ اللَّهُ: هَلْ عَمِلْتَ خَيْرًا قَطُّ؟ قَالَ: لَا، إِلَّا أَنَّهُ كَانَ لِي غَلَامٌ، وَكُنْتُ أُدَايِنُ النَّاسَ، فَأِذَا بَعَثْتُهُ يَتَّقَايَ، قُلْتُ لَهُ: خُذْ مَا تَيْسَّرُ، وَاتْرُكْ مَا تَعَسَرَ، وَتَجَاوَزْ لَعَلَّ اللَّهَ يَتَجَاوَزُ عَنَّا

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

¹⁰⁴⁴ Müslim, Tahâret, 16; Ebû Dâvûd, Tahâret, 29; Tirmizî, Edeb, 14; İbn Mâce, Tahâret, 8 (Rivayet sahihtir. Bkz. , Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, II, 1261 (h.no: 4422)).

¹⁰⁴⁵ Müslim, Tahâret, 20; Ebû Dâvûd, Tahâret, 14; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkik notu; Hâkim, I, 296 (h.no:664); Tebrîzî, I, 110 (h.no: 339); Elbânî, S. Sağîr, I, 83 (h.no:110)).

¹⁰⁴⁶ Buhârî, Cihâd, 5; Müslim, İmâret, 30.

¹⁰⁴⁷ Nesâî, Bûyû‘, 102; (Rivayet sahihtir. Bkz. ,Hâkim, II, 33 (h.no:2223); Elbânî, S. Sağîr, I, 417 (h.no: 2077)).

115) “İlim için çalışan kimsenin günahlarının bağışlanması için melekler yakarır.”¹⁰⁴⁸ (676 nolu hadis)

وإن العالم يستغفر له من في السماوات ومن في الأرض والحيتان في جوف الماء،

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

116) “Kabrimi ziyaret yeri yapmayın, Salavat getirin ve dua edin. Zira nerede olursanız olun ettiğiniz dualar bana ulaşır.”¹⁰⁴⁹ (681 nolu hadis)

لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قُبُورًا، وَلَا تَجْعَلُوا قَبْرِي عِيدًا، وَصَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ تَبْلُغُنِي حَيْثُ كُنْتُمْ

لا تجعلوا قبوري عيداً ولا تجعلوا بيوتكم قبوراً وصلوا علي وسلموا حيثما كنتم فسيبلغني سلامكم وصلاتكم

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

117) “Ey Ademoğlu! Sen Benden ümdini kesmedikçe Ben senin günahlarını ne olursa olsun affederim. Ey Ademoğlu! Senin günahların gökyüzünü kaplayacak kadar olsa bile Benden mağfiret dilersen sana mağfiret ederim. Ey Ademoğlu! Bana ortak koşmadan huzuruma gelersen yeryüzün dolduracak günahın olsa bile seni yeryüzü dolusu mağfiret ile karşılarım.”¹⁰⁵⁰ (684 nolu hadis)

قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ عَلَى مَا كَانَ فِيكَ وَلَا أَبَالِي، يَا ابْنَ آدَمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاءِ ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ، وَلَا أَبَالِي، يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي بِقُرَابِ الْأَرْضِ خَطَايَا ثُمَّ أَقْبَيْتَنِي لَا أَشْرُكَ بِشَيْءٍ لَأَتَيْنَكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

118) “Dul kadının açıkça izni alınmadan nikâh olmaz. Bekâr bir kıza da sorulup izni alınmadan nikâh olmaz. Bekâr kızın izni susmasıdır.”¹⁰⁵¹ (685 nolu hadis)

¹⁰⁴⁸ Ebû Dâvûd, İlim, 1.(Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu)

¹⁰⁴⁹ Ebû Dâvûd, Menâsik, 97; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, S. *Sağîr*, II, 1211 (h.no: 7226); Tebrîzî, I, 291 (h.no: 926)).

¹⁰⁵⁰ Tirmizî, Daavât, 198; (Rivayet hasendir. Bkz. Elbânî, S. *Terğib*, II, 127 (h.no:1630)).

¹⁰⁵¹ Buhârî, Nikâh, 42; Müslim, Nikâh, 9.

الْأَيْمَ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا، وَالْيَكْرُ تُسْتَأْدَنُ فِي نَفْسِهَا، وَإِدْنُهَا صُمَائُهَا

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

119) “Mallarınızı zekât ile koruyunuz. Hastalıklarınızı sadaka ile deva etmiş olunuz. Zira bela dalgalarını dua ile niyaz ile karşılayınız.”¹⁰⁵² (688 nolu rivayet)

حَصِّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ، وَدَاوُوا مَرَضَاتِكُمْ بِالصَّدَقَةِ، وَأَعِدُّوا لِلْبَلَاءِ الدُّعَاءَ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

120) “Akrabalık arşta asılıdır. Kim akrabayla münasebetine devam ederse Allah da ona rahmetini ihsan etmekte devam buyurur. Fakat kim akrabayla alakasını ve münasebetini keserse Allah ondan yüz çevirir.”¹⁰⁵³

الرَّجْمُ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ تَقُولُ مَنْ وَصَلَنِي وَصَلَهُ اللَّهُ، وَمَنْ قَطَعَنِي قَطَعَهُ اللَّهُ

Rivayet çevirisinde anlatım net değildir. Doğrusu şöyle olmalıdır. “Akrabalık arşta asılıdır. Akrabalık, “Kim akrabayla münasebetine devam ederse Allah da ona rahmetini ihsan etmeğe devam eder. Fakat kim akrabayla alakasını ve münasebetini keserse Allah ondan yüz çevirir.”der.”¹⁰⁵⁴

121) “Allah’tan afiyet isteyiniz. Çünkü hiç birinize kuvvetli bir imandan sonra afiyet kadar büyük bir nimet verilmemiştir.”¹⁰⁵⁵ (696 nolu hadis)

سَلُوا اللَّهَ الْمَعَاةَ فَإِنَّهُ لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا بَعْدَ الْيَقِينِ خَيْرًا مِنَ الْمَعَاةِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

122) “İman ile haset bir kalpte bulunmaz.”¹⁰⁵⁶ (710 nolu hadis)

وَلَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبٍ عِنْدِ الْإِيمَانِ وَالْحَسَدُ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir. Rivayette geçen “وَلَا يَجْتَمِعَانِ” “bir arada bulunma” şeklinde tercüme edilebilir.

¹⁰⁵² Taberânî, *Kebîr*, X, 128 (h.no:10196); Beyhakî, III, 536 (h.no:6593); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 415 (h.no:1148); Elbânî, *S. Terğîb*, I, 116 (h.no: 456)).

¹⁰⁵³ Buhârî, Edeb, 13; Müslim, Birr, 17.

¹⁰⁵⁴ Buhârî, Edeb, 13; Müslim, Birr, 17.

¹⁰⁵⁵ İbn Mâce, Dua, 5; Tirmizî, Daavât, 105; (Rivayet sahihtir. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Hâkim, I, 711 (h.no: 1938)).

¹⁰⁵⁶ Nesâî, Cihâd, 8; (Rivayet sahihtir. Bkz. Hâkim, II, 82 (h.no: 2394)).

123) “İbadet eden kullarım için gözlerin göremediği, kulakların duymadığı, kalplerin düşünemeyeceği nimetler hazırlamışımdır.”¹⁰⁵⁷ (732 nolu hadis)

أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ، مُصَدِّقٌ ذَلِكَ فِي كِتَابِ اللَّهِ

Rivayette geçen “لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ” “salih kullarım” “ibadet eden kullarım” şeklinde yorumlanarak çevrilmiştir.

124) “Bize, insanlara akıllarının alçağı kadar söz söylemeniz buyruldu.”¹⁰⁵⁸ (751 nolu hadis)

أَمَرْنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

125) “Hz. Peygamber; yemeğe kusur bulmaz, istediğini yer, istemediğini yemezdi.”¹⁰⁵⁹ (736 nolu hadis)

مَا غَابَ النَّبِيُّ ﷺ طَعَامًا قَطُّ، إِنْ اشْتَهَاهُ أَكَلَهُ وَإِلَّا تَرَكَهُ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir. Şu şekildeki tercüme “İştahının çektiğini yer, çekmediğini yemezdi” daha doğrudur.

126) “Uhud savaşında, Hz. Peygamber sargı üzerine meshi uygun gördü.”¹⁰⁶⁰ (760 nolu rivayet)

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، أَنَّهُ لَمَّا رَمَاهُ ابْنُ قَمِيئَةَ يَوْمَ أُحُدٍ، «رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ إِذَا تَوَضَّأَ حَلَّ عَنْ عَصَابَةٍ، وَمَسَحَ عَلَيْهَا بِالْوُضْوءِ»

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

127) “Bize dünyada ve ahirette dirlik, düzenlik, iyilik ve güzellik ver. Bizi rahmetinle ateşin azabından koru.”¹⁰⁶¹ (762 nolu hadis)

¹⁰⁵⁷ Buhârî, Bedu'l-Halk, 8; Müslim, Cennet, 1.

¹⁰⁵⁸ Muttakî, X, 242 (h.no:29282); (Rivayet zayıftır. Bkz. Münâvî, III, 377 (h.no:3693); Suyûtî, I, 55 (h.no: 34)).

¹⁰⁵⁹ Buhârî, Menâkıb, 23; Müslim, Eşribe, 35.

¹⁰⁶⁰ Taberânî, *Kebîr*, VIII, 131 (h.no: 7597); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, I, 264 (h.no:1430)).

¹⁰⁶¹ Buhârî, Daavât, 55; Müslim, Zikir, 7.(Hadiste, “حَسَنَةٌ” kelimesi geçmektedir. Tercüme edilirken “dirlik, düzenlik, iyilik ve güzellik” şeklinde çevrilmiştir.)

اللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

128) “İlim hazine, anahtarı ise sormaktır.”¹⁰⁶² (774 nolu hadis)

الْعِلْمُ خَزَائِنُ وَمِفْتَاحُهَا السُّؤَالُ

Rivayet yorumlanarak tercüme edilmiştir.

Ders kitaplarında kullanılan hadis materyalinin kaynaklarda yer alış şekliyle yapılan mukayese sonucunda 128 adet rivayetin yapılan tercüme sebebiyle anlamında az veya çok farklılaşma olduğu görülmüştür.

Özellikle tercümelerdeki şu hazifler dikkat çekicidir. “Namazı olmayanın dinî de yoktur”¹⁰⁶³, “ıffetli olun ki, kadınlarınız da ıffetli olsun”¹⁰⁶⁴, “Günahlardan sakınmak gibi verâ yoktur”¹⁰⁶⁵, “Vakti girince güzelce abdest alıp, huşu içinde rükûsunu tam yaparak namazını kılan kişinin geçmiş küçük günahlarının affedilmesini, büyük günah işlememesine bağlayan rivayet”¹⁰⁶⁶, “ıffetli davranma”¹⁰⁶⁷, “cami yaptırma”¹⁰⁶⁸ ve “Allah yolunda cihad etme”¹⁰⁶⁹ ifadelerinin eksik çevrildiği görülmektedir. Bu haziflerin yapıldığı rivayetler, kişinin yapması gereken uygulamaya dair davranışsal emirlerleri ihtiva etmektedir. Namaz kılmayı, zinadan uzak durmayı, büyük günâhlardan kaçınmayı, cami yaptırmayı ve Allah yolunda cihadı ifade eden bölümlerin hazfi bu bağlamda mânidardır.

Yapılan bu tasarruflar, bazen tercüme esnasında hadis metninde yer alan ifadelerin göz ardı edilerek tercümeye dâhil edilmemesi, bazen metinde olmayan eklemeler ile metnin bir bölümü veya çoğunluğunun yanlış çevirisi ve manaya uygun olan/uygun olmayan yorumlamalar şeklinde olmuştur. Ders kitaplarında yer alan hadislerin geçmiş yıllardan beri birçoğunun tekrarlandığı göz önüne alındığında,

¹⁰⁶² Dârimî, I, 458 (h.no:566); (Aclûnî, II, 76 (h.no:1754); (Rivayet mevzudur. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 564 (h.no:3873)).

¹⁰⁶³ 19 nolu hadis.

¹⁰⁶⁴ 45 nolu hadis.

¹⁰⁶⁵ 47 nolu hadis.

¹⁰⁶⁶ 192 nolu hadis.

¹⁰⁶⁷ 269 nolu hadis.

¹⁰⁶⁸ 400 nolu hadis.

¹⁰⁶⁹ 602 nolu hadis.

rivayetlerin önceki kitaplardan mevcut şekliyle inceleme, araştırma yapılmaksızın alındığı görülmektedir. Ders kitapları kaleme alındığında, müfredât programının amaçlarına bağlı olarak önce başlıklar açılmış sonra müfredât bazlı olmak üzere dönemin siyâsi, politik kaygıları çerçevesinde hadis seçimi yapılmıştır. Rivayetlerin ders kitaplarına aktarılması aşamasında, kişinin salt kendisiyle ilintili olmayan, kendi iç dünyasına dönük ahlâkî özelliklerin ötesinde davranışsal (amelî-fikhî) talepleri ifade eden rivayetler üzerinde, yukarıda işaret edildiği üzere bazı tasarruflarda bulunulmuştur.

Kanaatimizce yukarıda ele alınan rivayetlerin ders kitaplarında yer alış durumları, hadisin bir bölümünün rivayeti, özet olarak verilmesini ifade edilen ihtisâr¹⁰⁷⁰ /taktîu'l-hadîs¹⁰⁷¹ ile mâna ile rivayet gibi hadis terminolojisi kavramlarıyla izâh edilemez. Rivayetlerde yapılan bu tasarruflar bazen dinî ilimlere olan vukûfiyet eksikliği, bazen incelemeksizin mevcut bilgilerin olduğu gibi kullanılmasına bağlı olsa da, bazen de bilinçli kullanımlardır.

3.2. DERS KİTAPLARINDA KULLANILAN RİVAYETLERDE GÖRÜLEN İFADE TARZI DEĞİŞİMLERİ

1948-1970 yılları arasında okutulan kitapların bir kısmında yer alan hadis metinlerinde geçen “Allah” ve “Rab” lafızlarının “Tanrı” diye çevrildiği görülmektedir. “سلوا الله المعافاة”, “Allah’tan Sağlık dileyin” ifadesi “Tanrıdan afiyet isteyiniz”¹⁰⁷², “من مَن بَاعَ عَيْبًا لَمْ يُبَيِّنْهُ، لَمْ يَزَلْ فِي مَفْتٍ اللَّهِ، وَلَمْ تَزَلْ”¹⁰⁷³ rivayeti “Alçak gönüllü davrananı Allah yüceltir.”, “Müslüman kardeşine karşı alçak gönüllü olanı tanrı yükseltir”¹⁰⁷⁴ “المَلَائِكَةُ تُلَعْنُهُ”¹⁰⁷⁵ hadisi “Kim bir kusurlu malı onun kusurunu açıklamadan satarsa Tanrı’nın daimi öfkesi içinde kalır. Melekler de durmadan ona lanet eder.”¹⁰⁷⁴ gibi bir çok hadiste geçen “Allah” ve “Rab” lafızları “Tanrı” diye ifade edilmiştir.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷⁰ İhtisâr; bir hadisi ihtiva ettiği mânaları daha az kelimelerle ifade edecek şekilde kısaltmak, özetlemektir. Bkz. Aydın, İhtisar, *D.İ.A.*, İstanbul 2000, XXI, 572.

¹⁰⁷¹ Taktîu'l-hadîs; birkaç konuyu içeren bir hadisin sadece ihtiyaç duyulan kısmını almayı veya bir kısmını bir yerde, diğer kısmını aynı senedle başka bir yerde nakletmeyi ifade eder. Bkz. Mehmet Efendioğlu, Taktî, *D.İ.A.*, İstanbul 2000, XXXIX, 483.

¹⁰⁷² 29 nolu kitap, 47.

¹⁰⁷³ 29 nolu kitap, 59.

¹⁰⁷⁴ 16 nolu kitap, 61.

¹⁰⁷⁵ Buna benzer kullanımlar için Bkz. 16 nolu kitap, 58; 20 nolu kitap, 10; 24 nolu kitap, 46, 50; 26 nolu kitap, 9, 55; 36 nolu kitap, 117.

Yine hadis metinlerinde yer alan “İlim” kelimesi “Bilgi/Bilim” “Alim” ise “Bilim Adanı” şeklinde kullanılmıştır. “طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ”, “ İlim öğrenmek her Müslümana farzdır” rivayeti, “Bilgi öğrenmek her Müslüman farzdır”¹⁰⁷⁶, “ الْعِلْمُ وَالْمَالُ ”, “Bilgi ile mal bütün ayıpları örter”¹⁰⁷⁷, “بِإِنَّ مَثَلَ الْعُلَمَاءِ فِي الْأَرْضِ كَمَثَلِ النُّجُومِ فِي السَّمَاءِ” “Alimlerin dünyadaki durumu gökyüzündeki yıldızlar gibidir.” rivayetindeki “الْعُلَمَاءُ” ifadesi “ Bilginler”, “مداد العلماء بدم الشهداء” da geçen “العلماء” “Bilginler”¹⁰⁷⁸ diye kitaplarda yer almaktadır.¹⁰⁷⁹

İslâm dinin temel esası Tevhid inancındaki yegâne kavram ve özel isim olan “Allah” kelimesinin 1970’li yıllara kadar “Tanrı” diye ifade edilmesi, 1932 yılında uygulamaya başlanan, Tekbir, Ezan ve Kâmetin Türkçeleştirilmesinin sonucu olması muhtemeldir. Tekbir, Ezan ve Kâmeti Arapça olarak okuyanların Türk Ceza Kanununun 526. Maddesi hükümlerine göre 3 aya kadar hapis ve 10 liradan 200 liraya kadar para cezası ile cezalandırılmaları hükmünün insanların zihin dünyalarında ne kadar yer edindiğinin göstergesidir. Halbuki bu yasağı ifade eden Türk Ceza Kanununun 526. Maddesi 14 Haziran 1950 yılında kaldırılmış, Tekbir, Ezan ve Kâmet Arapça okunmaya başlanmıştı.¹⁰⁸⁰

“Allah”, “Rab”, “İlah”, “İlim”, “Alim” gibi lafızların “Tanrı”, “Bilim”, “Bilim Adanı” diye Türkçeleştirilme faaliyeti sadece bir yasağın olumsuz sonuçları olarak değil, belki yasağın içselleştirilmesi veya dönemin din bilginlerinin, dine dair kavramların içlerinin boşaltılması karşısındaki duyarlılıklarını ya da direnç eşiklerini de ifade etmektedir.

3.3. DERS KİTAPLARINDA REFERANS KULLANIMI

Hadis materyalinin bulunduğu hadis kaynaklarına atıf ve kaynak gösterme açısından ders kitaplarına bakıldığında, 1948 yılına kadar okutulan kitaplarda bulunan rivayetlere ait kaynak atıflarına rastlanılmamıştır. 1948-1982 yılları arasında ise

¹⁰⁷⁶ 34 nolu kitap, 41.

¹⁰⁷⁷ 34 nolu kitap, 42.

¹⁰⁷⁸ 26 nolu kitap, 55.

¹⁰⁷⁹ Benzer kullanımlar için Bkz. 14 nolu kitap, 47; 17 nolu kitap, 73; 36 nolu kitap, 199; 38 nolu kitap, 17

¹⁰⁸⁰ Gündüz, s. 546.

rivayetlerin tamamına olmasa da bir kısmına ait kaynaklar sadece isim olarak verilmiştir¹⁰⁸¹. Bâb ve hadis numaraları genelde mevcut değildir. Kütüb-i Sitte, Taberâni gibi kaynakların yanısıra el-Camiu's-Sağir, Tâc, Keşfu'l-Hafâ gibi tâli kaynaklar ile A. Himmet Berkî gibi isimlere ait eserlere atıflar mevcuttur.

1982 den itibaren ise kullanılan bütün rivayetlerin alındığı eserlere atıflar yapılmıştır. Ancak bu eserlerin bir kısmı hadis kaynakları iken bir kısmı da hadis alanında yapılmış çalışmalardır. Özellikle Hz. Peygamber'in otobiyografisi, şemâil ve siyer gibi alanlara dair rivayetlerin kaynakları gösterilmemiştir. Şemâil, Siyer, Tarih ve Tabakât eserleri yerine günümüzde yazılan Hz. Peygamber'in hayatına dair İbrahim Sarıçam'ın Hz. Peygamberin Çağımıza Mesajları,¹⁰⁸² Ahmet Çelebi'nin İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi,¹⁰⁸³ Sadık Eraslan-Ekrem Keleş ikilisinin En Güzel Örnek Hz. Peygamber,¹⁰⁸⁴ Muhammed Hamidullah'ın İslam Peygamberi,¹⁰⁸⁵ İrfan Yücel'in Peygamberimizin Hayatı,¹⁰⁸⁶ Salih Suruç'un Peygamberimizin Hayatı,¹⁰⁸⁷ İsmail Karagöz'ün Engelliler,¹⁰⁸⁸ Abdullah Özbek'in Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed,¹⁰⁸⁹ Şaban Döğen'in Resul-i Ekrem'deki Eşsiz Ahlâk,¹⁰⁹⁰ İbrahim Canan'ın Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye¹⁰⁹¹ gibi Türkçe eserlere atıflar yapılarak rivayetler alınmıştır.

2000 den sonraki yıllarda azda olsa siyer kitaplarının kaynak olarak verilmeye başlandığı görülmektedir.¹⁰⁹² Rivayet kaynaklarına atıf bağlamında Kütüb-i Sitte ile

¹⁰⁸¹ Bkz. 9 nolu kitapta *Keşfu'l-Hafâ* ile İbn Mâce'ya atıflar vardır. 36 nolu kitap'ta ise Buhârî ve Beyhâkî'ye, 59 nolu kitapta ise Buhârî ve A. Himmet Berkî'ye göndermeler mevcuttur.

¹⁰⁸² 74 nolu kitap, 107.

¹⁰⁸³ 73 nolu kitap, 34.

¹⁰⁸⁴ 71 nolu kitap, 55.

¹⁰⁸⁵ 70 nolu kitap, 79, 81.

¹⁰⁸⁶ 65 nolu kitap, 43, 45, 49.

¹⁰⁸⁷ 43 nolu kitap, 60, 62, 63.

¹⁰⁸⁸ 45 nolu kitap, 72.

¹⁰⁸⁹ 58 nolu kitap, 67.

¹⁰⁹⁰ 58 nolu kitap, 70.

¹⁰⁹¹ 42 nolu kitap, 47; 56 nolu kitap, 74; 58 nolu kitap, 80.

¹⁰⁹² 49, 50, 54 ve 71 nolu kitaplarda İbni Hişâm'ın, *es-Siretu'n-Nebevîyye* eserine atıflar yapılmıştır. 58 nolu kitap ise, İbn Asâkir'in, *Târîhu Medîneti Dimaşk* eseri, İbn Sa'd, *et-Tabakâti'l-Kubrâ'sı* ile Afzalur'Rahman'ın *Sîret Ansiklopedisini* referans olarak kullanılmıştır.

birlikte et-Tecrîd-i Sarîh,¹⁰⁹³ Riyâzüs'-Sâlihîn¹⁰⁹⁴ gibi Kütüb-i Sitte bazlı çalışmalar beraber verilmiştir.

Neda Armaner tarafından liseler için hazırlanan ve 1957 yılında okutulan Din Bilgisi kitabının bir bölümü dışında, rivayetleri nakleden sahabeden bahsedilmemiştir. Armaner ise kitabında kullandığı rivayetlerin bazısını sahabe ravisiyle birlikte vermiştir.

Sonuç olarak, 1948'den sonra bazı rivayetlerin bab, hadis numarası, cilt, sayfa gibi açıklayıcı bilgiler belirtilmeden kitaplarda yer almasıyla, rivayet kaynağını verme bilincinin oluşmaya başladığı, 1948'den önce böyle bir bilincin olmadığı, 1982'de bütün rivayetlerin bab, hadis numarası, cilt, sayfa numarası gibi detaylı bilgiler verilmesiyle de bu bilincin gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak 1982'den sonra her ne kadar bütün rivayetlerin alındığı yerleri mutlaka gösterme gibi bir gayret olsa da bunu tüm rivayetlerin hadis kaynaklarını göstermiş olma diye ifade etmek mümkün değildir. Çünkü atıfta bulunulan yerler bazen hadis kaynakları bazen de günümüzde yazılmış eserleridir. Bu sebeple ders kitapları oluşturulurken kullanılan hadis kaynağını bab, hadis no, cilt, sayfa numarası ve benzeri bilgilerle gösterme zihniyetinin tamamen oluştuğunu söylemek mümkün değildir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA YER ALAN ZAYIF VE MEVZU RİVAYETLER

¹⁰⁹³ Bkz. 42, 44, 74 ve 75 nolu kitaplar.

¹⁰⁹⁴ Bkz. 42, 44, 45, 48, 50, 57, 58, 64, 74, 75 nolu kitaplar.

4.1. DERS KİTAPLARINDA TESPİT EDİLEN ZAYIF RİVAYETLER

Yapılan incelemede ders kitaplarında kullanılan zayıf rivayetler, muhtevaları bakımından birden çok konu ile ilintili olmasına rağmen temelde “İnanç”, “İbadet”, “Hz. Peygamber”, “İlim ve Önemi”, “Alışveriş”, “Anne, Baba ve Çocuklar”, “Yetim”, “Temizlik”, “Kur’an-ı Kerim”, “Güzel Ahlâk ve Buna Dair Davranışlar”, “Kötü Huy ve Davranışlar” ve “Çalışmak” gibi konularına göre oniki başlık hâlinde gruplandırılarak değerlendirilmiştir.

Kullanılabilirliği bakımından mevzu rivayetler ittifakla merdûd, zayıf rivayetler ise ihtilâflıdır. Zayıf rivayetlerle amel konusunda üç görüş vardır.¹⁰⁹⁵

1-Amel edilmez.

2- Konu ile ilgili başka rivayet yoksa ahkâm konusunda da amel edilir.

3- Amellerin faziletleri ve kıssalarda olmak üzere belli şartlar dâhilinde zayıf hadisle amel edilebilir. Şartlar konusundaki görüşler farklılık arz etmekle beraber genelde aşağıdaki şartlar ileri sürülmüştür.¹⁰⁹⁶

- a) Zayıflığın şiddet derecesinde olmaması
- b) İslâmın genel ilkelerine uygun olması
- c) Hadisin sübutuna kesin bir şekilde inanılmaması

Her ne kadar zayıf hadisle amel konusunda şartlar çerçevesinde cevaz verildiyse de, eğitim sürecinden geçen, okulda öğrendikleri ile dünyalarını kuran gençler söz konusu olunca sahih rivayetler dururken, kanaatimizce zayıf rivayetlerin kesinlikle kullanılmaması gerekir.

¹⁰⁹⁵ Bkz. ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî, *en-Nüket alâ Muḳaddimeti İbni's-Salâh*, Tahkik: Zeyne'l-Abidin b. Muhammed, Riyad 1997, II, 321; Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Tahik: Ebu Kuteybe, Daru't-Tayyibe, t.y., Y.y., II, 184.

¹⁰⁹⁶ Daha geniş bilgi için, Bkz. Selahattin Polat, “Zayıf Hadislerle Amel”, *E.Ü.İ.F.D.*, (1), Kayseri 1983, 83-109.

Yapılan çalışmada incelemeye alınan her rivayetin sonunda, ikinci bölümde rivayete verilen genel sıralama listesindeki sıra numarası parantez içerisinde yer almaktadır. Tespit edilen zayıf rivayetler ise şunlardır.

4.1.1. İnanç İle İlgili Rivayetler

1)“Allah’ım! Senden sağlam ve kuvvetli bir inanç dilerim ki, onunla dünya zorluklarına ve güçlüklerine katlanıp karşı koyabileyim.”¹⁰⁹⁷(204)

Bu rivayet İbrahim OLGUN tarafından telif edilen ve 1968’de liselerde okutulan 38 nolu ders kitabında geçmektedir.

2) “Gelecekte haber vermeye kalkan, adamın niyetine bakmaya yeltenen adamlar, üfürükçüler ve bunlara inananlar, Müslüman değildir.”¹⁰⁹⁸ (9)

Bu rivayet 6 nolu 1927 ilkokul 5.sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

3) “Benden sonra, kargaşalık ve fitneler olacak. İmanlı olarak sabaha çıkan bir insan, o fitne ve kargaşalar sebebiyle akşama kadar imanının kaybeder. Ancak Allah’ın ilim ile diriltmiş olduğu kimse, imanını kurtarır.”¹⁰⁹⁹(604)

Rivayet Ahmet GÜRTAŞ ile Mustafa UZUNPOSTALCI ikilisi tarafından hazırlanan 1968 yılında basılan lise ders kitabında geçmektedir.

4) “Kabir ya Cennet bahçesinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur.”¹¹⁰⁰(78)

Bu rivayet Selçuk ERAYDIN, M.Yaşar KANDEMİR tarafından hazırlanan 1969’da basılan ortaokullarda okutulan “Din Bilgisi II” ders kitabı ile Ahmet GÜRTAŞ ve Mustafa UZUNPOSTALCI ikilisince hazırlan lise ders kitabında geçmektedir.

¹⁰⁹⁷ Tirmizî, Daavât, 30; (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağır*, I, 169 (h.no: 1194); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹⁰⁹⁸ Nesâî, Muharabe, 15; Tahrimü Dem, 18; (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Elbânî, *D.Sağır*, I, 822 (h.no: 5702).

¹⁰⁹⁹ İbn Mâce, Fiten, 9; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Daîfe*, VIII 173 (h.no: 3696)).

¹¹⁰⁰ Tirmizî, Sıfati-Evânî'l-Havd, 91; (Rivayet zayıftır; Bkz. Heysemî, III, 46 (h.no:4252); Aclûnî, II, 106 (h.no:1853); Elbânî, *D. Terğib*, II, 184 (h.no:1945). Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

5) “Hz. Peygambere devesini çok seven kişi Cennet’te devesinin kendisine verilip verilmeyeceğini sorduğunda O, Yüce Allah, Cennet’te müminlerin bütün isteklerini karşılar buyurdu.”¹¹⁰¹(207)

Cihat TUNÇ tarafından İlköğretim 7. Sınıflar için hazırlanan ve hâlen okutulmakta olan ders kitabında yer almaktadır. (51)

6) “Kıyamet günü üç sınıf insan şefaata eder; peygamberler, alimler, şehitler.”¹¹⁰²(397)

Bu rivayet 1993 yılı liseler için komisyon tarafında hazırlanan ders kitabında yer almıştır.

7) “Şeytan, insanı kötülük yapması için kışkırtır. Melek ise onu uyarır, doğru olanı yapmaya yöneltir. O hâlde meleğin sesine kulak verin. Şeytanın kışkırtmasından Allah’a sığının”¹¹⁰³(513)

Bu rivayet hâlen ilköğretim 7. sınıflarda okutulan Kenan DEMİRTAŞ, Murat ÖZDEMİR ile geniş bir komisyon tarafından oluşturulan 56 nolu kitap ve 68 nolu lise 2. Sınıf ders kitabında yer almaktadır.

Kaynak açısından Kütüb-i Sitte rivayetleri olan bu hadisler, itikadî açıdan ise yeni bir inanç ortaya koymamış, mevcut itikadî anlayışın devamı niteliğindedirler. Hem lise hem de ortaokul ders kitaplarında yer alan bu rivayetlerden, “Hz. Peygambere devesini çok seven kişi Cennet’te devesinin kendisine verilip verilmeyeceğini sorduğunda O, Yüce Allah, Cennet’te müminlerin bütün isteklerini karşılar buyurdu.” rivayeti ile “Şeytan, insanı kötülük yapması için kışkırtır. Melek ise onu uyarır, doğru olanı yapmaya yöneltir. O hâlde meleğin sesine kulak verin. Şeytanın kışkırtmasından Allah’a sığının” rivayeti günümüzde okutulan ortaokul 7.sınıf ders kitaplarında hâlen mevcuttur.

¹¹⁰¹ Tirmizî, Cennet, 11; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, III, 1568 (h.no: 5642); Elbânî, *Sahîha*, VII, 6 (h.no: 3001); Arnavût, Ahmed bin Hanbel Müsned tahkîk notu, V, 352 (h.no:22982); Tirmizî ise bu rivayeti garîb hadis olarak değerlendirmiştir.)

¹¹⁰² İbn Mâce, Zühd, 37; (Rivayet zayıftır. Bkz. Bûsîrî, II, 585 (h.no:4313); Sindî, Hâşiye notu, II, 585 (h.no:4313)).

¹¹⁰³ Tirmizî, Tefsir, 3; (Rivayet zayıftır. Bkz. Ebu Yalâ Mevsilî tahkîk notu, VIII, 417 (h.no: 4999); Tebrîzî, I, 27 (h.no: 74); Tirmizî ise bu rivayeti garîb hadis olarak değerlendirmiştir.)

Ayrıca yukarıdaki rivayetlerden; “kendisiyle dünya zorlukları yenilecek, güçlülere karşı direnç verecek bir inancı” ifade eden rivayet ile “kargaşa ve fitnelerin olacağını, bu sebeple kişinin imanını kaybedebileceğini, imanı kurtarmanın yolunu ilimle uğraşmak olduğunu” belirten rivayetlere yer verilen kitapların okutulduğu zaman dilimi dikkat çekicidir. Çünkü bu rivayetler, 1968 öğrenci olayları, Amerika Birleşik Devletleri’ne ait 6. Filonun İstanbul’a gelmesi ve akabindeki olayların yaşandığı yıllar ile Türk Silahlı Kuvvetleri’nin 12 Mart 1971’de verdiği Muhtırâ¹¹⁰⁴ dönemindeki lise ders kitaplarında yer almıştır. Öğrencilerin dersleri boykot ettiği, kargaşa ve şiddetin arttığı böyle bir dönemde öğrencilere sabretmeyi, imanlı kalabilmek için bu fitne kargaşa döneminde ilme sarılmayı, okula, derse gelmeyi öğütleyen rivayetler bu dönemin lise ders kitaplarında yer almıştır.

4.1.2. İbadet İle İlgili Rivayetler

8) “Uhud savaşında, Hz. Peygamber sargı üzerine meshi uygun gördü.”¹¹⁰⁵(760)

36 nolu 1957 yılı lise ders kitabında bulunmaktadır.

9) “Namazda şifa vardır.”¹¹⁰⁶(514)

Bu rivayet 2000 yılı baskılı 68 nolu lise ders kitabında bulunmaktadır.

10) “Mallarınızı zekât vererek koruyunuz.”¹¹⁰⁷(496)

26 numaralı İbrahim Olgun tarafından hazırlan 1962 yılı ortaokul ders kitabında yer almıştır.

11) “Mallarınızı zekât ile koruyunuz. Hastalıklarınıza sadaka ile deva etmiş olunuz. Zira bela dalgalarını dua ile niyaz ile karşılayınız.”¹¹⁰⁸ (688)

¹¹⁰⁴ Geniş bilgi için Bkz. Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 2014.

¹¹⁰⁵ Taberânî, *Kebîr*, VIII, 131 (h.no: 7597); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, I, 264 (h.no:1430)).

¹¹⁰⁶ İbn Mâce, *Tıb*, 10; (Rivayet zayıftır. Bkz. Bûsîrî, IV, 59; Arnâvût tahkîk notu; Elbânî, *Daîfe*, IX, 62 (h.no: 4066)).

¹¹⁰⁷ Taberânî, *Evsât*, II, 274 (h.no:1963); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, III, 64 (h.no:4338); *Keşfu'l-Hafâ* tahkîk notu, I, 415 (h.no: 1148); Elbânî, *Daîfe*, VII, 487 (h.no: 3492)).

¹¹⁰⁸ Taberânî, *Kebîr*, X, 128 (h.no:10196); Beyhakî, III, 536 (h.no:6593); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 415 (h.no:1148); Elbânî, *S. Terğîb*, I, 116 (h.no: 456)).

İbrahim Beğen'in ortaokul için hazırladığı 1956'da okutulan 14 nolu kitap ile 26 nolu kitapta yer almıştır.

12) “Zekât İslam'ın köprüsüdür.”¹¹⁰⁹(298)

Hâlen okutulan 58 nolu 8.sınıf ile 70 nolu 10. Sınıf ders kitabında mevcuttur.

13) “Ey insanlar! Yüce ve kutsal bir ay yaklaştı. O ayda bir gece vardır ki bin aydan daha hayırlıdır. Allah, o ayda oruç tutmayı farz, ben de geceleyin ibadet etmeyi sünnet kıldım. O ayda bir iyilik yapmak, diğer aylarda yapmaktan daha hayırlıdır. O, sabır ayıdır, sabrın karşılığı ise Cennet'tir. O yardımlaşma ayıdır.”¹¹¹⁰(236)

Hâlen okutulan 54 nolu 7. sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

14) “Oruç tutun ki sağlıklı olasınız.”¹¹¹¹(241)

Bu rivayet 1958 ortaokuldan başlamak üzere 1962 ortaokul, 1993 ortaokul, 2009 ortaokul, 1998-2009-2011 yılı lise ders kitaplarında toplamda 9 kez kullanılmıştır.

15) “Allah'ım! Senin rızan için oruç tuttum, sana inandım, sana güvendim, senin verdiğin rızıkla orucumu açıyorum.”¹¹¹²(274)

Okutulmasına devam edilen 7. Sınıf ders kitabında yer almaktadır.

16) “Her şeyin bir zekâtı vardır. Bedenin zekâtı da oruçtur.”¹¹¹³(71)

30 numaralı 1968 ortaokul, 36 nolu 1957 lise, 59 nolu 1982 ortaokul ders kitaplarında bulunmaktadır.

17) “Hac farz, umre ise sünnettir.”¹¹¹⁴(228)

52 nolu 2003 yılı 7. Sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

¹¹⁰⁹ Taberânî, *Evsât*, VIII, 380 (h.no:8937); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, III, 62 (h.no:4327); es-Sehâvî, I, 377 (h.no:538); Elbânî, *D.Terğib*, I, 116 (h.no: 454)).

¹¹¹⁰ Beyhakî, VIII, 120; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 612 (h.no: 1965)).

¹¹¹¹ Taberânî, *Evsât*, VII, 245 (h.no:7400); Muttakî, VIII, 450 (h.no:23605); (Rivayet zayıftır. Bkz. 'Irâkî, V, 453; Elbânî, *Daife*, I, 420 (h.no:253)).

¹¹¹² Hadis metinlerinde “اللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ، وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ” bölümü mevcuttur. Bkz, Ebû Dâvûd, Sıyâm, 22; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Heysemî, III, 156 (h.no: 4892-4898)).

¹¹¹³ İbn Mâce, Sıyâm, 44; (Rivayet zayıftır. Bkz. Sindî, I, 531 (h.no:1745); Tebrîzî, I, 639 (h.no: 2072); Heysemî, III, 182 (h.no:5088); Arnavût tahkik notu.)

¹¹¹⁴ İbn Ebi Şeybe, III, 223 (h.no:13648); (Rivayet zayıftır. Bkz. Zeyla'î, III, 149-150).

18) “Hz. Peygamber cenaze için şöyle dua edin buyurdu:

‘İlahi, Sen bunun Rabbisin, onu yaratan ve müslüman eden sensin, Sen onun ruhunu aldın. Onun gizli ve açık hâllerini daha iyi bilirsin, Sen onu bağışla.’”¹¹¹⁵(336)

Okutulmasına devam edilen 12. sınıf ders kitabında yer almaktadır.

19) “Dua ibadetin özüdür.”¹¹¹⁶ (141)

Hâlen okutulan 5.sınıf ile 10.sınıflar için hazırlanan 69 ve 70 nolu ders kitaplarında bulunmaktadır.

Rivayetlerin ikisi namaz, üçü zekât, dördü oruç, bir hac, bir cenaze, bir tanesi de duanın ibadet olduğu ile ilgilidir. Oruçla ilgili rivayetler sayıca daha çok olup oruç sağlık ilişkisini ifade eden rivayetin ders kitaplarında bulunuşu diğer rivayetlere nazaran fazladır. Rivayetlerin kaynakları ve okullar bazında dağılımları bakımından, aşırı bir farklılık görülmemekle birlikte zayıf rivayetlerden ibadetlerle alakalı 12 rivayetin yarısı, hâlen okutulmaya devam edilen ders kitaplarında bulunmaktadır.¹¹¹⁷

4.1.3. Hz. Peygamber İle İlgili Rivayetler

20) “Ben size kolay bir din ile gönderildim.”¹¹¹⁸(773)

36 nolu 1957 yılı lise ders kitabında yer almaktadır.

21) “Ey amca! Allah’a yemin ederim ki Güneş’i sağ elime, Ay’ı sol elime koysalar yine de davamdan vazgeçmem. Ya bu uğurda ölürüm ya da dinî yayma, görevimi yapma konusunda başarılı olurum.”¹¹¹⁹(445)

Bu rivayet 14 nolu 1956 yılı ortaokul, 37 nolu 1968 yılı lise, 58 nolu 2009 yılı 8.sınıf, 64 nolu 2010 yılı 9.sınıf, 65 nolu 2012 yılı 9. Sınıf ile 71 nolu 2008 yılı 11. Sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

¹¹¹⁵ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 60; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, I, 530 (h.no:1688)).

¹¹¹⁶ Tirmizî, Daavât, 1; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, II, 693 (h.no:2231); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 441 (h.no:3003); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹¹¹⁷ 45, 54, 55, 58, 69, 70, 74, 75 nolu kitaplar.

¹¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, V, 266 (h.no:22291); Taberânî, *Kebîr*, VIII, 170 (h.no:7715); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, II, 260 (h.no:3569)).

¹¹¹⁹ İbn Kesîr, I, 74; (Rivayet zayıftır. Bkz. Abdulkadir es-Sekkâf, I, 470 (h.no: 882)).

22) “Mekke’nin fethinde ‘Ben de size Yusuf’un kardeşlerine söylediği gibi, bu gün geçmişten dolayı azarlama yok diyorum. Haydi gidiniz. Hepiniz serbestsiniz.”¹¹²⁰(444)

11 nolu 1951 yılı ilkokul, 15 nolu 1957 yılı ortaokul, 16 nolu 1958 yılı ortaokul, 36 nolu 1957 yılı lise, 58 nolu 2009 yılı 8. Sınıflar ile 71 nolu 2008 yılı 11. Sınıf ders kitabında mevcuttur.

23) “Kim benim sünnetimi yaşatırsa beni sevmiş olur. Beni seven kimse ise Cennet’te benimle beraberdir.”¹¹²¹(393)

22 nolu 1968 yılı ortaokul ile 72 nolu 1993 lise ders kitabında mevcuttur.

24) “Arkadaşlarına Rasullullah’tan daha çok danışan hiçbir kimse görmedim.”¹¹²²(145)

Hâlen okutulan 45 nolu 5. Sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

25) “Peygamber’in elini öpmek isteyenlere “Bu da yabancıların âdetidir.”¹¹²³ dedi. (88)

22 nolu 1968 yılı ortaokul ders kitabında bulunmaktadır.

26) “Hz. Peygamber, kendi elbisesini yamayan ve kendi işini kendisi yapan biriydi.”¹¹²⁴ (500)

69 nolu 2009 yılı 10.sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

27) “ Peygamberimizin arkadaşlarından Hz. Selman şöyle anlatıyor: ‘Birgün Allah’ın Elçisi’nin etrafında toplanmış konuşuyorduk, Ümmü Eymen geldi. Ve şöyle dedi; “Ey Allah’ın elçisi! Hasan’la Hüseyin kayboldu.” Vakit, öğle sıraları idi. Peygamberimiz, “Haydi kalkın onları arayalım.” dedi. Herkes bir yöne gitti. Ben

¹¹²⁰ Muttakî, X, 498 (h.no: 30158); (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘Irâkî, I, 1080 (h.no:1)).

¹¹²¹ Tirmizî, İlim, 16; (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağır*, X, 40 (h.no: 4538); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹¹²² Tirmizî, Cihâd, 34; (Rivayet zayıftır. Bkz. Ebu’l-Fadl Askalânî, XIII, 340; Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 196 (h.no: 34)).

¹¹²³ İbn Mâce, Edeb, 16; Tirmizî, İsti’zan, 33; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrizî, I, 24 (h.no: 58)).

¹¹²⁴ Taberânî, *Evsât*, VI, 349 (h.no:6594); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, V, 121-122 (h.no:8510); Elbânî, *D. Sağır*, I, 506 (h.no: 3460)).

Allah'ın elçisinin gittiği yöne gittim. Bir tepenin üzerine varınca gördük ki, Hasan ile Hüseyin korku içinde birbirlerine sarılmış duruyorlar. Bir yılan da kuyruğu üzerine dikilmiş, ağzından kıvılcımlar saçıyor. Allah'ın elçisi hemen yılanı doğru koştu. Yılan önce Hz. Peygambere yöneldi sonra bir delikten süzülüp gitti. Hz. Peygamber torunlarının yanına vardı, onların gözlerini okşadı. “Anam babam size feda olsun. Allah’ın ne büyük lütfu bu.” diyerek birini bir omuzuna diğerini öbür omuzuna bindirdi.

Ben çocuklara bakıp; “Bineğiniz ne güzel, ne mutlu size.” dedim. Allah’ın elçisi bu sözüme, “Binenler de ne güzel !” diye karşılık verdi.”¹¹²⁵ (164)

46 nolu 1982 yılı 5.sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

28) “Hz. Peygamber Muaz bin Cebel’i Yemen’e gönderirken ona şunu sordu:

-Oraya gittiğinde ne ile hükmedeceksin?

Muaz: Allah’ın kitabı ile.

-Ya orada bulamazsan!

Muaz: Allah’ın elçisinin sünneti ile.

-Orada da bulamazsan!

Muaz: Kendi görüşüm ile bir sonuca varırım.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, Allah’ın Rasulünün elçisini, Peygamber’inin razı olduğu şekilde başarılı kılan Allah’a hamd olsun, dedi.”¹¹²⁶(377)

Bu rivayet 15 nolu 1957 yılı ortaokul, hâlen okutulan 45 nolu 5. Sınıf ders kitabı ile 73 nolu 1982 yılı lise 3. Sınıf ders kitaplarında yer almaktadır.

¹¹²⁵ Taberânî, *Kebîr*, III, 65 (h.no:2677); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, IX; 182 (h.no:15081); Elbânî, *Daîfe*, VI, 176 (h.no: 2661)) .

¹¹²⁶ Tirmizî, *Ahkâm*, 3; Ebû Dâvûd, *Akziye*, 11; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 153 (h.no: 1347)).

29) “Hz. Peygamber vefatına yakın günlerde, ‘Kime borcum varsa, kimi kırdıysam, kimin mal veya onuruna zarar verdiysem, işte şahsım, işte malım, benden karşılığını bu dünyada alsın.’ buyurdu.”¹¹²⁷ (255)

11 nolu 1951 yılı ilkokul, 20 nolu 1967 yılı ortaokul, 26 nolu 1962 ortaokul, 30 nolu 1968 yılı ortaokul, 36 nolu 1957 yılı lise, hâlen okutulan 54 nolu 7.sınıf ile 58 nolu 8.sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

30) “Hz. Peygamber, ‘Ey Ali, sen dünyada da ahirette de benim kardeşimsin’ demiştir.”¹¹²⁸(282)

Hâlen okutulan 56 nolu 7.sınıf ile 75 nolu 12. Sınıf ders kitaplarında yer almaktadır.

31) “Ben ilmin şehriyim. Ali de kapısıdır.”¹¹²⁹(661)

27 nolu 1963 yılı ortaokul ders kitabında bulunmaktadır.

32) “Hz. Peygamber ‘Allahım, Ben Osman’dan razıyım, Sen de ondan razı ol.’ dedi.”¹¹³⁰(196)

Hâlen okutulan 49 ve 50 numaralı 6.sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

Hz. Peygamber’in hayatına dair bazı kesitleri ile ikisi Hz. Ali biri de Hz. Osman ile ilgili olmak üzere sahabe’den bahseden 3, toplamda ise 13 zayıf rivayet bulunmaktadır. Bazısı siyer kitaplarında yer alan bu rivayetlerin yıllar ve okullar bazındaki dağılımı normal olmakla birlikte, rivayetlerin yarısı günümüzde okutulmaya devam edilen ders kitaplarında mevcuttur.

1982 yılına kadar okutulan ders kitaplarındaki zayıf rivayetlerle oluşturulan peygamber imajı; kul haklarına dikkat eden, kararlı, affeden, borçlarına sadık, kolay bir

¹¹²⁷ Abdurrezzak, IX, 469 (h.no:18043); Taberânî, *Evsât*, III, 104 (h.no:2629); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, IX, 26 (h.no: 14252); Elbânî, *Daîfe*, XIII, 644 (h.no: 6297)).

¹¹²⁸ Tirmizî, Menâkıb, 20; (Rivayet zayıftır. Bkz. Ahvezî, X, 152; Tebrizî, III, 1720 (h.no:6093); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 500 (h.no: 772); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹¹²⁹ Tirmizî, Menâkıb, 20; Benzer lafızlar için Bkz. Taberânî, *Kebîr*, XI, 65 (h.no:11061); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, IX, 114 (h.no:14670); Dervîş, I, 92 (h.no:390); Tirmizî bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹¹³⁰ Abdu’l-Melik İbni Hişâm, II, 517; (Rivayet zayıftır. Bkz. es-Sekâf, I, 274 (h.no: 534)).

dinle gönderilen bir kişi şeklindedir. 1982 yılında sonraki dönemde ise 1982'ye kadar ki peygamber algısına, işlerini danışarak yapan, kendi işini kendi gören ve çocukları seven özellikler eklenmiştir.

Burada gösterilen peygamber imajı vatandaşlık görevlerini yerine getiren muteber “vatandaş” tipiyle örtüşmektedir.

4.1.4. İlim ve Önemi

33)“Beşikten mezara kadar ilim isteyiniz.”¹¹³¹ (94)

14 nolu 1956 yılı ortaokul, 20 nolu 1967 yılı ortaokul, 24 nolu 1960 yılı ortaokul ile 36 nolu 1957 yılı lise ders kitaplarında mevcuttur.

34) “İlim İslâm’ın hayatı ve dinîn direğidir.”¹¹³² (96)

20 nolu 1967 yılı ortaokul ders kitabında mevcuttur.

35) “İlim öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz.”¹¹³³ (307)

58 nolu 2009 yılı 8.sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

36) “Hikmetin, her iyiliğin başı, Allah korkusudur.”¹¹³⁴(599)

37 nolu 1968 yılı lise ders kitabında bulunmaktadır.

37) “Bir gün Hz. Peygamber mescide girdiğinde iki gurup görür. Bir kısmı namaz kılmakla diğer bir kısmı ilim öğrenmekle meşguldür. Onlar için şöyle der:

Her iki grup da iyi şeylerle meşguldür. Şu var ki bir şey talep ederek dua edenlere o şeyi verip vermemek Allah’a aittir. Halbu ki diğer gruptakiler ilim elde

¹¹³¹ (Rivayet zayıftır. Bkz. İrbilî, I, 7).

¹¹³² Suyûtî, II, 238 (h.no:7981); Muttakî, X, 132 (h.no: 28661); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daife*, VIII, 412 (h.no: 3942)).

¹¹³³ Dârekutnî, V, 144 (h.no:4104); Aclûnî, I, 354 (h.no:996); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkîk notu; Tebrîzî, I, 91 (h.no: 279)).

¹¹³⁴ Beyhakî, II, 201 (h.no:729); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkîk notu, I, 434 (h.no:1210); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 451 (h.no:3066)).

ediyorlar ve böylece cehaleti savıp kovuyorlar. “Bana gelince ben öğretmen olarak gönderildim.” dedi ve bunların yanına oturdu.”¹¹³⁵(308)

Hâlen okutulan 49, 50 nolu 6.sınıf, 58 nolu 8.sınıf,68 nolu 1998 yılı lise ile hâlen okutulan 70 nolu 10.sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

38) “Kim ilim öğrenmek için evinden çıkarsa geri dönünceye kadar Allah yolundadır.”¹¹³⁶(309)

30 nolu 1968 yılı ortaokul ile 58 nolu 2009 yılı 8.sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

39) “Alimler gökteki yıldızlar gibidir. Yıldızlar nasıl karanlıkta yol gösterirse alimler de yeryüzünde rehberdirler.”¹¹³⁷(311)

58 nolu 2009 yılı 8.sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

40) “Ben öğretmen olarak gönderildim.”¹¹³⁸(475)

Hâlen okutulan 49,50 nolu 6.sınıf, 58 nolu 8.sınıf, 68 nolu 1998 yılı lise ile okutulmasına devam edilen 70 nolu 10.sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

41) “Alim yeryüzünde Allah’ın güvendiği kimsedir.”¹¹³⁹(667)

30 nolu 1968 yılı ortaokul ders kitabında bulunmaktadır.

42) “Bilgi ile mal bütün ayıpları örter, bilgisizlik ve yoksulluk bütün ayıpları açar.”¹¹⁴⁰(701)

34 nolu 1975 yılı ilkokul 4.sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

¹¹³⁵ İbn Mâce, Mukaddime, 17; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Sindî, hâşiye notu, I, 102 (h.no:229); Elbânî, *D.Sağîr*, I, 617 (h.no:4242)).

¹¹³⁶ Tirmizî, İlim, 2; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 76 (h.no:220); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 803 (h.no: 5570); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹¹³⁷ Ahmed b. Hanbel, XX, 52 (h.no:12600); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Heysemî, I, 121 (h.no: 482); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 286 (h.no:1973)).

¹¹³⁸ İbn Mâce, Mukaddime, 17; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, I, 85 (h.no: 257)).

¹¹³⁹ Suyûtî, II, 235 (h.no:7929); (Rivayet zayıftır. Bkz. Irâkî, I, 35 (h.no:23); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 560 (h.no: 3837)).

¹¹⁴⁰ Muttakî, X, 134 (h.no:28669); Suyûtî, II, 239 (h.no:7990); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağîr*, I, 565 (h.no:3881)).

43) “İlim öğrendikten sonra din kardeşlerine de öğretmek, sadakanın üstünüdür.”¹¹⁴¹(775)

Bu rivayet 14 nolu 1956 yılı ortaokul ile 36 nolu 1957 yılı lise ders kitaplarında mevcuttur.

44) “İlim ile hilmin birleşmesinden daha güzel şey yoktur.”¹¹⁴²(778)

36 nolu 1957 yılı lise ders kitabında mevcuttur.

45) “İslam’ı yüceltmek için ilim öğrenirken ölenle peygamber arasında tek derece vardır.”¹¹⁴³(723)

26 nolu 1962 yılı ortaokul ders kitabında bulunmaktadır.

46) “Bir saat düşünmek altmış yıl boyunca yapılan nafile ibadetten daha hayırlıdır.”¹¹⁴⁴ (378)

47) “İlmi arayınız. Çin’de bile olsa.”¹¹⁴⁵ (379)

14 nolu 1956 yılı ortaokul, 15 nolu 1957 yılı ortaokul, 24 nolu 1960 yılı ortaokul, 26 nolu 1962 yılı ortaokul, 30 nolu 1968 yılı ortaokul, 36 nolu 1957 lise, 37 nolu 1968 lise, 70 nolu hâlen okutulan 10.sınıf ile 1993 yılı lise 3. sınıfların ders kitabında bulunmaktadır.

48) “Hikmet ve ilim müminin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır.”¹¹⁴⁶(399)

16 nolu 1958 yılı ortaokul, 19 nolu 1962 yılı ortaokul, 20 nolu 1967 yılı ortaokul, 36 nolu 1957 yılı lise, 58 nolu 2009 yılı 8.sınıf, hâlen okutulan 69- 70 nolu 10.sınıf ile 1993 lise 3. Sınıfların ders kitabında bulunmaktadır.

¹¹⁴¹ İbn Mâce, Mukaddime, 20; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Bûsîrî, I, 35 (h.no: 95)).

¹¹⁴² İbn Ebî Şeybe, V, 238 (h.no:25624); Aclûnî, II, 218 (h.no:2204); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkîk notu; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 730 (h.no: 5051)).

¹¹⁴³ Dârimî, Mukaddime, 32; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 83 (h.no:249); *Keşfu'l-Hafâ* tahkîk notu, II, 288 (h.no: 288)).

¹¹⁴⁴ (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 310 (h.no:1004); ‘Irâkî, I, 1798).

¹¹⁴⁵ Bezzâr, I, 164 (h.no:94); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 138 (h.no: 397); ‘Irâkî, I, 16 (h.no:1)).

¹¹⁴⁶ Tirmizî, İlim, 19; İbn Mâce, Zühd, 15; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tirmizî’ye göre bu rivayet garib hadistir.).

İlim ve önemi ile ilgili 16 adet zayıf rivayet mevcuttur. Beş tanesi Kütüb-i Sitte rivayeti olup geri kalanı ise diğer kaynaklarda bulunmaktadır.

Genel itibariyle 1948-2012 aralığında olup ilk, orta ve lise düzeylerinin tamamında mevcuttur. 1968-1971 aralığındaki zaman diliminde lise düzeyinde altı ilk ve ortaokul düzeyinde ise yedi rivayet mevcuttur. Öğrenci olayları okul boykotlarının olduğu bir dönemde okulun özendirilmesi, bilginin önemine vurgu yapma anlamında ders kitaplarında kullanılan bu zayıf rivayetler dikkat çekmektedir.

“İlmi arayınız. Çin’de bile olsa.” ile “Hikmet ve ilim müminin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır.” rivayetleri en çok tekrar edilen rivayetlerdir.

4.1.5. Alışveriş

49) “Korkak tacir, ticaretten ve kârdan mahrum, cesur tacir ise bol rızıklı olur.”¹¹⁴⁷(748)

16 nolu 1958 yılı ortaokul ile 67 nolu 1991 yılı lise ders kitabında bulunmaktadır.

50) “Helal kazanca talip olmanın, Allah yolunda muharebe kadar değeri ve sevabı vardır.”¹¹⁴⁸ (749)

16 nolu 1958 yılı ortaokul ders kitabından bulunmaktadır.

51) “Muhtekir bu işte devam ettikçe Allah’ın rahmetinden uzaklaşır. Hele yiyecek benzerinde ihtikâr yapanı Allah iflas ve cüzzam hastalığı ile perişan eder.”¹¹⁴⁹ (57)

9 ve 13 nolu 1949-1957 yılları ilkokul 5. Sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

52) “Allah’ın melekleri ve bütün insanların laneti, yiyecek üzerinde ihtikâr yapan ve onların fiyatını yükseltmek için saklayan kimseler üzerine olsun.”¹¹⁵⁰ (58)

¹¹⁴⁷ Kudâ’î, I, 169 (h.no: 243); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkik notu, Aclûnî, I, 338 (h.no: 942) Elbânî, *D. Sağîr*, I, 368 (h.no: 2500)).

¹¹⁴⁸ Kudâ’î, I, 83 (h.no: 82); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, III, 466 (h.no:1301)).

¹¹⁴⁹ İbn Mâce, *Ticârat*, 6; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *D. Terğib*, I, 275 (h.no:1102)).

¹¹⁵⁰ Abdurrezzâk, VIII, 204 (h.no:14893); (Rivayet zayıftır. Bkz. Hâkim, II, 14 (h.no: 2164)).

9 ve 13 nolu 1949-1957 yılları ilkokul 5. Sınıf ile 17 nolu 1959 yılı ortaokul ders kitaplarında mevcuttur.

53) “Kazancın onda dokuzu ticaretedir.”¹¹⁵¹ (2)

5 nolu 1927 yılı ilkokul 3. Sınıf ile 13 nolu 1957 ilkokul 5. ders kitabında bulunmaktadır.

54) “İhtikâr yapan en kötü bir insandır ki bolluk olursa yerinir, kıtlık olursa sevinir.”¹¹⁵² (59)

9 ve 13 nolu 1949-1957 yılları ilkokul 5. Sınıf ile 28 nolu 1967 yılı ilkokul 4. sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

55) “Kim bir kusurlu malın kusurunu açıklamadan satarsa, Allah’ın daimi öfkesi içinde kalır. Melekler de durmadan ona lanet eder.”¹¹⁵³ (747)

16 nolu 1958 yılı ortaokul ders kitabından bulunmaktadır.

56) “Az kaldı ki fakirlik, imansızlık oluyordu.”¹¹⁵⁴ (3)

5 nolu 1927 yılı ilkokul 3. Sınıf ders kitabında bulunmaktadır

İlk rivayetin dışındaki rivayetler ilk ve ortaokul ders kitaplarında kullanılmışlardır. Ticareti teşvik eden karaborsacılığı yeren yukarıdaki rivayetlerin yer aldığı kitaplar, 1949-1960 yılları arasında okutulmuşlardır. Bu tarihsel aralık, ikinci dünya savaşıyla dünya genelinde görülen ekonomik kriz ve kıtlık yıllarının ülkemizde de ağır bir biçimde hissedildiği dönemdir. Karaborsacılığın yaygınlaştığı ağır malî sorunların meydana geldiği böyle bir dönemde ihtikârı yeren, malın kusurlu satışını tel’in eden ve helâlden kazanmayı Allah yolunda muharebeyle eşdeğer tutan bu zayıf rivayetlerin kullanımı dikkat çekicidir.

4.1.6. Anne-Baba ve Çocuklar

¹¹⁵¹ İbn Ebi’-d-Dünyâ, I, 73 (h.no: 213); Gazzâlî, II, 62. (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. ‘Irâkî, I, 504 (h.no:2); Elbânî, VII, 412 (h.no: 3402)).

¹¹⁵² Taberânî, *Kebîr*, XX, 95 (h.no:186); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, XII, 130 (h.no: 5567).

¹¹⁵³ İbn Mâce, *Ticâret*, 45; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Bûsîrî, III, 30 (h.no:798); Elbânî, I, 793 (h.no: 5501)).

¹¹⁵⁴ Kudâ’î, I, 342; Beyhakî, IX, 12 (h.no:2381); (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. et-Tebrîzî, III, 1403 (h.no:5051); es-Sehâvî, I, 497).

57) “Anasının, babasının kalbini kazananlara (onlara iyilik edenlere) müjdeler olsun ki, Allah onların ömürlerini bereketlendirecektir.”¹¹⁵⁵ (12)

8 nolu 1949 ilkokul, 16 nolu 1958, 24 nolu 1976, 27 nolu 1963, 30 nolu 1968 yılı ortaokul, 40 nolu 1982 yılı 4.sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

58) “Babaya itaat etmek, Allah’a itaat etmektir. Babaya âsi olmak Allah’a Asi olmaktır.”¹¹⁵⁶ (46)

8 nolu 1949 ilkokul, 14 nolu 1956, 16 nolu 1957, 20 nolu 1960, 24 nolu 1963, 27 nolu 1967 ortaokul ile 37 nolu 1968 ve nolu 1982 lise ders kitaplarında kullanılmıştır.

59) “Cennet, annelerin ayakları altındadır.”¹¹⁵⁷(13)

14 nolu 1956, 16 nolu 1958, 19 nolu 1960, 20 nolu 1962, 24 nolu 1967, 30 nolu 1968 ortaokul, 34 nolu 1975, 40 nolu 1982 ilkokul, 66 nolu 1988 lise, hâlen okutulan 64 nolu 9. sınıf ile 71 nolu 11.sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

60) “Çocuk olmayan evde bereket olmaz.”¹¹⁵⁸ (33)

8 nolu 1949 ilkokul ders kitabında bulunmaktadır.

61)“Çocuk Cennet’in nimetlerinden biridir.”¹¹⁵⁹ (34)

8 nolu 1949 ilkokul ders kitabında bulunmaktadır.

62) “Çocuklarınıza hoşça davranın ve onları güzel terbiye edin.”¹¹⁶⁰ (128)

¹¹⁵⁵ Ebu Ya‘lâ Mevsilî, III, 65 (h.no: 1494); Münzirî, 1417, III, 369; (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Ebu Ya‘lâ tahkîk notu; Elbânî, *Daîfe*, X, 72 (h.no: 4567)).

¹¹⁵⁶ Taberânî, *Kebîr*, II, 369 (h.no: 2255); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, VIII, 135-137 (h.no: 13391); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 528 (h.no: 3605)).

¹¹⁵⁷ Kudâ‘î, I, 102; es-Suyûtî, II, 66; Aclûnî, I (h.no:398); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 394 (h.no: 2666)).

¹¹⁵⁸ Muttakî, XVI, 281 (h.no: 44425); (Rivayet zayıftır. Bkz. Dervîş, I, 105 (h.no:454); Elbânî, *Daîfe*, V, 383 (h.no:2358)).

¹¹⁵⁹ Muttakî, XVI, 273 (h.no: 44422); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, X, 308 (h.no: 4765)).

¹¹⁶⁰ İbn Mâce, Edeb, 3; (Rivayet zayıftır. Bkz. Anrevût tahkîk notu; Sindî hâşiye notu, II, 391 (h.no: 3671); Elbânî, *Daîfe*, IV, 150 (h.no: 1649)).

14 nolu 1956, 20 nolu 1967, 30 nolu 1968 ortaokul, 43 nolu 2009 ilkokul, 64 nolu 1998, 68 nolu 2010 ve hâlen okutulan 71 nolu 11. sınıf ders kitabından bulunmaktadır.

63) “Cennet’te ferahlık ve sevinç evi denilen öyle gösterişli bir yer vardır ki oraya yalnız çocukları sevindirenler girebilir.”¹¹⁶¹ (35)

8 nolu 1949 ilkokul ders kitabında bulunmaktadır.

64)“Her ağacın bir meyvesi vardır. Gönlün meyvesi de çocuktur.”¹¹⁶² (36)

8 nolu 1949 ilkokul ders kitabında bulunmaktadır.

65) “Hiçbir baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha değerli bir miras bırakamaz.”¹¹⁶³(452)

18 nolu 1959 ortaokul, 64 nolu 2010 ile hâlen okutulan 71 nolu lise ders kitabında bulunmaktadır.

66) “Sizin hayırlınız, kadınlarına ve kızlarına hayırlı olandır.”¹¹⁶⁴ (566)

67 nolu 1991 lise 10. sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

67) “Sakın kız çocuklarını hor görmeyin. Çünkü onlarla evde ünsiyet meydana gelir. Erkeklerin var olanları da onlardır.”¹¹⁶⁵ (597)

8 nolu 1949 ilkokul ile 37 nolu 1968 lise ders kitaplarında bulunmaktadır.

68)“Sakın ana babaya karşı gelmeyin çünkü Cennet’in güzel kokuları dört yüz yıllık yoldan duyulduğu hâlde, Allah’a yemin ederim ki anaya babaya asi olanlarla hısım ve akrabasını tanımayanlar, bu kokuyu duymayacaklardır.”¹¹⁶⁶(659)

¹¹⁶¹ Suyûtî, I, 370 (h.no:4001); Muttakî, III, 170 (h.no: 6009); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, XIV, 1211 (h.no:7113)).

¹¹⁶² Bezzâr, XII, 14 (h.no:5379); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, VIII,155 (h.no:13477); Elbânî, *Daîfe*, VII, 176 (h.no: 3194)).

¹¹⁶³ Tirmizî, Birr, 33; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkîk notu, XXVII, 274 (h.no:16717); *Keşfu’l-Hafâ* tahkîk notu, II, 368 (h.no:2755); Elbânî, *Daîfe*, III, 249 (h.no:1121); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹¹⁶⁴ Beyhakî, XI, 165 (h.no: 8346); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağîr*, I, 428 (h.no: 2918)).

¹¹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, XXVIII, 601 (h.no:17373); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Sahîha*, VII, 627 (h.no:3206)).

16 nolu 1958 ortaokul ders kitabında bulunmaktadır.

69) “Kimin küçük çocuğu varsa, onun gibi çocuklaşsın.”¹¹⁶⁷ (788)

64 nolu 201 lise ders kitabında bulunmaktadır.

13 rivayetin 11 tanesi Kütüb-i Sitte dışındaki kaynaklarda bulunmaktadır. Rivayetlerin en çok kullanıldığı dönem 1948-1982 yılları arası ilkökul-ortaokul ders kitaplarıdır. 1948 öncesi dönemi hariç bütün dönemlerde konu ile ilgili zayıf rivayet bulunmaktadır. En çok tekrar edilen rivayetler “Cennet, annelerin ayakları altındadır.”, “Babaya itaat etmek, Allah’a itaat etmektir. Babaya âsi olmak Allah’a Asi olmaktır.” İle “Çocuklarınıza hoşça davranın ve onları güzel terbiye edin.” rivayetleridir.

Çocuk sevgisi ile ilgili olarak ders kitaplarında yer alan dokuz zayıf rivayetin yedisi 1948 ve sonraki on yılda okutulan ders kitaplarda yer almaktadır. Bu tarihten (1950) yaklaşık 30 yıl önce cephede savaşacak kimsesi kalmadığı için lise öğrencilerini savaşa göndermek zorunda kalan bir toplumun, çocuk sahibi olma konusunda özendirilmiş olması muhtemeldir.

4.1.7. Yetim

70) “Yetimlere merhamet et, başını okşa ve yemeğini ona yedir. Böyle yaparsan kalbin yumuşar.”¹¹⁶⁸ (139)

44 nolu 2003 yılı 5. sınıf ile 58 nolu 2009 yılı 8. sınıf ders kitabına bulunmaktadır.

71) “En hayırlı ev, içinde yetime iyilik ve ikram edilen evdir.”¹¹⁶⁹ (149)

45 nolu 2010 yılı 5. sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

¹¹⁶⁶ Muttakî, XVI, 96 (h.no:44052); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğîb*, II, 79 (h.no:1485).

¹¹⁶⁷ Suyûtî, III, 220 (h.no:12236); (Rivayet zayıftır. Bkz. Dervîş, I, 283 (h.no:1468); Elbanî, *D. Sağîr*, X, 836 (h.no: 580)).

¹¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, II, 386 (h.no: 9004); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavûti).

¹¹⁶⁹ İbn Mâce, Edeb, 6 (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *Daîfe*, IV, 142 (h.no: 1637)).

72) “Namaz hakkında Allah’tan korkun. Sağ elinizin malik olduğu cariye, köle, hizmetçi hakkında Allah’tan korkun. Şu iki zayıf hakkında Allah’tan korkun. Kimsesiz fakir dul kadınlar, yetim çocuklar.”¹¹⁷⁰ (687)

14 nolu 1956 yılı ortaokul ders kitabında bulunmaktadır.

Toplumun en zayıf katmanı sayılan yetimlerle ilgili ders kitaplarında az sayıda rivayet kullanılmıştır. Toplamda kullanılan rivayet sayısı tespitimize göre 7 rivayet olup bunların 3’ ü yukarıda zikredilen zayıf rivayetlerdir. Genel itibariyle yetim konusunun 1982 den sonra ders kitaplarında ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir.

4.1.8. Temizlik

73) “Cennet’e ancak temiz olanlar girecektir.”¹¹⁷¹ (17)

17 nolu Bu rivayet, Abdullah Hallacoğlu’nun ortaokullar için hazırladığı 1965 yılı baskılı kitapta bulunmaktadır.

74) “Hz. Peygamber, yemekten önce ellerin yıkamasını emretti.”¹¹⁷² (351)

57 nolu 2005 yılı 8. Sınıf, 65 nolu hâlen okutulan 9.sınıf ile 12. Sınıf kitaplarında bulunmaktadır.

75) “Yemeğin bereketi yemezden evvel de, yedikten sonra da elleri yıkamadır.”¹¹⁷³ (744)

76) “Yemekten önce ve sonra el yıkamak bereket getirir.”¹¹⁷⁴ (617)

65 nolu hâlen okutulan 9.sınıf ders kitabında geçmektedir.

77) “Edep dairesinde süslenin, temiz olun, İsrail oğulları gibi olmayın.”¹¹⁷⁵ (7)

¹¹⁷⁰ Beyhakî, XIII, 404 (h.no:10542); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VII, 199 (h.no:3216)).

¹¹⁷¹ Taberânî, *Evsât*, V, 139; (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, V, 132 (h.no: 8579); Elbânî, *Daîfe*, V, 489 (h.no: 2470)).

¹¹⁷² Tirmizî, Et’ime, 39; Nesâî, Tahâret, 170; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, II, 1217 (h.no: 4208); Elbânî, *Daîfe*, I, 238 (h.no: 118)).

¹¹⁷³ Ebû Dâvûd, Et’ime, 12; Tirmizî, Et’ime, 38; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, II, 1217 (h.no: 4208)).

¹¹⁷⁴ Tirmizî, Et’ime, 39; Ebû Dâvûd, Et’ime 12; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Tebrîzî, II, 1217 (h.no: 4208); Elbânî, *Daîfe*, I, 3099 (h.no:168)).

5 nolu 1927 ilkokul ile 16 nolu 1958 ortaokul ders kitaplarında geçmektedir.

Temizlik konusu ile toplamda 23 rivayet kullanılmış, bunların 2'si mevzu, 5 zayıf diğerleri ise sahih rivayetlerdir.

4.1.9. Kur'an-ı Kerim

78) “Ümmetimin yaptığı en faziletli ibadet Kur'an okumaktır.”¹¹⁷⁶(470)

69 ile 70 numaralı günümüz lise 10. sınıfların ders kitaplarında yer almaktadırlar

79) “Peygamberimiz, ‘Kur'an, Allah'ın kitabıdır, Onda sizden öncekilerin bilgileri, sizden sonrakilerle ilgili haberler vardır. Ayrıca sizin aranızda meydana gelebilecek sorunların çözümü vardır. O, gerçek ile yanlış birbirinden ayıran bir ölçüdür.’ dedi.”¹¹⁷⁷ (622)

65 nolu günümüz 9. sınıf ders kitabında geçmektedir.

80) “Gökte inen bütün kitapların anahtarı besmeledir.”¹¹⁷⁸(20)

1949 ilkokul ders kitabında bulunmaktadır.

81) “Allah katında ameli en değerli olan kişi Kur'an'ı başından sonuna kadar okuyan, bitirince tekrar başlayandır.”¹¹⁷⁹(624)

65 nolu günümüz 9. sınıf ders kitabında geçmektedir.

82) “Kim Rabbiyle konuşmaktan hoşlanırsa Kur'ân okusun.”¹¹⁸⁰(461)

69 nolu 2009 10. sınıf ile 70 nolu günümüz 10. Sınıf ders kitabında geçmektedir.

83) “Allah adı ile başlamayan her iş güdüktür.”¹¹⁸¹(706)

¹¹⁷⁵ Bkz. Muttakî, VI, 640 (h.no: 17175); (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 1131 (h.no: 7029).

¹¹⁷⁶ Kudâ'î, II, 246 (h.no:1284); Beyhâkî, III, 395 (h.no:1865); Muttakî, I, 511 (h.no:2264); (Rivayet zayıftır. Bkz. 'Irâkî, I, 323 (h.no:4); Elbânî, *Daîfe*, VI, 24 (h.no: 2515)).

¹¹⁷⁷ Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'an, 14; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkîk notu, II, 112 (h.no:704); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 349 (h.no: 552); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹¹⁷⁸ Muttakî, I, 555 (h.no: 2490) ; (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 226 (h.no: 1741).

¹¹⁷⁹ Tirmizî, Kıraat, 13; (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 315 (h.no:1834); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹¹⁸⁰ Muttakî, I, 510 (h.no: 2257); (Rivayet zayıftır. Bkz. Derviş, I, 38; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 43 (h.no: 293)).

17, 18 nolu 1959 ortaokul ile 25 nolu 1960 ilkokul ders kitaplarında geçmektedir.

Toplamda 6 adet zayıf rivayet kullanılmıştır.

4.1.10. Güzel Ahlâk ve Buna Dair Davranışlar

84) “Peygamberimize bir gün “Din nedir?” diye üç kere soruldu üç soruya da ‘Huy güzelliğidir.’ diye cevap verdi.”¹¹⁸² (1)

5 nolu 1927 ilkokul ders kitabında geçmektedir.

85) “Allah’ım senden sağlık, bir de iyi ahlak dilerim.”¹¹⁸³ (42)

8 nolu 1949 ilkokul ile 38 nolu 1968 lise ders kitaplarında bulunmaktadır.

86)“Beni Rabbim terbiye etti, en güzel şekilde terbiye etti.”¹¹⁸⁴(250)

35 nolu1957, 37 nolu 1968 lise, hâlen okutulan 54 nolu 7.sınıf ve 69 nolu 2009 yılı 10.sınıf ders kitabında geçmektedir.

87) “Allah, alçak gönüllü davrananın derecesini yükseltir.”¹¹⁸⁵(257)

14 nolu 1956, 17,18 nolu 1959 yılları ortaokul, 29 nolu 1967 ilkokul, 31 nolu 1968, 32 nolu1970 yılları ortaokul 34 nolu 1975 ilkokul, 36 nolu 1957 lise ile hâlen okutulan 54 nolu 7. Sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

88)“Tehlike görseniz bile doğruyu söyleyiniz. Doğruyu seçiniz. Çünkü onda kurtuluş ve selamet vardır. Selamet görseniz de yalandan sakınınız. Zira onda tehlike vardır.”¹¹⁸⁶ (212)

¹¹⁸¹ (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *İrvâu'l-Ğalîl*, I, 29 (h.no:1)).

¹¹⁸² Mervezî, II, 864 (h.no: 878); Gazzâlî, III, 50; (Rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bkz. ‘İrâkî, I, 930).

¹¹⁸³ Buhârî, *el-Edebu'l-Mufred*, I, 160 (h.no: 307; Taberânî, *Kebîr*, VIII, 29 (h.no: 60); (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘İrâkî, IV, 1579 (h.no: 2431); Elbânî, *Daifu'l-Edebi'l-Mufred*, Dâru's-Sadîk, Y.y 1998, I, 42 (h.no:307)).

¹¹⁸⁴ Suyûtî, I, 57 (h.no:485); Aclûnî, I, 80 (h.no:164); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkîk notu; Elbânî, *Daife*, I, 173 (h.no: 72)).

¹¹⁸⁵ İbn Mâce, *Zühd*, 16; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Sindî, *Hâşiye Notu*, II, 544 (h.no:4176); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 849 (h.no: 5888)).

¹¹⁸⁶ Suyûtî, II, 22 (h.no:5301, 5302); Muttakî, III, 344 (h.no:6856); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğîb*, II, 136 (h.no:1745)).

51 nolu 1999 yılı 7. Sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

89)“Abdest alırken bir ırmak kenarında bile olsan suyu tutumlu kullan.”¹¹⁸⁷(260)

Hâlen okutulan 54 ve 56 nolu 7.sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

90)“Misafirine bakmayan kavim ne kötü kavimdir.”¹¹⁸⁸(590)

37 nolu 1968 lise ders kitabında geçmektedir.

91)“Misafirinle birlikte ye, çünkü misafir yalnız başına yemeye utanır.”¹¹⁸⁹(591)

37 nolu 1968 lise ders kitabında geçmektedir.

92)“Din kardeşinde üç huy gördün mü sıkı sıkı yapış. Onlar utanç, emniyet ve doğruluktur. Fakat bu üç huyu görmedin mi bırak yakasını.”¹¹⁹⁰(657)

16 nolu 1958 yılı ortaokul ders kitabında geçmektedir.

93)“Siz, insanları, mallarınızla tatmin edemezsiniz, ancak onları güler yüz ve güzel ahlak tatmin eder.”¹¹⁹¹ (564)

38 nolu 1968 yılı lise ile 67 nolu 1991 lise ders kitabında geçmektedir.

94) “İnsanların efendisi onlara hizmet edendir.”¹¹⁹²(658)

16 nolu 1958 yılı ortaokul ders kitabında geçmektedir.

95)“Allah’ın emrettiği şeylerden sonraki işlerin en iyisi, bir iman sahibinin kalbine sevinç vermek, onu sevindirmektir.”¹¹⁹³ (5)

5 nolu 1927 yılı ile 13 nolu 1956 yılı ilkokul kitaplarında geçmektedir.

¹¹⁸⁷ İbn Mâce, Tahâret, 48; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Sindî, Hâşiye Notu, I, 164 (h.no:425); Tebrîzî, I, 133 (h.no: 427)).

¹¹⁸⁸ Taberânî, *Evsât*, VIII, 196 (h.no:8384); (Rivayet zayıftır; Bkz. Elbânî, *D. Sağîr* I, 347 (h.no:2354)).

¹¹⁸⁹ Beyhâkî, XII, 145 (h.no:9186); (Rivayet zayıftır; Bkz. Elbânî, *Daîfe*, XII, 72 (h.no:546)).

¹¹⁹⁰ Suyûtî, I, 108 (h.no:1082,); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, XI, 664 (h.no: 5398)).(Hadis metninde yer alan “الأمانة” kelimesi “emniyet” olarak tercüme edilmiştir.)

¹¹⁹¹ Beyhâkî, X, 401 (h.no: 7695); (Rivayet zayıftır. Bkz. Hâkim, I, 212 (h.no:428)).

¹¹⁹² Suyûtî, II,160 (h.no: 6977); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağîr*, I, 487 (h.no: 3323)).

¹¹⁹³ (Bu anlama en yakın rivayetler, “أفضل الأعمال بعد الإيمان بالله التودد إلى الناس”، olup, Türkçe çevirileri “Allah’a imandan sonra amellerin en hayırlısı, insanları sevmektir” olmalıdır. Bkz. Taberânî, *Evsât*, VI, 156 (h.no: 6070); *Sağîr*, II, 50 (h.no: 761); Beyhâkî, XI, 24; (Rivayet zayıftır: Bkz. ed-Derviş, I, 149; Elbânî, *Daîfe*, III, 584 (h.no: 1395); XI, 704 (h.no:5423)).

96) “İnsanlara Allah’ı sevdireniz ki Allah da sizi sevsin.”¹¹⁹⁴(23)

8 nolu 1949 ilkokul ders kitabında bulunmaktadır.

97) “Allaha imandan sonra, aklın başı halka sevgi göstermektir.”¹¹⁹⁵(554)

67 nolu 1991 yılı 9.sınıf ders kitabında geçmektedir.

98) “Müslümanların derdi ile dertlenmeyen onlardan değildir.”¹¹⁹⁶(51)

9 nolu 1949 yılı ilkokul ile 13 nolu 1956 yılı ilkokul kitaplarında geçmektedir.

99) “Müslümanların işini benimsemeyen, olgun bir Müslüman değildir”¹¹⁹⁷ (53)

9 nolu 1949 yılı ilkokul ile 13 nolu 1956 yılı ilkokul kitaplarında geçmektedir.

100) “İnsanların işlerine yardımcı olmayan kâmil müslüman sayılmaz.”¹¹⁹⁸(61)

9 nolu 1949 yılı ilkokul ile 13 nolu 1956 yılı ilkokul kitaplarında geçmektedir.

101) “Bir Müslümanı sevindirmek yahut onun gönlündeki sıkıntıyı gidermek, Allah katında, yapılan işlerin en iyisidir.”¹¹⁹⁹ (62)

5 nolu 1927, 9 nolu 1949,13 nolu 1956 yılları ilkokul ile 27 nolu 1963 ortaokul kitaplarında geçmektedir.

102) “Allah’a imandan sonra işlerin en güzeli, insanları sevmek ve onlarla dost olmaktır.”¹²⁰⁰(174)

47 nolu 2004 yılı 6. Sınıf kitabına geçmektedir.

103) “Tedbirli olmak gibi akıllılık yoktur.”¹²⁰¹(47)

¹¹⁹⁴ Taberânî, *Kebîr*, VIII, 90 (h.no:7461); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağîr*, I, 397 (h.no: 2685)).

¹¹⁹⁵ Bezzâr, XIV, 263 (h.no:7851); Taberânî, *Evsât*, VI, 56 (h.no:6070); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, VIII, 17 (h.no:12634); Dervîş, I, 149 (h.no: 694)).

¹¹⁹⁶ Taberânî, *Evsât*, VIII, 270 (h.no:7473); Aclûnî, II, 335 (h.no: 2617); (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu; Elbânî, *D. Terğîb*, I, 275 (h.no:1099)).

¹¹⁹⁷ Taberânî, *Kebîr*, VII, 270 (h.no: 7473); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğîb*, I, 275 (h.no:1099)).

¹¹⁹⁸ Taberânî, *Kebîr*, VII, 270 (h.no: 7473); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğîb*, I, 275 (h.no:1099)).

¹¹⁹⁹ Taberânî, *Sağîr*, II, 50 (h.no: 761); (Rivayet zayıftır. Bkz. ed-Dervîş, I, 149.); Elbânî, *Daîfe*, XI, 704 (h.no: 5423)).

¹²⁰⁰ Taberânî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, 364; (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 152; Elbânî, *Daîfe*, III, 584 (h.no:1395)).

9 nolu 1949 yılı ilkokul ile 13 nolu 1956 yılı ilkokul kitaplarında geçmektedir.

104) “Mümin, ilerisini iyi görür, geleceğe karşı hazır ve uyanık bulunur.”¹²⁰²(48)

9 nolu 1949, 13 nolu 1956 yılı ilkokul kitapları ile 16 nolu 1958 yılı ortaokul kitaplarında geçmektedir.

105) “Allah’ın lütfundan isteyin. Çünkü Allah kendisinden istenmesini sever. İbadetlerin en değerlisi dua edip kurtuluş beklemektir.”¹²⁰³(140)

45 nolu 2010 yılı 5. Sınıf kitabında geçmektedir.

106) “Ne mutlu o kimseye ki, kendi kusuru kendisini, başkalarının kusurlarını görmekten alıkoymuştur.”¹²⁰⁴ (77)

20 nolu 1967, 22 nolu 1968, 27 nolu 1963 yılları ortaokul ile 47 nolu 2004 yılı 6. Sınıf ders kitaplarında geçmektedir.

107) “Müjdeler olsun o kimseye ki, kendi kusurlarını düzeltmeye çalışmaktan, başkalarının kusurları ile ilgilenmeye fırsat bulamaz.”¹²⁰⁵ (167)

27 nolu 1963 ortaokul ile 47 nolu 2004 yılı 6.sınıf ders kitaplarında geçmektedir.

108)“İnsanlar birbirlerine bir dokuma tezgâhının tarağındaki dişler gibi eşittir.”¹²⁰⁶(81)

16 nolu 1958, 22 nolu 1968 yılları ortaokul ile 37 nolu 1968 yılı lise ders kitaplarında geçmektedir.

109) “Söz vermek borç vermek gibidir.”¹²⁰⁷ (121)

¹²⁰¹ İbn Mâce, Zühd, 24; (Rivayet zayıftır.Bkz. Arnavût tahkîk notu; Elbânî, *D. Terğîb*, II, 100 (h.no:1595)).

¹²⁰² Tirmizî, Tefsir, 16; (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, X, 268 (h.no: 17940) Elbânî, *Daîfe*, IV, 299 (h.no:1821); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹²⁰³ Tirmizî, Daavât, 126; (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkîk notu, I, 527 (h.no:1507); Elbânî, *D. Tirmizî*, , 472 (h.no: 720)).

¹²⁰⁴ Bezzâr, XII, 348; Beyhâkî, XIII, 142; (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, II, 52 (h.no:1674); Elbânî, *Daîfe*, XIII, 299 (h.no: 3835)).

¹²⁰⁵ Bezzâr, XII, 348; Behyâkî, XIII, 142; (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, II, 52 (h.no:1674); Elbânî, *Daîfe*, XIII, 299 (h.no: 3835)).

¹²⁰⁶ Kudâ‘î, I, 145; (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, II, 326; Elbânî, *Daîfe*, II, 60 (h.no: 596)).

Hâlen okutulan 43 nolu 4. Sınıf kitabında geçmektedir.

110) “Bir hastanın yanına girince, ona sağlık ve uzun ömür temennisiyle onu rahatlatın. Zira böyle yapmak onun gönlünü hoş eder.”¹²⁰⁸ (152)

Hâlen okutulan 45 nolu 5. Sınıf kitabında geçmektedir.

111) “Bir genç bir ihtiyara yaşından dolayı hürmet ederse, Allah da o gence, yaşlanınca ikram edecek kişileri mutlaka bahşeder.”¹²⁰⁹ (411)

30 nolu 1968 yılı ortaokul, 68 nolu 1998 ile 72 nolu 1993 yılları lise ders kitaplarında geçmektedir.

112) “Din kardeşinle münakaşa etme, ona söz verip sözünden dönme.”¹²¹⁰ (291)

57 nolu 2005 yılı 8.sınıf ders kitabında geçmektedir.

113) “Sizden biriniz bir iş yaptığı zaman, onu mükemmel bir şekilde yapsın.”¹²¹¹ (318)

58 nolu 2009 yılı 8. Sınıf ders kitabında geçmektedir.

114) “Musibete uğrayan kardeşine taziyede bulunan kişiye Allah, kıyamet gününde ikram elbisesini giydirir.”¹²¹² 368

Hâlen okutulmasına devam edilen 74 nolu 12. Sınıf ders kitabında geçmektedir.

115) “Her ne kadar müftiler sana fetva verse de, sen yine de kalbine danış.”¹²¹³ (519)

68 nolu 1998 yılı 10. sınıf ders kitabında geçmektedir.

¹²⁰⁷ Kudâ'î, I, 40; Taberânî, *Evsât*, IV, 23 (h.no:9834); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, II, 66 (h.no: 1719); Elbânî, *D. Sağır*, I, 562 (h.no: 3853)).

¹²⁰⁸ Tirmizî, *Tib*, 35; İbn Mâce, *Cenâiz*, 1; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, I, 495 (h.no: 1572); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 235 (h.no: 34); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹²⁰⁹ Tirmizî, *Birr*, 75; (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘Irâkî, I, 655 (h.no: 9); Elbânî, *D. Tirmizî*, I, 227 (h.no: 74); Tebrîzî, III, 1387 (h.no: 4971); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹²¹⁰ Tirmizî, *Birr*, 58; (Rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, II, 443 (h.no: 3045); ‘Irâkî, IV, 304; Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹²¹¹ Suyûtî, I, 126 (h.no: 1281); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daife*, VI, 1159 (h.no:2647)).

¹²¹² Tirmizî, *Cenâiz*, 74; (Rivayet zayıftır. Bkz. Mubârekfûrî, IV, 162 (h.no:1076); Tebrîzî, I, 544 (h.no:1738); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹²¹³ Ahmed b. Hanbel, IV, 194 (h.no:18006); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnâvût tahkik notu).

116) “İyilik, insanın sükûnetle kabul ettiği ve kalbin mutmain olduğu şeydir. Günah ise nefsin sükûnetle kabul etmediği ve kalbin mutmain olmadığı şeylerdir. Her ne kadar sana bunun tersine fetva verseler de, aldırma.”¹²¹⁴ (520)

68 nolu 1998 yılı 10. sınıf ders kitabında geçmektedir.

117)“Allah, şüphesiz eski dostluğu devam ettirmeyi sever. Binaenaleyh karşılıklı olarak bunu devam ettiriniz.”¹²¹⁵(535)

68 nolu 1998 yılı 10. sınıf ders kitabında geçmektedir.

118) “Sadaka ve akrabayla ilgilenmek sebebiyle Allah ömrün bereketini artırır; kişiyi son nefeste kötü ölümden korur. Kötülüklerden ve sakınılması gereken kötü şeylerden korur.”¹²¹⁶(560)

67 nolu 1991 yılı 10. sınıf ders kitabında geçmektedir.

119) “İktisada riayet eden fakir olmaz.”¹²¹⁷ (574)

63 nolu 1982 lise ile 67 nolu 1991 yılı 10. sınıf ders kitabında geçmektedir.

120)“Yapacağınız işte önce iyi düşün, eğer sonunu iyi görürsen onu yap, eğer sonucun kötü olmasından korkarsan yapma.”¹²¹⁸ (579)

67 nolu 1991 yılı 10. sınıf ders kitabında geçmektedir.

121)“Kanaat tükenmez bir hazinedir.”¹²¹⁹ (771)

15 nolu 1957 yılı ortaokul ile 36 nolu 1957 yılı lise kitaplarında geçmektedir.

122) “ “Bu din sapaşğılamdır. Ona yumuşaklıkla gir, güç yetiremeyeceğın şeylerle kendini yorup da Allah’a kulluktan kendini büsbütün ürkütme. Muhakkak ki

¹²¹⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 523 (h.no:17999); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkık notu).

¹²¹⁵ Muttakî, IX, 27 (h.no: 24760); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VII, 14 (h.no: 3125)).

¹²¹⁶ (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, VIII, 151 (h.no:13455); Elbânî, *Daîfe*, XI, 622 (h.no: 5372)).

¹²¹⁷ Ahmed b. Hanbel, VII, 302 (h.no:4269); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkık notu; Elbânî, *D. Sağır*, I, 736 (h.no: 5101)).

¹²¹⁸ Ma’mer b. Râşid el-Ezdî, 165 (h.no: 20212); Beyhakî, VI, 359 (h.no:4328); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 432 (h.no:1202); Elbânî, *D. Sağır*, I, 414 (h.no:2815)).

¹²¹⁹ Münzirî, I, 335 (h.no: 1233); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğîb*, I, 126 (h.no:500)).

varacağı yere çabuk gitmek için arkadaşlarından ayrılıp da hayvanının gücünden fazla koşturan ne istediği yolu alabilir ne de hayvanın sırtını sağlam bırakır.”¹²²⁰ (585)

37 nolu 1968 lise ders kitabında geçmektedir.

Burada 39 adet zayıf rivayet kullanılmıştır. İlkokul, ortaokul ve lise düzeylerindeki ders kitaplarında yer alan bu rivayetlerin bir kısmı hâlen okutulmasına devam edilen kitaplarda da mevcuttur.¹²²¹

4.1.11. Kötü Huy ve Davranışlar

123) “Allah insanlara dünyada eziyet edenlere işkence yapacaktır.”¹²²² (103)

20 nolu 1967 yılı ilkokul ders kitabında geçmektedir.

124) “Allah’tan başka yardımcısı bulunmayanlara kötülük edenlere Allah da şiddetli davranacaktır.”¹²²³ (16)

40 nolu 1982 yılı 4. sınıf ders kitabında geçmektedir.

125) “Allah kıyamet gününde şunlar Cennet’in kokusunu alamazlar: Birincisi, yakınlarını arayıp sormayan kişi, ikincisi de kötü komşudur.”¹²²⁴ (15)

40 nolu 1982 yılı 4. sınıf ders kitabında geçmektedir.

126) “İçki bütün kötülüklerin anasıdır.”¹²²⁵ (170)

47 nolu 2004 yılı 6.sınıf, 48 nolu 2005 yılı 6.sınıf, 57 nolu 2005 yılı 8.sınıf ile 70 nolu hâlen okutulan 10. sınıf ders kitabında geçmektedir.

127) “Hz. Peygamber, kişinin haksız yere öldürdüğü bir kuştan dolayı kıyamette hesaba çekileceğini bildirmiştir.”¹²²⁶ (467)

¹²²⁰ Kudâ’î, II, 184 (h.no: 1147); Ahmed b. Hanbel, XX, 346 (h.no:13052),(Ahmed b. Hanbel’in Müsnedinde rivayetin son kısmı mevcut değildir.); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu).

¹²²¹ 43, 45, 54, 56, 69 nolu kitaplar.

¹²²² Taberânî, *Evsât*, IV, 60 (h.no: 3607); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Terğib*, I, 111 (h.no: 438)).

¹²²³ Taberânî, *Evsât*, II, 352; (Rivayet zayıftır. Bkz; es-Sehâvî, I, 116; Elbânî, *Daîfe*, V, 413 (h.no: 2392)).

¹²²⁴ Taberânî, *Evsât*, VI, 18; (Rivayet zayıftır: Bkz. , ‘Irâkî, I, 680 (h.no: 6); Heysemî, V, 125 (h.no: 8533)).

¹²²⁵ Taberânî, *Kebîr*, IX; 367 (h.no:11209); *Evsât*, III, 276 (h.no: 3134); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, V, 67 (h.no: 8165); Irâkî, VIII, 82 (h.no: 3582)).

58 nolu 2009 yılı 8. sınıf ile 70 nolu hâlen okutulan 10. sınıf ders kitabında geçmektedir.

128) “Hasetten kaçınm. Çünkü ateşin odunu yakıp yok ettiği gibi haset de iyi işleri yok eder, bitirir.”¹²²⁷ (184)

27 nolu 1963 ortaokul, 39 nolu 1978 lise, 48 nolu 2005 yılı 6.sınıf, 49 nolu 2010 yılı 6.sınıf ile 50 nolu hâlen okutulan 6. sınıf ders kitaplarında geçmektedir.

129) “Yüce Allah, ‘Ortaklaşa çalışan iki kişinin, bunlardan biri arkadaşına hainlik etmedikçe ben üçüncüsüyüm. Fakat biri diğerine ihanette bulunursa o vakit aralarından çıkarım.’ diye buyurdu.”¹²²⁸ (649)

28 nolu 1967 ortaokul ile 38 nolu 1968 yılı lise ders kitaplarında geçmektedir.

130) “Dilenen kişiye Hz. Peygamber sahip olduklarını satıp onunla ticaret yapmasını istedi. Günler sonra adam elinde on dirhem ve elbise ile yiyecek aldığı söyleyince Hz. Peygamber, ‘Böyle yaşamak mı daha iyi, yoksa kıyamet günü alnında dilencilik damgasıyla Allah’ın huzuruna çıkmak mı?’ diye buyurdu.”¹²²⁹ (592)

37 nolu 1968 yılı lise kitabında geçmektedir.

131) “İffetli ve namuslu bir kadına iftira etmek, yüz yıllık ibadeti yıkar.”¹²³⁰ (596)

37 nolu 1968 yılı lise kitabında geçmektedir.

132) “Kötü ahlak uğursuzluktur. En kötüleriniz de en kötü ahlaklılarınızdır.”¹²³¹ (653)

38 nolu 1968 yılı lise kitabında geçmektedir.

¹²²⁶ Nesâî, *Dahâyâ*, 42; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût, Ahmed b. Hanbel tahkik notu, XI, 443 (h.no:6862)).

¹²²⁷ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 52; İbn Mâce, *Zühd*, 22; (Rivayet zayıftır. Bkz. Bûsîrî, IV, 238 (h.no: 1508); Dervîş, I, 97 (h.no: 414); Elbânî, *Daîfe*, IV, 375 (h.no:1902); ‘Irâkî, I, 115).

¹²²⁸ Ebû Dâvûd, *Büyû’*, 27; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *D. Sağîr*, I, 251 (h.no:1748)).

¹²²⁹ Ebû Dâvûd, *Zekât*, 26; İbn Mâce, *Ticâret*, 25; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Tebrîzî, I, 579 (h.no:1851)).

¹²³⁰ Taberânî, *Kebîr*, III, 168 (h.no:3023); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *D. Sağîr*, I, 275 (h.no:1908)).

¹²³¹ Suyûtî, II, 153 (h.no: 6909); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, II, 208 (h.no:794)).

133) “Sirke balı bozduğu gibi kötü huy da insanın işini ibadetini bozar. Güneş karı nasıl eritirse güzel huy da günahları öylece eritir.”¹²³² (697)

17, 18 nolu 1959 yılları ortaokul, 29 nolu 1967 yılı ilkokul, 38 nolu 1968 yılı lise kitaplarında geçmektedir.

134) “Alçak gönüllüyü Allah yükseltir. Kibir edeni alçaltır.”¹²³³ (713)

14 nolu 1956, 17, 18 nolu 1959 yılları ortaokul, 29 nolu 1967 yılı ilkokul, 31 nolu 1968, 32 nolu 1970 yılı ortaokul, 34 nolu 1975 yılı ilkokul, 36 nolu 1957 lise ve 54 nolu hâlen okutulan 7.sınıf ders kitaplarında bulunmaktadır.

135) “Cennet cömertlerin yeridir. Canımı elinde tutana yemin olsun ki, pinti, ebeveynine asi, iyiliği yüze kakan Cennet’e giremeyecektir.”¹²³⁴ (729)

35 nolu 1957 yılı lise kitabında geçmektedir.

136) “Güvenirlilik rızık, hainlik ise fakirlik getirir.”¹²³⁵ (752)

16 nolu 1958 yılı ortaokul ders kitabında geçmektedir.

137) “Oruçlu bir mümin, bir Müslümana gıybet etmedikçe arkasından onu çekistirmedikçe ve ona hiçbir suretle eziyet etmedikçe otururken de ibadette bulunmuş sayılır.”¹²³⁶ (763)

36 nolu 1957 yılı lise kitabında geçmektedir.

138) “Yalan ve gıybetle zedelenmeyen oruç fenalıklara karşı bir siperdir.”¹²³⁷ (764)

36 nolu 1957 yılı lise kitabında geçmektedir.

¹²³² Taberânî, *Evsât*, I, 259 (h.no:850); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, VIII, 24 (h.no:12686); Elbânî, *Daîfe*, II, 575 (h.no: 906)).

¹²³³ İbn Mâce, *Zühd*, 16; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkîk notu; Irâkî, I, 57 (h.no: 2); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 849 (h.no: 5888)).

¹²³⁴ Kudâ’î, I, 100 (h.no: 117); (Rivayet zayıftır. Bkz. Irâkî, I, 1150 (h.no: 7)).

¹²³⁵ Muttakî, III, 60 (h.no: 5490); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 93 (h.no:1590)).

¹²³⁶ Beyhakî, V, 421 (h.no:3652); (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Daîfe* X, 230 (h.no:4696)).

¹²³⁷ Taberânî, *Evsât*, V, 13 (h.no:4673); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, III, 171 (h.no:5012); Elbânî, *D. Terğîb*, I, 166 (h.no: 657)).

139) “İki haslet var ki müminde cem olmaz; hasislik ve kötü huy.”¹²³⁸ (765)

29 nolu 1967 ilkokul ile 36 nolu 1957 yılı lise kitaplarında geçmektedir.

140) “İman eden kimsede fena huylar da bulunabilir. Fakat hıyanetle yalancılık Mümin sinesinde asla barınmaz.”¹²³⁹ (769)

34 nolu 1975 yılı ilkokul, 36 nolu 1957 yılı lise ile 51 nolu 1999 yılı 7.sınıf ders kitaplarında geçmektedir.

141) “Yalan yere şahadet eden kimse bulunduğu yeri henüz terketmeden Cenab-ı Hak onu azaba müstahak kılar.”¹²⁴⁰ (770)

36 nolu 1957 yılı lise kitabında geçmektedir.

142) “Halk ile dost geçinmek aklın yarısıdır.”¹²⁴¹ (787)

67 nolu 1991 yılı lise kitabında geçmektedir.

143) “ “Bize, insanlara akıllarının alçağı kadar söz söylemeniz buyruldu.”¹²⁴² (751)

16 nolu 1958 yılı ortaokul kitabında geçmektedir.

144) “Kadın kocasından başkası için kokulanır ise, bu ancak bir ateş ve bir arsızlık olur.”¹²⁴³(650)

28 nolu 1967 yılı ortaokul kitabında geçmektedir.

145) “Cömert Allah’a yakındır, insanlara da yakındır. Ateşten uzak Cennet’e yakındır. Nekes Allah’tan uzaktır, insanlardan da uzaktır. Ateşe ise yakındır. İbadet ehli olan pintiden, cahil fakat cömert olan kimse Allah’a daha sevgilidir.”¹²⁴⁴ (652)

¹²³⁸Tirmizî, *Birr*, 41 (Rivayet zayıftır. Bkz. Muhakkîk *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, I, 434 (h.no:1212); Elbânî, *D.Tirmizî*, I, 222 (h.no:41); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹²³⁹Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 504 (h.no:22170); Beyhakî, VI, 454 (h.no:4469); (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu; Elbânî, *S. Terğîb*, II, 137 (h.no: 1748)).

¹²⁴⁰İbn Mâce, *Ahkâm*, 32; (Rivayet zayıftır. Bkz. Arnavût tahkik notu, Bûsirî, III, 55 (h.no: 838)).

¹²⁴¹Beyhâkî, VI, 376 (h.no:4363); (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, I, 483 (h.no:1351)).

¹²⁴²Muttakî, X, 242 (h.no:29282); (Rivayet zayıftır. Bkz. Münâvî, III, 377 (h.no:3693); Suyûtî, I, 55 (h.no: 34)).

¹²⁴³Taberânî, *Evsât*, II, 175 (h.no:7539); (Rivayet zayıftır. Bkz. Heysemî, V, 157 (h.no:8765); Elbânî, *Daîfe*, XIII, 98 (h.no: 6043)).

28 nolu 1967 yılı ortaokul kitabında geçmektedir.

Müslümanda bulunmaması gereken gıybet, yalan, kibir, cimrilik, iftira gibi kötü huy ve davranışlar ile ilgili 23 adet zayıf rivayet bulunmaktadır. İlk, orta ve lise düzeylerinin tamamındaki kitaplarda mevcut olan bu rivayetlerin 6 tanesi 36 nolu 1957 yılı lise kitabında bulunmaktadır. Bu rivayetlerin bir kısmı hâlen okutulan ders kitaplarında mevcuttur¹²⁴⁵. En çok tekrar edilen rivayet “Alçak gönüllüyü Allah yükseltir, kibirli davrananı alçaltır.” ifadesidir.

4.1.12. Çalışmak

146) “Dünya ahiretin tarlasıdır.”¹²⁴⁶ (330)

15 nolu 1957, 22 nolu 1968, 60 nolu 1982 yılları ortaoku ile hâlen okutulan 74, 75 nolu 12. sınıf ders kitaplarında geçmektedir.

147) “İki günü eşit olan ziyandadır.”¹²⁴⁷ (426)

10 nolu 1950 ilkokul, 16 nolu 1958, 22, 30, 31, 32 nolu 1968 yılları ortaokul, 36 nolu 1957 yılı lise, 46 nolu 1982 yılı 5. sınıf, 57 nolu 2005 yılı 8. sınıf, 70, 71 nolu hâlen okutulan 10. sınıf ve 11. sınıf ders kitaplarında geçmektedir.

148) “Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışmak.”¹²⁴⁸ (403)

3 nolu 1926, 9 nolu 1949, 12,13 nolu1956 yılları ilkokul, 15 nolu1957, 22 nolu 1968, 28 nolu 1967 ortaokul, 36 nolu 1957 lise, 62 nolu 1993 lise, 67 nolu 1991 lise, 68 nolu 1998 lise ile 72 nolu 1993 lise ders kitaplarında geçmektedir.

Çalışmak konusu ile ilgili 3 zayıf rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerin sıkça kullanıldığı görülmektedir.

¹²⁴⁴ Tirmizî, *Birr*, 40; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrizî, I, 85 (h.no:1869); Elbânî, *Daife*, I, 285 (h.no:154); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹²⁴⁵ 50, 54 ve 70 nolu kitaplar.

¹²⁴⁶ Gazzâlî, IV, 19; (Rivayet zayıftır. Bkz. , ‘Irâkî, I, 1354; Aclûnî, I, 495 (h.no:1320)).

¹²⁴⁷ (Rivayet zayıftır. Bkz. Aclûnî, II, 233 (h.no: 2406); Sehâvî, I, 631 (h.no:1080)).

¹²⁴⁸ Beyhakî, V, 395 (h.no: 3603); (Rivayet zayıftır. Bkz. Sehâvî, I, 615; Aclûnî, II, 257 (h.no: 2339)).

4.2. DERS KİTAPLARINDA TESPİT EDİLEN MEVZU RİVAYETLER

Ders kitaplarında kullanılan mevzu rivayetler, muhtevaları bakımından birden çok konu ile ilintili olmasına rağmen temelde “İnanç”, “İlim ve Önemi”, “Ahlâk”, “Temizlik”, “Çalışmak” “ Hz. Peygamber” konularında altı başlık açılarak incelenecektir.

4.2.1. İnanç İle İlgili Rivayetler

1) “Din akıldır; akli olmayanın dinî de yoktur.”¹²⁴⁹ (10)

Bu rivayet, 6, 15, 31,36 numaralı kitaplarda 1 kez, 37 numaralı kitapta ise 2 kez olmak üzere toplamda 6 defa ders kitaplarında yer almıştır. Ders kitaplarının okutulduğu döneme bakıldığında rivayetin ilkin, Cumhuriyet dönemindeki ilk ders kitaplarından biri olan Muallim Abdulkaki'nin (Gölpınarlı) 1927'de telif ettiği “Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri” adlı kitabın 5. Sınıfların için okutulan bölümünde yer aldığı görülmektedir. Bu rivayet daha sonraki yıllarda ise, 1957, 1968 ortaokul, 1957, 1968 yıllarında basılan lise ders kitaplarında yer almıştır.

2) “Vatan sevgisi imandandır.”¹²⁵⁰ (22)

Bu rivayet 3, 8, 21 ve 62 numaralı kitaplarda yer almaktadır. İlk defe bu rivayet İbrahim Hilmi (Çığıraçan) tarafından 1926'da okutulmaya başlanan Köy Çocuklarına Din Dersleri 3 adlı kitapta, “Vatan Sevgisi” başlığıyla rivayetin arapça okunuşu “Hübbül vatan minel iman” şekliyle yer almaktadır. Parçalana parçalana üç kıtadan Anadolu yarımadasına kadar küçülmüş bir coğrafyada kurulmuş yeni devletin vatan topraklarının muhafaza edilmesi önemli bir husustur. Kendisine sürekli “Üç tarafı düşmanla çevrili vatanda yaşadığı telkin edilen nesillere vatan savunmasının ehemmiyeti, vatanın savunmanın önemli bir görev olduğu anlatımından sonra bu mevzu rivayete yer verilmiştir. Oysaki uydurulduğu zamandaki vatan algısı üzerinde yaşanan yer şeklinde olup, mevcut vatan algısında farklıdır. Ayrıca tarihsel süreç içerisinde aynı rivayet 1949, 1967 ilkokul ile 1993 lise ders kitaplarında da yer almıştır.

¹²⁴⁹ (Rivayet mevzudur. Bkz. ed-Dûlâbî, III, 980 (h.no: 1719); el-Kenânî, I, 224 (h.no: 147); Ebî Dünyâ, I, 44 (h.no: 111); Elbânî, *Daîfe*, I, 53 (h.no: 1)).

¹²⁵⁰ (Rivayet mevzudur: el-Herevî, I, 91 (h.no:106); ed-Dervîş, I, 123; Aclûnî, I, 398 (h.no: 1102); Elbânî, *Daîfe*, I, 110 (h.no: 36)).

4.2.2. İlimle İle İlgili Rivayetler

3) “İlim ikidir. Biri beden (doktorluk) ilmi diğeri din ilmi.”¹²⁵¹ (11)

Ders kitaplarının okutulduğu döneme bakıldığında bu rivayet ilkin, Cumhuriyet dönemindeki ilk ders kitaplarından biri olan Muallim Abdülbaki'nin 1927'de telif ettiği “Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri” adlı kitabın 5. Sınıfların için okutulan bölümünde yer aldığı görülmektedir. Rivayet daha sonra ise Lise 1.sınıflar için İbrahim Beğen tarafından telif edilen “Türk Gencinin Din Dersleri 1” adlı ders kitabında da bulunmaktadır

4) “İlim öğrenmekte geçen bir saat, ibadet ile geçirilen bir geceden ve yine ilim öğrenmekle geçirilen bir gün, üç ay oruçtan daha hayırlıdır.”¹²⁵² (692)

Lise 1.sınıflar için İbrahim Beğen tarafından 1956'da telif edilen “Türk Gencinin Din Dersleri 1” adlı ders kitabında bulunmaktadır.

5) “Bilgisizlik ve tembellik yüzünden husule gelen fakirlik, dünya ve ahirette yüz karasıdır.”¹²⁵³ (55)

Bu rivayet 9, 12,13 ve 28 nolu kitaplarda yer almaktadır.

6) “Kıyamet gününde âlimlerin mürekkebi, şehitlerin kanı ile tartılır.”¹²⁵⁴ (490)

Rivayet İbrahim OLGUN'nun ortaokul 1. Sınıflar için yazdığı 1962 yılında basılan kitapta mevcut olup aynı rivayet 70 nolu lise 2. Sınıflar için Adem TUNCER tarafından yazılan 2011 yılı baskılı kitapta da mevcuttur.

7) “Ya bilgin, ya öğrenci veya dinleyici yahut da bunları seven birisi ol, beşinci olma, helâk olursun.”¹²⁵⁵ (580)

¹²⁵¹ Ebû Nu'aym, ders kitaplarından hadis olarak rivayet edilen bu ifadenin, İmam-ı Şafii'ye ait bir söz olduğunu söylemektedir. (Bkz. Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk el-İsbahânî, *Hileyetu'l-Evliyâ ve Tabakâti'l-Esfîyâ*, Beyrut 1978, IX, 142) Şevkânî, ise bunun mevzu bir rivayet olduğunu ifade etmektedir. Mevzu olması konusunda Bkz. eş-Şevkânî, I, 284; es-Sağânî, I, 38 (h.no: 38); Aclûnî, II, 80 (h.no:1765).

¹²⁵² Suyûtî, II, 202 (h.no:7511); (Rivayet mevzudur. Bkz. el-Fettenî, I, 18; eş-Şevkânî, I, 285 (h.no:36); Elbânî, *Dâife*, VIII, 293 (h.no:3828)).

¹²⁵³ (Rivayet mevzudur. Bkz. es-Sağânî, I, 53 (h.no: 80); Aclûnî, II, 102 (h.no:1837)).

¹²⁵⁴ Suyûtî, III, 288 (h.no: 13159); Muttakî, X, 141(h.no:28714); (Rivayet mevzudur. Bkz. Sehâvî, I, 595 (h.no: 1005); Aclûnî, II, 200 (h.no:2276); eş-Şevkânî, I, 287 (h.no: 53); Elbânî, *Dâife*, X, 382 (h.no: 4832)).

17, 38 ve 67 nolu kitaplarda geçmiştir.

8) “İlim Çin’de de olsa gidip alınız.”¹²⁵⁶ (699)

Bu rivayetin ilk yer aldığı kaynak İbrahim BEĞEN tarafından telif edilen 1956 baskılı ortaokul 1.sınıflar için hazırlanan kitaptır. Daha sonra ise bu rivayet 15 numaralı 1957 yılı ortaokul, 24 nolu 1960 ortaokul, 26 nolu 1962 ortaokul, 30 nolu 1968 ortaokul, 36 nolu 1957 lise, 37 nolu 1968 lise, 70 nolu 2011 lise ve 73 nolu 1982 lise ders kitaplarında yer almıştır.

9) “Kıyamet gününde, insanların en çok pişmanlık duyduğu, dünyada mümkün olduğu hâlde ilim öğrenmeyen kişi ile ilim öğrettiği kimse ilim doğrultusunda yaşadığı hâlde kendisi ilmini uygulamayan kimsedir.”¹²⁵⁷ (581)

Burada ilme verilen önemi vurgulamak için ilim ile kıyamet günü ilişkilendirilmiştir. Ne var ki bu rivayet mevzu olup, 1991 lise 2 ve 2009 ilköğretim 8. sınıf ders kitaplarında kullanılmıştır.

10) “Bir an düşünmek bin yıllık ibadetten hayırlıdır.”¹²⁵⁸ (711)

24 ile 70 nolu kitaplarda geçmektedir.

11) “İlim hazine, anahtarı ise sormaktır.”¹²⁵⁹ (774 nolu hadis)

36 nolu 1957 lise kitabında yer almaktadır.

12) “Alimleri istikbal eden bana istikbal etmiş olur. Benim Meclisimde bulunan da sanki Rabbinin meclisinde bulunmuş olur.”¹²⁶⁰ (691)

¹²⁵⁵ Bezzâr, IX, 94 (h.no:3626); Taberânî, *S. Sağır*, II, 62 (h.no:786); (Rivayet mevzudur. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, I, 167 (h.no:437); Elbânî, *D. Sağır*, I, 139 (h.no:981)).

¹²⁵⁶ Bezzâr, I, 164 (h.no:95); (Rivayet mevzudur. Bkz. el-Cevzî, I, 215; *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, I, 156 (h.no:397); Elbânî, *Daîfe*, I, 600 (h.no:416)).

¹²⁵⁷ İbn Asâkir, LI, 137; es-Suyûtî, *Fethu'l-Kebîr*, I, 176 (h.no:1855); Muttakî, X, 138 (h.no:28696); (Rivayet İbn Asâkir'e göre münkerdir. Şevkânî, bu rivayeti mevzu rivayetlerle ilgili eserine almıştır. Elbânî'ye de mevzu olduğunu belirtir. Bkz. Şevkânî, I, 290 (h.no: 65); Elbânî, *Daîfe*, XIV, 1254 (h.no: 7142)).

¹²⁵⁸ Deylemî, II, 70 (h.no: 2397); (Rivayet mevzudur. Bkz. el-Fettânî, Muhammed Tâhir b. Ali, *Tezkiretu'l-Mevzûât*, İdâretu't-Tebâa, Y.y. 1343, I, 188; Elbânî, *Daîfe*, I, 322 (h.no: 173)); (“Akılla ilgili tüm hadisler yalandır.” Bkz. Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, Rağbet Yay., İstanbul 2011, 251.)

¹²⁵⁹ Dârimî, I, 458 (h.no:566); (Aclûnî, II, 76 (h.no:1754); (Rivayet mevzudur. Bkz. *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu; Elbânî, *D. Sağır*, I, 564 (h.no:3873)).

Bu rivayette ilmin ve ilimle uğraşan âlimlerin değerini yüceltmek amacıyla âlime yönelmek, ilim meclisinde bulunmak ile Peygamber'e yönelmek Peygamber meclisinde dolayısıyla Allah (c.c)'nin meclisinde bulunmak eşdeğer görülmüştür. Rivayetin yer aldığı ve lise 1.sınıflar için İbrahim Beğen tarafından 1956'da telif edilen "Türk Gençinin Din Dersleri 1" adlı ders kitabıdır.

Tespitimize göre "Türk Gençinin Din Dersleri 1" adlı kitapta mevcut olan 36 rivayetin 16 tanesi ilimle ilgili olup bunların 2'si zayıf, 3'ü ise mevzudur.

4.2.3. Ahlâkla İle İlgili Rivayetler

13) "İnsanlardan utanmayan Allah'tan da utanmaz."¹²⁶¹ (28)

Rivayet 1949 ilkokul 4.sınıf, Ömer-Gülten OKUTAN çiftinin yazdığı Din Bilgisi 4 ve İbrahim OLGUN' un yazdığı Din Dersleri I adlı kitaplarında yer almaktadır.

14) "Allah dinî kendine has kıldı. Din ancak ahlak ve cömertlik ile güzelleşir, dinînizi ahlakınızla güzelleştirin."¹²⁶² (38)

1949 ilkokul 4.sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

15) "Bir kimsenin eşyasını kendisinin taşıması daha uygundur. Ancak taşımaktan aciz olursa müslüman kardeşi ona yardım eder."¹²⁶³ (68)

Cihat TUNÇ'un Orta 2. Sınıflar için yazdığı 1982 yılında basılan eserinde mevcuttur.

¹²⁶⁰Deylemî, III, 604 (h.no: 5893); Muttakî, X, 170 (h.no:28883); (Rivayet mevzudur. Bkz. Şevkânî, I, 285 (h.no: 39)).

¹²⁶¹Taberânî, *Evsât*, VII, 161 (h.no:7159); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VIII, 294 (h.no: 3832)).

¹²⁶²Taberânî, *Evsât*, VIII, 165 (h.no: 8286); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *D.Terğîb*, III, 14 (h.no: 1282)).

¹²⁶³Ebû Ya'lâ, XI, 25; Taberânî, *Evsât*, VI, 349 (h.no:1281); Aclûnî, II, 21 (h.no: 1582); (Rivayet mevzudur. Bkz. , *Keşfu'l-Hafâ* tahkîk notu; 'Irâkî, III, 1281 (h.no:1941); Elbânî, *D. Sağîr*, I, 506 (h.no:3460)). Bu rivayeti Heysemî zayıf olarak değerlendirmiştir. Bkz. Heysemî, V, 122 (h.no: 8511)).

16) “Sabrederek genişliği beklemek ibadettir. Eleminden şikâyet etmen, musibetini anman, Allah’ı büyüklenmekten ve onun hakkını bilmenden ileri gelir.”¹²⁶⁴ (664)

Rivayet Süleyman Fahir tarafından ortaokul 1. 2. ve 3. sınıflar için hazırlanan 1963’te ikinci baskısı yapılan “Din Bilgisi 1-2-3” kitabında yer almaktadır.

17) “Danışan asla pişman olmaz.”¹²⁶⁵ (312)

Bu rivayet 58 nolu 2009 yılı baskılı Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 8. Sınıf ders kitabında da yer almaktadır.

18) “Allah beni hoşgörülü ve tabii bir dinle peygamber olarak gönderdi.”¹²⁶⁶ (537)

Süleyman ULUDAĞ, Hayati HÖKELEKLİ ve Enver UYSAL üçlüsü tarafından telif edilen 2000 yılı lise 2. Sınıf ders kitabında yer almıştır.

19) “Cömert kimsenin yemeği şifa, hasis kimsenin yemeği ise hastalıktır.”¹²⁶⁷ (720)

Bu rivayet Hayati ÜLKÜ tarafından ortaokullar için telif edilen 1968 baskılı kitapta yer almaktadır.

20) “En hayırlınız ailesine hayırlı olan, onunla hoş geçinendir. Ben de ailemle geçinmede sizin en hayırlınızım. Kadınlara ancak kerim olanlar ikram ederler. Onlara ihanet edenler de ancak aslı bozuk olanlardır.”¹²⁶⁸ (610)

Rivayet bu şekliyle 1968 yılı baskılı Ahmet GÜRTAŞ, Mustafa UZUNPOSTALCI ikilisinin lise 2. sınıflar için telif ettikleri eserde yer almıştır.

¹²⁶⁴ Beyhakî, XII, 355 (h.no:9531); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, IV, 72 (h.no:1572)).

¹²⁶⁵ Taberânî, *Sağir*, III, 175 (h.no:980); Aclûnî, II, 218 (h.no:2205); (Rivayet mevzudur. Bkz. Heysemî, VIII, 96 (h.no: 13157); *Keşfu 'l-Hafâ* tahkik notu; Elbânî, *Daîfe*, II, 78 (h.no:611)).

¹²⁶⁶ Beyhakî, XI, 35 (h.no: 8117); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, II, 136 (h.no:695)).

¹²⁶⁷ (Rivayet mevzudur. Bkz. *Keşfu 'l-Hafâ* tahkik notu, II, 43 (h.no:1653); Dervîş, I, 178 (h.no: 854)).

¹²⁶⁸ Suyûtî, II, 96 (h.no: 6207); Muttakî, XVI, 371 (h.no: 44941); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, II, 241 (h.no: 845)).

21) “Allah bir kimsenin hayrını dilerse, onu halkın ihtiyacını teminde kullanır.”¹²⁶⁹ (767)

1957 yılında liselerde okutulan Neda ARMANER tarafından telif edilen eserde yer almaktadır.

22) “Büyük kardeşin küçük kardeş üzerindeki hakkı, babanın çocukları üzerindeki hakkı gibidir.”¹²⁷⁰ (524)

Selçuk ERAYDIN, M. Yaşar KANDEMİR ikilisinin yazdığı 1968 yılı baskılı Din Bilgisi I isimli kitapta geçmekte olup, aynı rivayet 27 nolu 1963 yılı baskılı ortaokul, 34 nolu 1980 yılı ilkokul, 68 nolu 2000 yılı baskılı kitaplarda da yer almaktadır.

23) “Gıybetten sakının, zira gıybetin bir kısmı zinadan daha şiddetlidir.”¹²⁷¹ (638)

Abdullah HALLACOĞLU tarafından ortaokul 2.sınıflar için hazırlanan ve 1959’da okutulan ders kitabında bulunmaktadır.

24) “Bir kimse Müslüman kardeşini bir kusuru ile ayıplarsa o kusuru işlemeyen o kimse ölmez.”¹²⁷² (683)

Süheyla CANKAT tarafından lise öğrencileri için yazılan 1978 baskılı kitapta yer almaktadır.

25) “Salih ve iffetli kadın, göklerde şehid adı ile anılır. Ölürse şehit sayılır”¹²⁷³ (595)

¹²⁶⁹ Beyhakî, X, 116 (h.no:7253); (Rivayet mevzudur. Bkz. ,Elbânî, *Daîfe*, IV, 197 (h.no:1706)).

¹²⁷⁰ Taberânî, *Kebîr*, XIX, 200 (h.no:450); Heysemî, VIII, 149 (h.no: 13437) (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VII, 379 (h.no: 3370)).

¹²⁷¹ Taberânî, *Evsât*, VI, 348 (h.no:6590); (Rivayet mevzudur. Bkz. Heysemî, VIII, 92 (h.no:13128); Aclûnî, II, 81 (h.no:1812)).

¹²⁷² Tirmizî, *Zühd*, 118; (Rivayet mevzudur. Bkz. el-Cevzî, III, 84; Şevkânî,I, 229 (h.no:32); Dervîş, I, 278 (h.no:1440); *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, II, 316 (h.no:2544); Elbânî, *Daîfe*, I, 327 (h.no: 178); Tirmizî ise bu rivayeti hasen garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

¹²⁷³ (En yakın anlamdaki rivayet “Aşık olup, iffetli davranan ve aşkını gizleyerek ölen şehittir.” ifadesidir. Bkz. Suyûtî, III, 203 (h.no:12035); Muttakî, III, 372 (h.no: 6999-7000); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe* I, 587 (h.no: 409)).

Rivayet bu şekliyle 1968 yılı baskılı Ahmet GÜRTAŞ, Mustafa UZUNPOSTALCI ikilisinin lise 2. Sınıflar için telif ettikleri eserde yer almıştır.

26) “Kibirliye karşı kibir sadakadır.”¹²⁷⁴ (712)

Abdullah HALLACOĞLU tarafından ortaokullar için telif edilen 1959 baskılı kitapta yer almış olup aynı rivayet 1970 baskılı Hayati ÜLKÜ tarafından ortaokullar için hazırlanan kitapta tekrar edilmiştir.

27) “Kişinin kendini beğenip başkasını beğenmemesi yetmiş yıllık ibadeti mahveder.”¹²⁷⁵ (639)

Bu rivayet Abdullah Hallacoğlu tarafından telif edilen ve 1959 yılından itibaren ortaokullarda okutulan “Din Dersleri I ve Din Dersleri II” isimli kitaplarda birer kez kullanılmışlardır.

Abdullah HALLACOĞLU tarafından ortaokul 2.sınıflar için hazırlanan ve 1959’da okutulan ders kitabında bulunmaktadır.

Hayâ, sabır, hoşgörü, cömertlik, tevazu, yardımseverlik gibi sahip olunması gereken güzel ahlâki davranışlar ile gıybet, kibir gibi sakınılması gereken kötü huylarla alâkalı olan yukarıdaki 14 mevzu rivayetin 11 tanesi 1948-1982 yılları arasındaki kitaplarda yer almaktadır.

4.2.4. Temizlik İle İlgili Rivayetler

28) “Temiz olun, neye gücünüz yeterse onunla temizlenin. Arının çünkü Yüce Allah, İslâmı temizlik üzerine kurdu.”¹²⁷⁶ (643)

Dursun GÜNEY tarafından ortaokul 2. Sınıflar için hazırlanan ve 1967’de basılan ders kitabında yer almaktadır.

¹²⁷⁴ (Bu rivayet hadis değildir. Bkz. Aclûnî, I, 360 (h.no:1011); Dervîş, I, 116 (h.no:519).

¹²⁷⁵ Suyûtî, I, 292 (h.no: 3171); (Rivayet mevzudur. Bkz. Elbânî, *Daîfe*, VI, 81 (h.no: 2567)).

¹²⁷⁶ Suyûtî, II, 35 (h.no:5469); (Rivayet mevzudur. Bkz. Dervîş, I, 104 (h.no:45); Elbânî, *Daîfe*, VII, 260 (h.no: 3264)).

29) “Yemekten önce ve yemekten sonra ellerinizi ve dişlerinizi temizleyiniz. Çünkü bu temizlik insanı imana çağırır, imana götürür. İman da sahibiyle beraber Cennet’tedir.”¹²⁷⁷ (29)

1949 ilkokul 4.sınıf ders kitabında bulunmaktadır.

Temizlik konusu ile ilgili bu iki mevzu rivayet 1948-1982 arası dönemdeki kitaplarda yer almıştır.

4.2.5. Çalışmak İle İlgili Rivayetler

30) “Dünyan için ahiretini, ahiretin için dünyanı terk etme; her ikisi için de çalış ve insanlara yük olma.”¹²⁷⁸ (54)

Bu rivayetin bulunduğu yer, din öğretimine verilen uzun kesintiden sonra hazırlanan ilk kitap Din Dersleri II’den başlamak üzere 12, 13, 22 ve 66 nolu kitaplardır.

31) “Allah Teâla kulunu helal kazanç aramakta yorgun görmeyi sever.”¹²⁷⁹ (578)

Dursun Güney tarafından 1967 yılı baskılı Orta 2. Sınıflar ders kitabı ile Süleyman Hayri BOLAY tarafından telif edilen 1991 yılı baskılı lise 2. Sınıf ders kitabında yer almaktadır.

32) “Sizin en iyiniz ahireti için dünyasını, dünyası için de ahiretini terk etmeyip her ikisini bir arada yürüten ve insanlara yük olmayandır (Kimseye yük olma, dünyan için çalış.)”¹²⁸⁰ (587)

Bu rivayetin ilk yer aldığı 1949 yılı baskılı ilkokul 5. Sınıflar için hazırlanan ders kitabıdır. Daha sonra ise 22 nolu 1969 yılı baskılı ortaokul ders kitabı, 36 nolu

¹²⁷⁷ Taberânî, *Evsât*, VII, 215 (h.no:7311); (Rivayet mevzudur. Bkz. Heysemî, I, 236 (h.no:1212); Elbânî, *Daîfe*, XI, 438 (h.no: 5277)).

¹²⁷⁸ Muttakî, III, 238 (h.no: 6336); 732 (h.no: 8604); (Rivayet mevzudur. Bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, II, 393 (h.no: 1253); Elbânî, *Daîfe*, II, 1 (h.no: 501)).

¹²⁷⁹ Muttakî, IV, 4 (h.no:9200); (Rivayet mevzudur.Bkz. Irâkî, I, 503 (h.no:5); Elbânî, *Daîfe*, I, 66 (h.no:10)).

¹²⁸⁰ es-Suyûtî, *Fethu'l-Kebîr*, II, 96 (h.no: 6216); Muttakî, III, 238 (h.no:6336); (Rivayet mevzudur. Bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ* tahkik notu, II, 393 (h.no:1253); Elbânî, *Daîfe*, II, 1 (h.no:501)).

1973 yılı baskılı lise ders kitabı ile 37 nolu 1968 yılı baskılı lise ders kitaplarında bulunmaktadır.

33) “Bir adam yiyecek üzerinde ihtikâr yapıp da kazandığını fukaraya dağıtırsa yine ihtikâr günahından kurtulamaz.”¹²⁸¹ (60)

Din derslerinin ilkokulların 4. ve 5.sınıflarında tekrar okutulmasına 1949’da izin verilmesinin ardında 5.sınıflar için hazırlanan Din Dersi II Kitabında yer almıştır. Daha sonra aynı rivayetin Abdullah HALLACOĞLU’nun orta 1. Sınıflar için yazdığı kitapta da tekrarlanmıştır.

4.2.6. Hz. Peygamber İle İlgili Rivayetler

34) “Benim vefatımdan sonra kabrimi ziyaret edenler, hayatımda ziyaret etmiş gibidir.”¹²⁸² (300)

Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret etmeyi teşvik eden bu rivayet, Hayati Ülkü’nün Orta 1.sınıflar için yazdığı 1968 basımlı kitapta mevcut olup aynı rivayet 58 nolu 2009 yılı baskılı Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 8. Sınıf ders kitabında da mükerrerdir.

İstatistikî olarak bakıldığında tekrarları ile birlikte 1920-1948 aralığında 3, 1948-1982 aralığında 59, 1982-2012 aralığında ise 30 adet, toplamda ise 92 mevzu rivayet kullanılmıştır. Mevzu rivayetlerin en çok bulunduğu kitap altı rivayetle 1968’de liselerde okutulan “Ahmet GÜRTAŞ, Mustafa UZUNPOSTALCI” ya ait kitaptır. Mevzu rivayetler en çok ahlâkla ilgili olup daha sonra ilim ve önemi ile çalışmak konuları gelmektedir. En çok tekrar eden mevzu rivayet “İlim Çin’de de olsa gidip alınır.” rivayetidir.

4.3. DEĞERLENDİRME

¹²⁸¹ (Rivayet mevzudur. Bkz. el-Cevzî, II, 243; Şevkânî, I, 144 (h.no:9); Elbânî, *Daîfe*, II, 150 (h.no: 857)).

¹²⁸² Dârekutnî, II, 278 (h.no:192); (Rivayet mevzudur. Bkz. Sehâvî, I, 647 (h.no:1125); İbn Teymiyye, Takiyuddîn Ahmed, *el-Fetâva’l-Kubrâ*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1987, V, 147; Elbânî, *Daîfe*, III, 89 (h.no: 1021).

Dönemlerine göre toplanan verilerin, dönem içi sayıları ile dönem içi tekrar sıklıklarının ilk-ortaokul ve lise bazında, hem kaynak hem de sıhhat durumların ihtiva eden 2.11. nolu “Değerlendirme Tablosu” oluşturulmuştur. Değerlendirme, bu tablo üzerinden yapılacaktır.

Tablo 2.11’e genel olarak bakıldığında kullanılan rivayet sayısının dönemlerine göre farklılıklar arz ettiği görülmektedir.

İlk-ortaokul bazında Kütüb-i Sitte’den, alınan rivayetlerin dönemde bir kez bulunma sayıları (11+227+238) olup toplamı 476; 1920-2012 arası tekrar sıklığı ile birlikte (13+324+424), toplamda 761 rivayet olduğu tespit edilmiştir. Diğer kaynaklardan ise dönem içi birer defa bulunma sayıları, (12+114+64) toplam 190; 1920-2012 arası tekrar sıklığı (12+199+64) toplamı ise 305’tir. İlk-ortaokul bazında toplam sayı 666, toplam tekrar ile birlikte 1066 rivayettir. Sıhhat durumu açısından bakıldığında Kütüb-i Sitte’den alınan rivayetlerin (10+209+213=432) sahih, (1+18+25=44) zayıf rivayet olup, tekrar sıklığı ise (12+298+389=699) sahih, (1+26+35=62) zayıf toplam 761’dir. Diğer kaynaklarda yer alan rivayetlerden (2+32+23=57) sahih, (7+62+34=103) zayıf, (3+20+7=30) mevzu, toplam 190; tekrar sıklığı ile birlikte (2+47+40=89) sahih, (7+106+45=158) zayıf (3+46+9=58) mevzu toplam 305’tir.

Lise bazında Kütüb-i Sitte’den, alınan rivayetlerin dönemde bir kez bulunma sayıları, (128+297) olup toplamı 425; 1920-2012 arası tekrar sıklığı ile beraber (153+450) toplamda 603’tür. Diğer kaynaklardan ise dönemde bir kez bulunma sayıları (44+59) olup, toplamı 103; 1920-2012 arası tekrar sıklığı ile (47+93) toplamı 140 rivayettir. Kütüb-i Sitte’de bulunan rivayetlerden (120+280=400) sahih, (7+16=23) zayıf ve (1+1=2) mevzu toplam 425; tekrar sıklıkları ile birlikte (145+427=572) sahih, (7+22=29) zayıf, (1+1=2) mevzu olmak üzere toplam 603 rivayettir. Diğer kaynaklarda bulunan rivayetlerden (10+20=30) sahih, (26+28=54) zayıf, (8+11=19) tanesi ise mevzu rivayet toplam 103; tekrar sıklığı (10+33=43) sahih, (27+45=72) zayıf, (10+15=25) mevzu olup, toplam 140 rivayettir.

Oransal olarak değerlendirildiğinde ilk ve ortaokul düzeyinde 1920-2012 arası kullanılan rivayet sayısı (1066)’dır. Bunların (761& %71)’i Kütüb-i Sitte rivayeti (305&%29) ise diğer kaynakların rivayetlerini oluşturmaktadır. Sıhhat durumları ise

Kütüb-i Sitte'de yer alan sahih (699& %66), zayıf (62& %6) diğer kaynaklarda yer alan sahih (89& %8), (158& %15) zayıf, (58& %5) ise mevzudur. Toplam sahih (%74), zayıf (%21) mevzu ise (%5) rivayettir.

Oransal olarak değerlendirildiğinde lise düzeyinde 1920-2012 arası kullanılan rivayet sayısı toplam 743 'tür. Bunların (603& % 81.7) Kütüb-i Sitte (140& % 18.3) ise diğer kaynakların rivayetidir. Kütüb-i Sitte'de yer alan sahih (572& %77), zayıf (29& % 4) mevzu (2& % 0.2); diğer kaynaklarda yer alan sahih (43& % 5.7), (72& % 9.6) zayıf, (25& % 3.3) ise mevzudur. Toplam sahih (%82), zayıf (%14) mevzu ise (%4)'tür.

1920-2012 yıllarını kapsayan çalışmamızda hadis materyalinin kullanımı 1920-1948, 1948-1982, 1982-2012 yılları aralığında dönemsel olarak yoğunluk ve sıhhat durumu açısından farklılıklar arz etmektedir.

Özellikle 1920-1948 arası dönem, din derslerinin okutulması açısından çalkantılı bir dönemdir. Tevhid-i Tedrisât Kanunu ile din derslerinin kademeli olarak müfredat programlarından çıkarıldığı, önce liseler daha sonra ise ortaokullar en son ilkokullarda okutulmasına son verilen din derslerinin bu serüveni¹²⁸³, Müfredât programlarına hatta ders kitaplarının içeriğine de yansdı. Ders kitapları, hazırlayanın ilmi derinliği, dünya görüşü çerçevesinde müfredat programı temelinde oluşturularak, Cumhuriyetin ulusalcı ve laik dünya görüşüne uygun bir eğitim anlayışını temsil eden eğitim-öğretim felsefesine dair ders içeriklerini,¹²⁸⁴ diğer derslerde olduğu gibi din derslerinde de görmek mümkündür.

“Ahlâkî ilkelerini” “Ahlâk”tan almış bir “İslâm”¹²⁸⁵, “Millî” olan bir “ İman”, dünyaya dair emir ve düzenlemeleri olmayan, sadece vicdan olarak telâkki edilen bir din portresi çizilerek, Osmanlı dönemindeki gerileme, parçalanma ve yenilgilerin sebebi

¹²⁸³ Din derslerinin okutulmasına, 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisât Kanunu ile liselerde, 1927'de ortaokullarda son verilmiştir. 1929'da şehir ilkokullarından tamamen kaldırılan din dersleri, köye okullarında program dışı Perşembe günleri isteğe bağlı yarım saat şekliye 1939'a kadar devam etmiştir. Bkz. Aslan, s. 217.

¹²⁸⁴ Aslan, s. 218.

¹²⁸⁵ “Görüyorsunuz ya çocuklar, Müslümanlık, bize ahlâkın emrettiği şeyleri emrediyor.” Gölpınarlı, s. 55.

olarak Osmanlı dönemi din anlayışı ve din adamları gösterildi.¹²⁸⁶ dinin zekât, fitre, kurban ve sadaka gibi ihtiyaç sahiplerine yönelik uygulamaları, yeni kurulan Cumhuriyetin sosyal kurumlarına dönük finansal kaynaklar olarak değerlendirmiştir.¹²⁸⁷ Tek “Doğru”, aklın ve fennin emrettikleri, yapılması gereken şey ise bilime sarılmak olarak hedeflenmiştir.

İşte bu perspektif, din derslerinin temel felsefesidir. Bu amaca matuf bir şekilde ders kitapları hazırlanmış, kitaplarda yer alan hadis materyali bu amaca hizmet edecek şekilde seçilmiştir. Cumhuriyet döneminde hazırlanan ders kitaplarının ilklerinde olan “*Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri*” kitabı bunun en belirgin örneğidir. 3.sınıflar için hazırlanan kitabın “İman” başlıklı bölümünde, “Allah’a Peygamber’e inanmaya ‘iman’ deriz...İman sahibi olanların güzel huylu ve milletine, vatanına, bütün insanlara hayırlı olmaları, Peygamber’in söylediği şeyleri yapmaları lazımdır. Çünkü İslam dinî, millet, vatan sevgisi ve ahlâk güzelliği üzerine kurulmuştur. Peygamberimize bir gün “Din nedir?” diye üç kere sormuşlar da, Peygamber, üç soruya da “Ahlak güzelliğidir” demiştir.. Bizim bir de milli imanımız vardır...İşte bu milli iman bizi yaşatacak, ilerletecek imandır. Bu gün Türkiye Cumhuriyetine tabi olanların hepsini bu iman birleştiriyor. Biz bu milli imanı büyük Cumhurreisimiz Gazi Mustafa Kemal Hazretleri’nin ve onun vatansever arkadaşlarının gayretiyle, Cumhuriyet sayesinde kazandık. Şimdi hepimiz neşe içerisindeyiz. Kalbimiz kuvvetli. Bize bu imanı veren Cumhuriyete dört el ile sarılacağız, onu yaşatacağız, biz Cumhuriyet çocuklarının en büyük milli vazifesi budur. Yaşasın Cumhuriyet ve Gazi Cumhurreisimiz!”¹²⁸⁸ ifadeleri yer almaktadır.

Yine Muallim Abdülbaki’nin 1927’de telif ettiği “Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri” adlı 5. Sınıfların için okutulan kitabının ilk bölümü “İslam dininde Akıl Her Şeyden Üstündür” konusudur. Konu şöyle devam etmektedir: “İslam dinî akli her

¹²⁸⁶ “Vatan, eski kafalı, kör bağnazların zannettikleri gibi dua ile korunmaz.” Gölpınarlı, s. 53.

¹²⁸⁷ “Kurban bayramında zengin olanlar kurban keserler, komşularına, fakirlere dağıtırlar. Fakat bizim seneden seneye fukaraya vereceğimiz bir parça etten ne olacak? Şeker bayramında da fakirlere sadaka verilir. Bu yirmi otuz kuruşu alan fakir, bir sene bununla geçinemez ya. .Onun için şeker bayramındaki sadakaları, memlekette böyle hayır işleriyle uğraşan cemiyetlere,. Hilâli Ahmer’e, Himâye’i-Etfal’e, Darülaceze’ye, vatanımızı düşmanlardan koruyan uçakları alan ve en hayırlı bir cemiyet olan Tayyâre Cemiyeti’ne vermeliyiz. Kurban paralarını bu cemiyetlerden birine verirsek Allah daha çok razı olur.” Gölpınarlı, s. 21-22.

¹²⁸⁸ Gölpınarlı, s. 23-24.

şeyden üstün tutmuştur. Hatta peygamberimiz, “Din akıldır; akli olmayanın dinî de yoktur” demiştir. Şu hâlde Müslümanlıkta akla uygun olmayan hiçbir şey yoktur... Altın kanatlı, bin bir dilli meleklerin Müslümanlıkta yeri yoktur. Müslümanlıkta Peygamber senin benim gibi bir insandan başka bir şey değildir... Öyle kat kat altınlı, mücevherli saraylar yoktur. Bize fenne dediği her şey doğrudur. Fenne, akla uygun olmayan şeyler dinde yeri olmayan yalanlardır.”¹²⁸⁹

Görüldüğü üzere burada, doğrunun tek ölçüsü akıl kabul edilmiş, dinî, fenne ve akla uygun hâlde getirilmesi, fenne ve akla uygun olmayan şeylerin dinde olmayan yalanlar olduğu ilke olarak benimsenmiştir. Müfredat programında “*Dünya işlerini, milletin idaresi için konulan kanunlar tayin eder. Beşeri muameleler, bu kanunlara tabidir. Bu muamelelerin dinle alakası yoktur. Beşeri işlerde akıl ile ilim hâkimdir...¹²⁹⁰ derslerde mucizelerden ve menkıbelerden bahsolunmayacaktır.¹²⁹¹*” denilerek yeni nesil âdeta pozitivist bir anlayışla yetiştirilmek istenmiştir.

Aynı konunun devamında seçilen örnek de manidardır. “Bir adam, âlemleri yaratan kudrete, yani Allah’a ve onun peygamberine fikren inanıverdi mi, hemen Müslüman olmuş sayılır. Ondan ötesi kolaydır. Mesela böyle bir adam namaz kılmasa, oruç tutmasa, “Müslümanlıkta namaz oruç yoktur” demedikçe dinden çıkmaz. Görüyorsunuz ya, akla ne uygun bir yol!..” denilerek, bir taraftan dinî akla verdiği önem işlenirken,¹²⁹² bir taraftan da dinî sadece vicdandan ibaret olduğu, dine dair uygulamalar ise amelî/fikhî hükümleri bakımından yapılıp yapılmamasının önemsenmediği görülmektedir.

“Din akıldır; akli olmayanın dinî de yoktur” rivayetine atıfta bulunularak açılan “Müslümanlıkta Saçma Şeylere İnanç Yoktur” başlığı altında ise “Size benim sözüm diye bir laf söylendi mi bakın, eğer Kur’an’a ve aklınıza uygunsu kabul edin; değilse, o laf benim sözüm olamaz.”¹²⁹³ rivayeti de delil gösterilerek, ip bağlamak, mum yakmak,

¹²⁸⁹ Gölpınarlı, s. 84.

¹²⁹⁰ Din Dersleri Müfredat Programı 5.Sınıf, Gölpınarlı, s. 13.

¹²⁹¹ Din Dersleri Müfredat Programı 3. Sınıf, Gölpınarlı, s. 13.

¹²⁹² “*لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ*” “Din, zorla olmaz. Doğru ve yanlış yol akılla bulunur, bellidir.” şeklinde tercüme edilmiştir. Bkz. Gölpınarlı, 48.

¹²⁹³ “Kur’an’a ve akla uygunluk” şeklinde bir rivayeti tespit edemedik. Ancak buna benzer rivayetler de Kur’an’a arz, Ma’rûfa arz, Kalbe arz ifadeler mevcuttur. Değerlendirmeler için Bkz. Keleş, *Hadislerin Kur’an’a Arzu*.

türbeden medet ummak gibi bidat ve hurafeler sayılarak bunların dinle bir ilişkisinin olmadığını, ancak evvelce kendilerine din âlimi süsünü veren, halkı kandırarak yorulmadan yemek içmek isteyen birtakım adamların bunları, dindendir diye anlattıklarına atıfta bulunularak, akla uymayan hiçbir şeyin dinde olamayacağı ifade edilmiştir. Aynı rivayetin 1957, 1968 ortaokul, 1957, 1968 yıllarında basılan lise ders kitaplarında kullanıldığı görülmektedir.

Dönemin siyasi konjektörü hadislerin seçimini etkilemiş, ders kitaplarına alınan konuların anlatımları, iddia edilen hususlar hadislerle desteklenmeye çalışılmıştır. “Cumhuriyet Devrinde Müslümanlık” konusu da şu şekilde işlenmiştir:

“Çocuklar, size ne mesutsunuz ki, Cumhuriyet devrinde yaşıyorsunuz, Kafanızda medreselerin köşelerindeki örümcekler yaşamıyor. İlim, fen öğrenerek günden güne zihniniz açılıyor, düşünceleriniz ilerliyor. Çok teşekkür edin ki, Cumhuriyet, hep bu saçma şeyleri kökünden kazıdı. Medeniyet ışığı bu buzdan yapılmış korkulukları eritti. Ne türbe kaldı, ne tekke.. Peygamberde zamanında bu adamlarla böyle uğraşmıştı. “Fal yoktur, gelecekte haber vermeye kalkan, adamın niyetine bakmaya yeltenen adamlar, üfürükçüler ve bunlara inanlar Müslüman değildir.” diye kaç kere söylemiş, tamamıyla köklerini kazımıştır. Hasta olunca doktorlara gidin, kendinizi tedavi ettirin. Her hastalığın muhakkak bir ilacı vardır” derdi. Hatta “İlim ikidir. Evvela doktorluk, ondan sonra din ilmi!” diye hekimliği din ilminden daha üstün tutmuştu... O, “İlim ve hikmet, Müslümanın malıdır; nerede bulursanız alın!” sözleriyle medeniyeti kabul etmemizi, medenî elbise giymemizi, onların ilimlerini öğrenmemizi emrediyor. Bütün bu sözlerden sonra artık anlamamız lazım ki medeni dünyanın içinde bulunan Türklerde medenîdir.... Medenî Türk memleketlerinde yer yer büyüklerimizin heykelleri yükselecek, heykeltıraşlık ve ressamlık ilerleyecek, fabrikalar açılacak... Ölen kara kuvvet bir daha dirilmeyecektir. Doğru din de işte budur.”¹²⁹⁴

Dönemi siyasi havasının¹²⁹⁵ hadis seçimini etkilemesine örnek olarak şunları da sıralamak mümkündür.

¹²⁹⁴ Gölpınarlı, s. 88-89.

¹²⁹⁵ Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışı ve felsefesi için Bkz. Akyüz, Yahya, 17. Yüzyıldan Günümüze Türk Eğitiminde Başlıca Düzenleme ve Geliştirme Çabaları (Genel Özellikler ve Doğrultular), Erişim

1-Kitaplarda çalışmayı öğütleyen, hatta ahiret için çalışmayı dünya için çalışmaya eş değer tutan rivayetlerle, ihtikâr konusu ile ilgili 4 mevzu rivayet mevcuttur. Bu rivayetlerin yer aldığı ders kitapları 1949-1970 yılları aralığındadır. Özellikle ihtikâr konusu ile ilgili ders kitaplarındaki toplam rivayet sayısı 4 adet olup bunları 1'i mevzu diğer 3'ü ise zayıf rivayetlerdir. Ancak ihtikâr ile ilgili bu rivayetler 1949'da ilkököl 5.sınıflar için hazırlanan ders kitabında yer almış, 1959'da Abdullah HALLACOĞLU tarafından hazırlanan ders kitabında da tekrarlanmışlardır. Bu dönem ülkemizde ikinci dünya savaşı ve kıtlık yıllarının getirdiği ağır mali problemlerin yaşandığı döneme denk gelmektedir. Karaborsacılığın kötülüğüne ilişkin rivayetlerin seçilmesi kanaatimizce ülkemizde görülen ekonomik sıkıntıyla ilişkilidir. Ancak hangi sâikle olursa olsun mevzu ve zayıf rivayetlerden uzak durulması gerekmektedir.

2-İlim ve önemi ilgili olarak mevzu olan 8 rivayetin 7'si, 1948-1982 yılları arasında özellikle de 1949'da din derslerinin uzun bir kesintiden sonra tekrar okutulduğu dönemi takip eden ilk 15 yılın ders kitaplarında yer alması düşündürücüdür. Çünkü din derslerinin okullardan tamamen kaldırıldığı, imam-hatip okulların kapatıldığı, üniversite düzeyinde sadece Dâru'l-Funûn'da var olan ilahiyat Fakültesi'nin ve dönüştürüldükten kısa bir süre sonra kapatılan İslâmî Tetkikler Enstitüsü'nün de lağv edildiği, dine dair birçok uygulamanın yasaklandığı, Kur'an-ı Kerim okumanın âdeta terör suçu kapmasına alındığı, Tekbir, Ezan ve Kâmetin Türkçeleştirildiği, İlahiyat Fakültesi Profesörleri tarafından İbadetlerde Kur'an'ın Türkçe tercümesi okunmasıyla ilgili raporların hazırladığı¹²⁹⁶, hasseten dinî öğreten ve öğrenenlerin itibar ve imajlarının yıllardır yıpratıldığı bu dönemin akabinde, ilim ve alime verilen önemi ifade eden çok sayıda hadisi bu dönemdeki kitaplarda yer alması, kanaatimizce tesâdüf değildir. İlim konusu ile ilgili bu derece yoğunlukta rivayete yer verilmesi, zedelenen, kaybolmaya yüz tutmuş itibar kaybının iadesi, ihtiyacın teminine râci olması olasıdır.

Tarihi, 25 Şubat 2015.
http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/144/akyuz.htm; Çoban, Ahmet, "Atatürkçü Düşüncede Eğitim Sistemi ve Boyutları", *M.E.D.* (149), 2001, Erişim Tarihi, 25 Şubat 2015. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/149/coban.htm; Ünalın Gedik, Hülya, "T.C. Anayasalarında Eğitim", Erişim Tarihi, 25 Şubat 2015, <http://www.acilveilkyardim.com/egitim/anayasalarıdaegitim.htm>.

¹²⁹⁶ "İlahiyat Fakültesi profesörlerinden M. Şerafettin Yaltkaya tarafından "Kur'an'ın Türkçe Tercümesiyle Namazda Okunması" başlıklı bir rapor hazırlandı ve devlet yetkililerine sunuldu." *Gündüz*, s. 546.

Ancak gâye ne olursa olsun konu ile ilgili sahih rivayetler dururken mevzu ve zayıf rivayetlerden itina ile kaçınılması gerekir.

3- Tespit edilen rivayetlerin günümüz ders kitaplarındaki, “İnanç”, “İbadet”, “Hz. Muhammed”, “Kur’an ve Yorumu”, “Ahlâk”, “Din ve Kültür” ünitelere göre muhtevâ¹²⁹⁷ dağılımları şöyledir.

a) İnanç öğrenme alanı ile ilgili 67 rivayet tespit edilmiştir. Bunların yirmi beş¹²⁹⁸ tanesi Allah’a iman, dört¹²⁹⁹ tanesi peygamberlere iman, üç¹³⁰⁰ tanesi kader, iki¹³⁰¹ rivayet ölüm, üç şefaât¹³⁰², on iki¹³⁰³ kıyamet, üç¹³⁰⁴ melek/cin, üç¹³⁰⁵ tanesi mümin/kâfir, dokuz¹³⁰⁶ rivayet cennet/ cehennem ve üç¹³⁰⁷ rivayet ise ecel ile ilgilidir.

Allah’a iman konusunun rivayet bakımından tüm dönemlerde eşdeğer olduğu görülmüştür. Şefaatten bahseden¹³⁰⁸ rivayetlerin ise diğer yıllardan farklı olarak 1948-1982 yılları ilköğretim/ortaokul kitaplarında belirgin bir şekilde yer almıştır. Kader ile ilgili olan rivayetler de¹³⁰⁹ yine bu dönemdeki ders kitaplarında kullanılmıştır.

b) İbadetler konusunda 61 rivayet mevcuttur. En çok namaz ve oruç ibadetleri vurgulanmıştır. Namaz on sekiz¹³¹⁰ cemaatle Namaz beş¹³¹¹, Oruç yirmi üç¹³¹², Zekât

¹²⁹⁷ Rivayetlerin muhtevalarını altı (İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur’an ve Yorumu, Ahlâk, Din ve Kültür) başlık hâlinde aldık. Çünkü 2000 yılından bu yana Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitapları bu ünite başlıklarına göre oluşmaktadır.

¹²⁹⁸ 9, 26, 31, 37, 72, 73, 75, 133, 204, 231, 294, 362, 370, 391, 491, 494, 632, 634, 654, 660, 675, 679, 721, 734 numaralı rivayetler.

¹²⁹⁹ 107, 153, 573, 584 numaralı rivayetler.

¹³⁰⁰ 79, 736, 737 numaralı rivayetler 22, 35 numaralı kitaplarda bulunmaktadır.

¹³⁰¹ 78, 262 numaralı rivayetler 55, 56, 75 numaralı kitaplarda bulunmaktadır.

¹³⁰² 27, 397, 725 numaralı rivayetler 8, 35 numaralı kitaplarda bulunmaktadır.

¹³⁰³ 263, 272, 285, 334, 346, 414, 421, 463, 469, 498, 604, 726 numaralı rivayetler 9, 10, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 23, 31, 32, 31, 35, 36, 39, 44, 45, 46, 49, 55, 56, 58, 64, 65, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75 numaralı kitaplar.

¹³⁰⁴ 512, 513, 556 numaralı rivayetler 67, 68 numaralı kitaplarda bulunmaktadır.

¹³⁰⁵ 518, 55, 740 numaralı rivayetler 9, 14, 15, 16, 56, 67, 68 numaralı kitaplarda bulunmaktadır.

¹³⁰⁶ 72, 78, 207, 494, 718, 727, 730, 731, 733 numaralı rivayetler 23, 31, 32, 35, 44, 68, 69 numaralı kitaplar

¹³⁰⁷ 583, 662, 684 numaralı rivayetler 27, 37, 39 numaralı kitaplarda bulunmaktadır.

¹³⁰⁸ 8, 9, 13, 14, 16, 20, 27, 61, 66 numaralı kitaplarda yer almaktadır.

¹³⁰⁹ 79, 736, 737 numaralı rivayetler 22, 35 numaralı kitaplarda yer almaktadır.

¹³¹⁰ 112, 176, 177, 188, 189, 191, 192, 246, 335, 424, 428, 464, 514, 336, 601, 602, 666, 670 numaralı rivayetler

¹³¹¹ 154, 178, 190, 431, 671 numaralı rivayetler

¹³¹² 70, 71, 150, 237, 238, 236, 239, 240, 241, 266, 267, 268, 273, 274, 275, 276, 354, 429, 430, 495, 515, 640, 722

dört¹³¹³, Hac altı¹³¹⁴ Kurban iki¹³¹⁵ olmak üzere üç¹³¹⁶ rivayet de ibadetlerle ilgili diğer konularla alâkalıdır.

Namaz konusunun bütün dönemlerde işlendiği görülmektedir. Oruç ibadeti ile ilgili rivayetler ise 2000 yılında sonraki ilköğretim ikinci kademe kitaplarında daha çok yer almıştır.¹³¹⁷ Hac ile ilgili ilk rivayet 1963 yılı ortaokul,¹³¹⁸ ders kitabından bulunmaktadır. Zekât ise ilk ders kitaplarından başlamak üzere bütün kitaplarda da yer almıştır.

c) Hz. Muhammet ünitesi ile ilgili olarak 117 rivayet mevcuttur.

Ders kitaplarında yer alan sahih rivayetlerin 53'ü, Hz. Muhammedin Peygamber yönüyle, 50'si ise insanî yönüyle ilgilidir.

Hz. Peygamberin İnsani yönü 1982' e kadar İlkokul/ Ortaokul 15,¹³¹⁹ 1948-1982 lise 14¹³²⁰, 1982-2012 İlkokul/Ortaokul 29¹³²¹, 1982-2012 lise 45¹³²² olmak üzere tekrarlarla birlikte 103 rivayet kullanılarak vurgulanmıştır. Peygamberlik yönü ile ilgili ise 1948' e kadar 3¹³²³, 1948-1982 İlkokul/ortaokul 29¹³²⁴, 1948-1982 lise 12¹³²⁵, 1982-2012 İlkokul/Ortaokul 27¹³²⁶, 1982-2012 lise 18¹³²⁷ olmak üzere tekrarlarla birlikte 86 rivayet kullanılmıştır.

numaralı rivayetler.

¹³¹⁴ 227, 228, 301, 465, 497, 665 numaralı rivayetler.

¹³¹⁵ 235, 302 numaralı rivayetler.

¹³¹⁶ 111, 732, 735 numaralı rivayetler.

¹³¹⁷ 45,54, 55, 56 numaralı kitaplarda yer almaktadır..

¹³¹⁸ 27 numaralı kitap.

¹³¹⁹ 88, 108, 124, 127, 246, 316, 323, 372, 432, 434, 434, 435, 615, 701, 738 numaralı hadisler, 8, 11, 16, 19, 20, 22, 31, 34 numaralı kitaplarda yer almıştır.

¹³²⁰ 124, 155, 165, 292, 323, 442, 562,588, 593,595, 753, 756 numaralı rivayetler 35, 36, 36, 39 numaralı kitaplarda yer almaktadır.

¹³²¹ 108, 122, 123, 124, 125, 127, 146, 148, 165, 199, 244, 146, 179, 280, 292,304, 316, 323,324, 365, 435, 756 numaralı rivayetler 41, 43, 45, 47, 49, 48, 52, 54, 56,57, 58 numaralı kitaplarda yer almaktadır.

¹³²² 124, 127, 246, 323, 337, 365, 372, 373, 381, 432, 434, 435, 439, 442, 443, 454, 477, 478, 502, 503, 504, 522, 536, 547, 562, 563, 614, 615, 616, 621, 623, 753 numaralı rivayetler 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75 numaralı kitaplarda yer almıştır.

¹³²³ 501, 698 numaralı rivayetler 3, 6, 7 numaralı kitaplarda yer almıştır.

¹³²⁴ 108, 122, 123, 124, 125, 127, 146, 148, 155, 165, 199, 244, 246, 279, 280, 292, 304, 316, 323, 324, 365, 435, 442, 562, 588, 593, 595, 753, 756 numaralı rivayetler, 35, 36,37, 39, 41, 43, 45, 47, 48, 49, 58, 52, 54, 56, 57, 58 numaralı kitaplarda yer almıştır.

¹³²⁵ 76, 364, 588, 593, 595, 725, 733 numaralı rivayetler 35, 37, 38, 39 numaralı kitaplarda yer almaktadır.

¹³²⁶ 446,485 numaralı rivayetler 55 ile 58 numaralı kitaplarda yer almıştır.

¹³²⁷ 468, 485, 499, 537, 563, 582, 537, 614, 620, 621 numaralı rivayetler 64, 65, 67, 68, 69, 70 numaralı kitaplarda yer almaktadır.

Oransal olarak bakıldığında 1982'den sonra, Hz peygamberin insani yönü ilkokul/ Ortaokullarda 15'ten 29'a, liselerde 14'ten 45 yükseldiği görülmektedir. Peygamberlik yönü ilkokul/ Ortaokul 32'den 27'ye düşmüş, Liselerde ise 12 den 15'e yükselmiştir.

Hız. Peygamber imajı ile ilgili olarak zayıf ve mevzu rivayetlerle beraber 117 rivayet kullanılmıştır.

Ders kitaplarında çizilen peygamber portresi merhametli, uyarıcı, tebliğ eden şefaatçi bir peygamber imajı yanında, yumuşak huylu, hoşgörülü, çevresine karşı duyarlı, güvenilir, sabırlı, yardımsever, kişisel temizliğe dikkat eden, doğru sözlü, âdil bir insan tipidir.

d) Kur'an-ı Kerim konusunda altısı zayıf olmak üzere toplam on altı rivayet¹³²⁸ yer almıştır. Bunların dokuzu Kur'an-ı Kerim Okumanın Önemi/Kur'an-ı Kerim'i okumaya teşvik, üçü Kur'an'ı Kerim'in içeriği/Kur'an'a göre yaşama ve dört tanesi ise Vahyin Geliş Şekilleri/Kur'an-ı Kerim'in Mucize oluşuyla ilgilidir. Rivayetlerin yer aldığı kitapların okul ve yıllarına bakıldığında; 1948-1982 yılları arasında dokuz¹³²⁹ rivayetin on kitapta¹³³⁰, 1982-2012 arasında ise on bir¹³³¹ rivayetin on iki kitapta¹³³² yer aldığı görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim'i okumanın, 1948 yılından itibaren teşvik edilmeye başlandığı ve 1948 yılına kadar okutulan ders kitaplarda ise Kur'an-ı Kerim ile ilgili herhangi bir rivayetin bulunduğu tespit edilmiştir. "Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir." hadisi Kur'an-ı Kerimi okumanın teşvik edilmesiyle dair en sık tekrar edilen rivayettir. Kur'an'ı Kerim'in içeriği/Kur'an'a göre yaşama konusundaki üç rivayet sadece 1959 yılı ortaokul¹³³³, 1957 lise¹³³⁴ ve hâlen okutulan 9. Sınıf ders¹³³⁵ kitaplarında ve birer defa yer almıştır. Vahyin Geliş Şekilleri/Kur'an-ı Kerim'in Mucize oluşu ile ilgili rivayetler 1982 yılından sonra ders kitaplarında yer almıştır.

¹³²⁸ 20, 125, 458, 460, 461, 462, 470, 584, 622, 624, 636, 662, 706, 707, 724, 779 numaralı rivayetler.

¹³²⁹ 20, 460, 584, 636, 662, 706, 707, 724, 779 numaralı rivayetler.

¹³³⁰ 8, 16, 18, 21, 27, 28, 34, 35, 36, 37 numaralı kitaplarda yer almıştır.

¹³³¹ 125, 458, 460, 461, 462, 470, 471, 622, 624, 706, 724 numaralı rivayetler.

¹³³² 41, 42, 43, 52, 53, 54, 64, 65, 66, 69, 70, 71 numaralı kitaplarda yer almaktadır.

¹³³³ Öztaş (Hallacoğlu), *Din Dersleri II*, Ünlü Kitabevi, Bolvadin t.y.

¹³³⁴ Neda Armaner, *Din Bilgisi I-II*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1973.

¹³³⁵ Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 9*, Devlet Kitapları, Ankara 2012.

Dinimizin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in hadisler bağlamında 1948 yılından sonra ders kitaplarında yer almaya başladığı, Kur'an-ı Kerim'in okunması, anlaşılması ve insanlara olan rehberliğini ifade eden hadislerin kitaplarda bulunması bakımından ders kitaplarının fakir olduğu görülmektedir.

e) Din ve Kültür ünitesinde ise daha çok şehitlik konusu işlenmiş, askerlik görevi, vatanın kutsallığı ve diğer ilgili konulara da yer verilmiştir. Şehitlik konusunda 21 sahih olmak üzere toplamda 37 rivayet bu üniteye mevcuttur.

f) Geriye kalan rivayetler ise ders kitapların Ahlâk ünitesiyle ilişkilendirilen güzel ahlâkî davranışlar, zemmedilen kötü huy ve davranışlar ile temizlik, ilim, çalışma, anne-baba hakkı, yetim hakkı, komşu hakkı gibi dinimizin emrettiği ahlâkî ilkeler ile ilgilidir.

Tespit edilen rivayetlerin günümüz ders kitaplarındaki ünite başlıklarına göre muhtevâ¹³³⁶ dağılımları şöyledir.

İnanç konusunda toplam 62 rivayet kullanılmıştır. Rivayetlerin büyük kısmı Allah'a iman ile ilgilidir. Hz. Peygamber'in Şefaatten bahseden¹³³⁷ rivayetler 1948-1982 yılları ilköğretim/ ortaokul kitaplarında belirgin bir şekilde yer almıştır. Kader ile ilgili olan rivayetler de¹³³⁸ yine bu dönemdeki ders kitaplarında kullanılmıştır.

İbadetler konusunda 12'si zayıf olmak üzere toplam 72 rivayet mevcuttur. En çok namaz ve oruç ibadetleri vurgulanmıştır. Namaz 33, Oruç 24, Zekât 5, hac 6 ve 7 rivayet ise ibadetlerle ilgili sâir konularla alâkalıdır.

Kur'an-ı Kerim konusunda ise 6'sı zayıf olmak üzere 18 rivayet yer almıştır.

Türkler ve Müslümanlık ünitesinde daha çok şehitlik konusu işlenmiş, askerlik görevi, vatanın kutsallığı ve diğer ilgili konulara da yer verilmiştir. Şehitlik konusunda 21 olmak üzere toplamda 37 rivayet bu üniteye mevcuttur.

Geri kalan rivayetler ise ders kitapların Ahlâk ünitesiyle ilişkilendirilen güzel ahlâkî davranışlar, zemmedilen kötü huy ve davranışlar ile temizlik, ilim, çalışma, anne-baba hakkı, yetim hakkı, komşu hakkı gibi dinimizin emrettiği ahlâkî ilkeler ile ilgilidir.

Hz. Muhammet ünitesi ile ilgili olarak ise 117 rivayet mevcuttur.

¹³³⁶Rivayetlerin muhtevalarını beş (İnanç-İbadet- Kur'an-ı Kerim-Ahlâk-Türkler ve Müslümanlık) başlık hâlinde aldık. Çünkü 2000 yılından bu yana Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitapları bu ünite başlıklarına göre oluşmaktadır.

¹³³⁷725, 733 nolu rivayetler 8, 9, 13, 14, 16, 20, 27, 61, 66 nolu kitaplarda yer almaktadır.

¹³³⁸79, 736, 737 nolu rivayetler 22, 35 nolu kitaplarda yer almaktadır.

Ders kitaplarında yer alan sahih rivayetlerin 53'ü, Hz. Muhammedin Peygamber yönüyle, 50'si ise insanî yönüyle ilgilidir.

Hz. Peygamberin İnsani yönü 1982' e kadar İlkokul/ Ortaokul 15,¹³³⁹ 1948-1982 lise 14¹³⁴⁰, 1982-2012 İlkokul/Ortaokul 29¹³⁴¹, 1982-2012 lise 45¹³⁴² olmak üzere tekrarlarla birlikte 103 rivayet kullanılarak vurgulanmıştır. Peygamberlik yönü ile ilgili ise 1948' e kadar 3¹³⁴³, 1948-1982 İlkokul/ortaokul 29¹³⁴⁴, 1948-1982 lise 12¹³⁴⁵, 1982-2012 İlkokul/Ortaokul 27¹³⁴⁶, 1982-2012 lise 18¹³⁴⁷ olmak üzere tekrarlarla birlikte 86 rivayet kullanılmıştır.

Oransal olarak bakıldığında Hz. Peygamberin insani yönü ilkokul/ Ortaokullarda 15'ten 29'a, liselerde 14'ten 45 yükseldiği görülmektedir. Peygamberlik yönü ise İlkokul/ Ortaokul 32'den 27'ye düşmüş, Liselerde ise 12 den 15'e yükselmiştir.

Hz. Peygamber imajı ile ilgili olarak zayıf ve mevzu rivayetlerle beraber 117 rivayet kullanılmıştır.

Ders kitaplarında ortaya konulan portre merhametli, uyarıcı, tebliğ eden şefaatçi bir peygamber imajı yanında, yumuşak huylu, hoşgörülü, çevresine karşı duyarlı, güvenilir, sabırlı, yardımsever, kişisel temizliğe dikkat eden, doğru sözlü, âdil bir insan tipi ortaya konmuştur.

¹³³⁹ 88, 108, 124, 127, 246, 316, 323, 372, 432, 434, 434, 435, 615, 701, 738 nolu hadisler, 8, 11, 16, 19, 20, 22, 31, 34 nolu kitaplarda yer almıştır.

¹³⁴⁰ 124, 155, 165, 292, 323, 442, 562, 588, 593, 595, 753, 756 nolu rivayetler 35, 36, 36, 39 nolu kitaplarda yer almaktadır.

¹³⁴¹ 108, 122, 123, 124, 125, 127, 146, 148, 165, 199, 244, 146, 179, 280, 292,304, 316, 323,324, 365, 435, 756 nolu rivayetler 41, 43, 45, 47, 49, 48, 52, 54, 56,57, 58 nolu kitaplarda yer almaktadır.

¹³⁴² 124, 127, 246, 323, 337, 365, 372, 373, 381, 432, 434, 435, 439, 442, 443, 454, 477, 478, 502, 503, 504, 522, 536, 547, 562, 563, 614, 615, 616, 621, 623,753 nolu rivayetler 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75 nolu kitaplarda yer almıştır.

¹³⁴³ 501, 698 nolu rivayetler 3, 6, 7 nolu kitaplarda yer almıştır.

¹³⁴⁴ 108, 122, 123, 124, 125, 127, 146, 148, 155, 165, 199, 244, 246, 279,280, 292, 304, 316, 323, 324, 365, 435, 442, 562, 588, 593, 595, 753, 756 nolu rivayetler, 35, 36,37, 39, 41, 43, 45, 47, 48, 49, 58, 52, 54, 56, 57, 58 nolu kitaplarda yer almıştır.

¹³⁴⁵ 76, 364, 588, 593, 595, 725, 733 nolu rivayetler 35, 37, 38, 39 nolu kitaplarda yer almaktadır.

¹³⁴⁶ 446, 485 nolu rivayetler 55 ile 58 nolu kitaplarda yer almıştır.

¹³⁴⁷ 468, 485, 499, 537, 563, 582, 537, 614, 620, 621 nolu rivayetler 64, 65, 67, 68, 69, 70 nolu kitaplarda yer almaktadır.

Tablo 2.11. Değerlendirme Tablosu

RİVAYET KAYNAĞI	SİHHAT DURUMU	1920-1948		1948-1982				1982-2012				TOPLAM RİVAYET	TOPLAM MÜKERRER
		İLK-ORTA OKUL		İLK-ORTAOKUL		LİSE		İLK-ORTAOKUL		LİSE			
		RİVAYET	MÜKERRER	RİVAYET	MÜKERRER	RİVAYET	MÜKERRER	RİVAYET	MÜKERRER	RİVAYET	MÜKERRER		
K.SİTTE	Sahih	10	0	209	0	120	0	213	0	280	0	832	0
	Sahih Mükerrer	0	12	0	298	0	145	0	389		427	0	1271
	Zayıf	1	0	18	0	7	0	25		16	0	67	0
	Zayıf Mükerrer	0	1		26	0	7		35		22	0	91
	Mevzu	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0
	Mevzu Mükerrer	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2
DİĞER	Sahih	2	0	32		10	0	23		20	0	87	0
	Sahih Mükerrer.	0	2		47		10		40		33	0	132
	Zayıf	7	0	62	0	26	0	34	0	20	0	148	0
	Zayıf Mükerrer	0	7		106		27		45		45	0	230
	Mevzu	3	0	20	0	8	0	7	0	11	0	49	0
	Mevzu Mükerrer	0	3		46		10		9		15	0	83
Toplam Rivayet	23	0	341	0	172	0	302	0	356	0	1194	0	
Toplam(Mükerrer)	0	25	0	523	0	200	0	518		543	0	1809	
GENEL TOPLAM											3003		

SONUÇ

Âlemlere rahmet olarak gönderilen sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in söz, fiil ve takrirleri ile ona taalluk eden her türlü bilgi, Müslümanların hayat alanlarının tamamında, tasvir edici, tahlil edici ve tespit edici olarak görülmüştür. Hz. Peygamber'in dindeki bu rolü; Kur'ân-ı Kerim'in emir, nehiy ve öğütlerinin teoriden pratiğe dönüşümünü sağlamıştır. Temelde; İnsan-Allah, İnsan-İnsan, İnsan-Doğa arası ilişkileri düzenleyen İslâm dinî, bu zemin üzerinde ilk etapta, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf gibi disiplinlerin doğmasına; zaman-mekân-ihtiyaç formlarının değişkenliği çerçevesinde ise bu ilişkilerin tanımlanması ve yorumlanmasına dair yeni disiplinlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Düşünmede, üretmede sürekliliği emreden İslam, İnsan-Allah, İnsan-İnsan, İnsan-Doğa ilişkileri için insanın eğitilmesine son derece önem vermiş, bu ilişkilerin tanımlanmasında, Hz. Peygamber'in tasvir, tahlil ve tespit edici misyonunu daima kâim kılmıştır. Buna "Sünnet" veya "Hadis" de denilebilir. Yapılan her türlü faaliyette olduğu gibi din eğitiminde de, Hz. Peygamber'in bu misyonunun yer alıp almaması, yer alma düzeyi, kullanılan hadislerin kaynakları, kaynakların kaynaklık değeri gibi hususiyetler önem arz etmektedir.

İşte buna binaen, 1920-2012 yılları arasında, Türkiye Cumhuriyeti Devlet'inde; ilkokul, ortaokul ve liselerde okutulan din derslerindeki hadis materyalinin tespit ve tahlili yapılmıştır. Yaptığımız bu çalışmada ulaştığımız sonuçlar şunlardır.

1- Müfredât programları ile ders kitaplarında; Hz. Peygamber'in örnek kişiliğinden bahis, onun ahlakî yönünün ön plana çıkarılarak bunu belgeleyen olaylardan örneklerin verilmesi, konular işlenirken hadis kullanılması durumu, 1920-1924 arası dönemde belirgindir. 1924'ten 1939'a kadar ise millî terbiye, ahlâk konuları dışında dinî bir eğitim verilmesi faydasız görülerek, Hz. Peygamber, tema olarak azalmıştır. Ders kitaplarında konular; "Peygamberin Son Haccı ve Ölümü", "Cumhuriyet Devrinde Müslümanlık", "Kimsenin İnancına Karışmamak" gibi başlıklar açılarak işlenmiştir. 1939'dan 1948'e kadarki süreçte ise din dersleri tamamen kaldırılmıştır. 1948-1982 yılları arasında; Hz. Peygamber'in hayatına ve hadislere yer vermeye başlanmış, 2000 programında bunların daha anlaşılır hâle getirilmesi için

okuma parçaları, hikâye ve görsel öğelerin kullanımı istenerek; hurâfeden uzak, akılcı ve evrensel bir din anlayışı hedeflenmiştir. 2000 programı, ayrıca “İnanç”, “İbadet”, “Hz. Muhammed”, “Kur’an ve Yorumu”, “Ahlâk”, “Din ve Kültür” gibi ünite başlıklarla konuların işlenmesini getirmiş olup, bu format 2012’ye kadar devam etmiştir.

1920-2012 yılları arasında din dersleri müfredât programlarında oluşun bu farklılaşmanın temel sebebi, TBMM’nin ilk Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur’un hükümetin programını okurken “Eğitimin amacı, dinî ve milli eğitim almış nesiller yetiştirmektir.”¹³⁴⁸ şeklindeki sözünün günümüze kadar geçirdiği değişim ve dönüşüm olarak görülebilir. Bu çerçevede ortaya çıkan “Dini Hüviyet” ve “Milli Hüviyet” kavramları müfredât programları ile ders kitaplarının hazırlanmasında temel ölçüt olarak kullanılmış, hedef davranış ve kazanımlar buna göre tespit edilmiştir. Bu iki kavram, dönemin siyasi anlayışların farklılıkları ve ağırlıkları, toplumsal boyutları ve nihayetinde konjektörel değişkenler muvacehesindeki değişimlere paralel olarak eğitimde değişim gösterdikleri ve dönüşüme uğradıkları sonucuna varılmıştır. Eğitimin amacı, nesillere 1920’ye kadar “Dini Hüviyet” kazandırmak olarak görülürken, buna 1920’de, “Milli Hüviyet” kavramı eklenmiş, 1924’ten itibaren “Dini Hüviyet” ağırlığını kaybetmiş, 1939’a gelindiğinde ise, “Dini Hüviyet” amaç olmaktan tamamen çıkarılmıştır. 1939-1948 arasında “Dini Hüviyet” amacının terki, dönemin siyasi anlayışı ve dünya genelindeki din dışı akımların Türkiye çevresindeki ağırlığı gibi konjektörel sebeplerle birlikte, eğitimde natüralist bir anlayışı hâkim olmuştur. 1948-1982 yılları arasında, “Milli Hüviyet” amacına “Dini Hüviyet” amacını ekleme yani 1920’deki anlayışa dönme süreci başlamış olup, süreç günümüze kadar devam etmektedir. Ne var ki, 1939-1948 arasında oluşan natüralist din anlayışı ders kitapları ile müfredat programlarında ağırlığını kaybetmiş olsa da halâ günümüzde devamlılığı mevcuttur.

2- Ders kitaplarında yer alan rivayetler birbirinin tekrarı şeklindedir. Bu sebeple çalışmamıza konu olan süreçte kullanılan rivayet sayısı 751’dir. 1982 yılına kadarki ders kitaplarındaki rivayetler, bazen konu anlatımında, bazen Serbest Okuma Metinleri

¹³⁴⁸ Akın, s. 44.

içerisinde yer alsa da, umumiyetle konu anlatımı bitirildikten sonra toplu şekilde konu sonlarında yer alan “Peygamberimizin Mübarek Sözlerinden” “Hz. Muhammed’in Kutlu Sözlerinden” gibi başlıklar altında listelenmiştir. 1982’den sonra ise rivayetler konu içerisinde bazen de serbest okuma parçalarında yer almaktadır.

3- Rivayetlerin alındığı kaynaklar, 1982 yılına kadar genelde verilmemiştir. Ancak 1948’den sonra hazırlanan bazı kitaplarda cilt, sayfa, hadis numarası verilmeden Buhârî, Müslim, et-Terğib, Tecrid, A. Himmet Berkî gibi ifadeler rivayetlerden sonra yer almaktadır.

1982’den sonra yazılan kitaplarda ise umumiyetle kaynak verilmeye başlanmışsa da kitaplarda yer verilen rivayetler çoğunlukla tâli kaynaklardan alınmıştır. Rivayetlerin bir kısmı da Kütüb-i Sitte denilerek, Kütüb-i Sitte’den hangi kitabının neresinden alındığı belirtilmemiştir. Kaynakçaya dair bu bilgiler bazen metnin içerisinde parantezle verilmiş bazen aynı sayfanın altında, bazen de ünite sonunda topluca yer almıştır.

4- Rivayetlerin hadis kaynaklarından Türkçe’ye aktarılmaları düzgün yapılmamıştır. Bazen rivayetin bir kısmı alınmış, bazen rivayet yorumlanmıştır. Bazen de hatalı tercüme yapılmıştır.

5- Yaptığımız bu çalışmada ulaşabildiğimiz kadarıyla 1920-2012 yılları arasında ilkökul, ortaokul ve liselerde “Din Dersi” ,“Din Bilgisi” ve “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” ismiyle okutulan ders kitaplarından 751 rivayet tespit edilmiştir. Birbirinin tekrarı, içerik benzerliği, anlam yakınlığı gibi benzeşme yönlerinden dolayı mükerrer rivayetler elenmiştir. Özellikle Kütüb-i Sitte’nin dışındaki kaynaklarda yer alan ancak sıhhat durumunu gerek kitaplardan gerekse de interaktif ortamda yaptığımız taramalarda tespit edemediğimiz 20 rivayet mevcuttur. Değerlendirmemiz 751 rivayet üzerinden yapılmıştır.

Kullanılan Toplam Rivayet Sayısı : 751

Kütüb-i Sitte’ de Yer Alan Rivayet Sayısı: 556

Diğer Kaynaklarda Yer Alan Rivayet Sayısı: 195

Sıhhat durumları ise;

Muttafakun Aleyh: 228

Kütüb-i Sitte'deki Diğer Sahih Rivayetler : 279

Kütüb-i Sitte Toplam Sahih: 506

Kütüb-i Sitte Zayıf: 49

Kütüb-i Sitte Mevzu: 1

Diğer Kaynaklar Sahih: 64

Diğer Kaynaklar Zayıf: 99

Diğer Kaynaklar Mevzu: 33

Toplam Sahih: 569

Toplam Zayıf: 148

Toplam Mevzu: 34

Oransal olarak bakıldığında ders kitaplarında yer verilen rivayetlerin % 74'ü Kütüb-i Sitte, % 26'sı ise Kütüb-i Sitte dışındaki kaynakların rivayetidir. Sıhhat durumları ise % 30.50'si muttafakun aleyh, % 37.15'i Kütüb-i Sitte'deki diğer sahihler, % 6.15, Kütüb-i Sitte'deki zayıflar, % 0.20 Kütüb-i Sitte'deki mevzu rivayetlerdir. Diğer Kaynaklardaki sahihler % 8.15, zayıflar % 13.45, mevzular ise % 4.40'tır. Kullanılan toplam rivayetın yani 751'in 569 % 75.80'i sahih, 148 % 19.60'ı zayıf ve 34 % 4.60'ı ise mevzudur.

Ders kitaplarında yer alış durumları ise tekrar sıklıkları ile birlikte ilk ve ortaokullardaki rivayetlerin %74 sahih, %21 zayıf %4'i ise mevzudur. Lise düzeyinde ise %82 sahih, %14 zayıf, %4'ü ise mevzu rivayetlerdir. Dönemlerine göre bakıldığında sahih dışındaki rivayetlerin kullanımı, oransal olarak değişiklik gösterse de, genelde dönemlerin tamamında ve tüm okul düzeylerinde mevcuttur. Ancak kullanılan toplam rivayet sayısında son yıllarda artış görülmüştür.

Okutulan ders kitaplarında; İnanç 2, İlim 10, Ahlâk 15, Temizlik 2, Çalışmak 4 ve Hz. Peygamber 1 olmak üzere toplam 34 mevzu rivayet mevcuttur.

Zayıf rivayetler ise; inanç 7, ibadet 12, Hz Peygamber 13, İlim ve önemi 16, Alışveriş 8, Anne-baba ve çocuklar 13, Yetim 3, Temizlik 5, Kur'an-ı Kerim 6, Güzel ahlâk 39, Kötü huy ve davranışlar 23 ve Çalışmak konusu 3 olmak üzere toplamda 148 adettir.

Mevzu rivayetlerin dinde kullanılması ittifakla red edilmiştir. Zayıf rivayetlerin ise amellerin faziletleri konusunda kullanılmasına her ne kadar cevaz verilmişse de; gerek mevzu gerekse zayıf rivayetlerin konularına bakıldığında; hadis kaynaklarında bunlara ilgili sahih rivayetler mevcut olmasına rağmen mevzu veya zayıf rivayetlerin ders kitaplarında yer alışı düşündürücüdür. Bilindiği üzere eğitim sürecinden geçen öğrenciler, okulda öğrendiklerini yaşamları boyunca kullanmaktadır. Okuldan mezun olduktan sonra; dinî bilgiye ulaşma imkânı bulamayan veya günümüzdeki kitap okuma oranları da göz önüne alındığında, dine dair kitap okumayacak öğrencilerin olabileceği gerçeği “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” dersinin ne kadar önemli olduğu göstermektedir. Bu sebeple “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” ders kitaplarının içeriği daha çok önemsenmeli, burada öğretilenlerle, öğrenciye İslâm'a dair sahih bilgiler verilerek din anlayışının sağlam referanslara dayanması sağlanmalıdır. İşte bundan dolayı Milli Eğitim Bakanlığı'nın hadisler bağlamında sahih rivayetlere dayalı ders kitapları hazırlaması, mevcut kitapları gözden geçirerek; kitapları mevzu ve zayıf rivayetlerden temizlemesi kanaatimizce aciliyet arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdu'l-Melik İbni Hişâm, Eyyûb el-Humeyrî, *es-Siretu'n-Nebevîyye I-II*, Tahkîk: Mustafa es-Sekâ -İbrahim el-Ebyârî, Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî, Mısır 1955.
- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs I-II*, Tahkîk: Abdulhamîd b. Ahmed b.Yûsuf b. Hindâvî, Mektebetu'l-Asri, Y.y. 2000.
- Aynî, Ebû Muhammed b.Mahmud b.Ahmed el-Hanefî Bedru'd-din, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî I-XXV*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut t.y.
- Agitoğlu, Nurullah, "Hadiste Bağlam", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (18/1), 2013, ss. 105-132.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned I-XXXXV*, Tahkîk: Şuayb el-Arnâvût, Muessestu'r-Risâle, Y.y. 2001.
- Akın, Abdullah, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.
- Akyüz, Yahya, 17. Yüzyıldan Günümüze Türk Eğitiminde Başlıca Düzenleme ve Geliştirme Çabaları (Genel Özellikler ve Doğrultular), Erişim Tarihi, 25 Şubat 2015.
http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/144/akyuz.htm.
- Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî I-XIII*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1379.
- , *el-Metâlibu'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniyye I-IX*, Dâru'l-Âsime, Suûd 1998.
- Aslan, Erdal, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları", *Eğitim ve Bilim*, 35 (158), Türk Eğitim Derneği Yay., 2010, ss. 215-231.
- Atay, Hüseyin, "1914'de Medrese Düzeni", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5), 1982, 1- 23.
- , "Medreselerin Islahatı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 1981, ss. 1-30.
- Aydın, Suavi, Taşkın,Yüksel, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yay.,İstanbul 2014.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, (3.Bs.), İFAV Yay., İstanbul 2009.

- , *Hadiste Tespit Yöntemi (Hadis Usûlü)*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- , "İhtisar", *D.İ.A.*, İstanbul 2000, XXI, 572-573.
- Ayhan, Halis, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Genel Bir Bakış" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetin 75.Yıl Özel Sayısı*, 39(2), 1999, ss. 237-254.
- , "Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu: 07-09 Aralık- İstanbul*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik Aktîkî, *Müsned*, Tahkîk: Mahfûz Abdurrahman, I-XVIII, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hukm, Medine 2009.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *Şuabu'l-Îmân I-XIV*, Tahkîk: Abdu'l-Ali Abdu'l-Hamîd Hâmid, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 2003.
- , *Zühd*, Tahkîk: Âmir Ahmed Haydar, Beyrut 1996.
- Bozkurt, Nebi, "Hadislerin Tercüme ve Yorumlarında Uyulması Gereken Kurallar", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11-12), 1993-1994, ss. 211-281.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim Ebû Abdillah, *el-Câmiu's-Sahîh I-IX*, Tahkîk: Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tûki'n-Necât, Y.y. 1422.
- , *el-Edebu'l-Mufred*, Tahkîk: Semir b. Emîn ez-Zuheyri, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd 1998.
- Bûsîrî, Ebu'l-Abbas Şihâbu'd-Din Ahmet b. Ebi Bekr, *Misbâhu'z-Zücâce fî Zevâidi İbni Mâce I-IV*, Tahkîk: Muhammed el-Muntekâ, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut 1982.
- Canikli, İlyas, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Programında Hz. Peygamber İmajı", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, (5), Nisan 2011, ss. 53-69. Erişim Tarihi: 30 Eylül 2013, <http://www.e-sarkiyat.com/makaleler/5.sayi/4.pdf>.
- Cebeci, Suat, "Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (10), 2004, ss. 197-202.
- Cevzî, Cemâlüddin Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Mevzû'ât I-III*, Tahkîk: Abdurrahmân Muhammed b. Osmân, Mektebetü's-Selefiyye, Medîne 1966.
- Coşkun, Selçuk, *Hadis Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Aktif Yay., Ankara 2003.

- , *Sünnet ve Gelenek*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2010.
- Çelebi, “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin İlk ve Orta Öğretim Programına Girişi ve Bu Güncü Müfredatı”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (6), İstanbul 1999, ss. 269-288.
- Çelik, Abbas, “Hatıralarla Sıbyan Mektepleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), Erzurum 2007, ss. 125-135.
- , *Din Eğitimi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- , *Din Eğitimi Tarihi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- Çoban, Ahmet, “Atatürkçü Düşüncede Eğitim Sistemi ve Boyutları”, *M.E.D.* (149), 2001, Erişim Tarihi, 25 Şubat 2015. [http:// dhgm. meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/ Milli_Egitim_Dergisi/149/coban.htm](http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/149/coban.htm).
- Daniel, W. Brown, *Çağdaş İslâm Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek*, (Çev.: Sabri Kızılkaya-Salih Özer), Ankara Okulu Yay., Ankara 2002.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî b. Mesud b. Numan b. Dînâr el-Bağdâdî, *Sunenu'd-Dârekutnî I-V*, Tahkîk: Şuayb el-Arnevût, Muessesetur'Risâle, Beyrut 2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. Fadl b. Behrâm b. Abdi's-Samed, *Müsned I-IV*, Tahkîk: Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Muğnî, Suudi Arabistan 2000.
- Demirel, Özcan, *Eğitimde Program Geliştirme*, Pegem Yay., Ankara 2007.
- Derviş, Ebu Abdillâh Muhammed, *Esne'l- Matâlib fî Ehâdîse Muhtelifeti'l- Merâtib*, Beyrut 1991.
- Deylemî, Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr, *Kitâbü'l-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb I-V*, Medine 1997.
- Doğan, Recai, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (1), 1997, 414-421.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd b. Saîd b. Muslim el-Ensârî, *el-Kinâ ve'l-Esmâ I-III*, Tahkîk: Ebû Kuteybe Muhammed el-Fâryâbî, Dâru İbni Hazm, Beyrut 2000.

- Ebû Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Sufyân b. Kays el-Bağdâdî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, Tahkîk: Mecdî Seyyid İbrâhîm, Mektebetu'l- Kur'ân, Kâhire t.y.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd, I-VII*, Tahkîk: Şuayb el-Arnâvût, Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye, 2009.
- Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk el-İsbahânî, *Hileyetu'l-Evliyâ ve Tabakâti'l-Esfîyâ I-X*, Beyrut 1978.
- Ebu Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali, *Müsned I-XIII*, Tahkîk: Hüseyin Selîm Esed, Dâru'l-Memun, Dîmaşk 1984.
- Efendioğlu, Mehmet, Taktî', *D.İ.A.*, İstanbul 2000, XXXIX, 483-484.
- , Sahih, *D.İ.A.*, İstanbul 2008, XXXV, 523-525.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletu'l-Ehâdîsi'd-Daîfe ve'l-Mevzûa ve Eseruha's-Seyyiu fi'l-Umme I-XIV*, Dâru'l-Marife, Riyad 1992.
- , *Daîfu'l- Câmii's-Sağir ve Ziyâdâtihi*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1986.
- Elbânî, *Daîfu'l-Edebi'l-Mufred*, Dâru's-Sadîk, Ysz., 1998.
- , *Daîfu's-Sünen-i Tirmizî*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1991.
- , *İrvâu'l-Ğalîl fi Tahrîci Ehâdîsi Menâru's-Sebîl I-IX*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- , *Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîha ve Şey'un min Fikhîhâ ve Fevâidihâ I-IV*, Mektebetu'l-Maârif, Riyad 2002.
- , *Sahîhu Ebi Dâvud I-VII*, Muessetu Ğarrâs, I-VII, Kuveyt 2002.
- Elbânî, *Sahîhu'l-Câmii's-Sağir ve Ziyâdâtihi I-II*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1986.
- , *Sahîhu'l-Edebi'l-Mufred*, Dâru's-Sadîk, Y.y. 1997.
- Fer, Seval, "1923 Yılından Günümüze Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları Üzerine Bir İnceleme", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu: 07-09 Aralık 2005-İstanbul: Bildiriler*, (ss., 97-136), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.
- Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali el-Hindî, *Tezkiretu'l-Mevzûât, İdâretu't-Tebâeti'l-Munîriyye*, Y.y. 1343.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Din I-IV*, Dâru'l-Marife, Beyrut t.y

- Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, T.D.V. Yay., Ankara 1997.
- Göztütök, F. Dilek, “Türkiye’de Program Geliştirme Çalışmaları”, *Milli Eğitim Dergisi*, (160), Güz 2003, 153-154. Erişim Tarihi: 30 Eylül 2013, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/160/gozutok.htm.
- Gündüz, Turgay, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi 1923-1998” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (7), 1998
- Hâdimî, Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ b. Osmân Ebû Saîd, *Berikatün Mahmûdiyyetün fî Şerhi Tarîketin Mahmûdiyyetin ve Şeriatin Nebeviyyetin fî Sîyetin Ahmediyye I-IV*, Matbaatu’l- Halebiyye, Y.y. 1348
- Hâkim en-Neysâbûrî, Muhammed b. Abdillâh, *el-Mustedrek ale’s-Sahîhayn I-IV*, Tahkîk: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût 1990.
- Herevî, Ebû Hasan Nûriddin, *Mirkâtu’l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti’l-Mesâbih I-IX*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 2002.
- , *el-Mesnu’ fî Ma’rifeti’l-Hadisi’l-Mevzû*, Tahkîk: Abdu’l-Fettâh Ebû Ğudde, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1398.
- Heysemî, Nureddîn Alî b. Ebî Bekr, *Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid I-X*, Tahkîk: Husâmuddîn el-Kudsî, Mektebetu’l-Kutsî, Kâhire 1994.
- ‘Irâkî, Ebû’l-Fadl Zeynu’d-Din b. Ebî Bekr b. İbrahim, *Tahrîcu Ehâdisi’l- İhyâi ‘Ulûmid-Din*, Dâru’l-‘Âsime, Riyad 1987.
- İbn Asâkir, Ebû’l-Kâsım Alî b. Hasen b. Hibbetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Târîhu Medîneti Dımaşk I-LXXX*, Tahkîk: İbn Ğarrâme el- Umerî, Dâru’l-Fikr Y.y. 1995.
- İbn Ebi’d-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *Islâhu’l-mâl*, Tahkîk: Muhammed Abdu’l-Kâdir Atâ, Muessesetu’l-Kutubi’s-Sekâfiyye, Lübnan 1993.
- İbn Teymiyye, Takiyuddîn Ahmed, *el-Fetâva’l-Kubrâ I-VI*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman, *el-Musannef fî’l-Ehâdisi ve’l-Âsâr I-VII*, Tahkîk: Kemâl Yusuf el-Hût, Mektebetu’r-Rüşd, Riyad 1988.

- İbnu'l-Esîr, İzziddin Ebû'l-Hasan Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî, *Usdu'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe I-VIII*, Tahkîk: Alî Muhammed, Adil Ahmed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Y.y. 1994.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail ed-Dımaşkî, *es-Siretu'n-Nebeviyye I-IV*, Dâru'l-Marife, Lübnan 1976.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen I-V*, Tahkîk: Şuayb el-Anevût, Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye, Y.y. 2009.
- İbnu'l-Mulekkin, Sirâcu'd-Din Ebû Hafs Amr b. Ali b. Ahmed eş-Şafîî el-Mısırî, *el-Bedru'l-Munîr fî Tahrîci'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vâkiati fî's-Şerhi'l-Kebîr I-IX*, Tahkîk: Mustafa Ebû'l-Ğayd, Abdullah b. Süleyman, Yâsir b. Kemâl, Dâru'l-Hicre, Riyâd 2004.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî, *et-Tabakâti'l-Kubrâ I-VIII*, Tahkîk: İhsan Abbas, Dâru Sâdr, Beyrut 1968.
- İrbilî, el-Mubârek b. Ahmed b. Mubârek, *Târîhu'l-İrbil I-II*, Tahkîk: Sâmî b. Seyyid, Dâru'r-Reşîd, Irâk 1980.
- Juynboll, Gautier Herald A., *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, (Çev.: Salih Özer), Ankara Okulu Yay., Ankara 2002.
- , *Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları*, (Çev.: Salih Özer), Ankara Okulu Yay., Ankara 2000.
- Kandemir, M.Yaşar, *Hadis, D.İ.A.*, İstanbul 1997, XV, ss. 27-64.
- Karacabey, Salih, "Osmanlı Medreselerin Son Döneminde Hadis Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8), 1999, ss. 149-170.
- Karadâvî, Yusuf, *Sünnet Araştırmalarına Giriş Sünneti Anlamada Yöntem-Sünnetin Teşriî Değeri*, (Çev.: Bünyamin Erul), Nida Yay., İstanbul 2009.
- Karaman, Hayreddin, "Zaman ve Mekânın Değişmesi Hâlinde Sünnetin Geçerliliği", *Milletlerarası Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu*, Ensar Yay., İstanbul 2010.
- Karslı, İlyas, "Arapçadan Türkçeye Tercüme Hataları", *Nüşa*, (V), Güz 2005, ss. 69-90.
- Keleş, Ahmet, *Sünnet Yeni Bir Usul Denemesi*, İnsan Yay., İstanbul 2006.
- , *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İnsan Yay., İstanbul 2003.

- Kenânî, Nuri'd-Din Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdirrahmân İbni Arrâk, *Tenzihu's-Şeriâti'l-Merfûa Ani'l-Ahbâri'l-Şeniâti'l-Mevzûa I-II*, Tahkîk: Abdulvehhâb Abdi'l-Lâtif, Abdurrahman Muhammed Siddik el-Gummârî, Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut 1399.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2006.
- Koca, Ferhat, *Sünnet, D.İ.A.*, İstanbul 2010, XXXVIII, 154-155.
- Köktaş, Yavuz, *Hadis ve Yorum*, İnsan Yay., İstanbul 2001.
- Kudâî, Ebû 'Abdillah Muhammed b. Ca'fer, *Müsnedü's-Şihâb I-II*, Tahkîk: Hamdî bin 'Abdu'l-Mecid'ul-Selefi, Muesseset'ur-Risâle, Beyrut 1986.
- Kuleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub, *el-Kâfi I-VIII*, Dâru'l-Edvâ, Beyrut 1985.
- Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik, *er-Risâle I-II*, Dâru'l-Maârif, Kâhire t.y.
- Kutlu, Sönmez, Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43(1), 2002, 301-322.
- Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir, *el-Muvatta*, Tahkîk.: Muhammed Fuâd Abdalbâki), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1985.
- Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmi I-II*, Tahkîk. Habîbu'r-Rahmân el-Azemî, Meclisu'l-İlmî, Beyrut 1992.
- Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ, *Ta'zîmü kadri's-salât*, Tahkîk: Abdurrahman Abdülcebbâr el-Füreyvâî, Mektebetu'd-dâr, Medine 1406.
- Mubârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmiu't-Tirmizî I-X*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Muttakî, Alâüddîn el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl I-XVI*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981.
- Münâvî, Zeynü'd-din Muhammed, *Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr I-VI*, el-Mektebetü'l-Ticarîyye, Mısır 1356.
- Münzirî, Ebu Muhammed Abdulazîm b. Abdilkavî, *et-Terğîb ve't-Terhîb I-IV*, Tahkîk.: İbrahim Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim I-V*, Tahkîk: Muhammed Fuâd Abdalbâki, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût t.y.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen I-IX*, Tahkîk: Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebu'l-Metbû'âti'l-İslâmî, Haleb 1986.

- , *es-Sünenü'l-Kubrâ I-XII*, Tahkîk. Hasan Abdu'l-Munim, Muessesetür'-Risâle, Beyrut 2001.
- Nevevî, Ebu Zekeriyâ Muhyîddin Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc I-IX*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1981.
- Öcal, Mustafa, "Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6 (12), 2008, 399-430.
- Özafşar, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000.
- Özafşar, Mehmet Emin-Demir, Mahmut, Zayıf, *D.İ.A.*, İstanbul 2013, XXXIV, 157-160.
- Uğur, Mücteba, Hasen, *D.İ.A.*, İstanbul 1997, XVI, 374-375.
- Ünalın Gedik, Hülya, "T.C. Anayasalarında Eğitim", Erişim Tarihi, 25 Şubat 2015, <http://www.acilveilkyardim.com/egitim/anayasalardaegitim.htm>.
- Peker, Hüseyin, *Din ve Ahlak Eğitimi*, Aksi Seda Matbaası, Samsun 1998.
- Polat, Selahattin, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yay., İstanbul t.y.
- , "Zayıf Hadislerle Amel", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), Kayseri 1983, ss. 83-110.
- Sağânî, Radiyetü'd-Dîn el-Hasen b. Muhammed b. Hasen, *el-Mevzûât*, Tahkîk: Necm Abdurrahman, Dâru'l-Me'mûn, Dımaşk 1405.
- Sehâvî, Şemsuddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, *el-Mekâsîdu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin Mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehire Ale'l-Elsine*, Tahkîk: Muhammed Osmân, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1985.
- Sekâf, Ulvî bin Abdulkadir, *Tahrîcu Ahâdîsi ve Âsâri Kitâbi fî Zilâli'l-Kur'an*, Dâru'l-Hicre, Y.y. 1995
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût I-XXX*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1993.
- , *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*, eş-Şirketu's-Şarkiyye, Y.y. 1971.
- Sindî, Ebû'l-Hasan Nûru'd-din, *Hâşiyetu'l-Sindî Ala Süneni İbn Mâce*, I-VIII, Mektebu'l-Matbûâtî'l-İslâmî, Haleb 1986.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b.Ebî Bekr, *el-Fethu'l-Kebîr fî Dami'z-Ziyâdeti ile'l-Câmii's-Sağîr I-III*, Tahkîk: Yûsuf el-Nebhânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2003.
- , *ed-Dureru'l-Müntesire fî Ehâdîsi'l-Müştehire*, Tahkîk: Muhammed b. Lütfî, Riyad t.y.

- , *Tedribü'r-Râvî fî şerhi Taqrîbi'n-Nevevî I-II*, Tahkîk: Ebu Kuteybe, Daru't-Tayyibe, Y.y. t.y.
- Şanal, Mustafa, "Osmanlı Devletinde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metot, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 2003/1, 155-156.
- Şevkânî, Muhammed b.Ali, *el-Fevâidu'l-Mecmûa fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa*, Tahkîk: Abdurrahman b.Yahya el-Muallimî el-Yemânî, Beyrut 1987.
- Şihabu'd-Din Ahmed b. Muhammed el-Mısrî el-Hanefî, *Hâşiyetu's-Şihâb Alâ Tefsîri'l-Beydâvî I-VIII*, Dâru's-Sadr, Beyrut t.y.
- Şirbînî, Şemsuddin, Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî elfâzi'l-Minhâc I-VI*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Kâhire 1994.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b.Eyyûb, et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr I-XXV*, Tahkîk: Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, Mektebet u İbn Teymîye, Kâhire 1994.
- , *el-Mu'cemu'l-Evsat I-X*, Tahkîk: Târik b. Ivazullah b. Muhammed Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kâhire 1415.
- , *el-Mu'cemu's-Sağîr I-II*, Tahkîk: Muhammed Şekûr, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût 1985.
- , *Mekârimu'l-Ahlâk*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1989.
- Taberî, Muhammed b.Cerîr b. Yezîd b. Kesîr, *Târîhu't-Taberî I-XI*, Dâru't-Turâs, Beyrut 1966.
- Tebrîzî, Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb, *Mişkâtu'l-Mesâbîh I-III*, Tahkîk: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût 1985.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh I-VI*, Tahkîk: Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Dâru'l Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.
- Turabî, Hasan, *İslâm Düşüncesinin İhyâsı*, Ekin Yay., İstanbul 1997.
- T.Dergisi, (2109), 29 Mart 1982, Erişim Tarihi: 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/46-1982>
- T.Dergisi, (2109), 29 Mart 1982, Erişim Tarihi: 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/50-1986>

- T.Dergisi, (2212), 30 Haziran 1986, Erişim Tarihi: 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/50-1986>.
- T.Dergisi, (2433), 19 Haziran 1995, Erişim Tarihi: 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/59-1995>.
- T.Dergisi, (2457), 15 Temmuz 1996, Erişim Tarihi: 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/60-1996>.
- T.Dergisi, (2488), Mayıs 1998, Erişim Tarihi: 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/62-1998>
- T.Dergisi, (2219), 20 Ekim 1986, Erişim Tarihi: 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/50-1986>
- T.Dergisi, (2356), 13 Nisan 1992, Erişim Tarihi: 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/56-1992>
- T.Dergisi, (2517), Ekim 2000, Erişim Tarihi: 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/64-2000>
- T.Dergisi, (2517), Ekim 2000, Erişim Tarihi: 26 Eylül 2013, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/64-2000>
- Vâkidî, Muhammed b. Ömer b.Vâkid es-Sehmî el-Eslemî, *el-Meğâzî I-III*, Tahkîk. Marsdin Junes, Dâru'l-A'lamî, Beyrut 1989.
- Varış, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1988.
- Yatkın, Nihat, *Hadisi Anlamada Yöntem (Örnek Bir Uygulama)*, İFAV Yay., İstanbul 2013.
- Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, Rağbet Yay., İstanbul 2011.
- Yıldırım, Selahattin, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri Ve Eserleri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (13), 2004, 263-315.
- Yücel, Hasan Ali, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994.
- Zengin, Zeki Salih, "II. Meşrûtiyet Döneminde Osmanlılarda Medreselerin Islahı Çalışmaları (Teşkilat ve Ders Programları)", *Diyanet İlmî Dergi* 34(2), Nisan-Mayıs-Haziran 1998, 43-52.
- , "Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet'in Başlarında Türkiye'de Medreseler ve Din Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43 (2), 2002, ss. 277-313.

- , Kurtuluş Savaşı Döneminde Medrese Öğretim Programları ve Ders İçeriklerinin Düzenlenmesi Çalışmaları, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44 (1), 2003, 187-226.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî, *en-Nüket alâ Muqaddimeti İbni's-Salâh I-III*, Tahkik: Zeyne'l-Abidin b. Muhammed, Riyad 1997.
- Zeyla'î, Cemâlüd'-Din Ebû Mahmmed Abdullah b.Yûsuf b. Muhammed, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye I-IV*, Tahkîk: Muhammed Avâme, Muessesetu'r-Reyyân, Beyrut 1997.
- Zurkânî, Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf, *Şerhu'z-Zurkânî alâ Muvatta'l-İmâm Mâlik I-IV*, Tahkîk: Taha Abdurraûf, Mektebetu's-Sikâfeti'd-Dînîyye, Kâhire 2003.

EKLER

Aksan Halit, Rona Saffet, *Orta Okullarda Din Dersleri I*, Ercan Matbaası, İstanbul 1960.

Aksan, Rona, *Din Dersleri 4*, Asır Matbaası, İstanbul 1967.

Akseki, Ahmed Hamdi, *Din Dersleri I*, Üç dal Neşriyat, İstanbul 1970.

Armaner, Neda, *Din Bilgisi I-II*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1973.

Ayas, M. Rami, Tümer, Günay, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Lise I*, Devlet Kitapları, Ankara 1982.

Ayas, M. Rami, Tümer, Günay, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Lise II*, Devlet Kitapları, Ankara 1983.

Aydın, Mehmet, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 3*, Devlet Kitapları, Ankara 2004.

Beğen, İbrahim, *Türk Gencinin Din Dersleri I*, Çağaloğlu Yayın Evi, İstanbul t.y.

Bilgin, Beyza, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 5*, Devlet Kitapları, TİFDRUK Matbaacılık Sanayii A.Ş. , İstanbul 1982.

Bolay, Süleyman Hayri, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Lise 2*, Devlet Kitapları, İstanbul 1991.

Cankat, Süheyla, *Din Bilgisi Lise1-2*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1978.

Demirtaş, Kenan, Özdemir, Murat, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, İlke Basım Yayınları, Ankara 2011.

Demirtaş, Kenan, Özdemir, Murat, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 12*, Özgün Matbaacılık, Ankara 2011.

Eraydın, Selçuk, Kandemir, M.Yaşar, *Din Bilgisi I*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1968.

Eraydın, Selçuk, Kandemir, M.Yaşar, *Din Bilgisi II*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1969.

Fahir, Süleyman, *Din Bilgisi 1-2-3*, Bakış Matbaası, İstanbul 1963.

Fırlalı, Ethem, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi III*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1982.

Gökbulut, Hasan, Öcal, Ömer, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, Bilim ve Kültür Yayınları, Ankara 2006.

Gölpınarlı, Abdülbaki (Muallim Abdülbaki), *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri 3*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012. (İlk baskısı Tefeyyüz Kütüphanesi 1927'dir.)

Gölpınarlı, *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri 4*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

Gölpınarlı, *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri 5*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

Güler, Halit, Doğru Mehmet, *Din Dersleri II-III*, Damla Yayınevi, İstanbul 1979.

Güney, Dursun, *Din Dersleri I*, Ekin Basım Evi, İstanbul 1965.

Güney, Dursun, *Din Dersleri II*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1967.

Gürtaş, Ahmet, Uzunpostalcı, Mustafa, *Din Bilgisi I-II*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1968.

Güzelyazıcı, A.Şeref, *Din Dersleri I*, A.Sacit Matbaası, İstanbul 1957.

Hocaoğlu, Mehmet, *Çocuklarımıza Din Dersleri 4*, İnkılap Aka Kitabevi, İstanbul 1980.

İbrahim Hilmi, *Köy Çocuklarına Din Dersleri 3*, Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1933.

İzmirli, İsmail Hakkı, *Din Dersleri (Lise I. devre 1. sınıf)*, İbrahim Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1341 (1922).

Karmış, Orhan, Şener Abdülkadir, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, Devlet Kitapları, İstanbul 1982.

Kızılkaya, Yavuz, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 11*, Enderun Matbaacılık, İstanbul 2011.

Koçyiğit, Talat, Cerrahoğlu, İsmail, Uğur, *Din Bilgisi Orta 1*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Ankara 1976.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 12*, Devlet Kitapları, Saray Matbaacılık, Ankara 2011.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 1-2-3*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 1993.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 3*, Altın Kitaplar Matbaası, Y.y. 1993.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*, Devlet Kitapları, Başak Matbaacılık, Ankara 2005.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*, Devlet Kitapları, Başak Matbaacılık, Ankara 2012.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 5*, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 2003.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 5*, Devlet Kitapları, Saray Matbaacılık, Y.y. 2010.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 2004.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, Devlet Kitapları, Saray Matbaacılık, Ankara 2010.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, Devlet Kitapları, Saray Matbaacılık, Ankara 2011.

Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, Bedir Alp Matbaacılık, İstanbul 2009.

- Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2003.
- Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 2010.
- Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 8*, Devlet Kitapları, İstanbul 2005.
- Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 8*, Devlet Kitapları, İstanbul 2010.
- Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 9*, Devlet Kitapları, Ankara 2012.
- Komisyon, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 9*, Devlet Kitapları, İstanbul 2006.
- M.Ali Rıza, *Cumhuriyet Mektepleri Din Dersleri*, Türk Meşruiyet Yurdu, İstanbul 1930.
- Mehmed Zihni Efendi, *el-Muhtasrât*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1957.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Din Dersleri I*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1949.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Din Dersleri II*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1949.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Din Dersleri I*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1956.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Din Dersleri II*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1956.
- Okutan, Ahmet, *Din Dersleri Orta 1*, Türkiye Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1962.
- Okutan, Gülten, Okutan, Ömer, *Din Bilgisi 4*, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul 1968.
- Olgun, İbrahim, *Din Dersleri 2*, Ankara Yay., Ankara 1962
- Olgun, İbrahim, *Din Dersleri I*, Güven Matbaası, Ankara 1962.
- Öztaş (Hallacoğlu), Abdullah, *Din Dersleri (orta 2)*, Ülkü Basımevi, Konya 1965.
- Öztaş (Hallacoğlu), Abdullah *Din Dersleri II*, Ünlü Kitabevi, Bolvadin t.y.

Sevinç, Abdullah, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1992

Şahin Davut, Karaağaç, Hilmi, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 10*, Prizma Pres Matbaacılık, İstanbul 2009.

Şahinbaş, Mehmet, Kabakçı, Adil, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, Tutku Yay., İstanbul 2005.

Tuncer, Cahit, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 10*, Kozan Yayın Dağıtım, Ankara 2011.

Tunç, Cihat, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1999.

Tunç, Cihat, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi II*, Devlet Kitapları, İstanbul 1982.

Uludağ, Süleyman; Hökelekli, Hayati, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 10*, Ülke Yayın Haber, İstanbul 2000.

Ülkü, Hayati, *Din Dersleri I*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1968.

Ülkü, Hayati, *Din Dersleri II*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1968.

Yaşaroğlu, Ahmet Halit, *Peygamberimiz Hz. Muhammed'i Öğreniyorum*, A. Halit Yaşaroğlu Matbaası, İstanbul 1951.

Yavuz, Kerim, Günay, Ünver, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1982.

Yörükân, Yusuf Ziya, *Müslümanlık–Kur'an-ı Kerim'den Ayetler İslam Esasları (İslam İlmihali) Orta I-II*, Doğuş Matbaacılık, Ankara 1993.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hikmetullah ERTAŞ.
Doğum Yeri ve Tarihi	Eruh, 14.07.1974.
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y.Lisans Öğrenimi	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri.
Bildiği Yabancı Diller	Arapça.
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	M.E.B.Fatih Porejisi (Yenilikçi Öğretmenler, 2012)
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı (Öğretmenlik, Uzman Öğretmenlik, Okul Yöneticiliği.) Diyanet İşleri Başkanlığı (İmam-Hatip, Vaiz, Müftü)
İletişim	
E-Posta Adresi	hiktas@hotmail.com
Tarih	